

517

1986 g

საქართველოს
წიგნიწიგნი

მასპობნა

1985

17
80

საქართველოს სსრ კულტურის სამინისტრო
საქართველოს ბ. ლეონიძის სახელობის ქართული
ლიბრატურის სახელმწიფო მუზეუმი

საქართველოს
საბჭოთა
საპარტიო
ცენტრის
სამაგისტრო
სამსახური
517
1986

თორეკინა/რანის
სტ/სტ

მასობა

√9

რედაქტორი

გიორგი ნატროშვილი

სარედაქციო კოლეგია

სოლომონ ხუციშვილი

ივანე ლოლაშვილი

ალექსანდრე ლლონტი

აკაკი ბაქრაძე

მიხეილ ქავთარია

როვან ჯაფარიძე

თამაზ შილაძე

ქეთევან მარტაშვილი

ციცი ბუჭუჩაშვილი

ირაკლი შინგელაძე

(პასუხისმგებელი გამოცემისათვის)

გამოცემა საქართველოს გ. ლეონიძის სახელობის
ქართული ლიტერატურის სახელმწიფო მუზეუმის შეკვეთით.

გაბრიელ ჯაბუშანური

ლექსები

გაბრიელ ჯაბუშანურისადმი 1963 წელს გავზავნილ წერილში მისი ახლო მეგობარი და თანამოქალაქე გ. ნაროზაული სწერდა:

„მე არ ვიცი, შეუძლია თუ არა ყველას დაინახოს შენს ლექსებში ის, რაც მე მომწონს, ეს არის ფილოსოფიურ განზოგადებამდე აყვანილი მსჯელობა, აზრის სინათლე და სისადავე, უშრეტო ლირიკული მარაგო, რის გამოც არსად არ იგრძნობა სიტყვის სიღარიბე. იშვიათი პოეტური სამკაულები, ვერცხლისწყალივით მოკამყამე რითმა და რიტმი, არსად ნაძალადეობა, განცდათა გადმოცემის იშვიათი ოსტატობა, ბუნების ცოცხალი სურათები, გამბედაობა, გულწრფელობა, არსად ყოყონობა. ყოველივე ეს ერთად აღებული ქმნის საკუთარ პოეტურ ხმას, რომელიც ტკბილ მელოდიად ეღერს.“

გ. ჯაბუშანურის პოეტური მუზა მთაში დაიბადა. პირველი ლექსიც ხომ თავის მშობლიურ არხოტში გამოთქვა 1924 წ. როცა წერა-კითხვაც არ იცოდა. მისი პირველი მასწავლებლები იყვნენ — მთები, არაგვი და ვაჟა-ფშაველა.

1933 წ. გაბრიელის ოჯახი ხევსურეთიდან ეპეტრმა ბუნებამ. ბარც ისეთივე ახლობელი გახდა მისთვის, როგორც მთა. პოეტი უმღეროდა ალაზანს, ბარში მოსულ პირველ თოვლს, გაზაფხულის ყვავილებს... და განსაკუთრებით „ბარის მზეს“. მზისა და სინათლის სიყვარული მძლავრად იყო მის ლექსებში გამოხატული.

პოეტი ქალის სიყვარულსაც მზის სიყვარულს უტოლებდა. მის მიწნურებსაც ხომ მნათობთა სახელები ჰქვიათ. ცისკარიდან — მზემდე, აი, საით მიიმართება გ. ჯაბუშანურის პოეზია.

გ. ჯაბუშანურის მრავალფეროვან ლექსებს სამი ძირითადი ძარღვი აკავშირებს: მზე, საქართველო და სიყვარული.

„წიგნი წმინდა სიყვარულისა“, „წიგნი წმინდა მწვერვალებისა“, „დიდი სიყვარულის წიგნი“, „ლილოს ღამეები“, „წიგნიდან ვაჟას ბილიკები“, „არაგვიანი“, „წერილმანთა წიგნი“, „ომი და მშვიდობა“, „დეღვამა“, „სამოცდაშვიდი ორნამენტი“, „ძმის წიგნი“, „ახალი ლექსები“, „უახ-

185/581

საქ. სსრ კ. შარჭის
საბ. საბ. რესპუბ.
ბიბლიოთეკა

ლესი ლექსები“, „საბავშვო ლექსები“, „თარგმანების წიგნი“...—აი, მიუკრძანებელი სი ხელნაწერი კრებულების სათაურები.

გთავაზობთ გ. ჭაბუშანიძის რამდენიმე გამოუქვეყნებელ ლექსს, რომელიც ამ კრებულებიდან ამოვარჩიეთ.

რუსუდან კანტურიშვილი

რამ დამიბედა

რამ დამიბედა — ასულ მწყემსთა მწვავედეს სახმილი,
ვნაღვლობდე მათზე და უსრულო იყოს ნაღველი;
ვმღეროდე მათზე უძილო და თვალებდაღლილი,
ხოლო იმათ კი არ ესმოდეთ ჩემი ნამღერი...
რამ დამიბედა — ასულ მწყემსთა მწვავედეს სახმილი,

I

იყო ცისკარი, ჩარგალელი მწყემსი გოგონა,
მე ის პოეტის ოცნებათა ხემსი მეგონა,
შევეკადრე სიტყვა უმაღლესი ეშხის მექონი,
მან კი ვერ იგრძნო მგოსნის სიტყვა ოქროდ დაღვრილი...
რამ დამიბედა — ასულ მწყემსთა მწვავედეს სახმილი,
ვნაღვლობდე მათზე და უსრულო იყოს ნაღველი;
ვმღეროდე მათზე უძილო და თვალებდაღლილი,
ხოლო იმათ კი არ ესმოდეთ ჩემი ნამღერი...

II

მერე მარეხმა გამინათა წყვილიადი ღამის;
კვალად გაისმა მგოსნის ჩანგის ღიადი ჩქამი,
მაგრამ ამ მწყემსმაც შემირია ზმიადში შხამი,
ვერც მან გამიგო და გარეკა სხვაგან ნახირი...
რამ დამიბედა — ასულ მწყემსთა მწვავედეს სახმილი,
ვნაღვლობდე მათზე და უსრულო იყოს ნაღველი;
ვმღეროდე მათზე უძილო და თვალებდაღლილი,
ხოლო იმათ კი, არ ესმოდეთ ჩემი ნამღერი...

III

ახლა მზექალი მომევიღინა ვით ბედისწერა
და მგოსნის ჰანგი კვალად ისმის ვით გედის მღერა,

მაგრამ ვერც ამ მწყემსს შევასმინე სიტყვები ჯერა,
ნუთუ გაბრიელ, ახლაც წახვალ შინ თავდახრილი?!
რამ დამიბედა—ასულ მწყემსთა მწვავდეს სახმილი?!
ენადვლობდე მათზე და უსრულო იყოს ნალველი;
ხოლო იმათ კი არ ესმოდეთ ჩემი ნამღერი...
რამ დამიბედა—ასულ მწყემსთა მწვავდეს სახმილი?!

პოეტი და სიბერე

მუდამ აშინებს პოეტს სიბერე,
ვით შთაგონების დაშრეტის ხანი:
„ვაჰ, თუ მგოსნობა ვერ შევიფერე
და ქოშის ნაცვლად ჩამეცვას ჭლანი...“
მუდამ მისტირის პოეტი ყრმობას
და სიჭაბუკის სანუკვარ დილას;
„ვაჰ, თუ დამეწყოს გულის საპყრობა,
ან უამმა გრძნობა გამიბათილა...“
მაგრამ დრომ გული ვერ ასაპყაროს,
მოხუცი გულით ბავშვს ედარება,
პოეტიც ბავშვს ჰგავს — გულუანგარო
და გრძნობა წმიდა, ვით ნეტარება.
მიჰჭრიან წელნი... ნაოჭთა ქსელით
იქსელვის შუბლი... ურვა გროვდება,
მაგრამ მე გულით, გრძნობით და ლექსით,
ბავშვობას უფრო ვუახლოვდები!!!

ღამე მიტოვებულ აულში

ციხის ნაშალზე შემოჯდება ბუ-ღამეული
და მთვარის სხივებს ქონგურებზე უგულოდ კენკავს;
ვარსკვლავებს კენესით შეჰღაღადებს მულამს აული,
ბებერი ბურჯნი უჩივიან უღმობელ წელკავს.
ჩონჩხნი იხსნიან უძრაობის დღისეულ ნიღაბს,
აკლდამებიდან გამოდიან ბაასით, ჩქარა;
„ — ეს მე მოვკალი!..“ — შემაზრუნენად ხითხითებს ვილაც
და თან უთითებს გვერდზე მდგომის გახვრეტილ ქალას...

გაცრეცილ სახლებს დაღეწილი სტკივით ფერცხლები,
კვლავ ძველ პატრონებს მოელიან თვალეზანთებით;

ციცინათლების გაფანტული გარს ნაკვერცხლები
მიმქრალი კერის აელვებად აელანდებათ...

„ — ჰე, მასპინძელო!..“ — ყვირის მოკლულ აბრეკის სული,
თან მწირ აულში დაბარბაცებს ის მთვარეული;
ამოიგმინებს აქვე ახლოს აწვდილი სალი
და კვლავ სიჩუმე ისადგურებს სიზმარეული...
ჰხამს მოლას ლოცვა მიძინებულ თემს დარაჯობდეს,
მაგრამ განქარდნენ მოლაც, თემიც—მრუშე ძილივით;
ძველი მეჩეთის მინარეთზე შემჯდარა ჭოტი
და ლანდებს ლოცვად მოუწოდებს მუეძინივით...

სანამ თოფის ხმა საჯიხვეს შესძრავს

(მონადირის თქმული)

აჰე, თენდება... შურთხებმა
რიკრაჟის წირვა დარეკეს,
მნათობის მსხვერპლად წირავენ
თეთრი ნისლების ტარიგებს,
„— გულ გახსენ, მზეს რომ იხილავ!“—
სიო შავ ქარაფს არიგებს,
დილის ცისკარი მიმქრალ შუქს
საჯიხვეებში არიგებს.

ქაუხებისკენ მოჰყვება
ჯიხვების ჯოგი ნაბიჯით,
ნადირთა მწყემსო, ლამაზო,
მიბოძე ერთი ხარჯიხვი.
სხვას არას გნუკავ, ამის მეტს,
შენც ნულარ დაიხარჯები,
ხირიმს დავმარხავ მიწაში
თუ დღესაც გამიმარჯვდება...

ჩაღმა ქრის დილის ნიავი,
გორი ნისლისგან განტვირთა,
სძახლი თუ იგრძნო წინდაწინ,
საჯიხვე უცებ გატვირინდა.

ყურს მწვდებდა ქუჩის ჩხრიალი,
სადღაც ჩანჩქერიც ატირდა,
მიშველე, ოჩოპინტრო, —
გამოჩნდა არცე ნადირთა.

ის დაშორება

ის დაშორება იყო რა ძნელი...
მე თვითონ მიკვირს: მისი ატანა
ვით მოვახერხე... როგორ შევძელი
და ეამი რაარიგ მეთანდათანა...

პანაშვიდს ჰგავდა ის დაცილება...
და უფრო მეტიც — რის პანაშვიდი...
იყო გულების მყის დაცილება,
იმ დაცილებით, იღბალს დავცილდი...

გულში ნაღველი იდგა ტბორებად,
მზე გიგალობდა, როგორც შევთელი;
რა ძნელი იყო ის დაშორება...
მე ახლაც მიკვირს: როგორ შევძელი...

ესკიზი ჩემი ანდამრძისათვის

მე რა ვქნა, თუ ასე რიგად დავილაღე,
თუ წამწამებს დამძიმებულთ მოერიათ ძილი,
დამასვენეთ მხოლოდ ერთი შავი ღამე,
კვლავ აღვსდგები და ვიბრძოლებ ზვალ ახალი ძალით.

და თუ ზვალაც ამგვარივე დაღლა ვიგრძენ,
მაშინ ვიტყვი: შევპყრობილვარ სასიკვდილო სენით;
გთხოვთ: სანამდის წამილებდეთ საფლავისკენ —
ქართულ ლექსის მზე მასხურეთ მოოქროვილ სინით!!!

ცეცხლი ცისფერი ენებით მოუხმობს ქარს,
ის უძლიერეს თავის ძმობილს აძლევს ულუფად
ფიჭვების ჯარს,
და არყთა ახალ რიგს ჰპირდება გულუხვად;
ცეცხლი მოუხმობს ქარს...

ცეცხლი მოუხმობს ქარს...
ხეთა რიგს მიჰყვება ჰენებით,
ის, ასწლოვან ფიჭვთა ქარვისფერ კვარს
ლოკავს გველური ენებით...
ხანძარი ეძახის ქარს.

ხანძარი ეძახის ქარს:
„— დაქროლე, დაქროლე, შევჰამოთ ფიჭვები!!!“
უხუცეს გოლიათს ეხვევა გარს,
დაღვენთილს ფისის თაფლისფერ ფიჭვებით;
ცეცხლი ცისფერი ენებით მოუხმობს ქარს...

შფოთავენ ხეები (დაფეთებული ჯოგი ჯიხვების),
აღენენ ცრემლების თქორს,
„ — აჟა ვარ... აჟა ვარ!..“ — ქედლიდან ჰიხინებს
ქარი და მონაგრევს ფიჭვიან გორს.
ცეცხლი ცისფერი ციმციმით მოუხმობს ქარს...

ენარცხებიან მშობლის მკერდს მყარს
ხეები მოხრილნი ხანძრის მახვილით,
„ — დედილო, დედილო, შენ საით წახვედი?!..“ —
ეძახის ყრმა ფიჭვი დედაფიჭვს მკვდარს...
ხანძარი ხარხარით უხვდება ქარს.

პირველი სალამი: ლეკვებიც ქარისა აყეფდნენ!
მხარეთა პირობა: ვიბრძოლოთ ერთობილ მთელი დღე!!!
ბრძანება საერთო: ხანძარი განივრცის არყებზეც!
ბრძანება მეორე: დაიწვას მთელი ტყე!!!

ლოცულობს ტყე: ზეციდან თხოულობს ცვარს,
გლოვობენ გორები დარჩენას უჩოხოდ;
ქარი კი მუქარით შეჰკივის ცას:
„ — სხვა მხარეს გაჯოხე ღრუბელთა ოჯახი!!!“
ცეცხლი ცისფერი ენებით აქეზებს ქარს!

ლექსები

ლიტერატურის მუზეუმის ფონდებში ინახება მოზრდილი საერთო რვეული, რომელსაც წარწერილი აქვს „ვასო აფციაურის ნაწერი ლექსები“. ამ ავტორის რვეულის ფართოდ გახმაურებული ლექსი „ტყეებს ნუ სჩეხავ, ძმობილო“. მიუხედავად ამ ლექსის დიდი პოპულარობისა, ბიოგრაფიული ცნობები მის ავტორზე საკმაოდ ძუნწად არის წარმოდგენილი თვით სპეციალურ კრებულებშიც კი, რომლებიც მიძღვნილია ხალხური პოეზიისადმი. ასე, მაგალითად, რუსთაველის სახ. ქართული ლიტერატურის ისტორიის ინსტიტუტის მიერ გამოცემულ ხალხური პოეზიის მეთორმეტე ტომში აღნიშნულია: „შეიძლება ითქვას, ვ. აფციური ერთი პირველთაგანია, ვინც თანამედროვე ხალხურ პოეზიაში შემოიტანა ტყის ლაცვის თემატიკა; საყურადღებოა, რომ ავტორმა თვით ტყე გამოიყენა ერთგვარ სააგიტაციო საშუალებად. ამას მოწმობს მისი ძმის გ. აფციურის მიერ ვადმოცემული ლექსი „ძეგლად მიწერილი“, რომელიც მას 1925 წლის 12 მაისს, გუდარეხის ეკლესიის მახლობლად ჩამოთლილ წიფელზე მიუწერია: „კაცო, ტყეს რატომ მიფუჭებ, შენი თუ მართებს ვალია, რატომ სჭრი დაუზოგავად, ტყე საქართველოს თვალა“ და ა. შ.

ხალხური პოეზიის იმავე მეთორმეტე ტომში აღნიშნულია, რომ „ვასილი უნდა იყოს პირველი მსოფლიო ომის მონაწილე“, რომელიც თავის ლექსებში აღძრავს შწევე სოციალურ საკითხებს, ჰგმობს თვითმპყრობელური რეჟიმის მთელ სისტემას და მოითხოვს ქვეყნის რევოლუციურ განახლებას; ვ. აფციურის ლექსების თემატიკა ძალზე ვრცელია, კერძოდ, საინტერესოა მისი ლექსები, რომლებიც მიძღვნილია დიდი ქართველი პოეტების—აკაკი წერეთლისა და ვაჟა-ფშაველას ხსოვნისადმი, რომლებიც, როგორც ჩანს, დაწერილი უნდა იყოს ამ პოეტების გარდაცვალებისა და სახალხო გლოვის დღეებში. ქვემოთ ვაქვეყნებთ ამ ლექსებს.

გიორგი ნატროშვილი

პაპაკი ჯირეთლის სიკვდილზე

ტირის მტკვარი და არაგვი,
მთანიც ირღვევა კლდიანი,
ნუმც გაუგონავ ჩვენს ყურსა
ეგეთის მოყმის ზიანი.
დამგლოვიარდა მთა-ბარი,
ზარი გაისმის ხმიანი,
ქეთიინებს ვაჟა-ფშაველა,

მთა შეძრა ყინულიანი;
 მთიელ-ხევსურნი-ფშაველნი
 დავრჩით ოხერნი ტიალნი,
 სანამდე გვეყავდა აკაკი,
 ვიყვენით დავლათიანნი,
 ეხლა დავჯაროთ კარები
 და დავსხდეთ თვალცრემლიანნი.

გოდება ვაჟა-ფშაველას სიკვდილზე

გიტირებ ვაჟა-ფშაველავ,
 ცრემლსა ღვრის მთების თვალეში,
 ფშავ-ხევსურეთი ქვითინებს,
 კლდენიც ბანს აძლევს სალები.
 ერთობ მოგმართავთ მთიელნი,
 ერთობ კაცი და ქალები
 და ვერც მოგაყრით მიწასა,
 კარგი ხარ, შავგებრალები...
 ირღვევა საჯიხვეები,
 მთებს ჩამეფხსნა კარები,
 ტყუილათ ფიქრობთ, ორგულნო,
 ვაჟა-ფშაველა მკვდარია,
 იცოცხლებს ვაჟა-ფშაველა,
 სანამდე მზე და მთვარია,
 აყვავებული გაწირა
 მთიელთა მთა და ბარია,
 იმას ვერც ყინვა დააზრობს,
 ვერც მთების ავიდარია...
 გლოვობენ საჯიხვეები,
 ღამლამ დასტირის მთვარია,
 ფშავ-ხევსურეთის ქვითინმა,
 მთები ერთურთში არია,
 სიკვდილს ხმლით ემუქარება
 მთიელთა საუბარია.

არაგვი

ადიდებული არაგვი,
ქვა-ქვიმას ამგრევეს ძირითა,
გამოუთხარა ფესვები
ლიბოს, ნაშენებს კირითა.
მტკვარი იერთებს, ითვისებს
გიჟი არაგვის ყვირილსა,
კალმახი, ორაგულეები
ლოდების ქექა-ქუხილსა
თან აყოლებენ წყლის ხმასა
თავის დარდსა და წუხილსა;
მაგრამ ეგ მტკვარი გულმძიმე,
მოწამე მრავალ ქამისა,
არ უკვირს, არცა მღელვარებს
სიგრძე ერთისა წამისა,
არც ასდევს სხვების კიჟინსა,
მნახველი ბევრის რამისა,
ცუდი წავა და კარგს ელის,
როგორც სიზმარი ღამისა.

ათას ცხრაას ხუთეზი ნათქვამი

ვინც დეესწრობა, ის ნახავს
ჰყვაოდეს ჩვენი მთაბარი,
ია და ვარდით შეიმკოს
ნახნავ-ნათესი, ნაბარი,
ვაზსა რქა განედლებოდეს,
აივსოს ძველი ჭურები,
არი-არლალოს იძახდნენ,
ბიჰები ჩვენებურები.
გაგლეჯ-გაყველედის მოთავე,
სცხვენოდეს, იმალებოდეს,
კერპთმსახურობა მოისპოს,
მსხვერპლი არ იწირებოდეს...
მუშას თვის ოფლით ნაშრომი,
ისევ თითონა რჩებოდეს,
სიმართლის დროშა ამართონ,
მას შეხაროდეს ქვეყანა,
კაცთ სიყვარული გახშირდეს,
გაქრეს, გაწყალდეს სატანა.

მთის ბირილი

მთაო, ნუ სტირი, ტიალო,
ცრემლებს ნუ აფქვევ ღვარათა,
მზე გაგანათებს, გაგათობს
დადუმდი, იყავ წყნარადა!
კიდევ მოგივა ირმის ხრო,
მთას მოეფინოს ფარადა,
დახედოს ლაღმა არწივმა,
თვალი დაავლოს მგზავრადა.
მაგრამ მთებს შავი ნისლები,
დასტრიალებენ თავზედა,
უდროვოთ დაეცემიან,
მთას ცრემლს მოგვრიან თვალზედა...
ემუქრებიან მთაბარსა,
ძველებურ სესხ და ვალზედა,
მთას ჯერ არ გაღვიძებია,
მიძინებულსა მხარზედა
ცხრა თვის ძილ იცის, დევური,
ნაბადი ხურავ ტანზედა.

მ ო თ ხ რ ო ბ ა

ნიკო კურდღელაშვილი, მწერლობაში ნარკანის ფსევდონიმით ცნობილი, მე-19 საუკუნის დასასრულისა და მე-20 საუკუნის პირველი ნახევრის მრავალმხრივი მოღვაწეა. მისი მხატვრული ნაწარმოებები, სტატიები, მოგონებები გამოირჩევა უშუალოდით, მხატვრული სისადავით და აქტუალობით. ნარკანი დროულად ეხმაურებოდა თავის დროის ისტორიულ მოვლენებს.

ნიკო კურდღელაშვილი დაიბადა 1872 წლის 2 იანვარს, ქ. თელავში. მის მშობლებს იმ დროისათვის კარგი შინაური განათლება ჰქონიათ მიღებული. ნიკო კურდღელაშვილი თავის ავტობიოგრაფიაში წერს: „მამაჩემი რეჩიტატივით გვიკითხავდა ხოლმე „ვეფხისტყაოსანს“-ო.

ნიკო კურდღელაშვილმა 1888 წელს დაამთავრა თელავის სასულიერო სასწავლებელი და სწავლა თბილისის სასულიერო სემინარიაში განაგრძო, საიდანაც იგი 1892 წელს გაირიცხა სხვა რევოლუციურად მოაზროვნე სემინარიელებთან ერთად.

ნიკო კურდღელაშვილი სხვადასხვა დროს თანამშრომლობს ქართულ გაზეთებში, ეწევა პედაგოგიურ მოღვაწეობას. მუშაობს სართიჭალის, პანკისის, ხაშმის და კავკავის სკოლებში მასწავლებლად. იგი აქტიურად მონაწილეობს რევოლუციურ მოძრაობაში, ამავე დროს აარსებს და ხელმძღვანელობს სახალხო ბიბლიოთეკებს, მომღერალთა გუნდებს და დრამატულ დასებს, მის მიერ დადგმულ პიესებში მთავარ როლებს თვითონვე ასრულებს.

1906 წელს ნარკანი სამუშაოდ მიემგზავრება ჭიათურაში, სადაც იგი ეცნობა მუშათა ცხოვრებას და განაგრძობს რევოლუციურ საქმიანობას, იქ მიღებული შთაბეჭდილებანი ნარკანმა გამოიყენა თავის ნაწარმოებებში, რომელთაგან ერთ-ერთს ვთავაზობთ მკითხველს.

ლამარა ხელაძე

პ ი ა თ უ რ ი ს მ ა ლ ა რ ო შ ი

ეს იმ დროს იყო, როდესაც პირველად ფეხადგმული ცხრაას ხუთის რევოლუცია, საბედისწეროდ დამარცხებული, შავრაზმელების ფეხით ითელებოდა და გააფთრებული რეაქციის სუსხს დაქსაქსული და დაჩიავებული ხალხი საკუთარ ნაქუქში ჩაეძვრინა და იქიდან უგნიასოდ აცქერინებდა დამფრთხალის თვალებით.

ეს იმ დროს იყო, როდესაც საძალის ხევში ყაზახების ტყვიებმა

გაპკმირეს რეაქციის ურჩი მებრძოლები — აფრასიონ მერკვილაძე
მისი ძმადნაფიცნი.

სოფლად კი, გლეხის კარმიდამო კვლავინდებურად ჩაპკირკიტებდა ყოველდღიურ საზრუნავს არსებობის შესანარჩუნებლად.

შავი რეაქციის წაბაძულობით თითქოს ბუნებაც გაავხნებულიყო და საშინელ გვალვას გადაეხრუჯა მთელი ჭირნახული.

მოუსავლიანობის მომლოდინე გლეხკაცობა საგონებელს მისცემოდა და მუშახელი სოფლებიდან დაიძრა გარეშე საშოვარზე, რომ ოჯახი როგორმე დაეპურებინა.

სესიკას ღარიბ ოჯახში სულ სამი სული იყო, მაგრამ ამათაც კი სიმშვილის აჩრდილი აეტუხათ კარწინ. სესიკამ და ტასიამ ამიტომაც გამოიმეტეს თავის ერთადერთი შვილი, შეღერებული ვაჟკაცი თედო, სამუშევარზე უცხო ადგილებისაკენ გასასტუმრებლად.

გული მით უფრო არ ეთანადრებოდათ, რომ ამ სოფლიდან ათიოდე ბიჭი ერთად მიემგზავრებოდა და ტოლ-ამხანაგები უცხოობაშიაც ერთმანეთს გაიტანდნენ, უპატრონებდნენ.

სისხამ დილით აიწია სესიკას ოჯახობამ.

ტასიას ღამითვე დაემზადებინა თედოს საგზალი: დაერეცხა წინდა-პაჭიჭები და ერთი ხელი საცვალი, დაეკლა ერთი ვარია, ბოსტანში მწვანაღვლელობა მოეკრიფა. მეზობელს ახლად ნამცხვარ პურებს დაჰსესხებოდა, მოეჭრა გუდის ყველი და ყველა ეს წითელ ხელსახოცში გამოეკრა.

საზაფხულო სამუშაოზე ისტუმრებდნენ თედოს.

თედოსაც მზისათვის აესწრო და ტოლ-ამხანაგებისაკენ გაეწია.

იმის დედა ტასიას კი ხატის წინ შინ ჩამოქნილი თავლის სანთლები დაენთო და დიდხანს ავედრებდა ღმერთს თავის ერთადერთ, კოყანდარ შვილს, შესთხოვდა მის მშვიდობიან მგზავრობას და მშვიდობით დაბრუნებას.

თედოც მალე დაბრუნდა ტოლ-ამხანაგებიდან. ტასიამ ხელით ანიშნა და ოჯახის წევრები ყველანი დასხდნენ ტახტზე. ერთხანს სიჩუმე იყო. მერე ჯერ სესიკა წამოდგა, ქუდი მოიხადა, პირჯვარი გადაიწერა ხატის მხარეს და მიუბრუნდა შვილს გზის დასალოცად:

— ღმერთი გიძლოდეს, შვილო! — და აცახცახებული მკლავებით ჩაიკრა მოხუც გულში. ჩამოგრძელებულ წვერებზე უნებლიე კურცხალი ჩამოუგორდა.

ტასიას ხომ მზათა ჰქონდა დედის ცრემლები.

— შენ თავს გაუფრთხილდი, აგრემც დაგენაცვლება დედის ძუძუები, — იცრემლებოდა ტასია და თედოს გულში იხუტებდა.

— აღუუ! რა გატირებს, დედი?! კირკიტათ იყავ, კირკიტათ! — თედომ ხელში აიტაცა ტასია და ჰაერში შეათამაშა.

— როდის-ღა უნდა დაჰკვიანდე, ბიჭო?! დამსვი, ქა, დამსვი! —
ფართხალებდა ტასია შვილის მკლავებში.

— დაგვამ, თუ პირობას მომცემ, რო აღარ იტირებ! — ხითხითებ-
და თედო და ტასიას ხელში ათამაშებდა.

— თედოო! აჰაი, თედოო! ბიჭოოო! — მოისმა გარედან თედოს
ამხანაგების ხმა.

— აბა, ახლა კი წავალ. მშვიდობით და გამარჯვებით იყავით! —
თედომ კიდევ დაჰკოცნა მშობლები და გზას გაუდგა.

— დედი, თინაზედაც თვალყური გქონდეთ, — მორცხვად ჩაუ-
ლაპარაკა დედას ყურში და ორლობეში გამოვიდა.

— გოგიაე! ლექსო! ახლავე მოვალ, ახლავე! — გასძახა მან ჯვარე-
დინ გზაზე მომლოდინე ამხანაგებს და იქვე მეზობლად წამოხრილ
ქოხში შეირბინა.

იქ იყო მისი საგულე, მისი სიცოცხლის ყვავილი, მისი გულის
სადი.

* *

1581

— უი, ქა! — შეჰკვივლა თინამ თედოს დანახვაზე, სარეცხის ხონს
თავი მიანება და ქოხის კუთხისაკენ გაექანა.

— ეეი, რა ძაან გარბიხარ, რა?! პირი სანახავსა მთხოვ თუ? ჰაა,
გოგო?

თინამ მარდათ ჩამოიშალა აკალთავებული კაბა, შეკაპიწებული მა-
ჯები ჩამოიშვა, კისერზე გადადგებული, პრტყელყვავილებიანი ჩითის
თავსახვევი თავზე მოიგდო და თედოს შემოეგება.

— იი, რა ყოჩივით წამომდგომიხარ, რა მინდაო? — და ცელქი
ღიმილით შეაქტრიალა თვალები.

მისი მელნის ტბა, კუპრივით შავი თვალები, მისი დაბრაწული,
ფუნთუშა ლოყები, რომლებიც გაღიმებისას ორ მაცდურ ორმოდ
ინასკვებოდა, მისი ვარდისფერი პატარა ტუჩები, ქარქარა სადაფის
კბილები, მკვრივი ნიკაპი, რომელიც პურის ცომივით შუაში ჩაჩვრიტ-
ნილიყო, მისი დაბოა ყელი და მაცდურად აბურთული მკერდი ისეთი
სინორჩითა და სიცოცხლით კრთოდა, რომ კუბილონის ჩაფერფლილ
სამსხვერპლოსაც არსებაში მოიყვანდა, უგრძნო ქვასაც აღუძრავდა
ქვეყნიურ გულისთქმას.

თედო დაიბნა. მაღალ-მაღალი, ჩასხმული, მხარბეჭიანი იდგა
დაბნეულად და ჭროდა თვალებს ქერა წამწამებიდან მოუსვენრად
აეღვარებდა. მოკლე ტუჩები კუშტათ მოეკუმშა, ჩალისფერი ხუჭუჭი
თმა წარბებამდე წამოჰქოჩროდა, ახლადაშლილი, ქერა უღვაშები ტუ-
ჩებს არ დასცილებოდა.

2. ლიტერატურის მატანე

საქ. სსრ კ. მარქსის
სახ. საბ. რესპუბ.
ბიბლიოთეკა

იგი იდგა გაშტერებულივით: თინას სიახლოვემ და მისმა მათთან დაავიწყა, რისთვისაც მოვიდა.

ამ სიჩუმეში თინასაც გული გადაუქანდა, ვინ იცის, რა ფიქრმა არ გაურბინა სიყვარულით დამდნარ აჩქროლებულ გულზე.

— ქშა! აქშა! ქშა! — დაუტატანა თინამ კარებში კაკანით შემოსულ დედალს და დერეფნამდე გააცილა, თან თავსახვევს ისწორებდა. შემობრუნდა, სარეცხის ხონი ტახტ ქვეშ შეაცურა, წყლის ლიტრა კედლისკენ მიდგა და ტახტის ბოლოში ჩამოჯდა.

— რატომ არ დაჯდები, თედო? ემაგერა ტახტზე ჩამოჯექ! — სიჩუმე დაარღვია თინამ.

— მეჩქარება. მელოდებიან, — უპასუხა თედომ და თუშურ ქუდს ხელში აწვალებდა.

— თინავ, დღეს სამუშაოზე მივდივართ და შენს სანახავად შემოველ. იქიდან რო დავბრუნდები, მაშინ...

— სად მიდიხარ? მერე, როდიჰლა დაბრუნდები, როდიჰ?.. ნუ წახვალ, თედო, ნუ! ეხლა... წახვალ და ვინ იცის, — თინამ სიტყვა ვერ დაათავა, გული აუჩუყდა, პაწია ტუჩები გამოებერა, სახე მოედუნა, გიშრის თვალები მიეზინდა და უზომო სევდა აღიბეჭდა მის სახეზე.

— ჩემმა მზემ, პირჯვრიჰ მადღმა, მალე დავბრუნდები და...

— შენ სუ ასე იცი!.. სუ მატყუებ, ხვალე, ხვალეო და... როდიჰლა, როდიჰ? — სიყვარულის საყვედურით უპასუხა თავდაღუნულმა თინამ, თავსახვევის ბოლოებს ხელით აცოდივლებდა და დანამული თვალები თედოს მიანათა.

— ნუ ჰტირი, ნუ! აბა, რა გატირებს? მალე ჩამოვალ! მაჰ, საქორწილოთ სახარჯო არ გვინდა?! — ანუგეშებდა თედო და თან გვერდით მოუჯდა.

ამ ნუგეშმა უფრო გრძნობათ დაადნო თინა, ასლუკუნდა და ორი მარგალიტი ჩამოუგორდა ლაწვებზე.

აქ კი ჯაჭვი ასწყვიტა მალულაობამ და კრძალულების პირსაბური მოიგლიჯა.

ორი შეყვარებული გული გაერთიანდა. სიღარიბეში და სიდუხჭირეში გამოზდილი, ცხოვრების სათამაშოდ გამხდარი ორი ტანჯული არსება ღვთაებრივ ნეტარებას მისცემოდა, ტუჩი ტუჩს შესწებებოდა. ათრთოლებულ მკლავებში სწურავდნენ ერთმანეთს. სუნთქვა შეეკრათ, ნერწყვი გაუშრათ პირში.

იმ წუთას მათთვის აღარაფერი არსებობდა ქვეყანაზე, მხოლოდ ოთხი ტუჩი ჩასწებებოდა ერთმანეთს, მხოლოდ ორი მკერდი ჩახუტებულიყო, მხოლოდ ორი არსება ჰფეთქავდა მთელის სიცოცხლით, მხოლოდ ორი ბედნიერი გაერთსულებულიყო.

ეს იყო პირველი ამბორი პირშო სიყვარულისა.

ეს იყო ღვთაებრივი ნექტარი ქვეყნიური ნეტარებისა.

— კარგია, კარგი! გეყოფა! — ტიტინებდა თედოს მკლავებში გეწურული, ათრთოლებული, დაბნედილი თინა.

— ერთიც! ერთიც, ჩემო! ერთიც! — ჩურჩულებდა გაოგნებული, ათახთახებული თედო და ტუჩებზე აკვდებოდა ამ ედემის ნეტარებას, ამ სიცოცხლის ნექტარს, თითქოს უნდა შეეხორცოს მის მკერდს, შეისუნთქოს მისი სული, ისუნთქოს მისი სუნთქვით, დადნეს, დადნეს ნეტარებით, მოიკლას დაუშრეტელი წყურვილი და ეინი ღღემღე თავ-შეკავებული სიყვარულისა, თავდავიწყებას მიეცეს.

— აჰაი, თედოოო! — მოისმა ძახილი ორღობიდან.

— აი, მოვდივარ, მოვდივარ! — გასძახა თედომ. — მშვიდობით, ჩემო კუკრუჭანავ, მშვიდობით! — ეთხოვებოდა თედო. ერთიც ემთხვია იმ ღაბთა ყელში და დარეტიანებულივით გამოზარბაცდა დანიშნულის სამყაროდან, ფეხები არ ემორჩილებოდა, მუხლები უკანკალებდა და გული ისევ უჩქროლავდა, ხახა ამომშრალი ჰქონდა.

თედომ ამ ქოხის კერაზე დასტოვა თავისი გული, აქ იყო ეხლა მისთვის მეორე, უფრო ძვირფასი, უფრო საყვარელი სულის სამყარო, ვიდრე მშობლიური კერა.

თედო და მისი ტოლ-ამხანაგები ტფილისში ჩასვლის შემდეგ, რკინისგზით გაემართნენ ბედის საძიებლად ჭიათურის მაღაროებისაკენ.

მეორე ღღეს, როდესაც მატარებელი ხენეშითა და კორიანტელით სურამის გვირაბში გაძვრა და შორაპნის სადგურზე გაჩერდა, ჩვენი მგზავრები გადაბარგდნენ ჭიათურისაკენ მიმავალ მატარებელში.

მდინარე ყვირილას ვიწრო და მიხვეულ-მოხვეულ ხეობაში სტვენაკივილითა და ქშიტინით მიხრიგინობდა პატარა ორთქლმავალი და წელმოწყვეტილი ინდაურივით აქეთ-იქით აქანქარებდა პატარა ვაგონების ქარავანს ვიწრო ლიანდაგზე, თითქო ესაა — ან ეხლა მოიქნევს ბოლოს ან ეხლა, და მგზავრებიანათ ყვირილაში გადაუძახებესო.

ყვირილას ტურფა, ჩირგენარიანი ბორცვებით და ვენახებით დაფენილი ხეობა მთების დაკლაკნილ მკლავებში ჩაჭედლილიყო.

დაქანებული მთების ფხანწალა ფერდობებზე და კორდების ქეჩობებზე ხნულები მოსჩანდა, სადაც აქა-იქ, ქაჩლად სიმინდს ამოეყო თავი და ცისნამდანატრებული, ნალველმორეული ადამიანივით გაყვითლებულიყო. აქაც, როგორც ყველგან ჩვენს ქვეყანაში, გვალვას მთლად მოეფშრუკა აჩაჩით ნაჩიჩქნი თიხნარი ხნულები.

ძირს ხეობაში კი სჩქეფდა შავად შეღებილი მდინარე კლდე-ღრიან კალაპოტში და არცთუ ისე ყვიროდა, რომ მყვირალას დამსგავსებოდა.

თუმცა იგი მართლაც ყვირილა იყო, მაგრამ მისი ხშული არაა დასაჯებული
ებდა ხეობას, პირიქით, თითქოს სადღეისო გულმკვდარობა იმასაც
დასტყობოდა, თითქოს ცხოვრების უკულმართი ჩარხის უკულმართი
ტრიალი იმასაც ჩასწვდენოდა გულის სიღრმეში, თითქოს საძალის
ხევში* დახოცილი ძველი და ახალი გმირების ხსოვნას მისთვისაც ჩა-
ეკლა გული და მოთქმის ზარს დასძახისო, დაღესტნის ბედშავი ხანის
მიერ გადამწვარ და აწიოკებულ ქვეყანას**.

გულმოკლულ ადამიანს ხომ ბუნებაც გულმოკლული ეჩვენება,
ბედნიერს ხომ ყველანი ბედნიერი ჰგონია, — იქნებ აქაც ასე იყო ბუ-
ნება!

* * *

ნაშუადღევის სამ საათზე მივიდნენ ჭიათურაში და სადგურზე ჩამო-
ბარგდნენ.

ჭიათურაში სამუშაოს ძებნა და შოვნა არც ისე ადვილი საქმე იყო,
როგორც ეგონათ ჩვენს გულშია და გულმართალ ბიჭებს.

ჩვენი ქვეყნის ყველა კუთხიდან ათასობით მოსწყდომოდა, გვალ-
ვისა და შიმშილის აჩრდილით საგონებელში ჩაყარდნილი, სიდუხჭი-
რისაგან დევნილი სოფლის მუშა ხალხი და სამუშაოს მოლოდინში
გულგაღეულნი უკანასკნელ მოთმინებას ლევდნენ.

აქ ნახავდით ოსს, სომეხს, ბერძენს და სპარსულსაც კი.

იმ გაძლიერებულ რეაქციის ხანაში ხალხის კეთილდღეობაზე
„შზრუნველი“ და მშვიდობიანობის „ფხიზელი დარაჯი“—ადმინისტრა-
ცია კი სუნით დაეძებდა საეჭვო პირებს სამუშაოს მაძიებელთა შორის,
ატუსაღებდა და გულანაბადაკიდებულს უკანვე ისტუმრებდა დამშეულ
კერაზე და ხშირად უფრო შორსაც. ზოგს ტერორისტად ნათლავდა,
ზოგს ნაციმბირლად, ზოგს ავტიტორ-პროპაგანდისტად და ბუნტის-
თავად. ზოგის ცხვირი არ მოეწონებოდათ, ზოგის დაგრძელებული
თმა, ზოგის „ჟოკე“, ან შავი ბლუზა, ზოგის სიარული...

ერთი სიტყვით, საკმარისი იყო ვისიმე „ფართრეთი“ არ მოსწონე-
ბოდა „პეტრუშკას“***, რომ ნიშადურამოსმული გაესტუმრებინა აქე-
დან, თუ ციხეში არა, შიმშილის კერძად მაინც.

ერთი კვირის წანწალის შემდეგ, თედომ და მისმა ამხანაგებმა რო-
გორღაც იყო იშოვეს სამუშაო ერთს მაღაროში.

* საძალის ხევში დახოცეს აფრასიონ მერკვილაძე ამხანაგებით.

** ნაგულისხმევია ალიხანოვ-ავარსკი.

*** ბოქაული კედია.

დილის ექვსი საათი იქნებოდა, როდესაც გაისმა მაღაროს დანქ-
ლრეული ზარის ხმა და მაღაროს წინ მოზღვავებული შრომის ლაშ-
ქარი ააფორიაქა. ყველა დაფაცურდა. თავმდგომი (ზემდეგი) ხელსაწ-
ყო-იარაღს ურიგებდა მუშებს:

წერაქვეები, რკინის ნიჩბები, რკინის სოლები, უროები თუ ჩაქუ-
ჩები, ურიკები თუ ვაგონები, ლიფლიფები თუ გამჭვარტლული პა-
ტარა თუნუქის სანათები — ყველა ერთად ამოძრავდა.

აფორიაქებულ კიანჭველის ბუდესავით აირია მენიჩბე, მეურმე,
თუ ჩალვადარი.

— აბა, ჰე! აბა, ყოჩაღათ! აბა, მარჯვეთ! ჰე! — ქორივით დასტრი-
ალებდა მუშებს ასთვალა არგუსივით ფხიზელი ზემდეგი და ახალისებ-
და მაღაროს წინ, ფიცრული ჩარდანის ქვეშ, გორად ამართულ შავი
ქვის მუშებს...

მაღაროს კი შავად დაუღრენია პირი და თავის უფსკრულში ჰყლა-
პავს და ჰყლაპავს მისი მკერდის მისანგრევით გამოსულ შრომის ლაშ-
ქარს.

კუმტი და გოროზია მისი სახე. ხერელის პირი მოუქრუშია. კოპებ-
აწეული, მოკმანხნული შუბლი მუქარით შეუყრავს და განრისხებულ
გამეხებით იმრიზება:

აცა როდის, აცა ვის დაეატყდე თავზე, ვის დაუებნელო მზე,
ვის აუტირო ქულფათი ცოლ-შვილი, ვინ დავანატრულო მშობლის
აღერსსაო.

ვიწრო და თაღდაბალ მაღაროში წელში მოხრით მიბობდავენ მუ-
შები, ეს თავისი ნებით მოსული ნებაყოფლობითი კატორღელები, რომ
ძალღონე შეანარცხონ შავს ტინის კლდეს, პირისპირ უცქირონ სიკვ-
დილს, ეგებ სიკვდილის განსაცდელით დათრგუნონ შიმშილის აჩრ-
დილი.

გრძელსა და მიხვეულ-მოხვეულ მაღაროს ხერელში, აქა-იქ მისახ-
ვევში ხრჩოლავს თუნუქის ლიფლიფა, ეს პირველყოფილი სანათური,
ეს დიოგენისებური ჭრაქი, რომლითაც არამც თუ კაცს ან გზას, თვი-
თონ სინათლის შუქსაც ვერ გაავნებს ადამიანი ამ ჩაავბნელებულ ჯო-
ჯოხეთურ უკუნეთში.

მათი ნახრჩოლი მჭვარტლი სულის შემსუთავათ იშლება მაღაროს
დახშულსა და ნესტიან ჰაერში, სწამლავს ადამიანის ფილტვებს, კლან-
ძავს ამომშრალ ხახას, სუნთქვას აძნელებს.

აქა შავი ქვის კლდე-მადანი. ბაჯალო ოქროთი არაა ეს კლდე
მოკირწყულული, მაგრამ ბაჯალოდ კი გადიქცევა, რაწამს მზის შუქს
აჩვენებენ.

ეს არის მზეთუნახავი, მსოფლიოს სათაყვანო ქმნილება. აკი ამისთვისაც გაისმის მალაროს სხვადასხვა კუთხეში ლებელი ბრაგა-ბრუვი, რახა-რუხი, ხენეშა და კიდევ ხენეშა...

ადამიანის დაკორძებული მარჯვენა გულს უნგრევს და ჰლადრავს პიტალო კლდეს თუ ფენა და ფენად გაწყობილ შიგნარეგ ზოლს, რომელიც კეც-კეცათ დაწყობია ერთიმეორეს: პიტალო კლდე, შავი ქვის ფენა, აყალო მიწა, წითელი ფენა, ქვიშნარი და სხვ. ასე დაუსრულებლად მისდევს ჯერკმა ჯერკმას, ფენა ფენას მთის ძირიდან მთის თავამდე და მუშებიც თანდათანობით ხერეტენ ამ მთის გულს და უახლოვდებიან მის კულს.

— ვეჰ! ვეჰ! — გაისმის ყველა მხრიდან წერაქვის ხმა.

— ვეჰ! ვეჰ! — ისმის თედოს ფართო მკერდიდანაც და ლონივრად მოქნეული წერაქვი მარჯვეთ ესობა კლდეს.

— ვაჰ! ვაჰ! — ხმას აძლევს მკერდშენგრეული ტინი და მორჩილათ გამოუშვერია განწირული მკერდი.

თედოს გვერდით ლექსო მოსდგომია და გამონგრეულ შავქვას რკინის ნიჩბით ჰხვრეტს და გზისაკენ დაგროვილ ხროვას უმატებს.

იქიდან კი ამ ხროვას ურიკებით მისდგომიან და შავი ქვით დატვირთულებს მიაჭრიალებენ გარეთ, ჩარდახისაკენ.

მალაროში სინესტე, ჰოჭი და ტალახია: გულგახვრეტილი მთა იცრემლება და ნაჭონ ადგილას ძუძუსავით გამობერვია თავი. მთელი მთის სიმაღლემ დასწოლია დახრულ, დაფულრუებულ მატარობებს და ბუნებრივი, ორი-სამი გოჯის სისქო სალი კლდის თაღები დაუშაშრია, დაუხეთქია და პირდაღრენილი წუთი-წუთ ლამობს ჩამოწოლას.

გახურებულ მუშაობაში გართული ხალხი კი ვერ ამჩნევს ამ ყრველწუთიერ განსაცდელს, რომელიც აუცილებელ სიკვდილს უქადის ყველას, ვისაც კი თალიდან გამოსხლეტილი პატარა ნატეხიც არის დაეცემა: ისეთი ძლიერებით მოექანება იგი ქვემოთ, თითქოს ნატყორცინი ყუმბარის ნამტვრევიაო.

აღბათ დიდი და პატარა კრეზები აქაც პირნათლად ემსახურებიან თავის მოვალეობას, აქაც ერთგულად სდარაჯობენ თავის უძირო ჯიბეს, რომ ხელოვნური თაღებით ან ბოჭკინტებით არ შეუშაგრებიან მალაროს დაშაშრული თაღი.

გარეთ, მალაროს წინ, ფიცრული ჩარდახების თუ ღია ცის ქვეშ, საურმე გზის პირად დაგროვილია გამზადებული მადანი, რომელსაც ჩასხდომიან უფრო ახალგაზრდა მუშები, არჩევენ და ანაწილებენ ხარისხებად; იქვე გვერდით იცხრილება წვრილმალ შავიქვის ფხვიერი.

აქაა განუწყვეტელი მოძრაობა მეურმეებისა და ჩალვადარებისა. რიგი მიდის, რიგი მოდის, ურმისა თუ ცხენების ქარავანი ქარავანს მოსდევს და მიეზიდება შავქვას ქვემოთ სადგურის ბაქნის მხარეს. ღრიკინებ-

ზე შეგდებული გრძელი მოწნული ჯინები, ფიცარაკრული ურმები, ფურგუნები, გოდორაკიდებული ცხენები ერთმანეთში ირევა.

და სდგას ერთი ყაყანი, ყრიაშული, გაძახილ-გამოძახილი.

სიტხე-პაპანაქებაში და ყოველთვის, როდესაც კი ავდარი არ არის, ისეთი მდოვარი და შავი კორიანტელი სდგას მალაროების წინ, გზებზე, თუ თითონ სადგურის გარშემო ჭიათურის ჩავარდნილ ტაფობში, რომ თვალის გახელა ძნელდება. მთელი ეს ხალხი ტანისამოსიდან დაწყებული თვითონ ტანის კანამდე შავათაა შემურული და გაშავებული სახეზე მხოლოდ თვალის ბაიებიღა გამოუკრთით თეთრად.

ამისთანა დროს, ჭიათურის მიდამო ზანგების სამეფოს ემსგავსება, მზეთუნახავი, ზღაპრული ქალი რომ გააჩეროთ აქ რამდენიმე წუთს, სასწაული მოხდება და უჩინმაჩინის ქულობას გაუწევს ეს შავიქვის მაღლიანი და სამადლობელი მტვერი.

იქ კი, მალაროებში, ამ დევნილ ქრისტიანეთა ქვესკნელის აკლამებში, უძლეველი ყარაშანიც კი დაძაბუნდებოდა, მისი მეხვივით მქეჩი ხმა საბრალო კნავილით გადიქცოდა.

აკი ამიტომაც, შიმშილის ანაწერად გამხდარი და ბედისწერიით აქეთ გადმოტყორცნილი დღევანდელი ცეროდონა ამირანები ვერ უძლებენ მალაროს შმორიან ხვრელების გესლიან ქშინვას და ზედიზედ, გამუდმებით ორ-სამ კვირასაც ვერ იტანენ ჯოჯოხეთურ კატორღაში მკლავის ქნევას, თუ ერთი კვირით მაინც არ შეისვენეს.

მაგრამ ჯანდონით სავსე თედო გამეტებით ენარცხება სალ კლდეს, გამაგებით ურტყამს წერაქვს, ფიქრებში კი თვალწინ უდგას თავისი თინა და მომავალი ბედნიერების მოლოდინით ახალისებს, აქეზებს.

ნაშუადღევის ოთხ საათზე გაისმა მალაროს ზარის ეღრიალი და გამურული მუშები ხვრელებიდან გამობობლდნენ, ხელსაწყო-იარაღები ზემდეგს ჩააბარეს და გასწიეს თავთავის ბინებისაკენ.

თედოც თავისი ამხანაგებით გაეშურა სერზე წამომდგარ ფიცრულისკენ.

დასრულდა დაუსრულებელი მაისის დღეც, მალაროები მიწყნარდა.

ურმებისა და ჩალვადრების ქარავანი მიიჩქმალა. საურმე გზებზე მისწყდა ფეხის ხმა, ხოლო საცალფეხო ბილიკებს კი დაეტყო სიცოცხლე: ძირიდან სერებისაკენ და სოფლებისაკენ შავად მიეშურებოდნენ ჭიანჭველასავით გაბმული მუშები.

შავი ქვის სამეფომ ჩვეულებრივი სოფლის სანახაობა მიიღო.

მაღლა, სერებზე გამწკრივებულ ფიცრულებიდან, ამ მუშების ბი-

ნებიდან მოისმოდა ყრიაშული, ხმაურობა, სევდიანი დაქანცული ღი-
ლინი, ხან კი ცქვიტი, ხალისიანი კრიმანკულიც, აქა-იქ, ეზოებში
ბლლარძუნი, ჭიდაობა და ფერხულიც გაიმართა.

საკვირველი ქმნილებაა ადამიანი: თვით ჯოჯოხეთშიაც კი იფოლა-
დებს გულს!

ბოლოს ბუნებამ მაინც თავისი გაიტანა: დაქანცულ სხეულს საწო-
ლი უყვარს, მოღლილ ჯანს დასვენება ესაჭიროება.

და მალე მიყურსდა ყველაფერი.

ძილს მიეცა შრომის ლაშქარიც, რომ ხვალინდელ დღეს ისევ შრო-
მით შეგებებოდა.

ოჰ, რა ტკბილია დამაშვრალის დასვენება, რა ღვთაებრივია დაქან-
ცულის ძილი!

ღამის სიბნელე თავისებურ პირბადეში ჰხვევს არემარეს და აქაც
ვარსკვლავებით მოჭედული ზენასამყარო მომხიბლავ ელფერსა სდებს
შავი ქვის სამეფო — ჭიათურის მთა-გორიან ვიწრო ხეობას.

სძინავს მთელს ხეობას.

არ იძინებს მხოლოდ ანცი ნიავეი და ყრუ ხეობათა ჩურჩულს და-
აქროლებს სერიდან სერად.

არ იძინებს სადგურზე მოსრიალე ორთქმავალიც და ათასნაირ ჰანგ-
ზე გაჰკივის და ქშიტინებს. მის კვილს ხმას აძლევს უღრანი ღელე
და წყვდიადი ხევ-ხუვები.

არა სძინავს არც თედოსა და შამფურივით ტრიალებს გაბროკილ
ტახტზე. შორს გაფრენილა მისი ფიქრები, ცხრა მთას იქით გადახვეწი-
ლა მისი გულისთქმა, მშობელთა კერას რომ თვალი დაჰკრას, ახლა თი-
ნას ქოხს დასტრიალებს მისი ოცნება — იქ არის მისი ღერძი ცხოვ-
რებისა, მისი აზრი არსებობისა, მისი ნექტარი უკვდავებისა, მისი და-
უშრეტელი სათავე გარჯილობისა, მუყაითობისა, შრომის სიყვარუ-
ლისა.

— იი, შენ კი გენაცვალე მა ღმერთში, მა სეფისკვერის ყელში! —
უაღერსებს თედო თავის გულის ხატს და ფაფუკ დაბაბზე სათუთათ
სჩქმეტავს, მაგრამ თინას დაბაბის მაგიერ, ლექსოს ცხვირზე წაუე-
ლია ხელი და ნაზად უცაცუნებს.

ლექსომ ბურანში წაიბურტყუნა, შეიშმუნა და მხარი იცვალა..
თედო კი ისევ სიყვარულის ბურანშია.

მან დიდხანს იტრიალა გამხმარ ტახტზე, მაგრამ ძილი მაინც არ
მიეკარა მის თვალებს. წამოდგა, ფრთხილად გადააბიჯა ჭერახებივით
მიყრილ ამხანაგებს და დერეფანში გამოვიდა.

საშავარდნოს კონცხზე მთვარე წამომდგარიყო და ჩრდილები წა-
მოეწვინა ვიწრო ხეობაში.

მაღალი სერის კალთობზე, კლდეში შეჭედნილ ჩარდახის ბანდას დასცქერის თედო ძირს, მის წინ გადაშლილ ჭიათურის ვიწრო ჯვარედინ ხეობას, რომელსაც ყვირილა ჩამოშხუის.

ირგვლივ, პირქვე დამხობილ ბუმბერაზ გემბივით წამოწოლილან ამოზიდული, ხავსმოკიდებული დამორილი მთები.

სერის ფერდობზე მოსჩანს ფიცრული ქვითყირის ბინები მუშებისა, ძირს კი — ჭიათურის მოსახლეობა.

სერის ძირებს გასდევს მაღაროს ხერელები, მოსჩანს დაკლაკნილი საურმე გზები, საცალფეხო ბილიკები, რომლებიც ყველა მხრიდან მოიზღაზნებიან ჭიათურის სადგურისაკენ.

ძირს კი — ყვირილას ნაპირად, სადგურის გადაღმა ამართულია უთვალავი ხელთქმნილი შავიქვის მთები და ისე შავად, პირქუშად გამოიყურებიან, როგორც ფისგადაკრული შავი ზღვის უძირო სიღრმე.

ესაა მუშის დაკორძებული მარჯვენით დანგრეული და კვლავ ამართული შავი ქვის მთები. ესაა სალარო და განძი სიმდიდრისა; ესაა საბაბი ეგოდენის ტანჯვა-ვაებისა, მშრომელი ხალხის სიღუბნისა; ესაა მიზეზი ეგოდენის ქიშპობისა და ცბიერებისა. აქაა წყარო სიმწარისა და ფუფუნებისა.

ვინ მოსთვლის, რამდენ მანქანას ჩამოასხამენ მისი შემწეობით, რამდენ თოფ-ზარბაზანს გააფოლადებენ, გამოსჭედენ და გამძლეობას შეათვისებენ ამ შავი ქვის წყალობით... რომ ამავე ხალხს გაუფათრონ მკერდი, თავისსავე შემოქმედს გაუმწარონ სიცოცხლე, აწყველინონ შავბედი?!

შუქმფინარი მაისის მთვარიანი ღამე კი — ეს ჯადოსნური ბუნების ჯადოსნური ღამე — ისეთის სინაზითა და იღუმალებით ფშინავს, ისეთი გრილი სიო მოჰბერს, რომ გულგაქსუებულ ადამიანსაც დაავიწყებს ქვეყნიურ ტანჯვას, გაუმრთელებს დაკოდილ იარას, მოაწყურებს სიცოცხლეს, მიაყუჩებს მის გონებაში მაღაროების ჯოჯოხეთობას, წამიერად მანც დაავიწყებს ადამიანთა ცბიერებას და მუხანათობას, შეარიგებს ყოველდღიურ სიღუბნისა და გულის კვნესასთან...

თედოს უბირ გონებაშიაც იფურჩქნება, მისთვის გაურკვეველი, მიუწვდომელი ოცნებანი, მისი გულიც დაუმონებია დიადი ბუნების დიად ფეთქვას და გარინდებული გაპყუჩებია იგი ღამის სიოს.

ძირს კი, სადგურზე, განუწყვეტილვ სრიალებენ ქშიტინა და მყვირალა ორთქლმავლები.

სადგურის მარცხნივ, მაღალი მთის დაშვებულ კალთებზე აქოჩრილ ბუჩქნარებში კი პაწია ჟუჟუკა ვარსკვლავებივით ციალობენ

მფრინავი ციციანთელები და გრძნობად დნებიან უკვდავი სიყვარულის გარდაუვალი მგოსანი — ბულბულები.

სამოთხის ნეტარება და მღაროს ჯოჯოხეთური ცხოვრების კვნესა ერთად მოთავსებულია აქ, ბედნიერებასა და სიგულმკვდარეს ერთად ჩაუბამთ ფერხული, სიცოცხლე და სიყვარული გადაჰხვევია ერთმანეთს, გულქვა ბუნება და გრძნობის ტბა — ადამიანის გული — ერთმანეთში იხლართება.

და თედოს გაუწვრთნელ გონებაში ბურუსიანი სიზმარივით ისახება აზრის ნატამალი.

— ეჰ! რათ არი ის, რაც არი. რატო არ არი ისე, როგორც უნდა იყოს?!

მაგრამ მისი გონება ვერ ერკვევა ცხოვრების ჩახლართულ სათავეში, მხოლოდ მძიმე ლოდივით გულზე აწვება სევდა და მწარე ოხვრა ამოსკდება გულიდან.

— ეჰ! ვუაჰ! ეჰ-ეჰ-ეუაჰ! — გაისმა ამ მყუდროებაში საშინელი შემადრწუნებელი ღრიალი ისეთი მძლავრი და შემზარავი, თითქო ყარამანს დაეჩოქებინოს თავზედი მოპირდაპირე, თითქოს გაცოცხლებულიყოს ის ზღაპრული კერპი, რომლის ღრიალიც აღმოსავლეთიდან დასავლეთის ხმელთაქიდურს ეხეთქებოდა.

— ეჰ! ვუაჰ! ეუა-ვუაჰ!.. — გაისმა ყველა მხრიდან ვიწრო ხეობათა ბუდეში, როგორც რაიმე ავსულთა ძახილი და შორს-შორად, თვალთ უჩინარ სივრცეში, მთების ხევ-ხუეებში, თანდათან მისწყდა.

ეს იყო ორთქლმავალი.

საღათას ძილით გაბრუებულ ადამიანსაც არსებაში მოიყვანდა ეს უხამსი, ყარამანისეული ღრიალი, მაგრამ თედოს გულისყური მხოლოდ ნეტარ მოგონებას გაჰყურებდა, მისი არსება მხოლოდ მისთვის უჩვეულო ბულბულის ჰანგებს გაეტაცნა, რადგანაც თავის სიცოცხლეში არ ჰქონია შემთხვევა ასეთ გარემოებაში, ამდენი ბულბულის მოსმენისა.

ვარსკვლავებით მოჭედილ ღამეში, ჭიათურის სადგურიდან ელექტრონის სინათლე თვლებში უჭყიტინებს ამ მგოსნებს, ორთქლმავალი შემზარავად გაჰკივის, მის კვილს ბანს აძლევს მთა და ხეობა, ეს სიყვარულის უკვდავი მგოსნები კი უსტვენენ და უყევენ ერთმანეთს, თითქოს თავის გარშემო თავის მეტს ვერას ამჩნევენო.

თედოს უბირი გულიც თინასთან გააფრინეს, მის მხურვალე მკერდში ჩაახუტეს, მისი შარბათივით ტკბილი ტუჩები მონატრეს.

ამ ტკბილ ბურანში წასულ თედოს დერეფანში ჩასძინებოდა. განთიადის სუსხიანი სიო კი ძვალრბილში უვლიდა და თედოც მოუსვენრად იშმუშნებოდა.

თედოს ჩვეულებრივზე ადრე გამოეღვიძა. მთელი სხეული დამტვრეული ჰქონდა. თავი ისე დამძიმებოდა, თითქო ტყვია ჩაუსხავთო. რალაც ჩუმი სევდა და გაურკვეველი უმიზნო ნაღველი შემოსწოლოდა გულზე.

წუხანდელი გიჟმაყი ოცნება დღის სინამდვილეს დაეფრინა და გულს მწვავედ სწკმეტავდა.

რა ბეჩავია ოცნების სამყაროდან სინამდვილეში ჩამონარცხებულ ადამიანის გული!

თედომ უხალისოდ წამოიზმორა, ზარმაცად მოიფშენიდა თვალები და უგემურად, ზღაპრით გაემართა მაღაროებისაკენ. გული უჩქროლავდა, მოუსვენრად ტრიალებდა, თვალი უშტერდებოდა, გაურკვეველ ბურანში გრძნობდა თავს, თითქოს რალაცის მოლოდინში იყო.

მაღაროს წინ მუშები კიანჭველებივით ირეოდნენ. იწყებოდა ჩვეულებრივი სამუშაო დღე, თედო კი გაშტერებული იდგა და მიწას ჩასცქეროდა.

— რას გაშტერებულხარ, ბიჭო? — გაელაპარაკა ლექსო და ხუმრობით წაუქიმიანჯა.

— დიცი ერთი, შენი გული არა მაქვს! — უხალისოთ უპასუხა თედომ და მოიშორა.

— რა იყო, ბიჭო, რას იღრინები? მარცხენა ფეხზე ხო არ ამდგარხარ? — ჩაერია გიგაც.

— რა ვიცი, რა! — უგუნებოდ უთხრა თედომ და ზურგი აქცია.

— სახლიდან ხო არაფერი ამბავი გაგიგია, ჰა, თედო? — თანაგრძნობით დაეკითხა ლექსო.

— ამბავი კი არა! რა ვიცი! ჩემმა მზემ ისეთ გუნებაზე ვარ, რო ლამის ვიტირო.

— ბიჭო, ფერზედაც ვერა ხარ კარგა, ხომ არა გტკივა რა?, წადი, თიდო, დღეს დაისვენე, ნუ იმუშავებ.

— ეეჰ, სულ ერთია, ამის რჯულიც ვაქრა!..

თედოც შეძვრა მაღაროს ხვრელში.

ყველა თავის საქმეს შეუდგა.

კვლავინდებურად ეხეთქებოდა ადამიანის ძალ-ღონე ბუნების სალკლოვანობას, კვლავინდებურად გაისმოდა წერაქვების ბრაგუნე, ოფლში სტურავდა ძარღვებ-დაძაგრული მადლიანი მარჯვენა, კვლავინდებურად იდგა ხვნიშა და ქაჩანი.

შუადღისას, როდესაც მზე საშუბისტაროზე წამოვიდა, კვლავ გაისმა ზარის ქრიალი და სასადილო შესვენება აუწყა მაღაროს მუშებს.

გამობობდნენ შავად შემურული ყარაჩები, ხელ-პირი იქვე, მალაროსპირად წამომდგარ ჩეროში მისხდნენ და გათითხნილ ფურნის პურს მადიანად შეექცეოდნენ. ზოგს ძროხის ჯიგარი შეეხანხლა შამფურზე, ზოგს ვადაზელილიც ეშოვნა, ზოგს მოხარული ხაშლამა, უმრავლესობა კი ცარიელ პურს შეექცეოდა და ლუკმის ჩასაგორებლად გვერდით მოედგათ დიდი დოქებით ცივ-ცივი წყარო.

სულ ეს იყო მათი ნადიმიც და სირისკუდიც.

ნასადილევს ზოგი იქვე გაიშხლართა თვალის მოსატყუებლად და დასასვენებლად, ზოგი კი დაეშო ყვირილის ნაპირებისაკენ, საჭყუმპალოდ და გასაგრილებლად.

იქვე ჩამოერეკათ დასიცხული საქონელი და აბანებდნენ. რიგი ბანაობდა, რიგი ირეცხებოდა, რიგიც რიყზე დაფენილ საცვლებს იშრობდა და შიშლიკანა მიჰფიცებოდა ცხრათვალა მხეს.

სხვა დროს თედოც ხალისიანად ჩაირბენდა ხოლმე დაღმართს და სხვებთან ერთად ყურყუმელობდა ყვირილის ზვირთებში. დღეს კი ვერ იქნა, ვერ მოუთავებელა თავის გუნებას, გული საგულეს ველარ ჩაისაბუდრა. მიმჯდარიყო მალაროს პირად და უაზროდ გარინდებუ-ლიყო.

რას ფიქრობდა თედო ასე გულჩათხრობით? რას, ან ვის დასტრი-ალეზდა მისი ფიქრი და გონება?

არაფერს და არც არავის!

გარკვეული რამ ფიქრი, გარკვეული რამ სურვილი ან გრძნობა არ მოიპოვებდა მის არსებაში. რაღაც იდუმალი, შეუგნებელი განურჩევლობა, რაღაც სევდა, უმიზეზო გულმკვდარი სევდა, შემოსწოლო-და გულზე, ნადველს უსიებდა და სიცოცხლის ნიშანწყალი მიეყურსე-ბინა ამ სიცოცხლით სავსე ჭაბუკისათვის.

თედოსთვის ამჟამად სულ ერთი იყო — იწვა თუ იდგა, მუშაობდა თუ ეძინა, სჭამდა თუ შიმშილობდა. არც მუშაობა ეხალისებოდა, არც საუბარი, არც სიფხიზლე, არც დგომა, არც ჯდომა... ვინ იცის, თინას ალერსი კი გაიტაცებდა იმ წუთას?!

თედო იმ დღეს თედოს აღარა ჰგავდა. მას საკუთარი სურვილი და ნება, საკუთარი მოწადინება და თაოსნობა აღარ შერჩენოდა, გრძნობ-და, ვითომც მთელი ეს ქვეყანა, მთელი სამყარო, მთელი ეს ხალხი, მთა და ველი მოძრაობს, სცოცხლობს, ფეთქავს ცალკე, თავისთვის, შორს, მისგან მოშორებით, განცალკევებით... თვითონ თედო კი ცალ-კე განმარტოვებულია სამყაროდან, მოწყვეტილია მთელს ქვეყანას, მთელს ხალხს და მარტო, მარტოდმარტო სხვა სამყაროშია, სადაც დუ-მილი და წყვდიადია გამეფებული, სადაც სიცოცხლე შეჩერებულია, მიმწყდარა ადამიანისა და ყოველი სულდგმულის ფეხი, ბუნებაც მიმ-კვდარებულია, გაყინულა...

თედოს ყრუანტელი უვლის, ზარდაცემულივით გატვრენილა...

იქ კი, იმ გამეფებულ წყვდიაღში, იმ სიკვდილის სამეფოში, ყრუანტელის გამოძახილის ხმა. ასეთი ხმა ჯერ არ ჰსმენია მის ყურებს, ასეთი ყინულივით ცივი ჯერ არსად გაუგონია თედოს. ყრუანტელი უვლის, თმები ყალყზე უდგება და ბუმბულივით მიექანება ამ საშინელ უკუნეთ წყვდიაღში, საიდგანაც, დრო და დრო ესმის ცივი შემაზრზენი ძახილი.

— თედო! თედო!

გული ეწურება, სუნთქვა ეკვრის, შიში და ძრწოლა სიკვდილის აჩრდილისა, სისხლის გამთოწმავი, თავზარდამცემი გრძნობა არარაობისა, სიცოცხლის აღსასრულისა დასტრიალებს მას და გორგალივით მოკრუნჩხული თედო გულსაკლავად გმინავს.

— ე, რა მკვდარივითა სძინავს, ეეე?!.. რაღა აკვნესებს, სიზმარი თუ ნახა რამე, ბიჭო, ცუდი?! გააღვიძე როგორმე, ლექსო, ცოდოა, — ჩაერია გიგა.

— თედოო! ბიჭოოო!.. არ გესმის, ბიჭოო! — ჩასძახის ლექსო და ჯუნჯლუნხის მერე ძლივს გამოაღვიძა.

— რა იყო, თედო, რა გაკვნესებდა! ავი სიზმარი თუ ნახე, ჰა? — თანაგრძნობით ეკითხება გიგა, — აჰა, აი წყალი შეისხი პირზე, გამოფხიზლდები!

— რა ვიცი, რა, არაფერი კი არ მახსოვს და! გული კი ისე მაქ, ჩემმა მზემ, ასე მგონია ყორით ამოუქოლიაო. ეჰ, ძმაო, აღარ შემძლიან აქ დარჩომა... ხვალ ანგარიშს ავიღებ და წავალ კიდეცა სახლში... ვინ იცის, რა უბედურება დატრიალდა!..

მუშაობა ორ საათზე განახლდა და ისევ მალაროში შეიკრიბა მუშა ხალხი.

თედოც მათ მიჰყვა.

სალამო ჟამზე, როდესაც მალაროს ზარმა აშაბაშების დრო აუწყა მღვიმეებში შემწყვდეულ კატორღელებს და მიხვეულ-მოხვეულ, აკლდამებივით დაქსაქსულ ხერელებში გაძახილ-გამოძახილი გახდა, ნელ-ნელა გამოიშალა გარეთ ურქო ეშმაკებივით გამურული მუშა ხალხი.

თედომაც უკანასკნელად სთუთქა წერაქვი გამონგრეულ ტინის მკერდს, უკანასკნელად შეუხვრია გულის ფიცარი, ამოიგმინა, ოფლი ჩამოიწურა შუბლიდან და მხარზე წერაქვავადადებულმა ნელ-ნელა გამოსწია მალაროს კარისაკენ.

— ბუჰჰ! — იქვეა უცებ დაბზარულმა თაღმა, — ბუჰ! — ხმა მისცა მალაროს ხერელებმაც და ერთ არშინის მანძილზე ჩამოწვა.

— ვაი! — შეჰყვირა ვილაცამ და ნანგრევებქვეშ მოჰყვა. მუშები

შეკრთენ. ფეხი შეაყენეს. ყველამ იქით მხარეს მიიბრუნა პატრონი და იდნაც მოესმა ხმაურობა, მაგრამ მალე ყველაფერი მიყუჩდა.

გადაფითრებული მუშები ელდანაკრავივით გამობობლდნენ მალაროს ძირამდე და ყვირილი მორთეს. შეიქმნა ერთი ალიაქოთი, მითქმამოთქმა, კითხვა-ძიება, გაძახილ-გამოძახილი.

ყაყანისა და გამოკითხვის შემდეგ გამოირკვა, რომ თედო არსად სჩანდა.

მალაროს პატრონი ზემდეგს განკარგულებას აძლევდა:

— ხომ არაეინ დაყოლია, ბოშო? მაგი ნანგრევი დღესვე გააწმენდიე, რო ხვლიოზა ხელი არ შეუშალოს მუშაობას! — და არხეინად გასწია სახლისაკენ.

ზემდეგი დაფაცურდა. რამდენიმე მუშა წაიმძღვარა მალაროში შესასვლელად, მაგრამ მალევე უკან გამობრუნდა: არც ისე ადვილი გასაბედი იყო ამ ამბის შემდეგ პირდაპირნილ და თაღებდამსკლარ მალაროში შესვლა... მაგრამ თედო რომ არსად სჩანდა, ბოლოს ისევ თედოს ამხანაგებმა შებედეს შესვლა.

გავიდა ხანი და დასისხლიანებული, გაჭეპყილი თედოს გვამი ძლივს გამოიტანეს გარეთ.

მწუხარება და სევდა მოედვა მუშების გულს.

ყველას გულის სიღრმეში ჩამოჰკრა გლოვის ზარმა, ყველა აცრემლდა.

— ეჰ, გაჰკრა ერთი სიცოცხლით სავსე გული, დღეს თედო, ხვალ ივანკა, ზეგ კოწია, მას ზეგ ლექსო, — უსიტყვოდ ფიქრობდა ყველა თავის გულში და მწუხარე მღვმარებით დასცქეროდა თედოს დაჩქლეთილ გვამს.

თათბირის შემდეგ, გადაწყვიტეს, რომ მშობლიურ კერიაზე მაინც გაესტუმრებინათ თედოს გვამი. ჭირისუფლად გააყოლეს გიგა და ლექსო.

* *

მეორე დღეს, დილით, ჭიათურის სადგურზე ჩამოასვენეს და მატარებლის ვაგონში მოათავსეს უბრალო გაჩორკნილი ფიცრის კუბო: შიგ.თედო ესვენა.

მატარებელმა დაიბღავლა, შავი კორიანტელი ბლუჯა-ბლუჯად ამოუშო განიერ ყანყრატოდან, თითქო სურს ჭიათურის ღვარძლიანი მალაროს ჭვარტლი აქვე დასტოვოსო და დაიძრა.

მალაროებში კი მალე დაივიწყეს ეს ამბავი. კვლავინდებური მუშაობა და ჩვეულებრივი ჰაპანწყვეტა იყო დღე მუდამ.

— საწყალი თედო, უბედური შემთხვევით მოკვდა, — ამბობდა მალაროს პატრონი.

— საწყალი თედო, რა უბედურათ მოკვდა! — ამბობდნენ მუშებოცნიერნი.

— არა, თედო არ მომკვდარა თავისი წერით, არა, თედო მოჰკლეს მოჰკლეს რომ თითონ ფუფუნებით იცხოვრონ. მოჰკლეს ოქროს სიხარბით დაბრმავებულმა იუდეებმა.

— თედო მოჰკლეს და კიდევ ბევრს მოჰკლავენ „უბედური შემთხვევით“, ვიდრე მუშის გრძნობას გონება არ დაეპატრონება, ვიდრე არ მიაგნებს სათავეს ასეთი უბედურებისას... ვიდრე არ შეიგნებს სიცოცხლის აზრს, ვიდრე არ ისწავლის თავისი თავის ყადრს... თავის აღამიანურ უფლებას, — ამბობდა მესამე.

მოთხრობები

ერთ-ერთ წერილში ლადო ბალიაშვილი წერდა: „ჩვენი საქართველო ხელოვანთა კუთხეა, მრავალთა შორის ზედაპირზე რომ ამოტივტივდეს, არ არის ადვილი საქმე: ამას უნდა დიდი ნიჭი, დიდი ცოდნა და წრე, თუმცა ჩვენ დროს ყოველგვარი საშუალებაა ამისთვის, რომ გასაქანი მისცე ნიჭს... მართო ნიჭიც არ კმარა — ცოდნაა საჭირო, ბევრის კითხვა, ბევრის მოსმენა და სისტემატური მუშაობა“. სწორედ თავდადებულმა მუშაობამ და დიდმა სიყვარულმა, დაკვირვებულმა თვალმა და ოსტატურმა კალამმა დაამორჩილებინა ქართული სიტყვა და გახადა ერთ-ერთ საინტერესო მწერლად ახელაში (არხოტის თემი) თათია ბალიაშვილის ოჯახში დაბადებული (1907 წ.) ლადო. განსწავლის წლებში მოიარა ლენინგრადი, სადაც აღმოსავლეთმცოდნეობის ფაკულტეტზე სწავლობდა, შემდეგ თბილისი — სახელმწიფო უნივერსიტეტის ფილოლოგიის ფაკულტეტი... და დაუსრულებელი კითხვა, ძიება, მოწიწებით თავანისცემა ქართული სიტყვისადმი, ქართული ენისადმი, დიდი სიყვარული მისი. 47 წლის მწერალი კითხვავ: „როგორ ცხოვრობთ?“ ასე პასუხობდა: „გამხდარი ვარ, მაგრამ ვმუშაობ დღე და ღამე“. მომავალ თაობას მისი შრომისმოყვარეობა, გასაოცარი ოპტიმიზმი მუდამ გამოცანად დარჩება. ამ გამოცანას კი ალბათ მხოლოდ და მხოლოდ დიდი სიყვარული თუ ახსნის.

ბესარიონ ჯღენტი ქართული მწერლობის პრობლემებზე საუბრისას ახალი თაობის შესახებ აცხადებდა: „უკანასკნელ წლებში მხატვრული პროზის დარგში წარმატებით იწყეს მუშაობა ახლგაზრდა მწერლებმა ლადო ბალიაშვილმა, ვლად. ავალიანმა, კოტე ხიმშიაშვილმა“. მართლაც, ეს საინტერესო მწერალი 1938 წელს მიიღეს საქართველოს მწერალთა კავშირის წევრად. ლადო ბალიაშვილის მოთხრობათა მიღმა ჩანდა დიდი საქმეთა აღსრულების მონატრული, ბევრი კეთილშობილური იდეალის მოსურნე კაცი. თავის ნაწარმოებებში ის ცდილობდა დაეხატა მთის წესჩვეულებანი, ადათები, რომლებიც ასე იყო ხალხში ფესვებგადგმული, სტუმართმოყვარეობა და შურისძიება, „საწოლას დეწვა“ და ვაჟკაცის გოდება, წაწლობის წესი და ქალის მოტაცება, დიდი ტყივილი და თავშეუცავებელი მზიარულება — ასე რომ გადაბმია და გადაჯაჭვია ურთიერთს, იკითხება არა როგორც მშრალი ეთნოგრაფიული მონაცემები, არამედ როგორც ლამაზად დაწერილი მოთხრობები.

ლადო ბალიაშვილის მოთხრობა „კაციშვილი“ დაიბეჭდა „მნათობის“ ფურცლებზე 1957 წელს. მეორე ნაწარმოებზე მწერალი წერდა: „თეთრი

კოშკები“ შე სიცოცხლეს შირჩენდა“. ამ ნაწარმოებისა და კიდევ რამდენიმე საუკეთესო მოთხრობის გაცნობის საშუალება ეძლევა დღეს მკითხველს.

რუსულან ნიშნაინიძე

ბატახილი ზინაური

სალამოს ბინდის საბურველში იძირებოდნენ გუროს ლამაზი სანახები. ცის ტატნობზე მოჩანდნენ მედიდურად მდგომი ძველი კოშკები, რომლებსაც თავისი სახე შეენარჩუნებინათ ნანგრევთა შორის და ახლიდგნენ, როგორც ომის ქარცეცხლში გამოვლილი ქარმაგი ვაჟაკები.

ერთი კოშკი თავმეტობდა ყველას. იგი ტანწვრილი იყო, ოთხსართულიანი, ჯერ კიდევ ტანდაუძვრელი, მას გარს ეხვივნენ პატარ-პატარა ქვიტირ-სიმაგრეები — უმცროსი ძმები უფროს ძმას.

ეს კოშკი ეკუთვნოდა იმ მიდამოში სახელგანთქმულ ვაჟაკს: უშიშა მინდიკაურს.

მრისხანე იყო კოშკი და უფრო მრისხანე მისი მპყრობელი უშიშა მინდიკაური, აუგს ვერავინ გაუბედავდა მათ, ხოლო სტუმართათვის მუდამ ღია იყო კოშკის კარები, ხოლო უშიშა სიცოცხლეს დასთმობდა სტუმრის გულისთვის.

ეხლა, ბინდი რომ დააწვა გუროს სანახების კალთაზე, უშიშას კოშკში აციმციმდა პირველი სინათლე და იგი შავ ღამეში ისე მოჩანდა, როგორც შორეული შექურა უფსკრულის პირზე. ამას ისიც აძლიერებდა, რომ უძირო ღამეში ღრიალებდა უფსკრულების სტუმარი არღუნის — მისი თეთრი ტალღები ტეხდნენ ღამეს და ქალებიდან ესროდნენ ეხოს ცად ასულ მწვერვალებს.

ვანშობის ქამი იქნებოდა, რომ არღუნის ნაპირზე მგზავრი გამოჩნდა, მან თვალი მოჰკრა კოშკში აციმციმებულ სინათლეს, თითქოს რაღაცამ შეაქრთო, ცხენი შეაყენა, დააკვირდა ბნელში ანთებულ ერთადერთ სინათლეს, რაღაცის მაუწყებლად ჩასთვალა იგი, შებლი შეიკრა და მწყრალად განაგრძო გზა. თუმცა იგი ცხენს უწყრებოდა, მაგრამ ჩქარად სიარულის ნებას მაინც არ აძლევდა.

ეს მგზავრი გახლდათ უშიშა მინდიკაური. მართალია, მას კარგახანი არ ენახა არც კოშკი, არც ახალგაზრდა მეუღლე — ხორაზე შეტილიონი, იმ მიდამოში სახელგანთქმული სილამაზით, სითამამითა და ტკბილხმიანობით, მაგრამ... უშიშა ცივად უახლოვდებოდა კოშკებს. რამდენადაც უშიშას ცხენმა იგრძნო სოფლის სიახლოვე, ხალისით გაიწია შინისკენ, იმდენადაც უშიშა უამურად გრძნობდა თავს, აყოვნებ-

და ცხენს და წარბების ქვეშიდან მწყარალად უმზერდა კოშკისა და კმელში მოციავე სინათლეს.

სინათლე წამით გაილეკებდა, აენტებოდა და მინელდებოდა, თითქოს ვილაცას ამცნობსო ბნელში კოშკის არსებობას.

მწარე ეკვში თუ ფიქრში გართული უშიშა მყეფრების ხმაურმა გამოაფხიზლა. მათ მწარედ შემოუტრეს ცხენოსანს, მაგრამ გამოეხმაურა თუ არა უშიშა, მაშინათვე მიჩუმდნენ. სამაგიეროდ, ამ ხმაურზე კოშკი ჯერ გაიტრუნა, შემდეგ ახმაურდა. სარკმელში მოკიაფე სინათლე მიქრა, მის ნაცვლად ყველა სარკმელში სინათლე გაჩნდა. სარკმლის სინათლეზე მოჩანდა, თუ როგორ ფიცხლად მოძრაობდნენ ადამიანები კოშკის სიღრმეში, რომლებმაც, ცხადია, უშიშას მოახლოება იგრძნეს.

კოშკის კარებთან უშიშას ახალგაზრდა ვაჟი შემოეგება, თაემდაბლად მიესალმა. უშიშას ხმა არ გაუცია, ოდნავ თავი დახარა, ცხენის აღვირის ტარი გადაუგდო ახალგაზრდას, თოფი გადასცა და მედიდურად ტანის რხევით წავიდა კოშკის სიღრმისკენ; ახალგაზრდამ მას ნამდურავი მზერა გააყოლა, თავი გააქნია.

— ისევ ისეთია! — ჩაისაუბრა თავისთვის.

უშიშამ უხალისოდ აიარა ქვის კიბე, რომელიც კოშკის სიღრმეს მისდევდა, მეორე სართულზე რომ შედგა ფეხი, მან თვალი მოჰკრა წითელ ქათიბიან ახალგაზრდა ქალს. ქალი ჩუმად უმზერდა უშიშას, თითქოს რაღაც საიდუმლოს ამოცნობა სურსო მის სახეზე, მაგრამ შენიშნა თუ არა, რომ უშიშამ იხილა იგი, უმალ ოთახის კარებში მიეფარა.

უშიშა შეკრთა, იგი იდგა და უმზერდა იმ ოთახის კარებს, სადაც ახალგაზრდა ქალი მიეფარა. მას მოეჩვენა, რომ ქალმა გაუღიმა. ამ მოჩვენებამ უშიშას გონება დაუბნია: ღიმილში ამოიციო მან ის, რამაც უფრო ძლიერ შეაშფოთა, მაგრამ წუთით. იგი სწრაფად გამოფხიზლდა, ოთახის კარებთან მიიჭრა — მიაყურა, ჯერ გაფითრდა, შემდეგ რკინის ფერი დაედო სახეზე: ოთახის სიღრმიდან ისმოდა მსუბუქი ნაბიჯის ხმა და ჩუმი სიმღერა. ქალის ხმა წკრიალა იყო, კაპანარევი, თითქოს ვილაცას უწყრებავო სიმღერით და ამ წყრომას იგი აქარებდა მწარე ღიმილით წარმოთქმულ სიმღერაში. უშიშას წარმოუდგა ქალის სახე, ცრემლით სახე დიდრონი თვალები.

— კვლავ! — გაიფიქრა მან მწარედ. მკაცრად ჩაავლო ხელი კარის სახელურს. ქალმა თითქოს იგრძნო უშიშას შემოფოთება, უფრო ძლიერად გაიშალა ბგერათ სიამე ღამეში.

გახელდა უშიშაც, მან ფიცხლად გააღო კარები, შეიჭრა ოთახში, მაგრამ მისდა უნებლიედ შეჩერდა შუა იატაკზე: მისთვის ყურადღება არ მიუქცევია ახალგაზრდა ქალს. იგი ღია სარკმლის წინ იდგა,

თითქოს მთრთოლვარე ხმით ესიტყვებო სარკმლის იქით, ბნელაშენ
მდგომ სატრფოს, იგი ამბობდა:

— მე გიციდი შენ, ქერა ჰაბუკო!.. გიციდი, როცა ვარსკვლავი აციმ-
ციმდება ცის უბეზე, როცა სანთელი პირველად აენთება ამ ნანგრევე-
თა შორის, მაგრამ შენ... ჰო!.. შენ, ჩემო ნუგეშო, იგვიანებ... ძალიან
იგვიანებ!.. ახ!.. რომ იცოდე, როგორ გული შენ, მაშინ არც შენ და-
იღლებოდი, არც შენი ცხენი დაიღლებოდა. შენ მოხვიდოდი ვარსკე-
ლავზე უმაღლ, მოხვიდოდი მზეზე ადრე! მე გიზილაედი შენ და ბედ-
ნიერი ვიქნებოდი: მოვისმენდი შენი ჭიანჭურის ხმას, შენ სიმღერას,
როცა პირველი სიბნელე დაეშვებოდა მთების კალთაზე! მაშინ მხო-
ლოდ ბნელი ღამე და ვარსკვლავები იქნებოდა ჩვენი მოწამე!

უშიშა უსმენდა ქალის სიმღერას, იგი ხან ფითრდებოდა, ხან მრის-
ხანე იერს მიიღებდა, ბოლოს ეღარ მოითმინა:

— ხორამზე! — წარმოსთქვა მწყრალად, ნაბიჯი წინ გადადგა, მაგ-
რამ მიახლოვება მაინც ვერ გაბედა.

ხორამზე დინჯად მოტრიალდა, დიდრონი თვალები შეანათა უში-
შას- გაფითრებულ სახეს. ქალის მკაცრ თვალებში წამიერი ხალისი გა-
მოკრთა, თითქოს ეამათ ვაყვაცის ასეთი გაფითრება. ჯერ წკრიალა ხმა
არ ნიმიქრალიყო მის თეთრ ყელში, რომ კვლავ წამოიწყო სიმღერით
მოთქმა:

— არწივს არასოდეს არ აკრთობს ჭრელი კაკაბი, როცა იგი მზე-
არზე დაგოგავს, ფურ-ირემს არ ეშინია მკაცრი მონადირისა, როცა
იგი მწვანე ტყეში უხმობს ხარ-ირემს... არც მე მეშინია შენი მკაცრი
მზერისა მკაცრო უშიშა! მე ვუხმობ სიყვარულს! ჰო!.. უშიშა!.. მე სიყ-
ვარულს ვუხმობ, სიყვარულს!..

— ჩემზე მეტად ვერაფერს შეგიყვარებს ხორამზე! მე უშიშარი ვი-
ყავი მარად, უშიშარი ვიყავი მაშინაც, როცა შენი თავი მოგტაცე
შატილიონთ. მე არ მეშინოდა არც მათი ხმლისა, არ მეშინოდა არც
მათი თოფისა, არც წვერმახვილი შუბისა, მაგრამ... ახ!.. ხორამზე, ხო-
რამზე!.. მე ყველაფერს ვკარგავ. როცა შენ გიმზერი... შენი თვალები,
ხორამზე!..

უშიშა როცა ამას ამბობდა, ხორამზის თვალებში ჩრდილი ქრე-
ბოდა, მისი პატარა ფეხი კატის სიფრთხილით ეხებოდა იატაკს, თეთ-
რი ხელები და ხმავე უთრთოდა ეხლა...

— ჩემ წინაშე ფითრდები, შენ, ამაყო ვაყვაცო! მე მითხრეს, რომ
შენ არ იცოდი რა არის შიში, შენ სახეს არასოდეს არ სტუმრებია
სიფითრე... როცა პირველად შემეხო შენი ხელები, მე ვგრძობდები შენ
რკინის სიძლიერეს, მე მესმოდა რკინის სუნი, მე მეხებოდა შენი ღო-
ნიერი ხელები და მაკრთობდა... ახ!.. მე არ დამენახებდი შენ, მრის-

ხანე ვაჟაკო! მე მძულს შენი უანგინი აბჯარი, რომელსაც
სუნი სდის!.. შენ მარად მრისხანე იყავი!..

— მხოლოდ მტრების მიმართ, ხორამზე!..

— ჰო! უშიშარო ვაჟაკო!.. მე არ დამენახებები შენ, მძულს შენი
მდუმარე კოშკიც! თავისუფლებას ვნატრობდი მარად, ვეტრფოდი არ-
ლუნის ნაპირზე გაშლილ მწვანე სანახებს, ფრინველთ სიმღერას, ქერა
ჭაბუქს!..

— ხორამზე! — მწყრალად წარმოთქვა უშიშამ.

ხორამზეს წუთით ხმა ჩაუწყდა, შემდეგ მის თვალებში ცბიერება
გაციაგდა.

— ეხლა არა... არა, უშიშავ, მე თანდათან ვგრძნობ შენს ნდომას,
ავო ვაჟაკო!.. მინდოდა შენზე შური მეძია: შენივე ფიქრით დამედნო
შენი გული, მაგრამ სიმარტოვემ, შენი კოშკის დუმილმა შენი თავი
დამანატრა მე, შატილიონის ასულს... — აქ ხმა ჩაუწყდა ხორამზეს,
თითქოს წამოსცდაო ეს სიტყვები, თავი დახარა. უშიშა უხმოდ მიუახ-
ლოვდა, დიდრონი თითებით აკრიფა ქალის მაღალ მკერდზე გადმოშ-
ლილი ნაწნაგების ტევრი, თავი გადაუხარა — თვალებში ჩახედდა...
დიდხანს სდუმდნენ, უმზერდნენ ურთიერთს, ბოლოს უშიშას მძლავრი
ტანი მოიხარა: დაეწაფა ხორამზის ბავთი... ქალს წინააღმდეგობა არ
გაუწევია, მაგრამ წუთით, მხოლოდ წუთით დანებდა ვაჟაკის სურ-
ვილს, წუთის შემდეგ ხორამზის თვალებში შურის ნაპერწკალი გა-
ციაგდა.

— ძლიერად თუ გიყვარვარ, უშიშავ?

— ჰო!.. ხორამზე, ხორამზე!..

— ბედნიერი თუ ხარ, ვაჟაკო?

— უფრო ბედნიერი არავინ მგონია ქვეყნად!..

ქალის თვალები შურით აენთო: „იგი ამ წუთში ბედნიერად
გრძნობს თავს, როცა მე ყველაზე უბედურად მიმაჩნია ჩემი თავი...“ —
გაიფიქრა ხორამზემ, ჯერ უშიშას მკლავებიდან არ განთავისუფლებუ-
ლიყო, რომ ჰიანურის ხმა გაისმა ღამეში... უკუნ ღამეში...

ხორამზეს სახე გაებადრა, კალმახივით გაუსხლტა ხელიდან უში-
შას, სარკმელს მიუახლოვდა. უშიშა გაშტერდა, მკედრისფერი დაედო
სახეზე. ხორამზე უშიშას დააკვირდა და ტკბილი ხმით თქვა:

— იგია, იგია!..

კოშკში დუმილი ჩამოვარდა. ჰიანურის ხმა ძლიერდებოდა და-
მეში... უკუნ ღამეში... ჰიანურის ხმა ეუფლებოდა ყველაფერს.

ხორამზეს ეჩვენებოდა, რომ მის გარშემო ეხლა ყველაფერი ლურ-
ჯად შეიღება, რომ ყველაფერი მჩატე და საამო იყო. იგი გადიმებუ-
ლი სახით მიიწევდა სარკმლისკენ, თანაც უშიშას უმზერდა. მას ეამე-

ბოდა, რომ ძლიერი ვაჟაკი ასე ძლიერად ფიქრდებოდა, რომ უმწიკრად
სიმწარეში თრთოდა.

ჭიანურის ხმა ძლიერდებოდა ღამეში... უკუნ ღამეში...

ტკბილი, საამო ხმა ჭიანურისა, ხან ახლოვდებოდა, ხან შორდებოდა კოშკს, ჩანდა, უცხო ერთ ადგილზე მდგომი ვერ უძლებდა აოხებულ გრძნობას.

ხორამზე ერთხანს უსმენდა, იღიმებოდა, შემდეგ მისი ბადრი სახე დაიჩრდილა, თეთრი ყელი მოიღერა, ვარდის ბაგენი გახსნა და ჭიანურის ხმას შეაგება წკრიალა სიმღერა.

იგი ამბობდა:

— მე მესმის შენი ჭიანურის ხმა, ქერა ჭაბუკო! თუმცა ბნელსა ვჭვრეტ ამ სარკმლიდან, მაგრამ მე ვხედავ მზის მხურვალე სხივებს. ჩემ თვალწინ იშლება არღუნის მწვანე ჭალები, მესმის ფრინველთა სიმღერა, უჩინარ არსებათ ჩურჩული, ჩურჩული ყვავილებისა და... ძახილი შენი გულისა! ჰო!.. შენ მამაცი ხარ, მამაცი, ქერა ყმაწვილო! შენ არ შეგეშინდება ამაყი უშიშასი, არც მისი ხმლისა, არც პირქუში კოშკისა, შენ მოხვალ, როცა ჩემი გული მოგიხმობს!

— ჰო! შენ გაფითრდი უშიშა! შენ სახეს სიკვდილის ფერი დასდებია, მაგრამ არა!.. მე არ მეშინია! შენ არ დამენახებდი!..

— ხორამზე!

— ყური დაუგდე უშიშა! უსმინე! უსმინე, ვაჟაკო! მაგ ჭიანურს ქერა ჭაბუკი ამღერებს: იგი მე დამეძებს, მიხმობს ბნელ ღამეში. მას ჩემი სიყვარული უნათებს გზას! ჩემი სიყვარული ახელებს და ხმა უტკბილესი ჭიანურისა. ჰეი, მკაცრო უშიშა, შენ გინდოდა ჩაგეჭრო ეგ ჭიანური: ერთი კვირა დატოვე კოშკი ქერა ჭაბუკის შურით გახელბულმა, დამტოვე მეც, მაგრამ... ყური დაუგდე: ეგ ჭიანურის ხმა კი არა, ჩემი სიყვარულის ხმაა! იგი ახლოვდება. ჩვენ შენ წინაშე ვიტყვით სიმღერას! შენ თუ ვაჟაკი ხარ, თუ შენში მამაცი სულია, უბრძანე, კოშკის კარები გაუღონ მას!

უშიშას სახეზე რკინა გატყდა. ჩაფიქრდა. ჭიანურის ხმა ძლიერდებოდა ღამეში... უკუნ ღამეში...

— აგისრულებ მაგ სურვილს, ხორამზე! — წარმოსთქვა მოგვიანებით უშიშამ.

— ჰო!.. რა ბედნიერი ვიქნები, უშიშა! თუ შენ ქერა ჭაბუკს არ დაინდობ, თუ შენი ხმალი მის ქერა თმას სისხლით შეღებავს, მე მის გაციებულ ტუჩებს უფრო სიამით ვეამბორები, ვიდრე შენ, უშიშა!..

— აგისრულებ მაგ სურვილსაც, ხორამზე!..

და უშიშამ მოიხმო ახალგაზრდა, რომელმაც სასწრაფოდ მოიბინა.

— მიდი, ყმაწვილო, — უთხრა უშიშამ ცივად, — იმ მეჭიანურეს კოშკის კარები გაუღე.

ყმაწვილი გაოცებული დააკვირდა უშიშას.

— იჩქარე, რათა ჩემი ლამაზი მეუღლის სურვილი შეგვასრულო! — გაუწყრა უშიშა.

ყმაწვილი სწრაფად გაბრუნდა უკან, ხოლო უშიშას კვლავ სიკვდილის ფერი დაედო სახეზე.

ხორამზეს სახე გაებადრა, მიუახლოვდა სარკმელს და ტკბილი ხმით უმღერა ღამეში მოდუღუნე კიანურის ხმას:

— მე გელოდები შენ, ქერა ჭაბუკო! გელოდები მას შემდეგ, რაც პირველი ვარსკვლავი აციაგდა ცის მკერდზე! მე ღამეში მესმის შენი კიანურის ხმა, ხმა ჩემი სიყვარულისა. მომიახლოვდი, რათა ჩვენმა ხმამ, ჩვენმა აღერსმა ააფერადოს პირქუში ღამე! მე მწამს შენი სიმამაცე, შენ არ გეშინია არც ამ ღამისა, არც მრისხანე უშიშასი, რომელიც ეხლა ჩემ წინაშე დგას და შენ მოლოდინში მისი დიდრონი თითები თრთიან ხმლის ვადაზე!..

— ჰო! ხორამზე, ხორამზე! — პაექობდა სიბნელიდან ქერა ჭაბუკი.

— მე არ მეშინია არც მრისხანე უშიშასი, არც პირქუში კოშკისა. შენი სიყვარული ფარავს ყველაფერს!.. ჰო, ხორამზე! ჩემ წინ კარები იღება!..

უშიშა შეკრთა. ხორამზე უცებ მოტრიალდა, დააკვირდა უშიშას. უშიშა ჩვეულებრივ გაფითრებული იდგა, იდგა, როგორც ჩრდილდაკრული ქანდაკი ბრინჯაოსი. მის მაღალ შუბლზე კირის ოფლი ციავობდა, იგი ვაეშტერებინა მოსალოდნელ სიმწარეს, სახეგაბრწყინებულ ხორამზის ტკბილ ხმას, მისივე ათრთოლებულ მდიდარ ტანს და საყვარელ თვალთა ბრწყინვალეობას.

კიანურის ხმა ძლიერდებოდა ღამეში... უკუნ ღამეში... თანდათან ახლოვდებოდა იგი, ყოველ მის ამოყვარებაზე ხორამზე მზიარულად გადადგამდა ნაბიჯს კარებისაკენ, უზურდა უშიშას და ტკბილი ხმით ეუბნებოდა:

— შენ ეხლა ბედნიერი თუ ხარ, უშიშა?

— ჰო! ხორამზე, ხორამზე! მე უბედური ვარ, ხორამზე!

— მე კი... ბედნიერი ვარ, უშიშა!.. უშიშა, გესმის კიანურის ხმა? — ახლოვდება!.. იგი ჩემი სიყვარულის ხმაა, უშიშა, მე მინდა იხილო შენ, რა არის სიყვარული! მართალია, შენ გულში ბრაზი ელავს, მაგრამ მამაცო ვაყვაცო, შენ ნახავ, როგორ ათრთოლდება შენი ხელი, თუ შენს ხმალს მიმართავ შენი სურვილის შესასრულებლად... სიყვარული, უშიშა, სიყვარული!.. გესმის? ეგ ხმა სიყვარულისაა, ასე ძლიერად რომ ყდერს შენ ყრუ კოშკში! უსმინე, უსმინე — რა საამოდ ყდერს იგი!.. მაგრამ შენ... ჰო!.. ძლიერო ვაყვაცო, ტანი გითრთის, სახეზე ფერი-ფური გეცვლება!.. ჰო!.. რა ბედნიერი ვარ ეხლა მე უშიშა, ბედნიერი, სამძიმარს გეფიცები! შენი ხელი

ხმლისკენ მიიწევს?!.. არა! გთხოვ ყური დაუგდო სიყვარულის ენასკენ და მიაყურე ჭიანურს, მიაყურე, ვაჟკაცი! სახე ნუ გიფითრდება, ტანს ნუ გიფითრებს!..

უშიშას ბრაზი ათრთოლებს, აქეთ-იქით აწყდება. ისმის ქერა ჭაბუკის ხმა:

— ჰო, ხორამზე! ხორამზე! ბნელია ეს კოშკი და პირქუში, ბნელია კიდეც და მაღალი, მაგრამ ჩემი ჭიანურის ხმა სიყვარულისა მინათებს გზას! მე ვხედავ შენს სახეს ამ ღამეში, ხორამზე, ვხედავ მოღიმარ თვალებს...

— ისწრაფე ქერა ჭაბუკო, ისწრაფე! ისწრაფე ჩემსკენ: ჩემი გული შენ გელოდება! ჩემ წინ დგას უშიშა საშიში და უშიშარი, შენ იგი სიყვარულით არ გელოდება, სიყვარულის დარო! სიკვდილის ნირდაკრული დგას მომარჯვებული ხმლით, მაგრამ... სიყვარული უფრო ძლიერია, ვიდრე ხმალი ფრანგული. შენი სიყვარულით ათრთოლებული გული გელის! გელის, ისწრაფე!

კარები იღება, ჭიანურისა და სიმღერის ხმით ივსება ოთახი.

— ქერა ჭაბუკო! — წკრიალებს ხმა სახეგაბადრული ხორამზისა.

— ხორამზე! — შექვს ჭაბუკის ხმა ჭიანურის ხმასთან ერთად.

უშიშა უსმენს ჭაბუკს და ასულსა შატალიონისას. მისი შუბლი იხსნება, ათრთოლებული ხელი უნებლიედ შორდება ხმლის ვადას.

ქერა ჭაბუკი ოქროსფერ კულულებიან თავს ხრის ხორამზის წინ... ხორამზე ცას სწვდება სიხარულით, იცინის, ტაშს უკრავს, ტრიალებს და მღერის, მღერის უტკბილესი ხმით. იგი ჩაუვლის უშიშას, თვალებს გაუღვლებს, გაუღიჯებს და ქერა ჭაბუკს დაუბრუნდება ტკბილმომღიმარი.

უშიშას წინ სიყვარულის ცეცხლი იშლება, სიყვარულის ძალა აფრქოვებს თვით უშიშას.

ჭიანურის ხმა ცაღ ადის, იშლება და გულს ებნევა მსმენელთ. ჭიანურის ხმა ამღერებს ყველაფერს, თითოეული ბგერა ათასფერად იშლება, ათას ოქროსფერ ზღაპრებს ჰყვება, აფერადებს უკუნ ღამეს.

უშიშა მაღიმაღ დააკვირდება ნაზად ზრდილ ქერა ჭაბუკს.

— ნეტამც ერთი სიტყვა ეთქვა ამ ყმაწვილს, მხოლოდ ერთი სიტყვა! — ნატრობს რკინაში და ჟანგში დჭარმაგებული ვაჟკაცი, მაგრამ... არა...

უცხო ჭაბუკის ხორბლისფერ სახეზე ერთი ძარღვიც არ შეტოკებულა უწესოდ, ერთი ცბიერი ღიმილი არ გაციაგებულა მის მშვიდ და სიყვარულის ცეცხლში დაბინდებულ თვალებში.

ხორამზემ იღუმალი მზერა ესროლა უშიშას, თითქოს შეკრთაო, შენელდა, ცბიერი ღიმილი მიქრა მის ბაგეზე.

— ვაჟაკო უშიშა, ხარ თუ არა ბედნიერი? — შეეკითხა უშიშას.
 ულოდნელად.

— ჰო!.. სულის უდიდეს სიმშვიდეს ვგრძნობ, ჩემო მეუღლე! როცა ეს ამოხშიანი ჭაბუკი ვიხილე, როცა შენი სიმღერა მოვისმინე, სიყვარულის ძალა ვიგრძენი... ჰო!.. შენი და... მაგ ჭაბუკის სიმღერა!.. განაგრძეთ, განაგრძეთ ხეთის გულისათვის!..

ამ თქმამ ხორამზე შეაერთო. იგი დააკვირდა ქერა ჭაბუკს: ქერა ჭაბუკს სახე გაფითრებოდა, ხელები უთრთოდა. მან წუთით შეხედა უშიშას, ნაბიჯი თავის უნებლიეთ წარსდგა მისკენ, რალაცის თქმა სურდა, მაგრამ მისწყდა თუ არა მის ხელში ჭიანურის ხმა და სიმღერა, ჭაბუკმა საშინელი შიში იგრძნო — ჭიანური ხელიდან დაუვარდა და სანთლისფერ იატაკზე დაიმსხვრა ჭრელი ყელი ჭიანურისა...

შემკრთალ ხორამზეს კივილი აღმოხდა — უშიშა გაშტერებული უშერდა გატეხილ ჭიანურს. ხორამზემ თავი დახარა. სდუმდა ერთხანს, შემდეგ ნელი ნაბიჯით მიუახლოვდა უშიშას. იღუმალად შეეხო პატარა ათრთოლებული თეთრი ხელით.

- ხორამზე! — წარმოსთქვა უშიშამ.
- მაპატიე, უშიშა! მე ამდენი დაგტანჯე შენ!
- ჩემი ჭიანური გატყდა! — წარმოსთქვა ჭაბუკმა.
- როგორც ჩვენი სიყვარული! — ნაღვლიანი ხმით მიუგო ხორამზემ.

ხათუთას მოტაცება

(ნამდვილი ამბავი)

ეს ამბავი დიდი ხნის წინათ მოხდა. მაშინ მე ახალგაზრდა ვიყავი, ცა ქუდად მიმაჩნდა, დედამიწა — ქალამნად. სწორედ ამ გრძნობამ ჩამადენინა ის საქმე, რის შესახებაც მოგიყვებით ქვემოთ:

ერთხელ, საზამთრო არდადეგების დროს, დედიძემბს ვესტუმრე სოფელ ინგეთში. დედიძის შვილი, ჩემი ტოლი პეტრე, სიხარულით შემხვდა. მას წინასწარ გამზადებული ჰქონდა ყველაფერი. რაც საჭირო იყო ჩვენთვის დროს გასატარებლად. ვლხინობდით, ვჭამდით, ვნადირობდით...

ერთ საღამოს ჩვენთან მოვიდა ახალგაზრდა ვაჟი, რომელსაც ზედმეტ სახელად კაციშვილს ვეძახდით; იგი გულჩათხრობილი იყო, მაგრამ ეხლა უფრო ნაღვლიანად იმზირებოდა.

- რა მოხდა? — ვკითხეთ ჩვენ.
- ვერ ვიტყვი. — გვიპასუხა მან მოგვიანებით.
- ჩემი ბიცოლა გამოეჭომაგა:
- გაანებეთ თავი, თქვენი გული არა აქვს: დანიშნულისგან დღეს

უარი მოუვიდა. საწყენია, — თვითონვე დაუმატა ბიცილოდ, — მაგრამ ქვეყანაზე ქალის მეტი რა არის, უკეთესს მოვნახეთ.

— იქნება ხათუთას მოტაცება გსურს? — ჰკითხა პეტრემ კაციშვილს.

— მოტაცება? ვისი? — წამოვიძახე გახარებულმა, ვიდრე კაციშვილი რამეს იტყოდა.

კაციშვილი მე დამაკვირდა.

— დიახ, დიახ, მოვიტაცოთ! — თქვა მან.

— ხათუთა კაციშვილის დანიშნულია, — მითხრა პეტრემ. — კაციშვილს ძალიან უნდა დანიშნულის მოტაცება. დამხმარე სჭირდება, ჩვენთვის თქმა ვერ გაუბეღია, თუ შენ თანახმა იქნები, გავჰყვეთ, დავენმაროთ; ეს ერთგვარი გართობაც იქნება და... კაციშვილსაც გავახარებთ.

ჩვენ სამზადისს შევეუდგეთ.

ცივა. ქარი ქრის, სახეში გვეშლება თოვლის კორიანტელი. გამხდარი ცხენის ზურგივით ხმელ ბილიკს მივსდევთ, წაღები წარამარა სხლტება თოვლ-ყინულზე, გრძელი ფარაჯის კალთები ფეხებში მებლანდება, ძლივს ვიმაგრებ თავს. ვუმზერ ბილიკზე წინ მიმავალ კაციშვილს, დინჯად მიაბოტებს სქელი ფეხებით. შავ კუნძივით მოძრაობს მისი ჩაფსკენილი ტანი.

— ცივა! — ამბობს პეტრე.

— დიახ, ცივა! — პასუხობს კაციშვილი, სხლტება, დადლილ ჯორივით ბორგავს, ფრუტუნებს.

— კიდევ შორს არის შენი ხათუთას სოფელი? — ვეკითხები კაციშვილს.

— დიახ, შორს!

— ხათუთა?

— ხათუთა კი...

— ახლოს არის, ახლოს! — აგრძელებს პეტრე პასუხს.

კაციშვილი თავისთვის რაღაცას ჯიმჯიმებს, იწყევლება.

— გაგენარდება ხათუთას ნახვა, კაციშვილო?

— დიახ, გამეხარდება.

— თუ არ წამოგყვანა?..

პასუხი არ არის, სამაგიეროდ თოვლი გვეშლება სახეში. შორიდან ისმის მთვრალი ხევისურების ალიაქოთი, ნავაზების ყეფა.

ფეხაკრფით შევდივართ სოფელში.

— ვინ იქნება ჩენი მასპინძელი? — ვეკითხები პეტრეს.

— ხახონა ჭინჭარაული.

— შენ იცნობ ხახონას, კაციშვილო?

— დიახ, ვიცნობ.

— არ გაგვემს?

კაციშვილი პასუხს არ მაძლევს: მოახლოვებული ნაგაზი აფრთხობს, პეტრეს ეფარება.

„ვინ შენ, ვინ ხათუთის!“ — ვფიქრობ ჩემთვის.

— წინ გაგვიძელი, კაციშვილო! — ეუბნება პეტრე კაციშვილს.

— ნაგაზი, პეტრე, ნაგაზი!

— ახ, კაციშვილო, კაციშვილო! — ვუწყებები მე.

პეტრე ჩუმად მეუბნება.

— ნუ ბრაზობ. — და ხმამაღლა უმატებს, — ნახე, კაციშვილი როგორ დატრიალდება, როცა ხათუთას იხილავს!

— მართლა, კაციშვილო?

— დიახ, დაეტრიალდები!

— მასპინძლო! — ჩუმად ეძახის პეტრე თოვლში ამოვანგლულ ქოხის კარებიდან. ქარი ქრის. ქოხი შავ გოდორივით მოჩანს თოვლში და ნამქერში.

— მასპინძლო! — უფრო აუწია პეტრემ ხმას. კარები ძლიერად შეანძრია.

— ჰეი, ვინა ხარ? რა ვინდა? — ისმის ქოხის შიგნიდან.

— სტუმრები ვართ, ხახონა ჭინჭარაულო, კარები გააღე!

• •

წივა ზარმაცად იწეება ბუხარში. ქოხი მწარე ბოლით ივსება. ხახონა ნაცარში აწრინტებს.

— ავი ძაღლები ჰყავს ხათუთას მამას, მამაც სახლშია, ბიძაც, ძმებიც, ბიძაშვილებიც, კარები დაკეტლია, ხელი არ მოგემართებისთ, — ამბობს ხახონა.

კაციშვილი დამნაშავეს მზერით მიმზერს.

— ცივა, თოვს, ქარი ქრის, გზა ძნელია, ხათუთას მამა ავი კაცია, ძმები სახლში არიან... — განაგრძობს ხახონა.

— შენ რას იტყვი, კაციშვილო? — ვეკითხები ჩემ თანამგზავს.

— კაციშვილი რას იტყვის. რა უნდა თქვას კაციშვილმა! — იცინის ხახონა. ნაცარში აწრინტებს. — ქალს არ გაგატანენ.

კაციშვილი მე არ მაშორებს მზერას.

— არა, ხათუთა უნდა მოვიტაცოთ, — ვამბობ მე.

— დიახ, მოვიტაცოთ! — მიდასტურებს კაციშვილი.

ხახონა იცინის. წივა ბოლავს, შავი დიაცი ბუზღუნებს. გაცრეცილი, სახედუბანელი ბავშვები გაკვირვებით მიცქერიან — ქალაქელის ტანისამოსი უკვირთ. კუთხეში ატუზული თვალჭრელი გოგონა წარბების ქვეშიდან მიმზერს — ჩანს, არ მოვწონვარ.

— წავიდეთ! — ვეუბნები პეტრეს.

— დაგვეხმარე, ხახონა, სამაგიეროს გადავიხდით. — არ ეშვება პეტრე გულცივ მასპინძელს.

ხახონა მღუმარედ მჯდომ კაციშვილს უმზერს.

— ქარი ქრის, თოვლის კორიანტელი იშლება, ღამე ცივია. ხათუ-
თას ავი მამა ჰყავს, უფრო ავი — ძაღლები. მამაც სახლშია. ძმებიც.
კარები ჩაკეტილია. რა ქნას ხახონამ?!

* *

ქურდულად გამოვდივართ ბოლით სავსე ქოხიდან. შავი ნაგაზები
დაქრიან ღამეში, წინ და უკან გვივლიან. კაციშვილი მე მეფარება,
მე — პეტრეს. ძლივს ვიგერიებთ გაათრებულ მყეფარებს.

როგორც იყო, მივალწივთ ხათუთას სახლამდე. გრძელ დერეფანში
შევიხიზნეთ და გავჩუმდით — ჩვენ გარშემო სიწყნარე ჩამოვარდა.
ქარ-თოვა აბნელებს ყველაფერს.

— კარები ჩაკეტილია! — ამბობს პეტრე.

— არც სინათლე ჩანს ხათუთას სახლში, არც აღამიანის სმა-ის-
მის. სძინავთ, — ვეუბნები ჩუმად, დაზვერვიდან დაბრუნებულნი. მო-
შორებით მდგომ კაციშვილს უუახლოვდებით. — აი, კაციშვილო, იქ
იმ კედლის იქით სძინავს ხათუთას!

— ღიახ, სძინავს.

— შენ ხომ ვინდა, მოვიტაცოთ იგი.

— ღიახ, მინდა.

— მაშ, ეს კარები გააღე!

— კარები?..

კარები არ ეღება.

— გაეტეხოთ?

— გაიგებენ. — მესმის კაციშვილის სმა.

— შეგცივდა, კაციშვილო?

— ღიახ, მცივა!

— მეც ძალიან მცივა, კაციშვილო. ღირს კი ამდენ ტანჯვად ხა-
თუთა?

— ღირს კი ხათუთა?

— მე აუცილებლად მოვიტაცებ მას, კაციშვილო, შემდეგ... შენ
იცო...

— მე ვიცი, მე...

— სარკმელი ვიპოვნე, საიდანაც შეიძლება შიგნით შესვლა. —
მეუბნება პეტრე. — მე შევალ შიგნით, ცოტა დახმარებაა საჭირო.

— მერე, მერე? — ეკითხება ხალისდაკარგული კაციშვილი.

— მერე და შიგ გადაეძვრები!

— გაიგებენ...

— გაიგონ, კაციშვილო, გაიგონ! — უბრაზდება პეტრე, ჩემ მხრებზე ეყრდნობა, თავით მიძვრება სარკმელში. ყუარი ტყდება. ნაგაზები კვლავ გვიტევენ, მაღლა ჰერისქვეშ ქათმები კრიახობენ, პეტრე ფეხებს აქნევს, სარკმელში მიძვრება. ქრება. საცაა კარები გაიღება.

— კაციშვილო! — დაბალი ხმით ვეუბნები ხათუთას მოტრფილეს. — კარები რომ გაიღება, მე შიგნით შევალ. შენ კი, აი, ეს კეტო დაიკავე! ხედავ?

— კეტო?.. ვხედავ.

— მაგრად დაიკავე, თუ საჭირო გახდა, ხომ იცი რა უნდა გააკეთო?

— რა?

მეც არ ვიცი რა უნდა გააკეთოს კაციშვილმა, მაგრამ გონებას ძალას ვატან:

— თუ ვინცობა, ხათუთამ აურზაური ატეხა, შემოდი შიგნით. დატრიალდი, ხმას აუწიე: ჩემია ხათუთა-თქო, ხარჯი გამიწვევია-თქო, ფიქრით დავღლილვარ-თქო.

— დიახ, თქო!

— დამაცალე, კაციშვილო, ცოცხალი წავიყვანო-თქო. მოვეკვდები, ალალი იყოს ჩემი სიცოცხლე ხათუთასთვის-თქო!

— დიახ, თქო!

— ჰო, ეგრე, ეგრე კაციშვილო, გესმის?

— დიახ!

— დაიყვირებ?

— ძალიან!

— აბა, შენ იცი, შენ იცი, კაციშვილო. თუ საჭიროა იყვირე. გესმის, რაც ძალი და ღონე გაქვს, იყვირე!

— შენ შიგნით შედიხარ?

— გააღებს თუ არა კარებს პეტრე, მაშინათვე!

— მე?..

ნაგაზი სულ ახლოს მოდის. კაციშვილი კეტს იმარჯვებს. გაბედულად ეგებება.

— ჰო, ეგრე, ეგრე, კაციშვილო, ჩვენებურად, ჩვენებურად, კაციშვილო.

— დიახ, ჩვენებურად.

— აი, საცაა კარები გაიღება, სულ ცოტახნის შემდეგ ხათუთას ეხილავ.

— დიახ, ვიხილავ.

— ჰოდა, შენ იცი!

— დიახ, მე ვიცი...

ზნელ სოროში მიეყვები პეტრეს, ჩემი ხელი უპერია ხელში, ფარულად მივიწვევთ წინ, გარშემო მძაღვ სუნის ტრიალებს, თბილი ორთქლით გაჟღენთილი მიჩვენება ყველაფერი. სამარისებურ სიჩუმეში სუნთქვა მესმის ვილაცისა თუ რალაცისა. პეტრე ჩერდება, მიახლოვდება.

— მე სინათლეს ავანთებ, მზად იყავი! — მეჩურჩულება იგი. იარაღს ვიმარჯვებ, ტანისამოსს ვისწორებ, ხათუთას ნახვას ველოდები. პეტრე ჩალიჩობს.

— დავიგვიანეთ! — ეჩურჩულები პეტრეს.

— ლამპარს ვამზადებ. ახლავე.

ასანთის ნაპერწკლები იშლება ჰაერში. ბნელი ირხევა და ჩალას წაკიდებული ცეცხლი ანათებს ოთახს.

საერთო გაშლილ ლოგინზე ჩალაგებულ ადამიანებს ვაკვირდები.

— რომელია ხათუთა?

— უთუოდ ეს იქნება!

— არა!

— მაშ ესა?

— არ ვიცი.

— ეს?

— ერთი მათგანი ხომ იქნება!

მუნჯურად ვლაპარაკობთ მე და პეტრე.

პეტრე ერთ მათგანს აკვირდება.

— ეგ არის?

— მგონია!

— მაშ, მაცალე!

— რას აპირებ?

— მე ახლავე გიჩვენებ, რასაც ვაპირებ!

მგონი ხათუთას ვაღვიძებ ფრთხილად. ძილით დამძიმებული თვალები შენკრთალად მიმხერენ. ხათუთა შეკრეჭილ თმებს ისწორებს, თავიდან ფეხებამდენ მათვალეირებს.

— ადგე! — ვანიშნებ ხელით.

ქალი ფრთხილად დგება. ფეხსაცმელებზე ვუთითებ. იღებს. იკაზმება.

პეტრე გაკვირვებით გვიმხერს. ჩუმად ეცინება. ჩვენ გარშემო სრული სიმშვიდეა, ჩამიჩუმე არ ისმის. ერთი წუთიც და მშვიდობით გავალთ ხათუთასთან ერთად, მაგრამ... სიჩუმის უამს კარებში შემოდის ხელკეტხანი აღელვებული კაციშვილი და ყვირის, ღრიალებს, სიტყვა-სიტყვით იმეორებს ჩემ დავალებას:

— ჩემია ხათუთა-თქო! სახლნახარჯია-თქო! ვერ წამართმევთ-თქო! — მოგვედები-თქო! ჩემია-თქო, ჩემი! ამოგზოცავთ-თქო!.. — აღშვლით-ბული კეტს ატრიალებს. ხათუთა კივის, ხიზანი ფეხზე დგება, მამაკაცები ჭერს ანგრევენ მეორე სართულში.

— ახ, კაციშვილო, კაციშვილო!

— დიახ, დიახ, ჩემია ხათუთა-თქო! დაგზოცავთ-თქო! — განაგრძობს კაციშვილი.

მე და პეტრე ქალს ვაკავებთ, კარებისკენ მიგვყავს. კაციშვილი წინ გარბის ბრაზიანი ყვირილით და ჩვენ უკან გნიასია ატეხილი: ქალები, ყმაწვილები, მამაკაცები და შემდეგ ნაგაზები...

თოვლი გვეშლება სახეში, ნაგაზები გვეტანებიან, კაციშვილი წინ გარბის... მე და ხათუთა ერთიმეორეს ვეჭიდებით, ვსხლტებით დაქანებულ ფერდობზე და თავყირამალა გადავდივართ ნამქერში. პეტრე ძლივს იგერიებს წამოწეულ ნაგაზებს, კაციშვილი უწინდებურად გარბის წინ და ღამეს გაჰკივის:

— ჩემია ხათუთა-თქო! ვერ წამართმევთ-თქო, ვერა!..

— კაციშვილო, კაციშვილო! შეჩერდი, მხოლოდ ერთი წუთით! იგი ჩერდება.

— გეყოფა, კაციშვილო.

— დიახ, გეყოფა!

— საქმე ცუდად არის. უკან მოგვედვენ, კაციშვილო!

— დიახ, ჩემია-თქო ხათუთა! — კვლავ ომხიანობს კაციშვილი და კეტს პაერში ატრიალებს.

— ო! კმარა კაციშვილო, აი, ეს ხათუთაა, ხედავ, იგი მე მომყავს, მომყავს შენთვის, კაციშვილო, მაგრამ შენ რას შერები!

— დაგზოცავთ, ყველას-თქო!

— მოიცა, გეყოფა, ხმა ჩაიკმინდე! აგერ პეტრეც მოვიდა, მდევარს გზაკვალი დაეზნა. საჭიროა სიფრთხილე, მიმალვა.

— დიახ, მივიმალოთ...

ხეების შუადაშუა მივიპარებით. პეტრე გზას მიიკვლევს, მე და ხათუთას კვლავ გვიჭირს სიარული, ფეხსაცმელი გვისხლტება, ხან მე ვარ ქვეშ, ხან ხათუთა. კაციშვილი მოშორებით მოჩანჩალებს და მე იღუმალად მესმის მისი ხმა:

— დაგზოცავთ-თქო, ჩემია ხათუთა-თქო!

— სად მისვლა გირჩევნია, კაციშვილო, შენ სახლში თუ მეზობლისას?

— ჩემ სახლში.

— არაყი გაქვს?

— მაქვს.

— ხედავ, მღევარი ჩამორჩა, გადავრჩით.

— ჩამორჩა, დიახ.

— ხათუთას ხედავ?

— ვხედავ.

— მას მე პოლიციელი ვეგონე!

— ეგონე, პო.

— მაგრამ საქმე მაინც ცუდად არის: მღევარი თუ დაგვეწია, შეტაკება მოგვიხდება.

— შეტაკება, დიახ.

— ამიტომაც საჭიროა სიჩუმე. ხომ ხედავ, პეტრე როგორ ჩუმად მიპყვება ხათუთას.

— ჩუმად, ჩუმად. მაშ...

— მაშ, ჩვენ გავჩუმდეთ.

— გავჩუმდეთ.

ვხედავ, ბილიკზე სინათლეები დაჰქრის. ხევსურები გვეძებენ, წყევლა, მუქარა მოაქვს ქარ-თოვლს. ხმაური თანდათან გვიახლოვდება. კიდევ კარგი, რომ სოფელი ინგეთი აგერ, სულ ახლოს მოჩანს, მაგრამ...: თვალა და თოვლიან ღამეში ანთებული სინათლე ხომ არ გვატყუებს?

— რად გაგრძელდა გზა, კაციშვილო?

— დიახ, გაგრძელდა.

— გეჩქარება?

— ჰა?

— გეჩქარება-თქო?

— დიახ, მეჩქარება-თქო!

პო, კაციშვილო, კაციშვილო! ამოწყდი შენ, ამოწყდი აგრე!

* *

სოფელ ინგეთში შევდივართ, მღევარი ფეხდაფეხ მოგვდევს, კაციშვილი თვალწინ მიქრება. მარტოდ დარჩენილს ხათუთა მრჩება ხელში. კაციშვილის დედა მეგებება, იგი ფქვილს აშლის კარებში შესულს ხათუთას, ულოცავს მათ ოჯახში თეთრად აყვავებას და მოახლოვებულ ხმაურით შემკრთალი პეტრესთან ერთად გადის ოჯახიდან.

გუმზეროთ ერთიმეორეს მე და ხათუთა: მას ჩემი ბარელობა აკვირებს — მე... მისი შავი, შემკრთალი მზირალი თვალები, უსწორმას-

წორო სახე, თოვლში და ფქვილში ამოგანგლული ტანისამოსი. ეჭვიანულნი
ზინჯორითაჲსა
სახქაროდ წავიდე აქედან. ვეძახი მასპინძლებს:

— კაციშვილო!

ჩამიჩუმი არ ისმის.

— ბადილო! შენი შვილის საცოლო მოგიყვანე, გამოჩნდი, სადა ხარ, სად!

ჩამიჩუმი არ ისმის.

— ნინო! ქალო, დედამთილობა გაუწიე ხათუთას!

ჩამიჩუმი არ ისმის.

— ხათუთა!

— სიკვდილი, შენ!

— არა, ხათუთა. მე, ბარელი ნუ გგონივარ, არხოტელი ვარ, ქალო, არხოტელი. მე რომ არა, შენ ეს ბედნიერება არ გელირსებოდა, მაგრამ... რა იქნა დედამთილი, ან მამამთილი, ან კაციშვილი?! პეტრე მაინც სად წავიდა!

— ყველა წყალსამც წაუღია!

— ნუ, ნუ იწყევლები, ხათუთა, შენ ამ ოჯახში უნდა გაბედნიერდე, აქ უნდა აყვავდე, ო, მაგ ფქვილივით თეთრად!

ხათუთა ზიზღით მიცქერის. მღვერის ხმაურით ივსება სოფელი ინგეთი.

— ბადიავ, კაცო! მოხედე მტერს და მოყვარეს, სად მიიმაღე, სად? ხმა გამეცი!

ჩამიჩუმი არ ისმის.

— ნინო, კაციშვილო! მოდი, თორემ მეც ჩავალ, მივატოვებ ხათუთას და შემდეგ ეძებთ!

ჩამიჩუმი არ ისმის. სამაგიეროდ მღვერის ხმაური გვიახლოვდება.

— გესმის, ხათუთა?

— ჩემი მამისახლი მოვიდა!

— კაციშვილო! ბადილო! პეტრე! ინგეთელებო! ჰეი, სადა ხართ, სად? — ვუხმობ, ვუბრაზდები და შესახვედრად ვემზადები.

ახოვანი ტანის ხევსური ქარიშხალივით შემოდის სახლში, მის ხმაზე სახლი ზანზარებს. მას მოსდევს: ერთი, მეორე, მესამე, მეოთხე, აი, მეხუთეც და... ვინ იცის რამდენი, რამდენი, თავის დედაწულიანად გამოგვკიდებია ხათუთას მამულეთი. შემკრთალი ხათუთა მათში ირევა და ქრება.

ხევსურები ბორგავენ, აქა-იქ აწყდებიან, ქალის მომტაცეს და მასპინძელს ეძებენ. ჩემ გარშემო სიცივე და აბჯრის სუნი ტრიალებს. გაჩუმებული ვადევნებ თვალყურს: რა საქმე მაქვს ბარელს ქალის მოტაცებასთან. რა ხათუთა, რისი ხათუთა, ვინ კაციშვილი, ვინ პეტრე, ვინ ბადილო!

— ქალი ჩაგვაბარეთ! — ყვირიან ხევსურები.

— ქალი? ხათუთა? ახლავე, ამ წუთში! — ვათვალიერებ აქ მყოფი ვაწყდები ოთახის კუნჭულებს, მაგრამ... სად არის ხათუთა!..

— ხათუთა! სად წახვედი, სად? — ვტრიალებ, ვეძებ მაგრამ...

გაქრა ხათუთა.

გაქრა კაციშვილი.

გაქრა მამამთილი ბადილო...

გაქრა ნინო დედამთილი... და მეღა დავრჩი.

— ქალი, ქალი ჩაგვაბარეთ! — ინგრევა სახლი დევკაცების ხმაურში.

— მოიცადეთ, მოიცადეთ! ნუ გინდათ ცუდი საქმე, ახლავე მოვძებნი ხათუთას, ახლავე! — სასწრაფოდ გავედი ოთახიდან, კარებთან ბიცოლას წავეწყდი.

— მადლობა ღმერთს, რომ გადაურჩი! რისთვის დაანგრეთ ქვეყანა, შიშმა გამათავა, პეტრეს კარები ჩაუკეტე შინ, შენთან გამოვიქეცი.

— მიშველე, ნანა, მომეხმარე: ხათუთა მოვძებნოთ, მივცეთ, წაიყვანონ!

— სად არის ხათუთა?

— არ ვიცი, არა!

— ხათუთა!

გაქრა ხათუთა.

— ბადილო! არ გესმის ბადილო!

გაქრა ბადილო.

— ნინო, ქალო, ნინო!

გაქრა ნინოც.

კაციშვილი ხომ არა ჩანს და არა ჩანს.

ეზო-კარი მოვიარეთ მე და ჩემმა ბიცოლამ, ბოლოს საჩაღეში შევედი და რას ვხედავთ:

თოვლში ამოგანგლული კაციშვილი კუთხეში მიწოლილა, ბადილოს მხოლოდ თავზე დაუფარებია ჩალა, ბზეზე გაშლართულა, მის მახლობლად ნინო კანკალებს და... კარების მახლობლად თვალი მოვკარი ხათუთას: მას ვერ მოუსწვრია ჩალაში გაძრომა.

— ეს ვინ არის? — მეკითხება ბიცოლა.

— ხათუთაა, ჩვენი პატარძალი, ხათუთა! ხედავ მის ტანისამოსზე ფქვილს, ეგ ფქვილი წედან მისმა დედამთილმა გადააშალა. — ვეუბნები ბიცოლას და ხათუთას ვუახლოვდები: — ადექი ხათუთა, ადექი! ბედი არ გქონია — მამისახლი გეტებს!

ხათუთა უხმოდ დგება, ჩემ ბიძის ცოლს გაჰყავს საჩაღედან, მე არ მინდა ვეჩვენო ხევსურებს.

- კაციშვილო!
- კაციშვილი ხმას არ იღებს.
- ბიჭო, კაციშვილო!
- თავი გამანებე! — ბუზღუნებს იგი.
- გესმის, ხათუთა, წაიყვანეს!
- დიახ, წაიყვანეს!
- რა ვქნათ, კაციშვილო, ეგეთი ყოფილა შენი ბედი!
- დიახ... ესეთი ყოფილა ჩემი ბედი...

ბატახილი ლამე

„და მე ავტირდი ვით მეფე ღირი,
ღირი ყველასგან მიტოვებული“.

გალაკტიონი

თოვს. ნელი შრიალი ისმის თეთრი ფარტენებისა. თოვლის შრი-
ალი იდუმალად დაწოლილ ლამის შრიალს უერთდება. შრიალებს,
შრიალებს მთელი მიდამო, შრიალებს განუწყვეტელად.

ვუმზერ თოვლში და ლამეში ატუზულ ერთადერთ ხეს, ჩემებრ
მარტოდ დარჩენილ ხეს... ხე იძარცვება თოვლში და ლამეში, ხე ქრე-
ბა და ჩემს სულს სიმარტოვე ეუფლება. მარტოდ მარტო ვრჩები ადა-
მიანებს შორის... მინდა ვიძახო, ვიძახო მთელი ხმით, ბავშვობისას რომ
გავსძახოდი მთებს, მაგრამ ჩემი ხმა ჩემშივე რჩება, თვით მე არ მეს-
მის ჩემი ძახილი და ვქვითინებ უცრემლოდ, ვქვითინებ გულის სი-
ღრმეში...

აწეწილი ფიქრი დაბორიალობს ისე, როგორც წეროს მართვენი,
ჩვენი სოფლის თავზე რომ გადაიფრენდნენ გაზაფხულზე უენობით
გზადაბნეულნი. მე ვუმზერდი და დავსცინოდი მაშინ, დავსცინოდი
ბავშვი, უმეცარი და რა ვიცოდი თუ ისე საბრალონი იყვნენ, როგორც
ეხლა მე, რომ მათი ხმა დედას არ სწვდებოდა, არ სწვდებოდა მათ თა-
ნამოგზაურთ და ამადაც დაბორიალებდნენ საბრალოდ, როგორც ჩემი
ფიქრები თოვლიან უკუჩნეთში...

ლამე წევს და სიჩუმე სიჩუმეს ემატება.

ლამეში ისმის შრიალი თოვლისა და მე, ლამეში დარჩენილს, ხის
გაძარცული ტანი მიდგას თვალწინ.

ვზივარ ფიქრით დამთვრალი და ველოდები ვიღაცას თუ რაღა-
ცა...

იგი იგვიანებს, იგვიანებს და მე შიში მიბყრობს, შიში სიმარტო-
ვისა.

გადის წუთები.

გადის წუთები შავად აშლილ ლამეში და ჩემ თვალწინ ჩნდება ლანდის ადამიანისა... მინდა შევხედო, მაგრამ ვკრთი, მზერას ვერ ვუსწორებ ჩემ სტუმარს, ლანდს... ლანდს...

იგი სულ ახლოს მოდის, ნელა იხრება:

— გაგა!.. — ჩურჩულებს ლანდი.

ჰო!.. ლანდო კეთილო, ლანდო — მალამოვ ჩემი სულისა! მინდა დავიჩოქო: ღონიერი მკლავები შემოვხვიო მის მუხლებს და ავქვი-თინდე, ავქვითინდე — ბავშვი მშობლის კალთაში.

მინდა მოვხვიო მუხლებს — დავუკოცნო კალთები სამოსისა, ხელებს ვშლი და... ღამე მეგებება შავი სიცილით, შავი ღამე მრჩება ხელებში, ცივ ოფლს მასხამს სახეზე, გაცრეცილი გარშემო ვიხედები.

— ლანდო კეთილო! — უხზობ, ვეძახი, მაგრამ... ძახილი ჩემში რჩება, თვით მე არ მესმის იგი, ქუხს გულის სიღრმეში და მათრთოლებს.

ლანდო კეთილო! ლანდო განუყრელო ჩემი გულისა! რისთვის მიმატოვე, რისთვის დამიჭერი გული, გული დაჭრილი ათასჯერ! რა გსურდა ჩემგან?.. რა გსურდა, რა!

— ბედკრულო გაგა!

მესმის ჩურჩული, ჩურჩული ხავერდისფერი.

ახ, ლანდო! ლანდო კეთილო! განა შენ არ მომასმენინე პირველად ხმაი ციური! განა შენ არ მპირდებოდე ცისფერ მგზავრობას: განა შენ არ მიჩვენე გზა სარბიელი ლურჯი!

ეხლა სადა ხარ, სად!

რად მიმატოვე ცხოვრების კარიბჭესთან!

რად მიმატოვე ცისა და დედამიწის შუა!

ცოდვა ვარ, ცოდვა! — დადევ და მითხარი ერთი ქართული!

ჰო!.. გემუდარები! გემუდარები, ლანდო!.. ლანდო!..

ვდგევარ — ველოდები...

ვდგევარ ღამეში. ნელი შრიალი ისმის თეთრი ფარტენებისა, შრიალებს მთელი მიდამო, შრიალებს განუწყვეტელად...

უღსმენ ბუნების ჩქამს და ვკრთები:

მე — მეტყველი, ეხლა ბრმა ვარ და უენო.

ლანდო კეთილო, ხელთ შემრჩა ფუნჯი გამშრალი, შენ რომ მომაწოდე და მითხარ:

— აჰა, გაგა, ეს ფუნჯი და იფიქრე, იფიქრე, საბრალო გაგა!..

შენ გამიშალე მკერდი ქვეყნისა, შენ გაშალე სურათები ცისფერი, შენ გაშალე ტილოები და ხელფუნჯიანს მეუბნებოდე:

— გაგა, იფიქრე და აირჩიე!

მე გიმზერდი და ვთრთოდი, ვთრთოდი ირემი მხატვრის და ნელა იხრებოდა მუხლები ჩემი...

მაშინ გზაბნეული ირემი ვიყავი — მთიდან ბარად ჩამოვარდნილი, მაგრამ ლაღი, თავისუფალი... ეხლა კი... მარტოდ მარტო ვიცრიციები ბნელ ღამეში, ვდგევარ და გელოდები, გელოდები უკუნეთში. ნელი შრიალი ისმის თეთრი ფარტენებისა, — თოვს და ეს თოვლი დედამიწაზე გართხმულ ჩემ სულს ეშლება, ეშლება თეთრი შრიალით.

— საბრალო გაგა! — ჩურჩულებს ლანდი, ჩურჩულებს ლანდი და ეს ჩურჩული ლურჯად იშლება ღამეში.

იგი დგას და მიმზერს შუბლშეკრული, დიდრონ თვალთა ბიბინით. სულთქმას ვიპარავ: მინდა ვუმზირო თვალებს, რომელთაც ნაღები მოხადეს დედამიწას და ჩემ თვალწინ გაშაღეს ფერთა მსუბუქ სხივებში გაფუფქვილი. მე სხივების წინ ვიჩოქებდი, ვკოცნიდი, მაგრამ, ვი, ქარიშხალმა მომიტაცა და ბნელ ღამეში გამისროლა...

თოვს... თოვს... თოვს...

თოვს და ჩემი სული კანკალებს სიცივეში, კანკალებს როგორც ქარიშხალის დამტვრეული ცისარტყელა...

ვდგევარ ღამეში — აცრეცილი ბავშვი, მშობლის მიერ მიტოვებული. არავის ესმის ჩემი ხმა, ჩემი ძახილი, იგი გულში რჩება და იშლება თოვლზე უცივესად.

ჰო!.. არა ყოფილა სიმარტოვეზე ძნელი ამქვეყნად!

ვდგევარ ღამეში და მეშინია: ჩემი ჩრდილი მგონია ჩემი „მე“. ვონების თვალთ ვუმზერ სახეს და მეშინია... მეშინია შენი — „მოკვეთილო“ თავო საბრალო!

ასე იკვეთდნენ ჩემი წინაპრები ვაყვაცებს... მე დავსცინოდი მათ. დავსცინოდი ბავშვი უმეცარი და რა ვიცოდი, თუ ესოდენ მწარედ ტიროდა მათი გული უცრემლოდ.

ჩემებრ რჩებოდნენ ისინი ცივ სამშობლოში მარტოდ მარტო და დასცინოდა თემი!

ჰო, ვაყვაცებო! მოკვეთილი ვარ და ლანდებიც კი გამობიან!

ჩემ გარშემო ღამე წევს... წევს ღამე, ირწევა და შრიალებს, შრიალებს უკუნეთი, შრიალებს განუწყვეტლად.

— გაგა! საბრალო გაგა! — მესმის ხავერდისფერი ჩურჩული: ლანდი მიახლოვდება ღამეში.

ვუმზერ და მეშინია: მის თვალებში კიაფობს ქილიკი უწყალო.

— მე შენ გელოდი! — ვამბობ და მუხლები იხრება. მუხლები იხრება, რათა მიწას შეეხოს მაღალი შუბლი და ვაკოცო ფეხსა ლანდისას.

— გაგა! — მკაცრდება ხმაი ლანდისა.

იგი იცინის... იცინის. იცინის ლანდი შავ ღამეში.

უნებლიედ ვუსწორებ მზერას და ვეუბნები:

— თქვენ დასცინით კაცს, რომლისთვისაც არ არსებობს არც სიცილი, არც სიხარული, არც მეგობარი, მაგრამ იცოდე... იცოდე, მე იქ, იქ, შეგხვდები, სადაც ბოლოს თავს იყრია და დიდნი და მცირენი, იქ შეგხვდები შენი ტილოდან ჩამოსული ფხოველი და იცოდე... იცოდე, სულს მოგთხოვ, დიდო ოსტატო!

თოვლზე უცივესად აცვდება ტუჩებზე ქილიკ-სიცილი.

— გაგა, საბრალო გაგა!

— დიახამც ლანდო, მაგრამ... შენ მპირდებოდი ცისფერ მგზავრობას და აი, სად მომიყვანე, სად! სად მომიყვანე მე უბედური და... დამცინი, ლანდო, შავ ღამეში...

შენ ვთაყვანობდი მარად, შენ ქართულს ვჩურჩულებდი, შენი ქართულით ვიკლავდი წყურვილსა გულისას და აჰა, კვლავ შენ მელანდები შავ ღამეში... მე ვთრთო, შენ დგახარ უფრო ცივი ამ ღამეზე და იცინი, იცინი, ლანდო უკუნეთში.

იცინე, ლანდო, ატირდი ღამევ, შუბლს დამაშალე ცივი ცრემლი ცისა და მიწისა...

— საბრალო გაგა! — მესმის ჩურჩული. ეს ჩურჩული ჭრის გულს.

— საბრალო! საბრალო! საბრალო! — შრიალებს ღამე, ღამე შავი, შავი ჭაღარით!

და შიში... შიში... შიში — და გრძნობაი განწირვისა:

ეს რა დაგემართა გულო ვაეკაცისავ!

ან შენ — ოქროსფერ სიტყვების ხეავო ლანდისავ!

ჰოი, ოსტატო! შესდეგ და გაიხსენე ფხოველი!

— ფხოველი! — ქილიკობს ლანდი.

და მე მინდა დავწყვილო იგი, დავწყვილო, ვისაც ვთაყვანობდი, დავწყვილო თავი საკუთარი...

ენა არ მემორჩილება, გული თრთის, მუხლები იკეცება.

— გემუდარებით! — ვამბობ ჩემთვის. ხელებს ვშლი, მინდა მოვეხვიო ლანდს... შავი ღამე მრჩება ხელებში, შავი ღამე და მეშინია, მეშინია და მებრალება თავი დაობლებული...

ქარაშოტი მეშლება გახურებულ შუბლზე, ქარაშოტი ეჯახება ღამეში გაძარცულ ხეს და უკუნეთში წვიან გამხმარი ტოტები ხისა.

მე მინდა მივიღე მაგ ხესთან და ავტირდე მასთან ერთად. ავტირდე გაძარცულ ხესთან და ეუამბო დარდი გულისა.

შავი ღამე წევს და შრიალებს და შრიალებს ჩვენ შორის. ქარაშოტი გვეშლება მე და ხეს, გამხმარ ხეს, ხის ტოტები წვიან ღამეში და ეს წვილი ტირილი მგონია, ტირილი ხისა და ჩემი გულისა.

ხისკენ მივდივარ, მაგრამ... ხეს ღამე ფარავს და ინთქმება უკუნეთში.

ქარაშოტი ტრიალებს და თავზე მაშლის სუსხსა და წივილს ხმარი ხის ტოტებისას.

დავეძებ ხეს, გამხმარ ხეს დავეძებ ღამეში, რათა მოვეხვიო და ავტირდე მასთან ერთად, ავტირდე და ეუამბო დარდი გულისა, მაგრამ... ხეც გამიბრბის: გამხმარი ხის ტოტები წივიან მარჯვნივ, ან მარცხნივ. აატირა იგი ქარმა და მრისხანედ დააფშენიტა მიწას წივილი ტოტებისა.

წუთით გაჩუმდა ყველაფერი, გაჩუმდნენ ტოტები ხისა, თარეში ქარისა და შრიალი, შრიალი თეთრი ფარტენებისა, ამ შრიალში ექსოვება ხავერდისფერი ჩურჩული... ჩურჩული ლანდისა.

ლანდი წინ მიდგება და მიმზერს ქილიკად...

— აი გზა ცისფერი, დიდო ოსტატო! დამაკვირდი ფხოველს და იცინე, იცინე. ეგრე დავსცინოდი უენო წეროებს ბავშვი უმეცარი, უმეცარი დავსცინოდი მოკვეთილ ვაქკაცებს და იცინე ლანდო, ჩრდილად მოსული ადამიანი ხარ და უფლება გაქვს, მაგრამ იცოდე... იცოდე: მე იქ, იქ შეგვხვდები, სადაც ბოლოს თავს იყრიან დიდნი და მცირენი, იქ შეგვხვდები შენი ტილოდან ჩამოსული ფხოველი და იცოდე, სულს მოგთხოვ, დიდო ოსტატო.

— საბრალო, გაგა! — ჩურჩულებს ლანდი, მისი თვალთა ბიბინი სწვდება გულს და აცრემლებს, აცრემლებს იმ ღამესავით ციცსა და უამურ გულს.

— ლანდო, გზა მიჩვენე! გზა მიჩვენე და მითხარი ქართული ერთზე მეტი, რომ კვლავ გაიღოს კარი გულისა. გაგა საბრალოა და უენო, მაგრამ გზა! რა იქნა ცისფერი გზა და ფერები გაშლილი მზის ციმციმში!

ეს ღამე შავია და უამური. შენ გაურბოდი შავ ჩრდილებს, ეხლა შავეთის პირზე მხედავ და იცინი...

დამაკვირდი და მიხვდი: ილუპება კაცი მეტყველი!

— საბრალო გაგა! — იცინის ლანდი. შავ ღამეში და შავი ქარი სილასავით მარტყამს სახეში შავ სიცილს და წივილსა ხის ტოტებისას.

ქარი სისინებს, ტაშს უკრავს და ტრიალებს ღამეში.

ლანდი დასცინის კაცს და ჩემი გული წივის, როგორც ტოტები გამხმარი ხისა.

— შორს! შორს! — იძახის გული თავის სიღრმეში.

ქარსა და ღამეს მივსდევ... ქარს მოაქვს თან წივილი ხმელი ხის ტოტებისა და შრიალებს, შრიალებს შავი ფრთები უკუნეთისა.

ერწევა შავი უკუნეთი, ერწევა ღამის ქვეშ გაყინული მიწა და მე ღამეში მესმის საშინელი ხარხარი ლანდისა...

იცინე ლანდო, იქროლე ღამევ, მაგრამ... შორს, შორს!

— გავა! — ხარხარებს ლანდი ღამეში.

მე არ მსურს მესმოდეს ხარხარში არეული სახელი ჩემი.

— შორს! შორს, ხმაო ლანდისავე! მე სულს დავეძებ, სულს მხატვრის ტილოდან წამომდგარი ფხოველი.

— შენი სული მე მეკუთვნის! — იცინის ლანდი, შრიალებს ღამე და წვიანი გამხმარი ტოტები ხისა; ცივი ქარაშოტები მეშლება მაღალ შუბლზე და ცრემლიან თვალებით დავეძებ ლანდს, პატრონსა ჩემი სულისას...

მე მინდა ვიძახო ღამეში, ვიძახო ძლიერი ხმით, მაგრამ ჩემი ხმა ჩემში ქრება: მე აღარ ვეკუთვნი ჩემ „მეს“ — ჩემი სული ლანდს უკავია ლეგა ხელებში და დასცინის, დასცინის, დასცინის...

ირწყევა ღამე, ირხევა შავი ფრთები უკუნეთისა, ქარაშოტი ითოშება და ტორტმანობს გამხმარი ხე, დამტვრეული ანძა შავი ზღვის მკერდზე ქარიშხლის ქაშს.

მე მინდა მივიღე მაგ ხესთან, მოვხვიო ათრთოლებული ხელები და ავჭკითინდე ხმელ ხესთან ერთად. მე მინდა მივუახლოვდე შავ ღამეში დამტვრეულ ანძასავით შეტორტმანებულ ხეს და მასთან ერთად გავჰყვე ღამისა და ქარაშოტის ტალღით. იქნებ ქარაშოტმა და ღამემ გავგიყვანოს ნაპირთა ქვეყნისათ, ქვეყნის მიერ დავგმობილი ხე და ადამიანი.

ადამიანი, რომელმაც დაჰკარგა ყველაფერი და გამხმარ ხეს განუცხადა მეგობრობა...

ქარი ქრის, ქარაშოტი მეშლება მაღალ შუბლზე, ქარაშოტში ისმის გამხმარი ხის ტოტების წივილი და უკუნეთი ნთქავს ყველაფერს.

ხე ინთქმება უკუნეთში და ყრულ წვიანი გამხმარი ტოტები, ტოტების წივილი ტრიალებს და თავზე მეხვევა ღამის შავ ტალღათა თარეშში.

— დავილუბე, დავილუბე! — ვხსნი ხის ქვითინში და ღამეში.

იქნება ჩემი გულის ძახილია ეს!

ან იქნება ხეც ჩემებრ განდევნა ბუნებამ!

ან იქნება ტყდებიან ხმელი ხის ტოტები და ტირის გაძარცვული ტანი ღამეში დანარჩენი ხისა!

მაგრამ... მე კაცი ვარ და ძლიერი.

შესდექი, ღამევ და ღამეში მოთარეშე ქარაშოტო ცივო!

ქარაშოტო, გატყდი, მიჩვენე ხე, ხე დათქმული ღამეში!.. მე მინდა მივიღე ხესთან, მოვხვიო და კოცნით დავფარო ტიტველი ტანი ხისა... მე კაცი ვარ და ძლიერი!

ქარო, დადეგ და დამიოხე წადილი უსაზღვრო!

— შენ განწირული ხარ! — ისმის ყრუ ქვითინი ღამეში.

იქნება ხეს დასტირის ღამე, — ლანდი სინათლისა!

ან იქნება ხეს სურს მამცნოს წუთები განწირვისა.
ან იქნება ლანდი მაწვდის ხმას — ქილიც ხმას ქარში და ღამეში...
მე მინდა მივიღე მაგ ხესთან, მოვეხვიო და ავტირდე ხესთან ერთად.

გახურობულ შუბლს ვუშვერ ქარაშოტს და მივსცურავ ღამეში.
ცივად მეჩახება ცივი ტალღები უკუნეთისა, მაგრამ მე კაცი ვარ და მუხლმაგარი.

— ხესთან! — იძახის წადილი გულისა.
მე მივცურავ ღამეში, ასე ებრძვიან ტალღებს ზღვაზე განწირულნი.

ასე მიიწევენ ტალღების ბობოქარში განწირულნი დამტვრეულ ანძისკენ.

ხე ჩნდება და ტორტმანობს ღამეში.
ხე ჩნდება და ძლიერდება ქვითინი ხის ტოტებისა.
ხის ლანდი ჩემზე უფრო საცოდავად დგას და დაჭრილი ხმით კივის ღამეში.

ქვითინებს ატორტმანებული ხე — აჩრდილი ჩემი ცხოვრებისა და დაჭრილ გულისკენ მიშვერს ხმელ ტოტებს.

ხე მიხმობს, მუდარობს, ლანდი გამიბრბის და დამცინის უკუნეთში.
— შორს! შორს! — კივის ღამე, ღამე კაპას ქალივით თმაგაშლილი და ცივი.

ადამიანს მიბაძა ბუნებამ და იცინის, იცინის შავი სიცილით.
სასოწარკვეთილი მიწას ვემხოები და ვქვითინებ უცრემლოდ, ვქვითინებ გულის სიღრმეში, მიწა ცივია და მიუქარები, როგორც გული კაცისა.

მიწა სუსხს მაშლის სახეში და მიწყობა დედინაცვალივით.
— შორს! შორს! — კაპასობს და ბრაზიანად აჯახუნებს შავ საბურველს.

ღამე ცივ ქარაშოტს მაშლის სახეში და გამარჯვებული დამწყვივის უკუნი ხმით.

— შორს! შორს! შორს! — მესმის ერთობლივი ხმაური და სულდაკარგული, სულის მაძებარი ვტრიალებ ჭანყში.

— სიკვდილი! სიკვდილი! — კივის ღამე, ღამე შავი და აწეწილი სიკვდილის წვერებივით.

ჰეი, მიწაო ჩემი სამშობლოსა!
მიწავ, მიიღე შენი ყამირიდან ამოსული ნერგი, ეხლა ქცეული ხმელ ტოტად, როგორც ის ხე, შენ მკერდზე რომ წივის ხმელი ობოლი.

მიწავ, გახსენი ცივი ფარავი, — უტკბილესი ჩემთვის, გახსენი და მიიღე შეილი მოკვეთილი!

მიწა ტორტმანობს და ცივი სუსხი მეშლება სახეში, — მეშლებს
სუსხი ჩემი სამშობლოს მკერდისა!..

და... სასაოწარკვეთილი ვწვევარ გაყინულ მიწაზე, როგორც მწირი
ულაბნოში.

თოვს... თოვს... თოვს...

კრიახობს შავი მიდამო და წვივან შავი ტალღები ქარისა.

ქარი გრივალობს და შორიდან მოაქვს საზარი ქვითინი გამხმარი
ხის ტოტებისა.

— გაგა! — ვილაც მიხმობს, მიხმობს ცივი ხმით და ეს ძახილი
ყრულ სწვდება სმენას.

ლანდი მიახლოვდება, მიახლოვდება და მღუმარედ მიშხერს დიდ-
რონი თვალებით.

— დიდო ოსტატო!

— შენ დაგეძებდი, გაგა!

— დიდო ოსტატო! დამიბრუნე სული, თორემ იქ, იქ შეგხვდები,
სადაც ბოლოს თავს იყრიან დიდნი და მცირენი და შენს ფეხთით დამ-
ხობილი მოგთხოვ სულს!

შემკრთალი ლანდი ხელებს მიშვერს.

მივდივარ, მივდივარ, მივსდევ!

იგი მიდის. მიდის ქარაშოტში და ილიმება.

— სული! სული! დამიბრუნე სული, დიდო ოსტატო!

ოსტატი უღიმის ბუნებას. ღამე იფერფლება და მუხლმოდრეკილი
ვკოცნი ცივ მიწაზე დამტვრეულ მზის სხივებს. ვკოცნი მკერდსა ჩემი
სამშობლოსას და ვემუდარები დიდ ოსტატს.

სული, სული დამიბრუნა დიდმა ოსტატმა!

ცრემლიანი სიცილი

ეს ამბავი მოხდა რამდენიმე წლის წინათ. მაშინ მე ახალგაზრდა
ვიყავი, მთაბარს ვაწყებდებოდი, ვმხიარულობდი, დღისით დღღში
მივდიოდი, ხვალ ჭიხვებს ავედევნებოდი, ან ღამაზე ქალებთან ვაში-
კობდი, ვცეკვავდი ეშხით გახელებული და საღამოზე, როცა სოფელი
მიჩუმდებოდა, როცა ვარსკვლავნი ააჭრელებდნენ ლაყვარდ ცის
მკერდს, როცა ჩანჩქერების სიმღერა უფრო მკვეთრად გაისმოდა, მე
მოუსვენრობა მიპყრობდა, გავიმარტოვებდი თავს, ვუსმენდი ბუნების
საიდუმლო ჩურჩულს და ამ სიჩუმეში შემომესმოდა თუ არა მსუბუ-
ქი ნაბიჯის ხმა, ყველაფერი, ყველაფერი ქრებოდა ჩემთვის: იგი მოვი-
დოდა ფრთხილად, ფრთხილად, ციურ მოჩვენებასავით, შედგებოდა
მოშორებით და მე ჩუმად, უნებურად ვამბობდი:

— მთვარისა!

მაშინ ნალვლიანი ხმა შეაკრთობდა სიბნელეს:

— სულხან!

პო, ეს ხმა!.. ეხლაც ტკბილად, ტკბილად რეკავს ჩემი გულის სიღრმეში, ეხლაც ტკბილად აღღერებს მას და რამდენადაც ტკბილია იგი, იმდენადაც მწარეა ჩემთვის: მე ვეღარ მოვისმენ მთვარისას ნაზ ხმას. იგი აღარ უღიმიის გაზაფხულის ყვავილებს, ვერასოდეს ვეღარ მოისმენს ჩიტების სიმღერას, ესდენ ძლიერად რომ უყვარდა და ხშირად, ხშირად მეხვეწებოდა საღამოობით, ერთად გაგვესეირნა მახლობელი ტყისკენ, სადაც ათასნაირი ყვავილი ყვავდა. ყვავილთა შორის წყარო იმღეროდა ტკბილად და ჩიტთა ხმაური ფარავდა ფოთოლთა ნელ შრიალს. იგი დაჯდებოდა ჩემ მახლობლად, ჩაფიქრებული მიაყურებდა ბუნებას; მისი შავი, დიდრონი თვალები ფიქრთა ზღვად იქცეოდნენ და ტკბილი ხმით მეტყვოდა:

— რა ტკბილია ბუნება, სულხან!

— უშენოდ რომ შეხილა ესდენ ლამაზი ბუნება, იგი პატარა ყვავილად არ ეღირებოდა ჩემთვის, მთვარის!

იგი დიდხან, დიდხან დამაკვირდებოდა ტკბილი თვალებით, ნელად ასწევდა პატარა თეთრ ხელს, დამეყრდნობოდა მხარზე, მიმზერდა უხმოდ და მის სახეს ნელა გადაჰკრავდა მქრალი ფერი. მზერა მზერას რომ შეხედებოდა, ორივენი ვთრთოლით ისე, ვით წყაროს პირზე მდგომი ლურჯი ყვავილი, რომელსაც ბინდის ნიავე ეალერსებოდა მსუბუქი ფრთებით. ჩემი ტრფიალი მისდამი უფრო სუფთა იყო, ვიდრე ყოილთა ნელი სურნელი, ვიდრე ნიავის ჩურჩული ჩუმი, ვიდრე ვარსკვლავთა ციმციმი, სულ ახლოს რომ ბრწყინავდნენ მთვარისას თვალებივით. ტკბილად მიდიოდა დღეები სიჭაბუქისა. მე ბედნიერად ვთვლიდი ჩემ თავს, რადგან მთვარისა ჩემად მეგულებოდა და მწამდა, რომ ჩვენ მხოლოდ სიკვდილი, უღმობელი სიკვდილი თუ დაგვაშორებოდა ურთიერთს. მაგრამ ვაი, ბედმა მილაღატა და ეხლა მწარე მოსაგონებლად მრჩება სიჭაბუქის ოქროსფერი დღეები. მე ეხლა მარტო ვარ ამ ქვეყანაზე; ვეძახი, ვუხმობ დღეთა სიჭაბუქისას, ვეძახი მთვარისას, მაგრამ იგი ისევე გაქრა ჩემთვის, როგორც სიჭაბუქე, როგორც მაშინდელი ყვავილი. მე ვეღარ ვიხილავ მთვარისას, ვეღარ მოვისმენ მის ნაზ ხმას, ვეღარ დავტკბები მისი ტკბილი აღერსით. იგი გაქრა მეფური სიზმარივით და დავრჩი საბრალო მონა ცხოვრებისა. ტკბილ დღეთა მოგონებაზე სისხლიან წარწერასავით დარჩა ჩემთვის მისი უკანასკნელი სიტყვა:

— მოლაღატევ!..

პატარა ხანჯლის გაეღება მის ხელში და ფოლადის ფხაზე გაგო-

რებული ცვარი ქალწულის სისხლისა. ეს ხანჯალი მე ვაჩუქე მას დღემდე სიკვდილი...

ნუთუ ღმერთო, მე ვარ დამნაშავე!..

მე მისი სიკვდილი სულაც არ მინდოდა და ქვემოთ მოთხოვნილი ამბავი, დე აღსარება იყოს თქვენ წინაშე, იქნება ოდნავად მაინც შემსუბუქდეს ვარამი ჩემი გულისა.

დედამიწა ღრუბელთ ცრემლებით ტიროდა. უკუნი ღამე იყო. სანადიროდ დაბრუნებული შინისკენ მოვისწრაფოდი. ჩვენ სოფელს რომ მივუახლოვდი, მე წავაწყდი გზადაბნეულ მგზავრებს. ისინი პირველად შეკრთნენ, მაგრამ როდესაც გაიგეს, რომ მახლობელ სოფელში ვცხოვრობდი, გაეხარდათ და მასპინძლობა მთხოვეს. მათი ვინაობა რომ ვიკითხე, წინ მდგომი მომიახლოვდა და ჩუმად მითხრა:

— მე მეგზური გახლავართ. ჩემი თანამგზავრი თქვენ სოფლამდე უნდა მოვაცილო და შემდეგ... იმედია თქვენ გვიმასპინძლებთ.

მე უკან მდგომს დავაკვირდი. იგი მთლიანად ნაბადში გახვეული იყო. ღამესავეთ შავ ცხენზე იჯდა უხმოდ, თითქოს შავი ქანდაკი მისცურავდა ღამეში.

— ვინ არის იგი? — შევეკითხე მეგზურს.

— თქვენ კმაყოფილი დარჩებით, როცა მის ვინაობას გაიგებთ. — ცბიერი ღიმილით მითხრა მან. ერთხელ კვლავ შევხედე შავ ცხენოსანს: მედიდურად იჯდა იგი, უხმოდ, უმოძრაოდ. რაღაც იღუმალი შიში თუ მოკრძალება ვიგრძენი, წინ გავუძელი და რა ვიცოდი, რა ვიცოდი, რომ მე შავი ბედისწერა წამომეწია შავ ღამეში, რომ აქედან დაიწყებოდა მწარე დღეები ჩემი ცხოვრებისა.

სოფელში რომ შევედიოდი, ბრაზიანი ნაგაზები შემოგვეგებნენ, ცხენები შეაფრთხვეს, შავი ცხენი შეტორტმანდა, მხედარს უცნაური კივილი აღმოხდა, ეს კივილი მწვავე ისარივით მომხვდა გულში, შემაკრთო, ამათრთოლა, გონება დამიბნია, მაგრამ მასპინძლობის მოვალეობამ დასძლია, მყევარებს გაუუჭავრდი. გული კი... გული თავისას არ იშლიდა, თრთოდა, კანკალებდა. ფოლადის ნამტვრევის ხმის მსგავსი ხმა კვლავ ჩემ გულში ყრიალებდა, იმტვრეოდა და ტკივილის მაგიერ ამოუცნობის ძალით აამებდა მას. მაშინაც კი, როცა მთვარისას სახლის მახლობლად ჩავიარეთ, როცა მთვარისას სიმღერის ხმა შემომესმა, რომლის მსგავსიც არაფერი მეგონა სამზეოზე, მაშინაც კი უცნობის ხმა ყრიალებდა უკუნეთში და ჩემი მთვარისას ხმაზე ძლიერად ათრთოლებდა გულს. მე მაკრთობდა მისი სიახლოვე, ნაბიჯს მირევდა, მაგრამ მაინც წინ მივუძღოდი ჩემი სახლისაკენ.

ერთხელ კიდევ გაეხმაურა იგი ცხენს, როცა ჭიმკარში შევედიოდი. ცხენი შედგა, შავი ქანდაკი შეიჩხა. აიწია, შავი ნაბადი გადაიხადა. მეგზური მიეხმარა, ნაბადი ჩამოართვა და მე ვარსკვლავთ სინათლეზე

ვიხილე ბუნების მიერ დახატულ ქანდაკზე ულამაზესი ტანისა, რომელიც ერთ ავეანდზედ იდგა და ირბოდა.

ხმაურზე ჩემი ოჯახის წევრები შემოგვეგებნენ, ცხენები და იარაღი ჩამოგვართვეს ჩვენი ჩვეულების თანახმად. კოშკისკენ გავუძეხი სტუმრებს. სასტუმროს კარებს რომ ვაღებდი, მე ვიგრძენი უცნობის სიახლოვე, მისი ტანის სურნელი, ათრთოლებული ხელით გავკვარი ასანთი და, როცა ლამპის სინათლე გაიბნა ოთახში, გაშტერებული დავრჩი. ჩემ წინ იდგა ცისფერ სამოსელში გამოწყობილი ულამაზესი ქართველი ქალი. მან ყურადღება არ მიაქცია ჩემ გაოცებას, თითქოს ეს აუცილებელი ყოფილიყო, ტკბილად გაიღიმა და ხელი გამომიშვირა.

— კეთილი იყოს ჩვენი სტუმარ-მასპინძლობა! — თქვა მან.

მექანიკურად შევაგებე ხელი და მისი ხელი ჩემ ღონიერ ხელს რომ შეეხო, ურყოლამ დამიარა მთელ სხეულში და როცა იგი სკამზე იჯდა ცივად და მედიდურად, მაშინაც კი ურყოლა თავისას არ იშლიდა. შარბათის სიტკბოთ იწყებოდა თითებიდან, უცნობის ხელის სითბო რომ შერჩა, უვლიდა მთელ ტანს და გულის სიღრმეში იბნეოდა. მისი მეგზური, ხმელის სახის კაცი იდგა ჩვენ შორის, ხან ერთს გვიყურებდა, ხან მეორეს და მაცდურად იღიმებოდა. არ ვიცი, როდემდის გაგრძელდებოდა ჩვენი ამგვარი მდგომარეობა, რომ დედაჩემი არ შესოსულიყო სასტუმრო ოთახში. სტუმარი ქალი რომ ნახა, გაეხარდა. ძიესალმა სტუმრებს. მეგზურს ჩემი ბიძაშვილი მიუჩინა მომველეად, მე დამითხოვა, ხოლო ქალის მასპინძლობა თვით ქალებმა მიიღეს მოვალეობად.

მე მძიმედ ჩაკვეტე ჩემი საწოლი ოთახის კარები და დიდხან, დიდხან ვიდექი კარებს მიყრდნობილი.

— ნუთუ სინამდვილეა! — ვფიქრობდი ჩემთვის და იმ უცნობი ქალის სახე მედგა თვალწინ. იმ წუთებში ერთხელაც არ გამხსენებია მთვარისა.

დამე ფიქრებში დაილია, ვაქრა. როგორც იყო გათენდა. გათენდა, მაგრამ ისეთი მშვიდი დილა არ მენახა ჩემი სიჭაბუქის დღეთა მანძილზე. საოცრად მოწმენდილი ცა სულ ახლოს ჩანდა, მის ლაქვარდს უერთდებოდა მუდამ თოვლ-ყინულიანი მაღალი მწვერვალები—ერთი მხრით, „კიდევანა“, ხოლო მეორე მხრით, „არწივის მაღალი“. მათ კალთებზე გაშლილი ალბიური მცენარეებით დაფარული ველები რბილ ხავერდივით მოჩანდა, ჩანჩქერები ძლიერი ხმაურით ტყდებოდნენ ბროლის კლდეებზე და შორს, შორს თეთრად გაფენილ ცხვრის ფარებს ამაყად დაპკიოდნენ მწყემსები. მე ჩაფიქრებული ვიჯექი კოშ-

კის კარებთან და ვუშვრდი ბუნების ლამაზ სანახებს. ფიქრებში ვატრულს ტანისამოსის უცნაური შრიალი შემომესმა, დინჯად მივხედავ სტუმარი ქალი ჩემ პატარა დასთან ერთად ბრუნდებოდა მახლობელ წყაროდან. უნებლიედ წამოვდეგი ფეხზე, თვით მე ვიგრძენი ჩემი სახის სიწითლე. არასოდეს არ მენახა მსგავსი სილამაზის ქალი. მისი სახის კანი უცნაურად თეთრი იყო. შემდეგ, როცა იმ ქალზე ვფიქრობდი, ვერც ერთ ჩემ მიერ ნახულ ყვავილს ვერ შევადარე მისი სახის კანი. უფრო გამაოცა თხელ ბაგეთ სიწითლემ. ჩემ გარშემო მუდამ ლამაზი გოგონები ტრიალებდნენ, მაგრამ ისეთი წითელი ტუჩები არასოდეს არ მენახა. უფრო საოცარი სანახავი იყო ნახევრად მოღეღილი მკერდი, თუმცა მინდოდა მემზირა თუნდაც მთელი სიცოცხლის მანძილზე, მაგრამ მრცხვენოდა საკუთარი თავისა... იმ მხარეში, სადაც მე დავიბადე, სირცხვილად ითვლებოდა ქალისთვის ყელის ქვემოთ შიშველის გამოჩენა და ეხლა... ჩემ წინ იდგა ნახევრად შიშველი ქალი, რომლის სილამაზეც ანგელოზს შეაშფოთებდა. მე ნათლად ვხედავდი მის ყოველ ნაკვთს თხელ, შრიალა კაბით დაფარულს. მან, რა თქმა უნდა, იგრძნო ჩემი მზერა, უფრო გამოააშკარავა თავისი ნაკვთები, მომიახლოვდა.

— აა! დილა მშვიდობისა! — მითხრა ღიმილით.

— დილა მშვიდობისა! — ძლივს მოვახერხე პასუხი.

მან შედიდურად ჩამიარა. იღუმალ მზერას მოხვდა მდიდარი ტანის ვენებიანი რხევა. ჯიშინი გავა, მოკლე წელი, პატარა მხრებზე დაშლილი ხშირი თმის შავი კულულები, ჩამოსხმულივით ნაზარდი მალაღი ფეხები, დახატულივით მომჩვენა და უნებური მაფიქრებინა: „რა იქნებოდა მთვარისაც ასეთი ლამაზი რომ ყოფილიყო...“ ჰო, ღმერთო! ეს იყო პირველი გაორება ჭაბუკის გულისა, რომელიც აქამდე ერთადერთ მთვარისას ეკუთვნოდა.

—

უპირველეს ყოვლისა. მე შევეუდექი მისი ვინაობის გაგებას, მაშინათვე მეგზურის სანახავად წავედი. ჩემმა ბიძაშვილმა რომ დამინახა, ეჭვის თვალით დამაკვირდა. მისვლის სურვილი რომ გაიგო, ღიმილით მითხრა.

— იმ ქალის მეგზური მზის ამოსვლის უმალ გავისტუმრე.

— საით წავიდა, თუ იცი?

— რა თქმა უნდა, თავის ოჯახში: მაინც რად გინდოდა მისი ნახვა?

— ისე, მაინტერესებდა.

— როგორც ჩანს, გუშინ ვერ მოგისწვრია მასთან საუბარი, — დამცინავი ღიმილით მითხრა მან. მე უპასუხოდ გავშორდი. ეხლა ჩემი პატარა დის საშუალებით შემეძლო, ზოგიერთი რამ შემეტყო სტუმრის შესახებ. მან მხიარული სიცილით შემოიბრინა ჩემ ოთახში.

— მე ვიცი რაც გაწუხებს! — მომადახა შემოსვლის უმალ რა ლამაზია! მისი ტუჩები! კბილები, როგორც ბროლი, მას სუნი უდის, როგორც იებს, ქვიშების ნაპირზე რომ იზრდებიან, აი, სწორეთ ასეთი სუნი! — მან ხელი გამომიწვირა, რომელზედაც ნელსაცხებელის სუნი უდიოდა. — მისი კაბები ისეთი მსუბუქია, ისეთი, მაგრამ ისეთი ძვირფასი და კიდეც ბევრი, ბევრი ნივთები... სახელი იცი? — შემეკითხა და თვითონვე დაუმატა: — ცაცა! მოგწონს? მე ვიცი, მოგეწონება!

— შენი სახელი უკეთესია, — მაია!

— ჩემი სახელი არა, მაგრამ მთვარისა კი! — თქვა, წასასვლელად მოემზადა, კარების მახლობლად შედგა. ქვეშიქვეშ გაიღმა. — წელან მთვარისა შეგვეხდა წყაროსთან, — მითხრა მან, — ცაცას ძალიან მოეწონა, მასთან საუბარი სურდა, მაგრამ მთვარისამ ყურადღება არ მიაქცია, გვერდზე ჩაუარა. შენ რომ ყოფილიყავი, იგი თუნდა ერთი წელიწადი გაჩერდებოდა წყაროსთან, ცაცასაც ვუთხარი, თუ მთვარისასთან საუბარი გინდა, ჩემ ძმასთან გაიარე, მთვარისა სულ აღარ მოგშორდება-მეთქი.

— უყვარს? — მკითხა ცაცამ.

— დიახ! — ვუბასუხე. შევამჩნიე, რომ არ ესიამოვნა. ამის შემდეგ დიდხანს ხმა აღარ ამოუღია.

— ენატიკტიკა ხარ, მაიკო!

— მერე რა? გწყინს, რომ გავამხილე? ახალი დარდი მიიას.

— როდის აპირებს წასვლას შენი სტუმარი?

— ცაცა?

— დიახ!

— ვითომ არც იცი?

— მე საიდან მეცოდინება!

— მე კი ვიცი! წელან დედასთან საუბრობდა: მას აინტერესებს თურმე სხვადასხვა წესები, ადგილების ნახვა, გამყოლი უნდა. დედა დაჰპირდა, სულხანს გაგაყოლებო.

— სულხანსო!..

— ვითომ გეწყინა კიდეც! — მან ხელი გამკრა ცხვირზე. ეშმაკურად გაიღმა და გავარდა ოთახიდან.

— მაშ ასე!.. — ვთქვი ჩემთვის. — ეხლა მე უნდა გავხდე მისი მეგზური... ცაცა... ცაცუნა... — ვიმეორებდი მის სახელს.

ერთი საათის შემდეგ დედამ დამიბარა თავის ოთახში, ნადირობის ამბავი მკითხა, გამაფრთხილა, არაფერი შეგემთხვესო და ბოლოს დაუმატა: — ჩვენი სტუმარი ქალი უნდა გააცილო ორბეულთამდის —

მას აინტერესებს ძველი ნანგრევების ნახვა. იმედია, თავაზიანად შევხვედეთ.

მე სრული იმედი მივეცი, გამოვეშვიდობებ და მაშინათვე სამზადისს შევუდექი: შავი ჩოხა ავარჩიე ჩემი ჩოხებიდან, შავი ფიჭხი, დასარმული უძიროები, ოქროთ მოვარაყებულ ქამარ-ხანჯალი, ვერცხლით მორთული უნაგირი, შვიდი წლის ულაცი შევკაზმე, რომელსაც საკმაოდ დიდი სახელი ჰქონდა მოხვეჭილი დოღში და შუადღის უამს სტუმარ ქალთან ერთად მივქროდი სოფელ ორბელთისაკენ. იგი შავ ჭაკზე იჯდა, თეთრი სამოსი ემოსა, ცისფერი ყელსახვევი გადაეგდო მხრებზე და მედიდურად უმზერდა მიდამოს. დროდადრო წამომეწეოდა, მაგრამ იგრძნობდა თუ არა ქარისა მის ცხენის სიახლოვეს, თავს წამართმევდა, თითქოს ისიც ისევე უფრთხოდა უცხო ცხენოსანს, როგორც მე. ფრუტუნებდა, ნალ-ლურსმანს ამტრევდა, ძლივს ვიკავებდი, ვიკავებდი, მაგრამ გული უცნაურს რასმეს გრძნობდა თანამგზავრის მოახლოებისას. მეშინოდა მისი სიახლოვისა. შიშმა უფრო იმატა, როცა ძველი ციხე-კოშკების ნანგრევები გამოჩნდა მაღალ კლდის თავზე. მე მარტოდ-მარტო უნდა შევსულიყავი ამ ნანგრევთა შორის იმ არსებასთან ერთად, რომელიც ესდენ ძლიერად მაკრთობდა. ქალი კი ყურადღებას არ აქცევდა ჩემ მორცხობას, იღუმალ შიშს. იგი თითქოს არ გრძნობდა, რომ მის მახლობლად ვაყი იყო ამ უცხო მხარეში, ადამიანთა მიერ დიდი ხნის წინ მიტოვებულ ნანგრევთა შორის. ვიწრო ბილიკს რომ მივადექით, რომელიც ნანგრევებში შეგვიყვანდა, ცხენები საბალახოზე მიეუშვიით და ფეხით განვაგრძეთ გზა. რამდენადაც ფიქვნარების სიღრმეში შევდიოდით, სიჩუმე ძლიერდებოდა. ამ დუმილში მაღალ ფიქვებს შორის, ჩიტთა და ყვავილთ სავანეში, ცაცა ერთიორად ლამაზი და მიმზიდველი ჩანდა; იგი წინ მიმიძლოდა და ყოველი მისი მოძრაობა ყრყოლვას მგვრიდა, ანდამატურის ძალით მიზიდავდა თავისკენ, თავბრუს მახვევდა, ენა მებმებოდა. ჩვენ ისე შევედით ნანგრევებს შორის, რომ ორი სიტყვაც არ გვითქვამს ურთიერთისთვის. მეჩვენებოდა, რომ თვით ცაცაც ლელავდა, გაურბოდა ჩემ მზერას, ჩემ სიახლოვეს, მაგრამ ქალური სიცბიერით ფარავდა ჭაბუკის სიახლოვეთ გამოწვეულ ლელვას. ბოლოს, როდესაც ჩვენ გავიარეთ ნასოფლარი, ხავსმოკიდებულ კოშკის წინ წავაწყდით თბოლ წყაროს. ქალი შედგა, შედგა მთელი მიდამო, მთელი მოძრაობა.

— ნაბადი გაშალეთ! — ბრძანების კილოთი მითხრა ცაცამ ისე, რომ ჩემთვის არ შემოუხებდია. დაუყოვნებლივ შევასრულე მისი სურვილი.

— რა მშვენიერებაა! — თავისთვის თქვა მან, როცა თვალი გადაავლო მიდამოს. ირიბულად შემოწვა გაშლილ ნაბადზე. მისი თაფლა

თვალეები შორს, შორს იმზირებოდნენ. მე, ჯერ კიდევ მისი სიტყვების გავლენის ქვეშ მყოფი, ვერ მიმხვდარიყავი, სინამდვილე იყო თუ შიშვენება ყველაფერი ის, რაც ჩემ გარშემო ხდებოდა.

— ნუთუ ბედმა მარგუნა ამ ლამაზ ქალთან უცნაურ მიდამოში მუნჯად ხეტიალი! — ვფიქრობდი ჩემთვის და მოშორებით მდგომი იდუმალად ვუმზერდი ამ მხარესათვის უჩვეულო არსებას. ჩვენს ირგვლივ სამარისებური სიჩუმე სუფევდა. ადამიანის ხილვით შემფრთხალი ჩიტები თუ დაარღვევდნენ ბუნების დუმილის ერთფეროვნებას. მდინარე ეხლა ჩვენ დაბლად ჩანდა, თეთრქაფა ქამთა დენის გამოთ დაფერფლილ გზა-შარასავით. ამ დამუნჯებულ ნასოფლარში ოდესღაც ამაყი ორბელიანები ცხოვრობდნენ და ეხლა, მტრის მუქარაზე ნაშენები ბროლის კოშკების ნანგრევები, ჩონჩხებივით იდგნენ ფიჭვებსა და ჩამონგრეულ კლდეებს შორის. ვინ იცის, რამდენი ფრთათეთრი ისარი ან შუბი გატეხილა ამ ხავსმოკიდებულ კედლებზე, რამდენი ვაჟკაცის მარჯვენა დამდნარა მათ ჩარდახებზე, რამდენი ტკბილი სიმღერა მოუსმენია ამ მიდამოს, რამდენ ლამაზ ქალს გაუვლია პატარა, თეთრი ფეხებით, კოშკთა შორის დაგრეხილ, ეხლა დამკვლებულ ბილიკებზე. ვინ იცის, იქნება ჩემი სტუმარიც მათი შთამომავალია; მაშ რამ მოიყვანა იგი აქ, რა აინტერესებს ამ ნანგრევთა შორის... — ვფიქრობდი ჩემთვის კოშკის კედელს მიყრდნობილი.

— დაიღლებით ფეხზე დგომით! — გამომაფხიზლა ცაცას ტკბილმა ხმამ.

— დაბრძანდით! — მიმიწვია მან და ნაბადის იქით მხარეს გაიწია.

— ნუ შეწუხდებით! — ძლივს მოვახერხე თქმა და ჩემდა უნებლად მის მახლობლად აღმოვჩნდი, დუმილი ჩამოვარდა. ორივეს გვიჭირდა ლაპარაკის დაწყება, აზრი გონების სიღრმეში იხურებოდა. აიროზე მოსული სიტყვა ქრებოდა. ისევ მან დაარღვია სიჩუმე:

— ნამეტნავად ჩუმი კაცი ყოფილხარო! — მითხრა დამკინავი დიმილით.

— მე... ისე... სრულებითაც არა...

— ნუთუ, ასე გასჩუმდებოდით, მთვარისას მახლობლად რომ ყოფილიყავით?

— რა თქმა უნდა...

— რა თქმა უნდა, არა! — წამართვა სიტყვა და ისე ტკბილად გაიღიმა, ისე ტკბილად, თითქოს ის კი არა, მთელი მიდამო იღიმებოდა. მე გავეჭეცი მის მზერას — თავი დავხარე. არასოდეს არ მეგრძნო თავს ასეთ მდგომარეობაში ქალის სიახლოვის ქამს. რამდენადაც ძლიერი იყო ჩემი სიწითლე, იმდენადაც ქალი თამამდებოდა, უფრო ახლოს მოიწევდა.

— მე ბევრი რამე წამიკითხია თქვენი ხალხის შესახებ. იქ დახა-

ტული ვაჟაკები თამამები არიან, ქალები ხომ აჭარბებენ კიდეც. ნა საოცარი არ არის თქვენი წაწლობა? ჯერ კიდევ ბავშვი ვიყავი, როცა მის შესახებ ვკითხულობდი, ათასნაირი ფერებით მეხატებოდა მათი აშოკი... მიტაცებდა მთიელი ვაჟაკების სიახლოვე. შენ კი... მთლად ბავშვი ყოფილხარ. ყველანი ეგეთი თამამები არიან? ვერაფერია! წაწლები არა გყავს? — შემეკითხა ბოლოს და სულ ახლოს მოვიდა. სუნთქვის სითბო ვიგრძენი, მისი თმები შემეხო კიდეც.

— არა გყავს წაწალი? — შემეკითხა ამო ხმით.

— წაწალი...

— მთვარისა განა შენი წაწალი არ არის?

— რა თქმა უნდა, არა...

— შენმა დამ ყველაფერი მითხრა, ყველაფერი. ჩემთან ეშმაკობა არ გაგივა. — ამ სიტყვებთან ერთად თბილი თითები შემეხო თმებზე. შემდეგ ის სითბო ცეცხლის ზოლებივით გადავიდა კისერზე. და როდესაც მისი მკერდის ღბილი შეხებაც ვიგრძენი მზარზე, დედამიწა შემოტრიალდა, წითელი ფერით განათდა მიდამო და მერე არ ვიცი, რა მოხდა. როცა გამოვფხიზლდი, იგი ჩემ მახლობლად იწვა ნაბაღზე, ხშირი კულულები დაშლოდა, დაჰფანტოდა თეთრ მკერდზე: თვით იგი ისე ნაზად, ისე ფერმკრთალად ჩანდა, თითქოს ყვავილს ეს-ეს არის მზის სხივები შეეხო და დილის ცვარ-ნამი დააღწო მის ფოთოლთაზე. გამომწვევად გამიღიმა ცაცამ. ოდნავ გადავიხარე, ზემოდან დავხედე მის თეთრ მკერდს, რომელიც ესდენ ძლიერად მაკრთობდა რამდენიმე წუთის წინათ. მან თვალები დახუჭა, მკერდი შემართა, თეთრი სითბო შემომამბნია, მათრობელა სურნელებით მიმიზიდა თავისკენ. მხურვალედ დავეწაფე ვნებათა საუანეს და ჩემდა უნებლედ ვუკბინე სწორედ იმ ადგილას, სადაც მისი პატარა გული არხვედა ნაზ კანს. მას სიმწარის კვილი ამოხდა, ორივე ხელები შემომამხვია კისერზე და მხურვალე მზის უკანასკნელ სხივთა ანარეკლში ავრთოლდით ვნებათა ცეცხლში. მხოლოდ წუთით, ერთი წუთით გაგრძელდა სიტკბოს თამაში.

— უზრდელო! — გამიწყრა იგი. ხელისკვრით მომიშორა. თავზარი დამეცა, ფეხზე წამოვიჭერი და იმ წუთში მზად ვიყავი უფსკრულისთვის მიმეცა თავი, ვაგჭირილიყავი შორს, შორს ლამაზ ქალიდან — მოჩვენებასავით რომ ამედევნა, გამახელა, დამათვრა, დამინელა. მაგრამ, აი, კვლავ წავაწყდი მის მზერას. იმ მზერაში სამღურავის მაგიერ მორჩილი ღიმილი შეენიშნე, უცაბედი წადილი გაქრა და მე ისევე წინანდელი მონა გავზდი მისი მზერისა. იგი ეხლა მორჩილად იმზირებოდა. დაღლილობა ამშვენებდა, მის თხელ ბაგეთ გაჭკრობოდა სწითლე ფერისა, მოთეთრო ლოყებს მქრალი იერი მიეღო, მაღალი მკერდი მოსთენთოდა. მომეჩვენა, რომ მას რაღაც აკლდა — გაქრა ის

ფერები, რაც ულამაზესად მიხატავდა... დაეჭვებული მზერა ნიშნა, ადგა, გულგრილად ჩაუარა ციხე-კოშკებს, აქა-იქ შედგებოდა, ჩაიწერდა რაღაცას. ამ ხნის განმავლობაში ერთხელაც არ შემოუხედია ჩემთვის. თავი ისე ეჭირა, თითქოს მე მის მახლობლად არ ვარსებობდი. როცა ცხენებთან დავბრუნდით, ოდნავ გამხიარულდა. მომიახლოვდა, ერთხელ კიდევ მაგრძნობინა ძვირფას ნელსაცხებელთა სიამე და მისმა ტუჩებმა რაღაც მწარე კვალი დამიტოვეს ჩემ ზაგეთზე.

— ისეთივე მოულოდნელი და უცნაურია ეს დღე ჩემთვის, როგორც თვით ცაცა! — ვფიქრობდი და სიზმარში მყოფივით მივაქროლებდი ჩემ ქარისას სახლისკენ. ჩემი იაბო, შავი ჭაკის ჩამოშორებასთან ერთად, ტორტმანობდა, სიფიცხე უქრებოდა მის სიახლოვის უამს. სოფელში შესვლის უმალ მთვარისას სიმღერა შემომესმა — იგი მუდამ ასე მღეროდა, როცა მე მომელოდა. თუ უწინ მთვარისას სიმღერა გულს ამოდ ხედებოდა, ეხლა ნაღვლიანი და თანაც მოუხეში მომეჩვენა იგი, სიამის მაგიერ უფრო გულის ტკივილს მაგრძნობინებდა. თავდახრილი შევედი ჭიშკარში ცაცასთან ერთად. დაღლილობა მოვიმიზეზე და ჩემ საწოლ ოთახში ჩავიკეტე.

გაუხდელი დიდხანს ვიწექი საწოლზე. თვალებდახუჭვილს იმდღევანდელი ამბავი მესურათხატებოდა. ფიქრებში მყოფი საუბარმა გამომაფხიზლა. მთვარისას ხმას მივამსგავსე. იმავე წუთს კარებთან მივიქერი, რათა მაგრად ჩამეკეტა იგი. კარები რომ დაკეტილი აღმოჩნდა, გული დამიმშვიდდა. მივაყურე: საუბარი მიწელდა, სამაგიეროდ აჩქარებული ფეხის ხმა გაისმა, მომიახლოვდა და მიქრა. სასტუმრო ოთახის კარები გაიღო, რომელსაც თხელი კედელი აშორებდა ჩემ საწოლ ოთახს. ცხადია, სტუმარი ქალი დაბრუნდა დასასვენებლად. ყრუდ მესმოდა მისი ფეხის ხმა — მოუსვენრად აბაკუნებდა თავის პატარა ფეხებს. ხანდისხან ფეხის ხმა შეწყდებოდა, სამაგიეროდ ცხარე საუბარი შემომესმოდა, მაგრამ ვერც ხმას და ვერც სიტყვებს ვერ ვარჩევდი. „ვאי თუ მთვარისა მიხვდა დღევანდელ ამბებს, იგი არ აპატიებს სტუმარს და მით უმეტეს არც მე. რითი გავიმართლო თავი, როგორ ვუშვირო მის ამო თვალებს, როგორ შევეხო დამესავით შავ თმებს. იგი არასოდეს, არასოდეს აღარ მოისურვებს ჩემთან წაწლობას და მე მარტოდ დავრჩები... მარტოდ...“ — ვფიქრობდი შემკრთალი.

ვახშომობის უამს მაიამ მოიბრინა ჩემთან: დედა მოითხოვდა ჩემ ვახშამზე დასწრებას. მე თავის ტკივილი მოვიმიზეზე, დაღლილობა დაეუმატე და უარი ვუთხარი.

— ჩვენი სტუმარი ეხლა უფრო ლამაზი ჩანს! — დიმილით მითხრა მან. — ამ საღამოს ძალიან მხიარულ გუნებაზეა. დიდხანს ვსაუბრობ-

დით. დაწვრილებით გამოძევათა წაწლობის ამბები. როგორ აინტერესებს, იცინის, სახე უწითლდება, მოუსვენარი ხდება. შეკითხვებით მავსებს, სწერს. ვაკვირვებით მკითხა:

— ქალი ვალდებულია, რომ წაწალ ვაჟთან თვითონ მივიდეს საწაწლოთ?

მე არ ვიცოდი, რა მეპასუხა.

— ხომ ეგრეა? — მკითხა ფიქრიანი ღიმილის შემდეგ. ისეთნაირად, თითქოს რაღაც ახალი მოიგონა, რაღაც დაკარგული იპოვნა.

— რა თქმა უნდა, ვაჟები არასოდეს არ მიდიან ქალებთან საწაწლოდ.

— რომ ვაჟმა არ მიიღოს?

— დიდი სირცხვილია ქალისათვის.

ცაცა ჩაფიქრდა. გამიღიმა და ნელი ხმით მკითხა:

— მთვარისა წაწლობს სულხანთან?

— დასამალი რა არის, ყველანი წაწლობენ!

იგი ჯერ ჩაფიქრდა, თითქოს შეკრთა, მაგრამ ისევე გაეღიმა, სულ ახლოს მოვიდა.

— მაია! — მითხრა მან. — ჩვენ დობილები უნდა გავხდეთ. — პატარა ბოთლი ამოიღო ჩანთიდან. მწვანე ფერის სითხე იყო შიგ და ისეთივე სუნი უდიოდა, როგორც თვით ცაცას. მომიახლოვდა, — აი, ეს მინდა გაჩუქო. — მე უარის მაგიერ დუმილი ვარჩიე. — გამომართვი, — მითხრა მან, თანაც დაუმატა... მაგრამ, რა დაუმატა, არ გეტყვი... — გაიცინა მაიამ, კარებისკენ წავიდა: — გირჩევნია წამოხვიდე ვახშამზე: ცაცამაც მთხოვა ნუ დატოვებო. შენთან მოსვლა სურდა, კარებამდე მომაცილა, მაგრამ გადაიფიქრა შემოსვლა და უკან გაბრუნდა.

მე დუმილით გუსმენდი მაიას და როცა იგი ოთახიდან გავიდა, შიშმა შემიპყრო, მაგრამ რისთვის? რა მაკრთობდა, მე თვითონაც არ ვიცოდი.

მოუსვენრობა ვიგრძენი, როცა დუმილი გამეფდა მთელ შენობაში. მე საერთოდ სიჩუმე მოუსვენარ მდგომარეობაში მაყენებდა, მაკრთობდა. იმ ღამეს, ჩემდა საუბედუროდ, ბუნება ისევე სდუმდა, როგორც გრძელი დერეფანი ჩვენი კოშკისა. ასაც კი, რომელიც ესდენ ძლიერად ხმაურობს საღ კლდეთა შორის, მიჩუმებულიყო, მიმქრალიყო მისი შფოთი. ცაზე შავი, დიდრონი ღრუბლები მისცურავდნენ, მათი ბადე აქრობდა ვარსკვლავთა სინათლეს, აძლიერებდა ზაფხულის ღამის უკუნეთს. ბნელ სიჩუმეში ვიჯექი ფანჯარასთან, რომლიდანაც შავად მოჩანდა ფიჭვებით დაფარული ასის ხეობა და ათასი მოუსვენარი ფიქრი ირეოდა ჩემ გონების სიღრმეში. მეჩვენებოდა, რომ ვი-

ლაცა მიწვევდა, მიმიხმობდა თავისკენ. ფიქრებში გაიეღვებდა მისი მწყრალი სახე ნაღვლიანი მზერით, ხან ცაცას სახე, რომელიც იქვე თნელი კედლის იქით დადიოდა მოუსვენრად. ყოველი პატარა ხმაური, მისი ნაბიჯით გამოწვეული, გამომათხიზლებდა, შემაყრებოლებდა. როცა მისი ნაბიჯი მიწყდა, მე ვეღარ ავიტანე სიჩუმე. წამოვდექი, მივედი იმ კედელთან, რომელიც ჩემ საწოლ ოთახს ყოფდა სასტუმრო ოთახიდან, მივეყრდენი, მივაყურე, მაგრამ რისთვის? რისთვის ვუსმენდი? რა მსურდა, მე თვითონ არ ვიცოდი. მე ხომ არ მიყვარდა ცაცა მთვარისაზე ძლიერად. მაშ, რისთვის ვუსმენდი მას? ნუთუ იმისთვის, რომ ბოლოს იგი გამხდარიყო ჩემი დაღუპვის მიზეზი?

ფიქრით დაღლილმა, ჩავაქერი სინათლე და შევეცადე დამევიწყებინა ყველაფერი, თავიდან მომეშორებინა აშლილი ფიქრები და ძილს დავნებებოდი. როგორც იყო მიმეძინა და პატარა ჩქარმა სიზმარმა გაიელვა მქრალ ფიქრებით: მე ჩაფიქრებული ვზივარ ფანჯარასთან, ნელად იღება ოთახის კარები. ახალგაზრდა გოგონები აკრეფილი ნაბიჯით შემოდინან სიბნელეში. ეს-ეს არის უნდა შემეხოს წინ გამოშვერილი ხელი ვიღაც უცნობისა, რომ ამ დროს იმ ხელიდან სინათლე გაიბნა, მომხვდა თვალებში, შეხების უმალ გამომეღვიძა. არ ვიცი, კვლავ სიზმარში ვიყავი, თუ ცხადად ვიხილე ჩემთვის უცნობი სინათლე, რომელიც სწრაფად მიქრა და გაქრობის უმალ თან გაჰყვა პატარა ხმაური თხელ ლითონზე დაცემულ ქვის კენჭის ხმათაგან. თუმცა ოთახში ბნელოდა, მაგრამ მე ვიგრძენი, რომ ბნელში ვიღაცა თუ რაღაცა იდგა ჩემ მოშორებით. ოდნავ ავიწიე, რათა სიჩუმე დამერღვია. ჩემ შერხევასთან ერთად ნელი შრიალი გაისმა, მსუბუქად ვიღაცამ დააბიჯა იატაკზე. ერთი ნაბიჯი გადმოდგა და გაჩუმდა. მზერა გავამახვილე და უცბად ისარივით ნასროლი სინათლე მომხვდა სახეში, გაითამაშა, საწოლს გადაუარა და მიქრა. ეს სინათლე არ ჰგავდა არც ერთ ჩემ მიერ ნახული მნათის სინათლეს.

— მოჩვენება! — გავიფიქრე. ასადგომად მოვემზადე და ამ დროს სინათლე სახეზე შემომეხებინა. უფრო წინ გამოიწია ვიღაცამ თუ რაღაცამ, ტანისამოსი აშრიალდა, სინათლე ჩაქრა და მე ბნელში მესმოდა მსუბუქი ნაბიჯის ხმა. იგი თანდათან მიახლოვდებოდა, ჯერ კიდევ სიზმრისა და მოჩვენების გავლენის ქვეშ მყოფს, სინათლესთან ერთად ნელი სურნელი მომეხებინა. ქალის მფრთხალი სიცილი გაისმა.

— შენ დაგეძებ! — მოთხრა ტკბილხმოვანმა. ამ ხმამ თავბრუ დამახვია, ენა დამიბა, ამაყრეოლა. როცა იგი სულ ახლოს მოვიდა, სინათლე კვლავ გაიშალა ჩემ ლოგინზე. თვალი მოვჰკარი ჩემსკენ გამოშვერილ პატარა, თეთრ ხელს, მთრთოლვარედ შემეხო იგი. ვეღარ მოეითმინე, ღონიერი მკლავები შემოვხვეი ჩემ წინ მდგომს და იგი მქრალ კვილთან ერთად მომყვა, მომენდო თბილი მკერდით, დადნა და დამადნო.

— ღმერთო! ღმერთო! — ამბობდა იგი და ხელიდან დასხლტვნილობდა, მაგრამ არა! ძნელია გახელებული ვაჟაკის ხელიდან გასხლტვა, როცა მას უცხო ყოილი უეპარდება ხელში მათობელა სურნელებით. მე იმ წუთს დაეიწყებული მქონდა ყველაფერი, ყველაფერი. დაეიწყებული მქონდა ჩემი თავი, მოვალეობა ზნე-ჩვეულებათა წინაშე. მთელ სიცოცხლეს უდრიდა მაშინ ყოველი წუთი, ყოველი შეხება. თავდაეიწყებით მივედნევი მოულოდნელად აფორიკებულ ვნებათ და როცა მე ვთვრებოდი უტკბილესი სიტკბოთი, სწორედ ამ დროს მაიას სიცილი გაისმა იქვე, სულ ახლოს. ღიად დარჩენილი კარები დაიხურა მაგრად და ფეხის ხმა დერეფნის სიღრმეში მიქრა. ამ სიცილმა გამომაფხიზლა და მივხვდი, რომ ჩემ გარშემო რაც ხდებოდა, მოჩვენება არ იყო — არც სიზმარი ცისფერი. მახლობლად მყოფი შეკრთა, თითქოს ეხლა მიხვდა თავის მოქმედებას, დაუყოვნებლივ გამშორდა. მე იმავე წუთს სანთელი ავანთე და გაშტერებული დავრჩი: ჩემი ბედისა თუ უბედობის მოჩვენება, თავიდან ფეხებამდენ თეთრი ცაცა იჯდა ჩემ საწოლზე.

— ცაცა! — შევძახე გოცებულმა. იგი დამაკვირდა, დამაკვირდა ნაზად და მომეჩვენა, რომ მთელი მისი ტანი თრთოდა, როგორც ყოილი ქარიშხლის მოლოდინის წინ.

— მაპატიე! — მითხრა მან და პატარა თავი დახარა. დუმილი ჩამოვარდა. ფრთხილად, ფრთხილად მიეუახლოვდი, მოკრძალებით შემოვხვიე ხელები მის ფუნჩულა მხრებს, თვალებში ჩახვიდე. მისი თვალები ეხლა ნაღვლიანი მომეჩვენა. სახეზედაც ნაღველი გადაჰკრავდა, რაც ერთიორად ამშვენებდა მღუმარეს. თავი ოდნავ გადასწია — მზერას გაექცა და როცა მისმა თეთრმა მკერდმა შემომანათა, ველარ შეეძელი მზერა და ისევე ტკბილად დავეწაფე ცაცას მკერდს, როგორც პირველად ვეწაფებოდი ნანგრევთა შორის.

— შენ ნამეტანს შერები! — ნაზად მითხრა მან და დუმილის შემდეგ დაუმატა, — ვის დავაბრალო, თვით მე ვარ დამნაშავე.

ყურადღებას არ ვაქცევდი მის სამღურავს. ყოველი მისი სიტყვა, მისი ოდნავი წინააღმდეგობა ცეცხლის ალში მხვევდა, მავიწყებდა ყველაფერს და ვნებად ქცეული ვდნებოდი სურნელოვან სიტკბოში. იგი თანდათან მნებდებოდა და როცა წინააღმდეგობის გაწევა ველარ შესძლო, ჩუმად მითხრა:

— მთიელებს ნამეტნავი გახელება გცოდნიათ, ჩემი ტანისამოსი ვერ გაუძლებს ეგეთ ღონიერ მკლავებს.

ამ სიტყვებმა ცოტა არ იყოს დამაფიქრა. ჩვენი ქალები წაწლობის დროს ტანისამოს არ იხდიდნენ, მაგრამ ცაცას არ ვავრძნობინე; პირიქით, მოვეხმარე, ათრთოლებული თითებით ვუხსნიდი სხვადასხვა ღილებს, და უნებურად, ყოველ შეხებაზე თითებს ცეცხლი უჩნდებო-

და, ყოველი მისი თეთრი კანის გამოჩენა თავბრუს მახვევდა კაბა შრიალით დაეცა სასთუმალის იქით, როცა მისი პატარა თეთრი ფეხები მოსწყდა იატაკს, მე მთელი ქვეყნის გრძობათა თაიგული ვიგრძენი ჩემ ღონიერ მკლავებში. ორივენი თავდადევწყებით მივჰყევით გრძობას და როცა ამქვეყნიურ ფიქრებს დავებრუნდით, ცაცამ დაღლილი ხმით მითხრა:

— ნუთუ ეს არის თქვენი წაწლობა!

— სწორედ ასეთივე იქნებოდა ჩვენი წაწლობაც, ცაცა, რომ ჩვენი ქალებიც ისეთივე მწველები ყოფილიყვნენ, როგორც შენ, ისინიც რომ ისევე თავს მისცემდნენ ვნებათა ღელვას, იმათაც რომ ასეთი მათობელა სურნელი ასდიოდეთ, როგორც შენ.

იგი დიდხანს, დიდხანს მაკვირდებოდა მდუმარედ.

— მე არ ვიცი რისთვის ვშვრები ყოველივე ამას. — თქვა მან თავისთვის. თავი გვერდზე გადახარა, მარცხენა ხელი ასწია, მაღალი მკერდი შემართა, ნელა, ნელა მომეყრდნო, დამათრო და დათვრა უტკბილესი ამბორით, რომელიც დაუშრეტელად სწყუროდა მას.

ჰო, ღმერთო! მის მახლობლად მყოფს ყველაფერი, ყველაფერი მავიწყდებოდა — მთვარისაც კი, ჩემი სიყმაწვილის მეგობარი მთვარისა.

როგორ დაიღია ღამე! როგორ იღუმლად გაქრა იგი!.. რა ტკბილი იყო ყოველი წამი იმ ღამისა, მაგრამ როცა მტრედისფრად დაჩნდა ცა ფანჯრების იქით, როცა ფრინველთა ხმაურმა გამოაფხიზლა მიძინებული არემარე, მე შიშმა შემიბყრო — თუ მთვარისა შეიტყობს ამ ამბავს-მეთქი... რამდენიმე საათის შემდეგ ყველა წაწლებს ეცოდინება, რომ მე ვიწაწლე ქალაქელ ქალთან. ყველანი გაიგებენ, რაც ენატიტინა მაიამ იცის! ჰო! საშიშია მთვარისა! საშინლად ელავს მის თვლებში ალი შურისძიებისა. ერთ მრუდვ სიტყვას არ მაპატიებდა იგი და ეხლა... რა ვქენი მე უბედურმა... — ამ ფიქრებით შევხვდი დილას. უმალ ფეხზე წამოვდექი. მაგრამ როცა მიძინებული ცაცა ვიხილე ჩემ საწოლში, როცა მიძინარემ დაიკვნესა და პატარა ხელი დაიფარა მოშიშვლებულ გულზე, სადაც გრძობა იწყება და ეფინება მთელ ტანს, მე გადამავეიწყდა ყველაფერი და მზად ვიყავი ჩემი სიცოცხლე შემეწირა მისთვის, თუ იგი მოისურვებდა. ფრთხილად დავექეი მიძინარე ცაცას მახლობლად. საბანგადახდით მიძინარე უმანკო ბევშვს ჰგავდა, რძისფრად მოჩანდა მისი ტანის კანი დილის მქრალ სინათლეზე. ნახად ზრდილს ეტყობოდა, რომ იგი სულ სხვა პირობებში იყო აღზრდილი და რამდენადაც ფიქრში შევდიოდი, მე ვგრძობდდი, რომ ჩემსა და ცა-

ცას შორის დიდი მანძილი იყო. თუ შემთხვევითმა გრძნობამ დაგვახლოვა ურთიერთს, შეიძლებოდა ეს გრძნობა ისევე უცბად გაფრენილიყო, როგორც მოფრინდა. მე ჯერ კიდევ კარგად არ ვიცოდი, ვინ იყო იგი, რისთვის მოვიდა ამ მიდამოში. მართალია, მან მითხრა, რომ ბავშვობიდანვე გატაცებული იყო ჩვენი მხრის ზნე-ჩვეულებით, ბუნების სილამაზით, გატაცებული იყო წაწლობით, რომელიც წმინდათა წმინდათ მიაჩნდა, მაგრამ ეს არ კმაროდა იმისთვის, რომ მე ამ ქალის გულში მეგობა სამუდამო ტრფილის ბინა. რომანების კითხვით მოდლილ ქალაქის ასულს რომანტიულად ჰქონდა წარმოდგენილი ჩვენი მხარე თავისი წვრილმანებით. ეს წარმოდგენა გვათამაშებდა ჩვენ ორივეს. მას სოფელის დონე იზიდავდა, მე კი ქალაქელის სინაზე მათრობდა, რომელიც ეხლა ჩემ წინ იწვა მთელი ღამე უძილობით დაღლილი, დაქანცული გრძნობათა თამაშით.

— არა, მათრობელა ცაცა, შენ ჩემთვის არა ხარ დაბადებული! — თქვენი ჩემთვის. მან თითქოს იგრძნო ჩემი გულის თქმა, შეიშმუშნა, შეტრიალდა, თავისუფლად გაშალა მდიდარი ტანი. შიშველი მხრები მომიშვირა ზედ დაბნეული, დაშლილი კულულებით, თითქოს მეუბნებოდა: „შემხედე, დატკბი ჩემთვის მზერით“!.. მე ისევე სულმა წაბღლია მისკენ, ის-ის იყო უნდა დაეწაფებოდი, რომ კარის კაკუნი გაისმა. შემკრთალი კარებს მივაჩერდი. დუმილი ჩამოვარდა. მხოლოდ წუთით და ისევე კაკუნი...

— ცაცა!... — ცაცა!... — ვეჩურჩულებოდი შემთხვევით წაწალს, რათა გამეღვიძებინა — მიმემალა. იგი ღრმა ძილში იყო. კარების კაკუნი კი თანდათან ძლიერდებოდა. საფრთხეში მყოფი ხან კარებისკენ მივდიოდი აკრეფილი ნაბიჯით, ხან ცაცას ვუბრუნდებოდი. როგორც იყო, გაიღვიძა. გაიღვიძა და თავისთვის თქვა:

- რა ტკბილად დამძინებია!
- გეტებენ, ცაცა! — ვუთხარი ჩუმი ხმით.

— მე დიდი ხანი მეტებენ! — მიპასუხა და პატარა ტუჩები მომიშვირა საკოცნელად. მეც დავიხარე და სწორედ ამ დროს ძლიერად მოხვდა ვილაცის ხელი კარებს. ცაცამ თავისი არ დაიშალა. ერთხელ კიდევ შეამბორა ტკბილად და ეს იყო უკანასკნელი კოცნა ჩემ სიცოცხლეში.

— გაულე კარები! — მითხრა ბრძანების კილოთი. თავად დინჯად წამოდგა, გაიზმორა, კულულები შეისწორა, მკერდზე ხელი გადაისო და ფაქიზ პერანგში დამალა ორი თეთრი, საოცრად თეთრი გრძნობის ქურქელი.

- სულხან! — გაისმა კარების იქიდან ხმა.
- მაია! — წამოვიძახე სიხარულით.

— გააღე! გააღე ჩქარა! — ფიცხად მელაპარაკებოდა მან, ხელი, რომ რაღაც უსიამოვნო ამბავი მეწვეოდა.

— ცაცა! წყუულო ცაცა! — ვფიქრობდი ჩემთვის, მაგრამ ქალაქის ასული დინჯად იმოსებოდა.

— შეგიძლია გააღო! — უბრალოდ მითხრა მან ბოლოს.

— დაიმაღეთ! დაიმაღეთ ხვთის გულისთვის! — შევემუდარე და ერთ ადგილზე დავტრიალდი ცარიელ ოთახში, სადაც ნოხებისა და ჩემი იარაღის მეტი არა იყო რა.

დამცინავი ღიმილით დამაკვირდა ცაცა. თვითონ მიუახლოვდა კარებს, გააღო და ისე მოტრიალდა უკან, რომ შემოსულისთვის არ მოუხედია. ცხადია, იგი მაიას მოელოდა, მაგრამ, აი, ჩემი მზერა მოხვდა კარებში გაოცებით მდგომ მთვარისას მზერას. მის უკან მდგომმა მაიამ ერთხელ გადააველო თვალი ოთახს და დერეფანში მიეფარა. მთვარისა ჯერ გაშტერებული იდგა ერთ ადგილზე, შემდეგ სულ ახლოს მოვიდა, მორიდებით დააკვირდა მედიდურად მჯდომ ცაცას, შემდეგ მე.

— რა გააკეთე, სულხან! — მითხრა და გაიცინა.

ჰო... ეს სიცილი!.. ჩემი მთვარისას თვალები კი არ იცინოდნენ. არამედ იწოდნენ ბრაზის ცეცხლში. ცრემლის კურცხალი სცვიოდა შავ წამწამთა ხშირ ტევებს.

— მე არ ვფიქრობდი, რომ შენ ეგრე ადვილად გამცვლიდი, — ამბობდა იგი და ძლივს იკავებდა სიცილში არეულ ცრემლებს.

— მოვტყუვდი... მე ვაყვარებ მეგონე, შენი სიტყვის პატრონი, მაგრამ აი, ვისზე გამცვალე!.. — ზიზლით მიმიშვირა ხელი ცაცაზე.

ცაცას ფერი დაჰკარგოდა, არარად ჩანდა იგი მწყარალად მდგომ მთვარისასთან შედარებით.

— მე მოვტყუვდი, მოვტყუვდი, სულხან, რომ შენ ავირჩიე წაწლებს შორის, მაგრამ იცოდე, თუ სიყვარული შემეძლო, შურისძიებაც შემიძლია... მე თვითონ გამოვისყიდი დანაშაულს. მშვიდობით!.. — თქვა მან, ოდნავ შეტრიალდა და ამ დროს მე თვალი მოვჰკარი მის ხელში გაეღვებულ ჩემ ნაჩუქარ პატარა ხანჯალს, რომელსაც მუდამ თან ატარებდა.

— მთვარისა!.. — შევსძახე, მაგრამ გვიან იყო... ფოლადის ფხამ ელვის სისწრაფით გაუარა მის თხელ სამოსს და უნდობლად დაიკრიფა სწორედ იმ ადგილას, სადაც ერთ დროს ჩემი საყვარელი გული სცემდა. მთვარისას ტანი ნელად შეიჩხრა, სახე გაფითრებულმა ერთხელ კიდევ შემომხედა, როცა ჩემი ხელები შეეხო მას.

— მოლალატე! — თქვა და ცაცას ფეხებთან დაეცა. ქალაქის ასულს კივილი აღმოხდა და ერთხელ კიდევ მოვჰკარი თვალი მის თეთრ ტანს კარებთან... მე დავრჩი მარტოდ მარტო...

ჰო! ღმერთო!.. ნუთუ მე ვარ დამნაშავე!..

ლევრის მთებში დაძრწის ნისლი — ნაბღიანი ყაჩაღი.
ფრთხალი ნიავე მინდვრის სურნელებას აშლის თეთრ კოშკებიან
აულს.

ჭიანურის ხმას არხვეს ნიავე დილისა. ლევის ასული ზის და უტ-
კბილესი ხმით ამღერებს ჭიანურს.

ლევის ასულის ხშირ წამწამებში მზის სხივები ტყდება, თვალე-
ბი უფრო მწველია და ბრწყინვალე, ვიდრე მზე გაშლილ ცაზე გასუ-
ლი სამგზავროდ.

ჭიანურის ხმა ირხევა აულში...

კოშკის კარებთან იღიმება დიაცი ეამგადასული:

— ვის უმღერებს ეს ასული, ასე ლამაზი!

ეამგადასული დიაცი იღიმება და მზეს რცხვენია აულის თავზე გა-
სულსა სამგზავროდ.

— ჰეი, ვის უნდა უმღერო, შენ, ზილო, ასულო იბრაიმისა?

ზილო იღიმება, მის ხშირ წამწამებში მზის სხივები ტყდება და
თვალეები უფრო მწველია, ვიდრე მზე გაშლილ ცაზე გასული სამ-
გზავროდ.

— გირეის თუ უმღერებ, ასულო იბრაიმის! — იღიმება დიაცი
ეამგადასული.

ჭიანურის ხმა ამოდ ელოლიავება აულის თეთრ კოშკებს: კოშკის
კარებთან ატუზულა ლევი ასთიშირა, იგი გაძარცვულ პირს ადებს და
ხითხითებს დაკარგული სიჭაბუკის აჩრდილის ქვეშ.

— ვის უმღერებ მზის დარო, ზილო!

ჭიანური მღერის, დუდუნებს. ჭიანურის ხმა მზის სხივებში გაბ-
ნეულ ოქროს მსგავსად ეშლება აულს.

ასეთი ტკბილი ხმა ვის მოუსმენია ლევრისში!

მოდით და ყური დაუგდეთ დაღისტნელებო!

მოდით ასულნო რხეულნო ტანით, მოდით და მოუსმინეთ ზი-
ალოს!

თქვენც მოდით ვაჟკაცებო დაღისტნისანო, თქვენც ვაჟკაცებო...

და... მოუსმინეთ ზილოს!

ჯგუფ-ჯგუფად მოდიან ცისფერ შალვარიანი ასულები. რა საოცა-
რია მათ თვალთა ციმციმი!

მედიდურად მოსდევენ ჭაბუკნი ლერწამ ნაზარდნი. ჰო! რა ცივია
მათ თვალთა ჭერტა!

და მთელი აული ისე კანკალებს, ისე ირბევა, როგორც ცეცხლში ჩაშენილი ხეა.
 მიერ შერხეული უდაბნო ვერბვთა.

აქ მოდიან: ზენუბნელნი და ქვენუბნელნი.

აქ მოდიან: ჭაბუკნი და ჟამგადასულნი. ამო ხმიანმა ზიალომ უნდა იმღეროს, მაგრამ...

— ვის უმღერებ შენ, აულის ლურჯ კალთაზე დაბრძანებულ მზეო მაისისავ! ეგ თვალეები რომ გიღიმის და ტუჩები გითრთის!

ჭიანურის ყელზე კანკალებენ თითები, უთეთრესი ბროლზე ბროლი და ჭიანური დუდუნებს, კვნესის...

ჭაერში ფრიალებს თეთრი სახელოები ჩოხისა, მზის სხივებზე ციმციმებს აბჯარი ხვარასნული და კვიან ჭაბუკნი ლეკთანია:

ეგ, ზიალო, ისეთი კარგია...

ეგ, ზიალო, ჯერ კოკორია ვარდის...

ეგ, ზიალო, ვის გაუღიმებს ნეტამც...

იათ სურნელებას აფრქვევენ ცისფერ შალვარიანი ასულები ზიალოს გარშემო, ზიალო ვარდია იათ შორის.

— ვის მიაკუთნებ შენ სიმღერას, ზიალო, ასულო იბრაიმისა!

ზიალო იცინის! აული ღხინობს და იმღერა იან ილაღას.

როცა საფეხნოში იბუდებს.

აული წუთით იყუჩებს.

სმენა და მოლოდინი ბზარავს გულსა როკვის მოყვარულთას და ფრთათეთრი ისრებივით იბნევა სიტყვები მზის სხივთა ზეგეში. სიტყვების თარეშს მიჰყვება გაცეცხლებული გულისთქმა მსმენელთა. მაღლიმალ შეირხევიან ასულნი, ვით ყვავილთ სურნელებით მთვრალნი პეპელნი ლურჯფერნი; ხანაც დაიხრება თავები ვაჟკაცთა და მაღლიმალ იკრიფება მკერდზე მკლავები, ელვის მიერ დატუქსვილი ტოტები მუხისა.

— ჰეი, ზიალო, ასულო იბრაიმისა!

ეს სიმღერაა, ლამაზო ქალო, თუ გრიგალი გაშლილი ლურჯ ტყეში?

ზიალოს წამწამთა ხშირ ტევრში მზის სხივები ტყდება, ციმციმებს ცრემლის ცვარ-ნამი და თვალეები უფრო მწველია, ვიდრე მზე ივლისისა.

და მღერის ასული აულისა:

— ეგ ბროლის კოშკები საოცრად ამკობდნენ კალთასა ჩვენი აულისას, მაგრამ ეგ კოშკები თითქოს მოიძულაო ცამა და დედამიწამ: აღარ ამკობენ არც მთების გამოგზავნილი ნისლები, მზეს რომ უჩრდილებდნენ შუადღისას. არც თეთრი მტრედები ბუდობენ კოშკის ჩარდახებში, არ უმღერიან დარბაზთა ოქროსათ, ჩარდახებს თავს დასტრიანებს დარაჯი მრისხანე. მრისხანე და სეველიანია თვით კოშკი გირეისა, ეგეთი თეთრი რომ დგას აულის კალთაზე.

— ნეტამც, ეგ კოშკიმც კი დაანგრია!
 ნეტამც, გატყდებოდეს კარები კოშკისა!
 ნეტამც, ატირდებოდეს გული გირეისა!
 ახ, გირეი, ბოროტო გირეი!
 ეგ კოშკი გირეიმ ააშენა ოქროზე,
 გირეიმ ააშენა ვაჟკაცების მკლავებზე,
 ოქრო და ვერცხლია შიგ გაშლილი, —
 გირეის ლამაზი ცოლები ხარობენ!
 ახ, გირეი, ბოროტო გირეი!

ელვარებს თვალები ცეცხლში და ვარამში. ჭიანჭურის დუღუნში
 კანკალებს გული ნაღვლიანი, ამაყად მიდგ-მოდგებიან ვაჟკაცი ლეკ-
 თანი და თითები თრთის თეთრტარა ხანჯლის ვადაზე.

— ახ, გირეი, წყეულო გირეი!
 ვისა სურს ალერსი, მწველი ტრფიალი, —
 ლამაზი ასულის — შავთვალა ზიალოს!
 ზიალოს ალერსი უფრო მწველია, ვიდრე მზის სხივები!
 ზიალოს თვალები უფრო შავია მაისის უკუნ ღამეზე!
 ზიალოს მკერდი უფრო თეთრია, ვიდრე რძე ლეკური წალისა და
 სურნელება კოკორი ვარდისა!

— ვისა სურს ალერსი — ამბორი დამწველი!
 ვის გინდათ სიმღერა მზის სხივში გაშლილი!
 ვის გინდათ ჩურჩული ღამის საბურველში!
 ცის ტატნობს უჩრდილებს ჯარი ვაჟკაცებისა:
 — ეგ, ზიალო, ისეთი ტკბილია!
 — ეგ, ზიალო, ისეთი მომხიბვლელია!
 — თქვი და მზადა ვართ, ლამაზო ზიალო!
 ჭიანჭური დუღუნებს, ზიალო იღიმება და მღერის:
 — ეგ თეთრი კოშკი გირეიმ ააშენა ოქროზე. შიგ ოქრო და ვერ-
 ცხლია გაშლილი.

— ხალხის ქონება, ხალხის სიმდიდრე...
 გირეის ლამაზი ცოლები ხარობენ...
 ახ, გირეი, წყეული გირეი!
 ნეტამც ეგ კოშკი დაანგრია!
 ნეტამც გატყდებოდეს კარები კოშკისა!
 ნეტამც ატირდებოდეს გული გირეისა!
 — ახ, ლამაზო ზიალო!
 — შენი მწველი თვალები, ზიალო!
 — შენი სიმღერა ფოლადსაც დაადნობს!
 წინ წამოდგება ახმაზი ვაჟკაცი, მას რკინისფერი ატყდება მაღალ
 შუბლზე, უცნაურად უთრთიან ტუჩები სქელი.

ამ ვაჟკაცს ათრთოლებს სიმღერა ასულის.

ამ ვაჟკაცს გული აქვს ჭაუხის ბასრისა.

ამ ვაჟკაცს ხმალი აქვს დამასკოს ფოლადისა.

— აჰა, მიმსახურე, ლამაზო ზიალო!

ამაჲ ვაჟკაცებმა თავი დახარეს ტკბილხმიან ასულის — ზიალოს წინაშე.

— დააკვირდი ასულო იბრაიმისა და აირჩიე ერთი მათგანი!

ზიალო მღერის, მღერის და იცინის.

— გირეის კოშკი ასულია ცამდენ...
იმ კოშკში ჭაბუკია ტყვექმნილი!

ჰო! მაგ ჭაბუკის ტანი აღვისა!

ჰო! მაგ ჭაბუკის თვალები!

ნეტამც, შენ დაგანგრია კოშკო გირეისა!

— ახ, ლამაზო ზიალო!

— შენი ღიმილი ტკბილია, ზიალო!

— შენი თვალები ქვასაც კი დაადნობს!

წინ წამოდგება ვაჟკაცი ტანწვრილი, მის მაღალ შუბლს ხუჭუჭა თმის კულულები ებნევა, მისი ტუჩები ბუდეა ეშხისა.

ამ ვაჟკაცს არ სძინავს ზიალოს ტრფილით.

ამ ვაჟკაცს სისწრაფე თან ასლავს ვეფხვისა,

ამ ვაჟკაცს მშვილდი აქვს შორს მტყორცნი ისრისა.

— აჰა, მიმსახურე, ლამაზო ზიალო!

იცინის ზიალო. სიმღერა იშლება — შადრევანი ლურჯფერი!

სიმღერა იშლება — სურნელი ვარდისა!

სიმღერა კანკალებს — ცვარნამი დილისა!

წინ წამოდგება ვაჟკაცი ჩაფსკვნილი.

ამ ვაჟკაცს გულს უკლავს ზიალოს ღიმილი,

ამ ვაჟკაცს ცხენი ჰყავს — მიმინო ფრთამაღლი.

ამ ვაჟკაცს აბჯარი — ნაქარგი ოქროთი.

— აჰა, თავი შენ წინ დამიხრია, ლამაზო ზიალო, აულის ჩინარო!

და, ასე წამოდგებოდნენ რჩეული ვაჟკაცები ზიალოს წინაშე.

ზიალო უმწერდა გოროზ ვაჟკაცებს, სახე უბრწყინდებოდა, მის ხმას ერთიორად ემატებოდა სიამე, თვით ჭიანური ამოხმით დუდუნებდა, კვნესოდა...

როცა ჭიანურისა და სიმღერის ხმაზედ მთელი აული მოგროვდა, როცა ფეხზედ წამოდგნენ ვაჟკაცი მრისხანედ, მამინ ზიალომ ცას გაუღიმა, ჭიანური უფრო ტკბილად აამღერა, თუმცა მას ნაღვლიანი სახე ჰქონდა იმ ჟამს, მაგრამ მაინც იმღერა:

— მე სიმღერითა და ცრემლებით გიახლოვდებით, თეთრო კოშკებო, მინდა ვიხილო მეწამული ალი თქვენ თავზე. მე მინდა ვიხილო გატეხილი მშვილდი გირეისა! მინდა ვიხილო დამსხვრეული ისრები გი-

რეისა! მე მინდა ვიხილო გირეის ცოლების გაშლილი თმები, მინდა მოვისმინო მათი მუღარა! მე მინდა ვიხილო ფატიმას ცისფერი თვალები ცრემლის ცვარნამში, იმ თვალებმა მოხიბლეს გულცივი გირეი, იმ თვალებმა ტყვედ ჰყვეს ვაჟაკი ამაყი, რომელსაც ვუყვარდი, რომელიც მიყვარდა! ფატიმამ დაასმინა იგი გირეისთან, რათა ფატიმას ყოველ დამე მოესმინა ნაღვლიანი სიმღერა ტყვედქმნილი მუხმედისა, რომელსაც ვუყვარდი, რომელიც მიყვარდა.

— ახ, მუხმედის ჭიანურის ხმა!

ახ, მუხმედის ღიმილი და ხმა უტკბილესი!

მე მინდა ეგ ფატიმა ვნახო და მის წინ ვთქვა — საწყევარი მისი და გირეისა!

მე მინდა ვნახო დარბაზი გირეისა და მის დარბაზში ჭიანურის ხმაზე ვაცეკვო სახნავიდან დაბრუნებული ქალამნიანი მოხუცები, რათა კვლავ იგრძნოს მიწის სუნი ცამდე ასულმა კოშკმა გირეისამ.

მე მინდა ვიხილო გირეის საგანძური, ჩემი ხელით ავხადო სარკველი და ოქრო-ვერცხლი გავშალო გლეხების წინ, რათა აულის ვაჟაკებმა იყიდონ ჩერქეზული ცხენები!

და მე მინდა ვუშვირო ვაჟაკებს, როცა ფრთათეთრი ისრები აწივლდებიან ჰაერში, მე მინდა ვუშვირო მოელვარე ხმლებს.

წყეული იყოს გირეი ავგული, გირეი მკვებარა, დუშმანი, პრანქია! გირეიმ აატირა უღედო ბავშვები! გირეიმ ტყვე ქმნა ჩვენი ქალწულები! გირეიმ წარმტაცა ტანსარო მუხმედი... წარმტაცა, რათა პრანქია ფატიმას სურვილი დაეხსა! ეხლა მე მოვტაცებ გირეის თეთრ კოშკებს, ფეხშიშველა მოხუცებს ვაცეკვებ შიგ, როცა სახნავიდან დაბრუნდებიან მიწისა და ოფლის სუნით გაქედნილები!

მე მოვტაცებ ეხლა გირეის ყველაფერს, მოვტაცებ გულით და სიმღერით, რათა აულმა თავისუფლად თქვას ილალა! რათა ჩვენმა ვაჟაკებმა გატეხონ ხმალი გირეისა! რათა გირეის ფატიმამ გაუღიმოს ჩვენ ვაჟაკებს! რათა გირეის ასულებმა ჩემ დობილებივით თავდაბლა გაიარონ აულის შუკებში!..

ჰეი, კოშკებო, თეთრო კოშკებო!

ჰეი, გირეი! ბოროტო გირეი!

იყავ წყეული... იყავ წყეული!..

სიმღერითა და გირეის შურით გახელებული ვაჟაკები მისდევდნენ ზიალოს, მწყარალად უშვებდნენ თეთრ კოშკს გირეისას და თეთრი კოშკი კანკალებდა საღამოს მზის სხივებში. მზის სხივები ტყდებოდა ვაჟაკთ მუხარადებზე და ფრთათეთრ ისრებზე.

თეთრ კოშკს ატყდებოდა უკანასკნელი სხივები მზისა და ჭიჭინისა.
ჭიჭინი გირეის ცხენებისა.

გირეი იაბჯრებოდა. ბრაზნარევი ღიმილით უმზერდა ფატიმას და ათრთოლებდა არწივი კაკაბს.

ფატიმას თეთრი ვარდის ფერი ედო სახეზე და უთრთოდნენ ბაგენი მწველნი.

ფატიმას ცისფერი თვალები ხან ბრაზში იფერფლებოდნენ, ხანაც ცბიერად ციმციმებდნენ, ხანაც სევდაში დნებოდნენ.

ცისფერთვალემა ფატიმას იმ წუთშიც სურდა მოესმინა ტყვე მუხმედის ამო ხმა, მაგრამ ირყეოდა კოშკები თეთრი: აულის მრისხანება და ზიალოს სიმღერა იანვრის სუსხივით ეშლებოდა თავს.

კოშკის სიღრმიდან ისმოდა ტკბილი სიმღერა: მღეროდა საღამოს ჟამით ფიჭქმნილი მუხმედ.

ფატიმას სურდა, მისულიყო მუხმედთან — ერთხელ კიდევ ენახა ტკბილად მომღერალი ახალგაზრდა, ეჩვენებინა თავისი თეთრი სახე და თვალები — რძეში გაღიმებული ცისფერი ყვავილები, მაგრამ... გულცივი იყო ხმატკბილი მუხმედ. ცივი იყო მაშინაც, როცა მას იღუმალად ეხებოდა ჩადრის ქვეშ გაშლილი თეთრი ხელი ფატიმასი და ეს სიცივე სწვავდა გულსა ფატიმასას.

• •

...და როცა მზე დაბრძანდა ლურჯი ცის კიდურზე, როცა ნისლების მქრალმა ბაღდადმა გაუქროლა თეთრ კოშკებს, როცა ნისლების ქვეშ რაზმებად გამოჩნდნენ ვაჟკაცნი თავჩაჩქნიანნი, როცა ფრთათეთრი ისრები ზიალოს ხმასთან ერთად შეეშალა თეთრ კოშკს, მაშინ შეტორტმანდა კოშკი გირეისა...

• •

ღამის უბეში ხმაურობდა აული. ცისა და დედამიწის საწყევარი ატყდებოდა თავს თეთრ კოშკებს.

თეთრ კოშკებს თავს ეგვირგვინებოდა ალი მეწამული, ფრთათეთრი ისრები დაქროდნენ ღამეში და ისმოდა კაპასი ჭიჭინი ცხენებისა. კოშკის კედლებს ატყდებოდა მწყრალი კივილი გირეისა და ისარი ურიცხვი. წიოდნენ ფრთათეთრი ისრები და ოქროს ძაფივით დასდევდა თან ტკბილი ხმა ზიალოსი:

— კოშკო, შენ დაგანგრევ გულით და სიმღერით! ჩემი სიმღერის ხმაზედ ავაქლერებ აბჯარსა ვაჟკაცებისას! ვაჟკაცების მშვილდის გოზათ ხმას მივსცემ ბანს, რათა ფრთათეთრმა ისრებმა გაიყოლონ ჩემი

ხმა, ჩემი სიმღერის ხმა მისწვდეს ტკბილხმოვან მუხმედს და ჩვენი
ერთად ვთქვათ სიმღერა:

როცა თეთრი კოშკები ცეცხლის ალში დაინთქმებიან,
როცა მზე დაპოცნის დამტვრეულ აბჯარს ვაჟკაცებისას,
როცა აული თავისუფლად იმღერებს ილალას,
როცა კუბოს ფიცარს დაუწყევლიან გირეის,
როცა ჩვენი სიმღერის მომსმენი ფატიმა ხელით დაიჭერს გულს,
როცა გირეის ცოლები შურით დაუწყებენ მზერას ჩვენ ვაჟკაცებს,
მაშინ... მაშინ ჩუმიად ვეტყუი მუხმედს...

ვეტყვი ჩუმიად, რომ იგი...
ჰო!.. იგი ისეთი კარგია!
ჰეი, მუხმედი!..

ჰეი, სევდიანო ვაჟკაცი!

შენი მოძმენი მოსულან მუხმედ, მოსულან, რათა დაანგრიონ თეთ-
რი კოშკები! მოსულან, რათა შენ წინ აცეკვონ თვალტრემლიანი ფა-
ტიმა!

იმღერე მუხმედ, იმღერე, რათა შეტოტრმანდეს გირეის თეთრი
დარბაზის მოოჭროვილი კედლები! იმ დარბაზში ფეხშიშველები ცეკ-
ვავენ ტყვედქმნილი აულის ასულები!

იმღერე მუხმედ, იმღერე, რათა ჩვენ ორმა დავწვათ სიმღერით
გული გირეისა!

ჰეი, ფატიმა, წყეულო ფატიმა!
თეთრო კოშკო, შენ დაინგერი!
ამაყო გირეი, შენ ატირდი!

შენ გაიცინებ, ცბიერო ფატიმა, მაგრამ ეს სიცილი ტირილზე მწა-
რე იქნება: შენ დღეიდან აღარ გეცმევა ოქროს ქსოვილით ნაქარგი
ლურჯი შალვარი. შენი პატარა, თეთრი ფეხი აღარ დამშვენდება ოქ-
როს ქოშებით, შენ მკერდს აღარ დამშვენებს ძვირფასი თვალის ციმ-
ციმი: გლუხის ქალებთან ერთად ივლი ოქროს ფერი ყანების სამკალად.
დილაადრე კარებს გაუღებ თეთრ თხებს, შენი თეთრი ხელებით შეკაზ-
მავ თეთრ ჯორებს და წინ გაუძღვები ბილიკზე, სადაც მიწის სულიერნი
ნავარდობენ და მაჩვენებენ ციციანიან ძირტკბილა ბალახებს... შენი ხელე-
ბით შეკაზმული ჯორების ზარისხმას რომ მოვისმენ, მაშინ მე ტკბილი
ხმით ვუმღერებ მთიბელ ვაჟკაცებს, ვუმღერებ მწყემსებს და დაღლილ
მონადირეებს, ვუმღერებ ვაჟკაცებს, ტკბილად რომ დაიძინებენ თი-
ბისა და მკის შემდეგ!..

მაშინ შენი სიცილი ტირილზე მწარე იქნება, წყეულო ფატიმა!

მაშინ შენი გული ქვაზე უფრო გაციებული იქნება, ბოროტო გი-
რეი!

ჰეი, კოშკებო, ნეტამც დაგანგრაით!

ნეტამც გირეი, წყეული გირეი, ატირდებოდეს!

სიმღერის ხმა და ფრათეთრი ისრები იბნეოდა ჰაერში, ფატიმას ხმა კოშკის სიღრმეში მყოფ მუხმედს სწვდებოდა. ფერმკრთალი მუხმედი სარკმელს აწყდებოდა და სიმღერას ესროდა ბნელეთის უბეს:

— ეს ღამე ისეთი მწარეა, როგორც დამცინავი ღიმილი გირეისა, როცა იგი ფატიმასთან ზის და მიმზერს სევდაში დაღლილ ყმას.

ეს ღამე ისეთი ტკბილია, როგორც თვალები ზიალოსი.

ეს ღამე ისე ხმაურობს, როგორც შავი ღრუბლები, როცა ისინი ერთიმეორეს დაეჯახებიან ქექა-ქუხილის წინ. მაგ ქექა-ქუხილში მესმის შენი ხმა, ზიალო, როგორც ბულბულის ხმა წვიმის შემდეგ!

ეს ხმა მე მაგონებს მზიან დღეს!

ეს ხმა მე მაგონებს მზის სხივთ ქვეშ გაღიმებულ ყვავილების ჩქამს!

ეს ხმა მე მაგონებს მოდუღუნე წყაროს, სადაც ჩვენ ვთამაშობდით ყვავილების გვირგვინით!

მაგრამ... ეს ცად ასული ალი ცეცხლისა?

ეს წივილი ფრთათეთრი ისრებისა!

ეს კივილი კოშკის მცველებისა!

და... გირეის ბრაზიანი კივილი!

და... შენი ხმა... შენი ხმა, უტკბილესო ზიალო! შენი ხმა საიდან მესმის?!

მე დავკარგე ზიალო: ცბიერმა ფატიმამ წარმტაცა მას!

მე დავკარგე ზიალო: გულცივმა გირეიმ თეთრი კოშკების ტყვედ მაქცია.

— მე მოვედი მუხმედ! — ამბობს ზიალო სიმღერით.

— მე შენმა სიყვარულმა ტყვედ მაქცია, ზიალო! — ამბობს მუხმედი და ხმა ტკბილი ძლიერი სიმღერით არხევს შრიალა ზღვასა უკუნეთისასა.

და უკუნეთში წივიან ფრთათეთრი ისრები. ერთიმეორეს პაექრობენ ხმა ასულისა და ჭაბუკისა.

კოშკის სიღრმიდან ხანდინან მრისხანება გამოიჭრებოდა: მრისხანებდა გულცივი გირეი. კოშკის შიგნით ტოტზე დგებოდნენ შეკახბული ცხენები და მწყარალად ამტვრევდნენ ნალ-ლურსმანს.

თეთრი კოშკის კედლებს ეშლებოდა ცეცხლის ალი და სიმღერა ზიალოსი. გატეხილ ისრებს ცეცხლი ეკიდებოდათ და ცერად ვარდებოდნენ დაჭრილ ჩიტებივით. კედელზე ტყდებოდნენ წვერმახვილი შუბები და ციბურები...

ცეცხლის ალი ეშლებოდა თეთრ კოშკს და ღნებოდა ცივი გული გირეისა.

გირეის გარშემო ირეოდნენ მსახურნი მისნი და იღუმალად ზერდა გირეის ფერმკრთალი ფატიმა.

ფატიმა იმ წუთში თრთოდა მუხმედის სიმღერის მომსმენი, არაფრად აგდებდა გირეის გამწარებას, მაგრამ ეს იყო საფიქრელი: ზილოს სიმღერის ხმა გაისმოდა ამ ატირებულ ღამეში.

და ფატიმა დამცინავი ღიმილით ეკითხებოდა გირეის:

— მამაცო გირეი, გესმის სიმღერა ასულისა?!

— ფატიმა, მე ჰაბუკის სიმღერაც მესმის!

— რას უმღერიან ისინი, მამაცო გირეი?

— სიკვდილის მოახლოვებას, ფატიმა!

— მაშ ისროლე ისრები, გირეი, ისროლე!

და გამწარებული გირეი მაღალი მკერდით ეჯახებოდა კედელს, ისარს ისარზე ისროდა და კიოდა თანაც.

ფატიმა მაინც არ ეშვებოდა.

— მე ვხედავ ზილოს ანთებულ თვალებს, გირეი, ამ ღამეში!

— დიახ, ფატიმა, მე მესმის მისი ტკბილი სიმღერაც!

— მაშ ისროლე ისრები, გირეი, რომ ეგ სიმღერა მწარე ტირილად შეეცვალოს.

— თეთრი კოშკი ირყევა, ფატიმა!

— ცეცხლის ალი ეხვევა, გირეი, თავს!

— როგორც ჩემ გულს — შენი სიყვარული, ფატიმა!

— მაშ ისროლე ისრები, ისროლე, მამაცო გირეი!

ცეცხლის ალმა შეტრუსა თეთრი კედლები კოშკისა და იმავე ალმა შეაერთო ალივით მწველი ფატიმა, ნიაგმა სახეში შეაშალა მას მუხმედის სიმღერა და ლეკური წალის რძესავით თეთრ სახეზე სანთლისფერმა გადაჰკრა, სწრაფად აფართხალდა ფატიმას გული — ჩიტი თეთრ ვალიაში.

მუხმედი ამბობდა სიმღერით.

— ეს ღამე ისე ირხევა, როგორც ჩადრი ზილოსი, რომელიც მიმაღავდა თვალებსა უტკბილესს.

• ნეტამც მაჩვენა ეს ჩადრი და ეგ თვალები!

ნეტამც მაჩვენა ფატიმა, როცა იგი თითის წვერებით გაივლიდა ზილოს წინ და ეტყოდა:

— დილა მშვიდობისა, ზილო!

ნეტამც მაჩვენა ატირებული კოშკი გირეისა!

მაგრამ... ეს ცეცხლის ალი რად გაშლილა თეთრი კოშკების თავზე! ან ეგ ცხენები რად ჰიხვიანებენ!

ჰო! ვალაჰ, ვალაჰ!.. მე მესმის ჰიანურის დუდუნი და ხმა ზილოსი! ზილო, ზილო!

ეს არც სიზმარია ოქროსფერი!

ეს არც მოჩვენებაა ფიქრით დაღლილ ღამეში!

— ჰეი, ზიალო! ცისფერო ზიალო!

— მუხმედი!

— ზიალო!

და ისმოდა სიმღერა:

ხმა მოყმისა, ხმა ასულისა.

და იფერფლებოდა ღამე...

თეთრ კოშკს ტუქსავდა ალი მეწამული.

* *

როცა დილის რიქრაქში აჩქამდა დედამიწა, როცა ლეკეთის მთებმა მოიხადეს ბაღდადი დილისა, როცა დილის ნიავემა შებერტყა ცვარნამი ყვავილთა, მაშინ შეტორტმანდა თეთრი კოშკი და გატყდა გული გირეისა.

გირეიმ ცეცხლს მისცა ფრთათეთრი ისრები, ერთხელ კიდევ გაუღიმა თეთრ კოშკს და ფატიმას. გაუღიმა ფატიმას და ეს იყო უკანასკნელი ღიმილი მისი.

შნის სხივები გატყდა თეთრი კოშკის კარებთან:

ორი ხმა სიმღერით შეეგება ურთიერთს, კარებთან ორი ხმა აენთო ლურჯი ყრკოლით, ერთი — მეორეს პაექრობდა ხმა მოყმისა და ხმა ასულისა. ამ ხმამ დაწვა თეთრი კოშკები და ამოდ აათრთოლა გული მსმენელთა.

დილის ნიავემა ჩადრი ახადა ზიალოს თეთრ სახეს.

ესლა ზიალოს თეთრი სახე ვარდს პაექრობდა, ხმა — ბულბულს, მაგრამ მუხმედი... იგი დნებოდა სიმღერაში და ტრფიალის ცეცხლში...

ფატიმამ თავდახრილმა ჩაუარა გვერდზე მუხმედს და ზიალოს. შავი ჩადრის ქვეშ თრთოდა, იწვებოდა თეთრი ტანი ფატიმასი, მას სურდა ეთქვა:

— დილა მშვიდობისა, ზიალო!

მაგრამ უნებური კივილი ამოხდა ფატიმას:

ზიალოს ჩადრი ნიავეს შეერხია ჰაერში, ხელებგაშლილი მუხმედი ხელქმნილი იდგა ზიალოს წინ:

სამი ფრთაშავი ისარი დასობოდა ლეკურ წალის რძესავით თეთრ მკერდს ზიალოსას.

გაფითრებული იდგა ზიალო...

ზიალოს თეთრ ყელში ჯერ კიდევ ღუღუნებდა ხმა დამწველი...

თეთრი კოშკის ოქროვან დარბაზში ქალამნიანი გლეხები ირეოდნენ.

მუხმედ ხელქმნილი იდგა ერთ ადგილზე, ზიალოს თეთრ მკერდს
დასობოდა სამი ფრთაშავი ისარი.

სამი ვაჟკაცი ცივად იდგა-თეთრი კოშკის წინ, სამივე შურით ან-
თებულ თვალებით მისჩერებოდა ზიალოს, ჰაერში შეხრილი შერჩე-
ნოდათ მშვილდები და გაქვავებულიყვნენ...

მზე წითლდებოდა აულის თავზე...

სისხლი ნამავდა ლეკური წალის რქესავით თეთრ მკერდს ზიალო-
სას.

და შორს, შორს, ბულბული უმღეროდა დილის რიერაყს.

ღავით ერისთავი

წახვლა ევროპაში

(კომედია ორ მოქმედებად)

XIX საუკუნის ქართული კულტურის ისტორიაში დავით ერისთავი ცნობილია, როგორც მრავალმხრივი და საინტერესო მოღვაწე. „თეატრალი, ბელეტრისტი, მოლექსე, მოსწრებელი სიტყვისა და ეპიგრამების პატრონი, უებარი მკითხველი ქართულ-რუსული ლექსებისა სალიტერატურო საღამოებზე“, — ასე ახასიათებს მას ქართველ მწერალთა ცნობილი ბიოგრაფი იონა მეუნარგია. ამას შეიძლება დაემატოს, რომ დავით ერისთავი იყო ქართული ხალხური სიმღერების ნოტებზე პირველი ჩამწერი, დახელოვნებული ჟურნალისტი (იგი რედაქტორობდა გაზეთ „კავკას“, 1882—85 წწ.), მთარგმნელი...

უსადაუდებელია დავით ერისთავის ღვაწლი ქართული თეატრის აღორძინებასა და განვითარებაში. მისი გადმოკეთებული პიესების წყალობით გამდიდრდა და საინტერესო გახდა მაშინდელი ქართული თეატრის რეპერტუარი. დ. ერისთავი უცხოელ დრამატურგთა პიესების სიუჟეტებს შესანიშნავად უსადაგებდა საქართველოს ისტორიის ამა თუ იმ პერიოდს და ქართულ ყოფით სინამდვილეს.

დავით ერისთავმა ქართულად გადმოაკეთა ფრანგი და რუსი ავტორების პიესები: „სამშობლო“, „მეორედ გაყმაწვილება“, „კეთილი და უმანკო ანგელოზი“, „დროებითი სიყვარული“, „დავიდარაბა, ანუ არღანი და ლევი“, „რა არის ბენეფისი“ და სხვ.

ლიტერატურის მუზეუმში დაცულია ავტოგრაფი დავით ერისთავის გამოუქვეყნებელი პიესისა „წასვლა ევროპაში“.

პიესა დაუსრულებელია და მთავრდება პირველი მოქმედების ფინალით.

მეორე მოქმედება მიუკვლეველია. ჭერჭერობით მიუკვლეველია, აგრეთვე, ამ პიესის პირველწყარო, საიდანაც გადმოაქართულა იგი დ. ერისთავმა. არ არის გამოორიცხელი; რომ ხელთ გვექონდეს მწერლის ორიგინალური თხზულება.

ეფოქრობთ, პიესა დაინტერესებს დავით ერისთავის შემოქმედების მკვლევართ.

გიორგი კორძაძე

1. გმირაძე, გადამდგარი სამსახურიდან პოლკოვნიკი.
2. ეფემია, იმისი ცოლი.
3. ნატაშა, იმისი ქალი.
4. ნიკოლოზ, იმისი ძმისწული.
5. ნადია, გმირაძის ნათლული და ნატაშას ხელზე მოსამსახურე.
6. ბერუა, იმათი მოჭამავირე.
7. მაგონოვი, ქალაქში მოვაჭრე, კეთილშობილის ჩამომავლობისა, ნატაშას ნათლია.
8. ნინო, იმისი ქალი.
9. ალექსანდრე პეტროვიჩი, შვილი გმირაძის გულის ამხანაგისა და მეგობრისა.

გამოსვლა — 1

გმირაძე — (მარტო) მერვე საათია და ჩემს ქალს მგონია კიდევაც სძინავს; რა უბედურებაა ამ დროს ძილი; მგონია ინსტიტუტში აღრე აძინებდნენ და აღრე აღვიძებდნენ; აქ კი, შინ შუალამემდინ უნდა ისხდნენ და შუადღემდინ ეძინოთ. იმიტომაც ბრძანდებიან ისე ფერმკრთალნი და მისუსტებულნი, ამასთანაც თავის ნათქვამნი, ვერას ჩაავონებთ, ვერაფერს; აი, მაგალითად, როგორც ჩემს ქალს ვეუბნები, შვილო, საუცხოო ჩინებული ყმაწვილი გთხოულობს მეთქი; ამ მოხუცებულობაში ქმრით და შვილებით გამახარე, დრო არას შენი გათხოვება! რა ბრძანებაა? ვის გაავონებ! ახ, რა ვქნა, რომ მაგის მეტი არა მყავს რა! ერთი ვაჟი მყოლოდა, მე ვაჩვენებდი თავის თამაშას, ეხლა რა ვქნა! როცა მომიალერსებს ზოლმე, რაც მწუხარება მიწახავს, სულ დამავიწყდება ზოლმე, როცა იტირებს, მეც ცრემლები მცვივა. ახ! რა ვქნა, რა მოვახერხო (დადის ჩქარის სიარულით და ფიქრობს). არა! არ შეიძლება, უნდა ჩემი ნება აღასრულოს, უთუოთ, უთუოთ. ის აზრები თავიდგან უნდა ამოვალეზინო და ჩემის ძველის მეგობრის შვილი, ალექსანდრე, ეხლავ, ეხლა შეირთოს; მგონი კი ალექსანდრე მოსწონს. ვისგან შევიტყო? (ფიქრობს) მოდი, ვკითხამ იმ მაშენიკს, იმის გორნიჩნას, რის გორნიჩნა! ჩოჩორეთიდგან მოყვანილს ვოგოს, რომელსაც დავარქვი იმედისახარ, ეხლა უძახიან გორნიჩნას — ნადიას. მოდი ამას კარგათ გამოვკითხავ, ამან კარგად უნდა იცოდეს, მაგრამ საშინელი ქალია, ძნელათ თუ სწორეთ მითხრას რამე. მაინც ვეცდები. (მივა შუა კარებთან) ნადია! ნადია! ნადია! აი, გაგიწყრეს ღმერთი! კარგათ კი ესმის იმ წყეულს და ყურსაც არ იბერტყამს. ნადია! არ ეყურება! იქნება იმასაც ეძინოს, იმ გომბიოს!

გ მ ი რ ა ძ ე — რა დაგემართა, ხმა ჩამიწყდა შენის ძახილით! ვითომ არ გესმოდა?

ნ ა დ ი ა — თქვენს საშინელს ძახილს ვინ არ გაიგებდა; მგონია აელა-ბარშიც კი გაიგეს. ძილში, როგორც ჭექა ისე შემომესმა.

გ მ ი რ ა ძ ე — როგორ თუ ძილში? განა აქნობამდინ გეძინა?

ნ ა დ ი ა — დიახ, აქნობამდინ მეძინა.

გ მ ი რ ა ძ ე — აქნობამდინ ეძინა! ოჰ, დროეზავ! გოგოს აქნობამდის ეძინა! ახ, სადა ხარ ჩემო ფელთფებელო ბურავეინო, რომ თავის ფუნქციებით...

ნ ა დ ი ა — უკაცრაოთ, ჩემო ბატონო ნათლიავ! მე გოგო არ გახლავარ.

გ მ ი რ ა ძ ე — როგორ თუ გოგო არა ხარ! მაშ რა ბრძანდებით?

ნ ა დ ი ა — მე ვახლდით გოგო, როცა შევიდის წლისა სოფლიდამ მომიყვანეთ და მანამ ბატონყმობა გადავარდებოდა. ახლა კი მე ვახლავართ...

გ მ ი რ ა ძ ე — ჰო! რა ბრძანდებით?!

ნ ა დ ი ა — (ცალკე) ეხლა რა ვუთხრა? (გმირაძეს) მე ვახლავართ... მე ვახლავართ... ნადია, თქვენს ქალთან, ჩემს ბარიშნასთან...

გ მ ი რ ა ძ ე — დიახ! დიახ! ნადია! ნადია კი არა, შენა ხარ იმედისახარ. ჩოჩორეთის ჩოჩო...

ნ ა დ ი ა — (აწყვეტინებს სიტყვას). ნულარა ბრძანებთ, ნულარა ბრძანებთ, თორემ...

გ მ ი რ ა ძ ე — თორემ, თორემ, ბრძანეთ, თორემ!

ნ ა დ ი ა — თორემ... (ტირის).

გ მ ი რ ა ძ ე — აჰ! ესეცა ტირის! დასწყევლათ ღმერთმა, ესეც ჩემს ქალსა ჰბაძავს; საკვირველია, რა ახლო ახლავსთ დედაკაცებს, მეტადრე გაუთხოვარ ქალებს, ცრემლები! სწორეთ არის ნათქვამი: დედაკაცისა ცრემლიო, როგორც რომ წვიმის წყალიო. მაგრამ საკვირველი ეს არის, რომ მე, გმირაძეს, ორმოცი წელიწადი ფრონტში მიმსახურნია, რამდენი სალდათი სკვოზ სტროიში გაგვიტარებია, რამდენი ომებში ჩემ გვერდით დახოცილან, რა საშინელი კენესა გამიგონია დაჭრილებისა და ჩემს თვალს არა თუ ცრემლი არ მოსვლია, წარბიც არ შემიხრია! ახლა კი, ამ გოგოს ტირილზედ, თითქმის მეც ვიტირო. დავბერდი, დავბერდი. კარგია, ჩემი კურაგინი ცოცხალი არ არის და არა მხედავს. ოჰ, რა გაეწყობა! კარგი, ჩემო დედავ, ჩემო ნათლულო, კარგი, ნუ სტირი, ნადია ბრძანდები და ნადია ბრძანდებოდე.

6 ა დ ი ა — (იწმენდს ცრემლებს) როგორ არ ვიტყვი! ისე დამივიწყებ, როცა ტკბილს ძილში და სიზმარში ვიყავი, რომ გული მიხეთქეთ, იმისთანა სიზმარიც მომიშალეთ და ახლა მიძახით ჩოჩორეთის ჩოჩ...
გ მ ი რ ა ძ ე — (სიტყვას აწყვეტინებს) კარგი, ეგ დაგივიწყეთ; აქი გეუბნები, ნადია ბრძანდები მეთქი. მაგრამ სიზმარში ვიყავი; ძალიან მიყვარს სიზმრების გაგონება; ერთი, მიამბე, რა სიზმარი ნახე, ჩემო ნადიავ.

6 ა დ ი ა — რა სიზმარი ვნახე? (ცალკე) ახლა რა ვქნა! (გმირაძეს) დამაცადეთ, ერთი კარგათ მომაგონდეს. (ფიქრობს) დიახ, ჰო, ჩემო ბატონო, აი, რა სიზმარი ვნახე, მაგრამ, იქნება არ დამიჯეროთ.

(ცალკე) ეგება ამხდინოს.

გ მ ი რ ა ძ ე — რატომ, რატომ, დიახ, დაგიჯერებ.

6 ა დ ი ა — აი შენი ჭირიმე! ვნახე, ვითომც გახლავართ ჩოჩორეთში, იმ ბაღში, რომელიც თქვენ უნდა მიბოძოთ... დიახ, თავის დროზედ, მოგეხსენებათ... (მორცხობით) როცა გამათხოვებთ.

გ მ ი რ ა ძ ე — გათხოვება! ჯერ ეგ შორს არის, მაგას ჯერ თავი დავანებოთ.

6 ა დ ი ა — არა, მე სიზმარს მოგახსენებთ: აი, ჩემო ბატონო, ვითომც იმ ბაღში ვართ და ვითომც ისე მშვენიერათ არის გაკეთებული ის ბაღი, რომ ვერ წარმოიდგენთ; მშვენიერი ხეივანები, მშვენიერი ყვავილები, მშვენიერი წყარო შადრევნებით.

გ მ ი რ ა ძ ე — ოჰ, ოჰ, მართლა მშვენიერათ ყოფილა მორთული ის ბაღი.

6 ა დ ი ა — სწორეთ ისე ვნახე! ბალისნაპირსაც ის ძველი სახლი, რომელიც იმ ბაღთან უნდა მიბოძოთ — კიდევ თავის დროზედ და ბაღის გვერდით, ჩემთვის დაპირებული, თხუთმეტის დღის ნაფუძარი. ამაებს სულიერათ ვხედავდი. სახლი იყო საუცხოოთ გაახლებული და მორთული, ნაფუძარზედ მშვენიერი ყანა ირხეოდა. აი, რა ვნახე, ჩემო ბატონო.

გ მ ი რ ა ძ ე — ჰო, ძალიან კარგი სიზმარია; მერე, დაასრულე.

6 ა დ ი ა — დიახ, დასრულება; საუცხოო დასრულება აქვს, თუ არ გამიწყრებით, და თუ დამიჯერებთ, მოგახსენებთ.

გ მ ი რ ა ძ ე — არა, არა, არც გაგიწყრებით და კიდევ დაგიჯერებ.

6 ა დ ი ა — აი, ჩემო ბატონო! მე წყაროსთან ვიჯექი და ძალიან სიამოვნებაში ვიყავი. უეცრად, ვითომც ვილაღის ხმა შემომესმა, მივიხედე, ვნახე, რომ ჩემკენ ხეივანზედ მოდის... ვერ მოგახსენებთ, მრცხვენიან და მეშინიან, არ გამიწყრეთ.

გ მ ი რ ა ძ ე — ნუ გრცხვენნიან და არც გაგიწყრებით. (ცალკე) ძალიან კი ეშინიან ჩემი გაწყრომისა, ამის თავის მზემა.

ნ ა დ ი ა — მაშ მოგახსენებთ; მოდის ჩემკენ (თავს დაბლა დაჰკიდებს და მორცხვობით) მოდის...

გ მ ი რ ა ძ ე (სიტყვას გააწყვეტინებს) ნანია, ნანიაშვილი! გამოვიცან, თუ ვერა?

ნ ა დ ი ა — (კიდევ თავ ჩაკიდვით და მორცხვობით) დიახ, ნანია, ნანიევიჩი, ნანიევი.

გ მ ი რ ა ძ ე — ნანია, ნანიევიჩი, ნანიევი! ჰო! მერე?

ნ ა დ ი ა — მერე მოვიდა ჩემთან... არ ვიცი, როგორ გავებდო... მოვიდა და... მომეხვია.

გ მ ი რ ა ძ ე — (წამოხტება კრესლოდგან) როგორ თუ მოგეხვია, ის სადაგელი, ის ურჯულო, ის შეჩვენებული, და შენ?

ნ ა დ ი ა — ბატონო, სიზმარს მოგახსენებთ, მართალი ხომ არ არის... რომ მომეხვია, ვერ დაგიმალავთ, მეც დიდათ მიამა. მერე ნანია ბელი დამიჭირა, წამიყვანა და იქავ ახლო საყდარი იყო და იმ საყდარში შემიყვანა. ვნახე, რომ საყდარი ხალხით გაქედლი იყო, ღველიც მზათ იყო და თქვენც იქ ბრძანდებოდით.

გ მ ი რ ა ძ ე — მაგას კი სცრუობ, მე იქ არ ვიქნებოდი, ეგ შეუძლებელია! მერე?

ნ ა დ ი ა — მერე! ჭვარი დაგვწერეს, გამოგვიყვანეს, ისევ იმ ბაღში მიგვიყვანეს, საუცხოო ვახშამი გავვიმართეს, სტუმრები ძალიან კარგათ შეექცნენ და თქვენც ცოტათ ჩაყლაპეთ.

გ მ ი რ ა ძ ე — როგორ თუ ჩაყლაპე, სტყუი, შე უსირცხოვ! მე ჩამიყლაპამს მხოლოდ პოლკის ზეიმზე, სხვაგან არსად.

ნ ა დ ი ა — სიზმარს მოგახსენებთ, შენი ჭირიმე, სიზმარს.

გ მ ი რ ა ძ ე — ჰო! კარგი, სიზმარს, მერე?

ნ ა დ ი ა — მერე, როგორ ვერ მიხვდებით! მერე... მერე... იმ მორთულს სახლში შეგვიყვანეს, წმინდა ქვეშაგები იყო გაშლილი.

გ მ ი რ ა ძ ე — ჰო! ახლა კი მივხვდი! მაინც! მერე?

ნ ა დ ი ა — აი, თავდება: მერე, ვითომც ხუთმა წელნიწადმა გაიარა და ხუთი ლამაზი ბიჭები მეხვეოდნენ; ასე ვნახე, სწორეთ ასე. ერთს პეტრე ერქო, მეორეს გიორგი, მესამეს ქაიხოსრო, მეოთხეს ლევან, მეხუთეს ნანია, თავის მამის სახელი; ასე ვნახე, ბატონო, თქვენმა მზემ.

გ მ ი რ ა ძ ე — (ცალკე) აი, შენმა მზემ და შენის თავის მზემ, რაც შენ მართალს ამბობდე. (ნადიას) კარგია, ძალიან კარგი სიზმარია, მაგრამ მაგისტანა სიზმრებს ყმაწვილი ქალები ბევრსა ნახავენ ხოლმე. ახლა, მაგ სიზმარს თავი დავანებოთ, მე დაგიძახე ერთს საქმეზედ, რომელშიაც უნდა დამეხმარო და რაც გკითხო, ყველაფერი სწორეთ მითხრა.

- ნ ა დ ი ა — დიახ, თქვენმა მზემ, სწორეთ მოგახსენებ და კიდევაც დაეკრძალა
გეხმარებით, თუ ჩემგან შეიძლება რამე.
- გ მ ი რ ა ძ ე — აი, ჩემო ნადიავ, კარგათ იცი, რაც პატრონი ვყოფილ-
ვარ თქვენთვის; პატრონს ვამბობ და არა ბატონს, მეტადრე შენ-
თვის, რადგანაც ჩემს ხელში დაიბადე და მე მოგნათლე.
- ნ ა დ ი ა — სწორეთ, სწორეთ, თქვენმა მზემ, სწორეთ, ჩემი პატრონი
და მამა ყოფილხართ.
- გ მ ი რ ა ძ ე — კარგათ იცი, ხუთის წლისა იყავ, რომ მოგიკვდა მამა;
რომ დაობლდი, მოგიყვანე ჩემთან, რომ გაზრდილიყავ ჩემის ქალი-
თვის. შენს მოყვანის ორის წლის შემდეგ, ბატონყმობა გადასწყდა.
მაშინვე ჩამოიჭრა დედაშენი, შენი თავი ჩვენთვის უნდა
წაერთმევიანა, ვერ გაგიმეტე შეილო; ჩემს ქალზედ თითქმის ნაკ-
ლებ აღარ მიყვარდი: უარი უთხარი. შადგა დედაშენი ყალბზედა,
ჩემი ქალი ჩოჩორეთში უნდა წავიყვანოო. რა უნდა მექნა! დე-
დაშენს მოურთიგდი, დავეწრეთ პირობის წერილი, რომლითაც ჩვენ-
თან უნდა იყო, მანამ ოცის წლისა შესრულდები. ოცი წლისა რომ
შესრულდები, უნდა გაგათხოოთ, კარგს კაცს მიგცეთ და მზითევიც
გაგატანოთ სიზმარში რომ გინახამს, მშვენიერი ბაღი, კარგ ნაფუძა-
რი და მორთული სახლი, რომელშიაც ხუთი ვაჟიშვილი გყოლოდა.
- ნ ა დ ი ა — (თავს ჩაჰკიდებს) დიახ, თქვენმა მზემ, სწორეთ აგრე ვნა-
ხე და რაც მიაშბეთ, კარგათ ვიცი და დედის ჩემის სიკვდილის შემ-
დეგ, მე მიბოძეთ ის პირობის წერილი, რომელიც თითონ მე მაქვს
შენახული, მაგრამ სამი წელიწადი კიდევ ვადა აქვს და მე კი ეხლავ
ძალიან მინდა...
- გ მ ი რ ა ძ ე — (აწყვეტინებს) ჰო, ვიცი, გინდა, ძალიან გინდა, მაგა-
ზედ მერე მოვილაპარაკოთ; ახლა კი, აი, რა უნდა გითხრა, ჩემო
ნადიავ; ჯერ ჩემი ქალი უნდა გათხოვდეს, შენზედ ორის წლით
არის უფროსი და მეც მოხუცებული ვარ; მინდა მისი ბედნიერება
და შეილები ვნახო.
- ნ ა დ ი ა — რა საკვირველია, რა საკვირველია, გენდომებათ. (ცალკე)
აა! მივხვდი, რაც საქმე აქვს ჩემთან. ახლა კი, მე ვიცი. (მალლა)
დიახ, დიახ, გენდომებათ.
- გ მ ი რ ა ძ ე — სწორეთ, სწორეთ, ჩემო ნადიავ! მაგრამ რა გეწყობა,
ვერც მე და ვერც ეფემიამ ვერა ჩავაგონეთ რა. ბევრი ვეჩიჩინეთ,
ბევრი ვსთხოვეთ, ის ისევ თავისას ამბობს: ჯერ არ შეიძლებაო,
ჯერ უნდა ქვეყნები ვნახოო, გონება გავინათლოო, უნდა წავიდე
იმ ქალაქში, რა ჰქვიან იმ წყეულს ქალაქს, სულ მავიწყდება იმის
სახელი.
- ნ ა დ ი ა — ცურისი.
- გ მ ი რ ა ძ ე — დიახ! ცურისი, ჯერ უნდა წავიდეო, კურსი დავასრუ-

ლო, ქვეყანაში თვალი გავახილოო, მერე გავთხოვდეთ, ქმარი მამა და მელევაო.

ნ ა დ ი ა — დიხ, აგრე მოგახსენებს და არა გზითაც არ დაიშლის თავის აზრსა.

გ მ ი რ ა ძ ე — აი, მაგაზედ უნდა მომელაპარაკნა შენთან, მაგრამ ჩვენში კი უნდა დარჩეს, ნატაშას არაგზით არ უნდა უთხრა, თორემ ხომ იცი, იმ პირობის წერილს არაფერი ძალა არა აქვს.

ნ ა დ ი ა — რა ბრძანებაა, შენი ჭირიმე! რაკი თქვენ მიბრძანებთ, როგორ უნდა შევატყობინო ბარიშნას.

გ მ ი რ ა ძ ე — (ცალკე) სტყუის, სცრუობს სძაგელი, ეხლავ ჩაახარებს, მაინც კი ვეტყვი, ვინ იცის იქნება ამან დააჯერებინოს. (მალღა) აი, ჩემო ნადიავ, დასავით უყვარხარ ჩემს ქალს; იქნება შენ დაგიჯეროს, ეცადე, რომ მაგ აზრებს თავი დაანებოს და ეხლავ ჯვარი დაიწეროს ალექსანდრეზედ. ხომ იცი, რა გახდილი ყმაწვილი კაცია ალექსანდრე, რა ნასწავლი, რა მამულის პატრონი.

ნ ა დ ი ა — შეუძლებელია, შეუძლებელია, მაგის პირობას ვერ მოგცემთ და ამასაც მოგახსენებთ, რომ თუ ეხლავ თითონ თქვენ არ გაისტუმრებთ, იქნება თქვენს უნებურათ წავიდეს.

გ მ ი რ ა ძ ე — როგორ თუ ჩემს უნებურათ, ჩემი ქალი, გმირაძის ქალი! სად! ვისთან! როგორ, შეუძლებელია, სცრუობ, სტყუი!

ნ ა დ ი ა — რა მოგახსენოთ, მე კი მომიხსენებია და თქვენი ნება!

გ მ ი რ ა ძ ე — მაშ, უარს მეუბნები? ვერ აღასრულებ ჩემს თხოვნას?

ნ ა დ ი ა — გადაწყვეტილს მოგახსენებ, არ შემოიძლიან.

გ მ ი რ ა ძ ე — კარგი, არ შეგიძლიან, ესეც არის, სწორეთ მითხარი, მოსწონს ჩემს ქალს ალექსანდრე, თუ არა?

ნ ა დ ი ა — (ცალკე) ჰო! შეხედეთ, ვითომც უნდა მომატყუოს, ასე ფიქრობს, თუ ჩემს ქალს ალექსანდრე უყვარსო, მაშინ ჩემი ქალი ადვილათ დამყვებაო.

გ მ ი რ ა ძ ე — მითხარი, უყვარს თუ არა?

ნ ა დ ი ა — რა მოგახსენოთ! არ ვიცი. (ცალკე) როგორ არ ვიცი! საშინლათ უყვარს, ღმერთს გეფიცებით.

გ მ ი რ ა ძ ე — როგორ არ იცი! ჩემს ქალს შენთან დამალული არა აქვს რა.

ნ ა დ ი ა — არ ვიცი.

გ მ ი რ ა ძ ე — მაშ, ვერას ატყობ?

ნ ა დ ი ა — ვერაფერს.

გ მ ი რ ა ძ ე — სტყუი!

ნ ა დ ი ა — არა ვტყუი, მართალს მოგახსენებ.

გ მ ი რ ა ძ ე — გეუბნები, სტყუი, სტყუი, სტყუი.

ნ ა დ ი ა — მართალს მოგახსენებ.

გ მ ი რ ა ძ ე — მართალს არ ამბობ!

ნ ა დ ი ა — მართალს მოგახსენებ, მართალს.

გ მ ი რ ა ძ ე — მაშ, უარს მეტყვი?

ნ ა დ ი ა — ვერაფერს.

გ მ ი რ ა ძ ე — რატომ ვერ მეტყვი?

ნ ა დ ი ა — რათ გააგდეთ ნანიევი? ისიც თქვენი ნაყმევი იყო და თქვენს სახლში გაზრდილი! ისიც ჩოჩორეთელი იყო და ძალიან თქვენი ერთგული.

გ მ ი რ ა ძ ე — რათ გავაგდე? ხედავთ, ამ უსირცხოს! აღარ გახსოვს? აღარ გახსოვს? აქ რომ მოგასწარიო...

ნ ა დ ი ა — (აწყვეტინებს) რას მომასწარიო, რას მომასწარიო?

გ მ ი რ ა ძ ე — რას მოგასწარიო? მკითხავ კიდევ! აი, ამ ოთახში, შენ ამ კუთხეში იდექი და ის ფანჯრიდამ ასე გიშვებოდა. (თავს მაღლა აიღებს და ყელს ორი თითით დაიჭერს) ეს რასა ნიშნავს?

ნ ა დ ი ა — ოჰ, დიდი საქმე, თუ აგრე შვებოდა შორიდგან! ეგა ნიშნავს, შენი სულისა, შენი გულისაო! რა არის!

გ მ ი რ ა ძ ე — შეხე, ამ ურცხვსა, ამ ჯიუტსა, ამ საძაგელსა.

ნ ა დ ი ა — არც ურცხვი ვარ, არც ჯიუტი, არც საძაგელი. თუ გნებავთ, ნანიევსა ჰკითხეთ.

გ მ ი რ ა ძ ე — შენც შეგარცხვინოს, შენი ნანიევიცა, ჩოჩორეთის ჩოჩორი.

ნ ა დ ი ა — როგორ თუ ჩოჩორი? სრულგებითაც არა, თქვენმა მზემ, ბატონო. (ცალკე) ახლა კი, შე ვიცი!

გ მ ი რ ა ძ ე — შეხე, ამ ურცხვსა! ეხლა მე შენ გაჩვენებ შენს თამაშას; როგორ თუ აგრე მებაასები! აბა მომიცადე. (წამოავლებს თავის საზაფხულო პალტოს, რომელიც არის მიგდებული სკამზედ და გამოუდგება საცემრათ; ნადია გაიქცევა და ოთახში დარბის. გმირაძე მისდევს და ცდილობს პალტოთი დაჰკრას. ნადია სკამებს და მაგიდებს გარს ურბის, ზოგ სკამებს წააქცევს).

ნ ა დ ი ა — ბარიშნა, ბარიშნა, მამათქვენი მდევს საცემრათ!

გ მ ი რ ა ძ ე — ჰი, შე ურცხო, შე საძაგელო, შე ჯიუტო, დამაცადე დაგიჭირო, მე შენ გაჩვენებ!

ნ ა დ ი ა — მიშველეთ! მამკლამს.

გ მ ი რ ა ძ ე — სწორეთ მოგკლამ, შე საძაგელო, როგორ თუ შენ მე აგრე მექცევი. (უქნევს პალტოს, რომ დაჰკრას).

ნ ა დ ი ა — მამკლა, მიშველეთ.

გ მ ი რ ა ძ ე — ვნახოთ, ვინ გიშველის, ვნახოთ. (უქნევს პალტოს)

ნ ა დ ი ა — რა დავაშავე, მამკლა, ბარიშნავ, მიშველეთ!

გ მ ი რ ა ძ ე — ვერაფერს გიშველის, ვერაფერს! შე საძაგელო!

- ნ ა ტ ა შ ა — (თავის ოთახითგან) მამაჩემო, რა ამბავია, ძილში გულგამიხეთქეთ! ნადია! რა ღმერთი გაგიწყრა! რასა ჰკვივი! აგრე რასა მოხდა? (გმირაძე და ნადია ამ ხმაზედ ორნივე ერთად შესდგნენ. უეცრათ გმირაძე ხელს სტაცებს ხელში ნადიას).
- გ მ ი რ ა ძ ე — რა მოხდა, აი, ნატაშაჯან. რა მოხდა! შენმა გორნიჩნამ, ამ საძაგელმა, ღიღი აბიდა მომცა! კაცი რომ იყოს, ეხლავ დუელში გამოვითხოვდი.
- ნ ა დ ი ა — არა, არა! მამათქვენი მართალს არა ბრძანებს! თითონვე მომცა აბიდა, გამლანძლა, საცემრათ მომდეგდა.
- გ მ ი რ ა ძ ე — სტყუობს, სტყუის, ენა წაივრძელა, აღარას მეპუება, პირში ბაასი დამიწყო, როგორც ამხანავს.
- ნ ა დ ი ა — გამლანძლა, მათრია, ცუდათ მომიხსენია.
- გ მ ი რ ა ძ ე — სტყუის, დანაშაული თითონა აქვს.
- ნ ა დ ი ა — ჩემი საქმრო გალანძლა, შენც შეგარცხვინოს, შენი ნანი-ვეიცაო.
- გ მ ი რ ა ძ ე — სტყუის, სტყუის.
- ნ ა დ ი ა — ჩოჩორეთის ჩოჩორათ მოიხსენია.
- გ მ ი რ ა ძ ე — კარგათ ვქენი! უფრო ცუდათ მოვიხსენიებ! რატომ ჩემი პატივისცემა არა გაქვს!
- ნ ა დ ი ა — რათ გამლანძლეთ! რათ მომდეგდით საცემრათ?
- გ მ ი რ ა ძ ე — ახ! სადა ხარ ჩემო კურავინო, მაშინ მე ვიცოდი. მაგრამ მეც კიდევ კი მაქვს იმდენი ღონე, რომ... (ხელს მოუჭერს მკლავზედ, რომ ატკინოს).
- ნ ა დ ი ა — ბარიშნა, ბარიშნა, მიშველეთ, მამათქვენმა მკლავი მომტება.
- ნ ა ტ ა შ ა — (თავის ოთახითგან) მამაჩემო! რა არის, ღეთის გულისათვის, ძილიდგან დაფეთებული წამომახტუნეთ და ახლა მაგ საცოდავსა ჰკლამთ. მამაჩემო, გთხოვთ გამოუშოთ. ნადიავე! შენ როგორ ჰხედავ მაის ჩემის აგრე შეწუხებას, ეხლავ აქ შემოდი.
- ნ ა დ ი ა — ეხლავ გიახლებით, ჯერ პირიც არ დამიბანია, ეხლავ გი-ახლებით (ჩუმათ გმირაძეს) ყველაფერს უამბობ.
- გ მ ი რ ა ძ ე — თუ უამბე, პირობის წერილს ძალა აღარა აქვს.
- ნ ა დ ი ა — ეგ ვნახოთ.

გ ა მ ო ს ვ ლ ა — 3

- გ მ ი რ ა ძ ე — (მარტო) იქნება თქვენს უნებურათაც წავიდესო! იქნება წავიდესო! ეს რას უნდა ნიშნავდეს! ეს რას უნდა ნიშნავდეს! ეშმაკობით ამბობს. ან თუ მართლა იცის რამე და ერთგულებით

წინდაწინვე მაფრთხილებს. (დაიდებს შუბლზე თითს და ღრმად ფიქრობს) ოოო! ამას დიდი ფიქრი და გამოცნობა უნდა. არა, ცრუობს, არა, დასაჯერი არ არის ჩემმა ქალმა დაივიწყოს, რომ გამირაძეთ ჩამომავლობა არის, ქალი იმ გამირაძისა, რომელსაც (დაიხედამს გულზედ) თვით ნეტარხსებულმა კნიაზ ვორონცოვმა თავისის ხელით დარგოს ექსპედიციაში დაჰკიდა წმინდა გიორგის ჯვარი და ამდენი ჯილდოები. (წაისომს გულზედ ხელს) სულ იმდენი სისხლის დაღვრით უშოვნია, ისე კი არა, როგორც ეხლა უფროსი ერთნი; იმ გამირაძის ქალი, რომელსაც თვით განსვენებულმა იმპერატორმა უბრძანა: Молодец, говорит, Гмирадзе! Молодец! და სამსახურში პენცია დაუნიშნა. (დადის აჩქარებული ფეხით) არა, შეუძლებელია, ამ გამირაძის ქალი იმისთანა საქმეს მოახდენს, რომ ჩემ უნებურათ წავიდეს ევროპაში, თუ რაღაც ჯანდაბაა. არა, შეუძლებელია, სწორეთ შეუძლებელია. მაშ რათ მითხრა იმ ქალმა, იქნება წავიდესო. (ფიქრობს ღრმად). ვერ გამოვიცან, ვერ გამოვიცან. მაგრამ ერთი რამ კი უნდა მოვახერხო: რა მოვახერხო? (ფიქრობს) ჰო, სწორეთ, სწორეთ, ასე. დაუძახებ ჩემს ქალს და ეხლავ ბრძანებას მივცემ, რომ დაუყოვნებლივ ალექსანდრე უნდა შეირთოს, სწორეთ უკამანდებ; ვნახოთ უარს როგორ გამიბედავს. აბა როგორ! ეუბრძანებ ასე: ნატაშა, არ შეიძლება შენი ევროპაში წასვლა, არა, არ იქნება, არ იქნება, ნებას არ გაძლევ; ეხლავ ქმარი უნდა შეირთო, ჯვარი დაიწერო, დასახლდე, როგორც ეკადრება შენის ოჯახის შეილობას და ამ გვარს. ბევრს რასმე ვეტყვი და ვნახოთ, უარს როგორ გამიბედავს, აბა ჰო, გათავდა, უნდა დაუძახო. (მიახლოვდება ნატაშას ოთახის კარებს) ჰა, დაუძახო... ნუ... ნატაშა, ნატაშა!

ნ ა ტ ა შ ა — (თავის ოთახიდან) რა გნებავთ, მამაჯან!

გ მ ი რ ა ძ ე — რა მნებავს? ნატაშა ერთი აქ გამოდი, ეხლავ გამოდი.

ნ ა ტ ა შ ა — (თავის ოთახითგან) რა არის, მამაჩემო, ეგრე გაჯავრებული მიბძანებთ.

გ მ ი რ ა ძ ე — გაჯავრებული მიბრძანებთო! არა, არა, ჩემო ნატაშაჯან, რათ ვიქნები გაჯავრებული; ცოტა საჭირო საქმე მაქვს შენთან, თუ შეიძლებოდეს, პატარა ხანს გამოდი.

ნ ა ტ ა შ ა — (თავის ოთახიდან) ეხლავ გიახლებით, დამაცადეთ ერთი კაბა გადავიცვა და ეხლავ გიახლებით.

გ მ ი რ ა ძ ე — ეხლავ გიახლებითო, აბა ყოჩაღათ გამირაძე, შენებურათ უკამანდე; აცა, დამავიწყდა ის სიტყვები, რომელიც უნდა მეთქო. ჰო! არ შეიძლება, ვერ წახვალ; ქმარი ეხლავ უნდა შეირთო, მე გიბრძანებ, ასეა ჩემი ნება, მე...

გმირაძე და ნატაშა, მერე ნადია

ნ ა ტ ა შ ა — (გამოვა დილის შლაფრაკით და თავზედ ღამის ჩეფჩიკით; მივა მამასთან და მოეხვევა) რას მიბრძანებთ მამაჯან, ეს არის ეს-
ლა წამოვდექი ქვეშაგებიდან, ჯერ პირიც არ დამიბანია.

გ მ ი რ ა ძ ე — არაფერი, არაფერი, ჩემო ნატაშავ. პირდაუბანელიც
ისე შშვენიერი ხარ ჩემთვის და საყვარელი, როგორც მორთული
და მოკაზმული. (ცალკე) თავი უნდა მოუქონო.

ნ ა ტ ა შ ა — მადლობელი გახლავარ, მამავ, კომპლემენტისათვის. ვი-
ცი, რომ გიყვარვართ და სარწმუნო იყავით, მეც თუ არ მეტათ,
ნაკლებად არ მიყვარხართ, ჩემო ძვირფასო მამაჯან. (კიდევ მოეხ-
ვევა, ამ დროს შემოვა ნადია).

ნ ა დ ი ა — (ცალკე) ამათში რაღაც ამბავია უთუოთ.

გ მ ი რ ა ძ ე — (ნადიას ვერა ხედავს) ვიცი, ჩემო ნატაშაჯან, მაგრამ
უნდა გითხრა, რისთვის დაგიძახე, აი! ჰო! დიახ! დიახ!

ნ ა ტ ა შ ა — მიბძანეთ, რისთვისაც დამიძახეთ.

ნ ა დ ი ა — (ცალკე) ვიცი, რაც უნდა უთხრას; ვერა მგონია, გააწყოს
რამე.

გ მ ი რ ა ძ ე — დიახ! დიახ! გეტყვი, ჩემო ნატაშაჯან. (ცალკე) დას-
წყევლა ღმერთმა, კიდევ დამავიწყდა. (იგონებს) ჰო, ნატაშაჯან.
ჩემო ძვირფასო, ჩემო კარგო, ჩემო სიტოცხლე! ჰო, უნდა გითხრა.
(ცალკე) смелее. (მალღა) ჰო, ნატაშაჯან, ნუ... ნუ... ნულარა გეტან-
ჯამ, შვილო, შენის მეტი არაეინა გყავს, შენი სულისა, ჩემო ნა-
ტაშაჯან, ესლავ უნდა აღასრულო შენი მოვალეობა, უნდა ამ
დღეებში ჯვარი დაიწერო.

ნ ა ტ ა შ ა — მამაჯან, მამაჩემო, არა, შენ გენაცვალოს შენი ქალი, არა!
არა! ჯერ არა!

ნ ა დ ი ა — დიახ, დიახ! ესლავ დაიყოლიებ, მერე უჩემოთ.

გ მ ი რ ა ძ ე — რატომ, შენი სულისა, ცხრამეტისა წლისა სრულდე-
ბი, მე და დედაშენი მოხუცდით, შენი ქმარი და შვილები გვინ-
და ვნახოთ, ჩემო ნატაშაჯან, გვინდა ჩვენს მოხუცებაში თქვენთან
გავიხაროთ, მინდა შენი შვილები ხელში ვათამაშო, როგორც ჩემს
იუნკრობაში თოდს ვათამაშებდი, შენი სულისა, ჩემო ნატაშაჯან.
(ცალკე) ფუ! ის მომზადებული სიტყვები სულ დამავიწყდა, არ ვი-
ცი რას ვამბობ, სულ გადავირიე.

ნ ა ტ ა შ ა — არა, მამაჯან! ადრეა. ადრეა.

- ნადია — (წინ წამოდგება) სწორეთ აღრეა; ბარიშნას ჯერ თვალზე არ გაუხელია ქვეყანაში, ამ ქვეყნისა ჯერ არა იცის რა.
- გმირაძე — ოჰ! შენც აქა ბრძანებულხარ, მამხელავ! შენ რას წამოეჩარე?
- ნადია — როგორ, რას წამოეჩარე! ძველი დრო ხომ არ გახლავსთ, რომ ქალებს ათხოვებდნენ იმათ უკითხავად და უნებურათ.
- გმირაძე — შენ რა იცი ძველი დროები? შენ ვინა გკითხავს; შენ რა მოხელე ხარ?
- ნადია — როგორ, მოხელე ვარ! ჩემს ბარიშნას რომ ძალას ატანთ, ძალათ გინდათ გაათხოვოთ! როგორ თუ, რა მოხელე ვარ!
- გმირაძე — სტყუი, სტყუი, არც ძალა დამიტანებია, არც ძალათ ვათხოვებ, არც ვაუბედურებ, მხოლოდ ვთხოვ. (ჩუმათ ნადიას). შე შეჩვენებულო, საქმე სულ წამისდინე.
- ნადია — სულაც არა! ვიცი ვერ დაითანხმებთ.
- გმირაძე — (ჩუმათ) ოო! ეს წყეული ესა! მაინც ვეცდები. (მალლა) ჰო! ვთხოვ, ჩემო ნატაშაჯან, ხომ არ გიბრძანებ, ხომ ძალას არ გატან. ჩემო სიცოცხლე. ვთხოვ...
- ნატაშა — ნუ ვთხოვ მამაჯან! შენი ჰირიმი, ნუ ვთხოვთ, ნურც მიბძანებთ, ჯერ დრო არ არის, მოითმინეთ. (მივა მამასთან, მოეხვევა და ტირის).
- გმირაძე — ოჰ! ოჰ! ტირილი! ცრემლები, გინდა მეც მატრო! ძველი სალდათი! ნუ ტირი, ნატაშაჯან. (თითონაც ტირის) ნუ ტირი, შენი სულისა! კარგი! კარგი! (ტირის).
- ნადია — მეცა ვტირი (ტირის, სამნივ ტირიან).
- გმირაძე — კარგი, კარგი, შვილო, თვალები მოიწმინდე; სატირელი ღვთით არა გვაქვს რა. (სამნივ თვალებს იწმინდენ).
- ნატაშა — მაშ, მამაჯან, აღარას მიბძანებთ?
- ნადია — როგორ არა! როგორ ზრა! მამათქვენი გიბძანებთ: თქვენი ევროპაში წასვლა არ შეიძლებაო, ქალისაგან რიგი არ არისო, მეტადრე გაუთხოვარის ქალისაგან, უცხო ქვეყნებში მარტო იტანტალოსო. ეს მართალია, მეც თანახმა ვარ ამაზედ.
- გმირაძე — დიახ! დიახ! სწორეთ ამბობს ნადია. (ცალკე) ყოჩაღ, ნადია! მე სრულებით მავიწყდებოდა.
- ნატაშა — თუ თქვენგან ნება არ მექნება, მაგაზედ რა სიტყვა მაქვს, მაგრამ, მამავ, თუ შეიძლება...
- ნადია — ბარიშნავ, რას ბრძანებთ, როგორ შეიძლება, მამათქვენს ნუ შეაწუხებთ. (ცალკე) მე კარგი პლანი მომივიდა თავში, ჯვარის წერა ბარიშნასი ჩემით უნდა მოხდეს, მაგრამ მუქათათ კი არ მოვახდენ.

გ მ ი რ ა ძ ე — დიახ! დიახ! ნადია მართალს ამბობს.

ნ ა ტ ა შ ა — მეც მეყურება, მართალს ამბობს და აღარ შეგაწუხებთ;
მომიტყვეთ, მამაჯან. ხომ აღარას მიბრძანებთ?

გ მ ი რ ა ძ ე — აღარას შეილო, აღარას!

ნ ა დ ი ა — როგორ არა! ტირილში დაავიწყდა, დიახ, გიბძანებს.

გ მ ი რ ა ძ ე — რას ეუბრძანებ?

ნ ა დ ი ა — როგორ, დაგავიწყდათ! მაშ, წელან საცემრათ რისთვის
მომდევდით? თქვენ არა მკითხავდით, ჩემს ქალს ალექსანდრე მოს-
წონს თუ არაო. (ჩუმად ნატაშას) ცალკე გიამბობთ, ასე უნდა.

გ მ ი რ ა ძ ე — მართალია, მართალია! (ცალკე) ყოჩხღ ნადიავ! (მალლა)
დიახ! ნატაშაჯან, მითხარი, ესეც არის მითხარი, ეს ხუმრობა ხომ
არ არის, შეილო, მითხარ... პო... მოგწონს ალექსანდრე თუ არა. (ნა-
დია ანიშნებს ნატაშას, რომ უთხრას არ მომწონსო).

ნ ა ტ ა შ ა — რა მოგახსენოთ, მამაჯან, ერთი არაფერი არა არის რა
ალექსანდრეში, არაფერი მოსაწონი არა აქვს რა; მაგრამ მომეწო-
ნებოდა და ესლავ შევირთამდი, თუ ეკლესიიდან პირდაპირ უცხო
ქვეყნებში წამიყვანდა.

გ მ ი რ ა ძ ე — (ცალკე) შეჩვენებული მოდა! ქმრის შერთვაც კი მო-
დით უნდა იყოს; როგორც ორადლიანს კუდებს უკან ათრევენ, ისე
თავიანთი ქმრებიც უკან უნდა ათრიონ. (მალლა) ეგ როგორ შე-
იძლება ჩემო ნატაშავ; პირველათ, რომ ეგ რიგი არ არის, მეორეთ
იმიტომ, რომ ალექსანდრეს მოხუცებული და ავთამყოფი მამა
ჰყავს; ამას გარდა, მრავალი საქმეები აქვს შესასრულებელი; ალექ-
სანდრე მარტოხელი კაცია; ჯერ ვერც თავის მამას დაანებებს თავს
და ვერც თავისს საქმეებს. არა, ეგ შეუძლებელია.

ნ ა ტ ა შ ა — რა გქნა, მამაჯან, თუ მაშინვე ეკლესიიდან არ წამომ-
ყვება უცხო ქვეყანაში, სწორეთ უნდა მოგახსენოთ, ვერ მოგატ-
ყუებთ, არ მომწონს.

გ მ ი რ ა ძ ე — რა გაეწყობა! კარგი შეილო! (ცალკე) დავმარცხდი,
სრულათ დავმარცხდი.

ნ ა ტ ა შ ა — გიახლებით, მამაჯან, ტანთ ჩავიცო, მომიტყვეთ, რომ შე-
გაწუხებთ.

გ მ ი რ ა ძ ე — არა, არა, შეილო.

ნ ა ტ ა შ ა — წამოდი ნადიავ, ტანთ ჩამაცვი. (შევა თავის ოთახში,
ნადიაც უკან მიჰყვება).

გმირაძე მარტო, მერე იმიხი ცოლი ეფემია

(გმირაძე დადის ოთახში გაჩქარებული ფეხით, თავს და ხელებს ხან აქეთ აქნევს, ხან იქით, უეცრათ ეფემია, რომელიც თავის ოთახიდან გამოდის და გმირაძე ერთმანეთს დაეჭახებინან).

ე ფ ე მ ი ა — (დაბარბაცდება) რა არის დალოცვილო! რა არის! კინალამ წამაქციე, კინალამ თავპირი ჩამამტვრიე! რა არის! რა მოხდა!

გ მ ი რ ა ძ ე — ღმერთმა ნუ იცის შენი თავი, შენ რომ თვალებით გელარას ხედამდე, ჩემი რა ბრალია! რა მოხდა, რა არ მოხდა!

ე ფ ე მ ი ა — გთხოვთ, ჩემს თავს აგრე ნუ ახსენებთ. შეგიძლიათ გმირაძეებში იპოვნოთ ვინმე, აგრე დასაწყევარი..

გ მ ი რ ა ძ ე — როგორ? გმირაძეებშიაო? როგორ თუ გმირაძეებში. გმირაძეები შენი სახსენებელნი არ არიან.

ე ფ ე მ ი ა — არც მე გახლავარ, თქვენმა მზემე, თქვენგან აგრე სახსენებელი; მეც კეთილშობილის ქალი გახლავარ. ჩემი გვარი თქვენს გვარზე ნაკლები არ გახლავსთ.

გ მ ი რ ა ძ ე — ოჰო ჰოჰო! დიდის გვარის ბრძანდებით, დიდის გვარისა! კინკილაძე არა ბრძანდებით, სოფელ კინკილაანთ კარიდგან; დიახ, დიახ, დიდის გვარის ბრძანდებით,

ე ფ ე მ ი ა — ვითომ რითი სჯობია თქვენი გვარი ჩემს გვარსა?

გ მ ი რ ა ძ ე — ...რითი სჯობია? ჭერ ერთი, თქვენ მიბრძანეთ თქვენი გვარის ისტორია და მერე მე მოგახსენებ ჩემი გვარის ისტორიას და იმითი შევიტყობთ, თქვენი გვარი რა ყოფილა, ან ჩვენი გვარი რა ყოფილა.

ე ფ ე მ ი ა — რა მოგახსენოთ! მე ისტორიები არა ვიცი რა! ეს კი ვიცი, რომ კინკილაძეები გმირაძეებზედ ნაკლები არ ყოფილან.

გ მ ი რ ა ძ ე — (ცალკე) არა, ამას კი არ დაუვარდები, თუნდ ცრემლებითაც სულ დაიღვაროს. (მალლა) არა, გეცოდინებათ რამე თქვენის პაპისა, პაპის პაპისა, იმათ წინაპართა, რა ხელობა ჰქონიათ ვისმე იმათგანს, რა სამსახური უჩვენებიათ სჯულისა და მამულისათვის, იმათგანი ვინმე როგორ ყოფილა მიჩნეული ან მეფე-ეფთან, ან ხალხში.

ე ფ ე მ ი ა — რა მოგახსენოთ, ეს კი გამოიგონია. რომ ჩემი პაპის პაპა ყოფილა მეფის ჯორების თავი; არა, არა, შემცდა, მეფის მეჯორების თავი; ესე იგი, უფროსი.

გ მ ი რ ა ძ ე — ძალიან კარგი, ძალიან უცხო! მეფის ჯორების თავი, მე-

ფის მეჯორეების უფროსი. დიდი, დიდი თანამდებობა ჰქონია მას და რე იქნება იმის მამისაც და პაპისაც იცოდეთ რამე.

ე ფ ე მ ი ა — იმის მამისა და პაპისა რა მოგახსენოთ, მაგრამ იმის შვილისა, რომელიც ყოფილა პაპისჩემის ძმა, დიახ, ვიცი.

გ მ ი რ ა ძ ე — რა ბრძანებულა თქვენი პაპის ძმა.

ე ფ ე მ ი ა — რა ბრძანებულა? აი, რა ბრძანებულა! ისიც მეფის კარზედ ყოფილა. მეფე გაცალკეებულს ოთახში რომ შებრძანდებოდა, თურმე ის კარებთან ადგა, თურმე ყარაულათ.

გ მ ი რ ა ძ ე — ჰო! იმასაც დიდი თანამდებობა ჰქონია, ძალიან დიდი. სხვები, პაპაშენი, იმისი ძმები, ბიძაშვილები, ისინი?

ე ფ ე მ ი ა — (ცოტა სიფიცხით) ისინი რალა? კარგი აზნაურშვილები ყოფილან, კინკილანთ კარში მდგარან. უხნამთ, უთესიათ, უმკიათ, უღეწავთ, უფქვიათ, უჭამიათ, უსვამთ, სძინებიათ, უნადირჩიათ. ცდილან შვილები ბლომათ ჰყოლოდათ. ვითომ, სხვა რალა?

გ მ ი რ ა ძ ე — ოო! ჩემო ეფემიაჲ, ნუ ჯავრობ, დამშვიდდი, ჩემო ეფემიაჲ, ჰო, ცდილან, რომ ბევრი შვილები ჰყოლოდათ. ეგ დიდი დავალება არის სამშობლო ქვეყნისა, მაგრამ გამიგონე, ჩვენი გმირაძეების გვარი რა ყოფილა! მაგრამ, ჯერ ამას თავი დაეანებოთ, მე სხვა სათქმელი მქონდა შენთან.

ე ფ ე მ ი ა — რა, გენაცვალოს ჩემი თავი.

გ მ ი რ ა ძ ე — არა! წელან რომ გაშფოთებული დავდიოდდი და უეცრათ დაგეჯახე, ის გაშფოთება უმიზეზო არ იყო.

ე ფ ე მ ი ა — მართლა გაშფოთებული ყოფილა, მხარი ჯერაცა მტკიცა. (მაღლა) ვინ გაგაშფოთა, ბატონო, ვინ მოგცა გაშფოთების მიზეზი?

გ მ ი რ ა ძ ე — ვინ გამაშფოთა! ჯერ გამაშფოთა იმ (ამ დროს ნადია ნატაშას ოთახიდან კარებს ცოტათ გამოაღებს, სიფრთხილით იყურება და ყურს დაუგდებს) მაშენიკმა, იმ გომბიომ, იმ მაჩქათელამ, იმ ქაჯმა, იმ შეჩვენებულმა, იმ ასპიტმა, იმ ურჩმა, იმ... იმ... საძაგელმა ნადიამ.

ნ ა დ ი ა — (ცალკე) გმადლობთ, აგრე შემკობისათვის, დამაცალე, ჩემს ნებას კი აღვასრულებ და რაც გნებაეთ, ბრძანეთ.

ე ფ ე მ ი ა — ნადიამ? აი, ის ურჩი! აი, ის საძაგელი! როგორ გაბედა შენი გაშფოთება! დამაცადოს! ეხლავ ვაჩვენებ თავის თამაშას. (წამოხტება სკამიდან. ნადია საჩქართ თავს უკან წაიღებს და კარებს მიხურავს) დამაცადოს...

გ მ ი რ ა ძ ე — დაჯექ, დაჯექ, თავი დაანებე, მერე გადავახდევინოთ. (დასვამს სკამზედ) მაგრამ რა საჭიროა, მე კიდევაც გადავახდევინე. (ამ დროს ნადია კიდევ გამოხედავს კარებიდან) ძალიან გადავახდევინე! აი, ამ ჩემს პალტოს, ხელი წამოვაგლე და ამდენი

ვურტყი, რაც ჯანი და ღონე ჰქონდა ბეჭებზედ, რომ სულ ვაი ვაძახე, იმას ის ეყოფა.

- ნ ა დ ი ა — (ცალკე) დიახ, დიახ, ბეჭები ესლაც მეწვის.
- ე ფ ე მ ი ა — მე შენ რომ გიცნობ, არა მგონია ან ერთხელ დაგერტყას.
- გ მ ი რ ა ძ ე — სწორეთ! სწორეთ, ძალიან გავლახე. კი ნურას ეტყვი, ვითომ არა იცი რა.
- ნ ა დ ი ა — (ცალკე) არცა რას მე ვეტყვი, თქვენმა მზემ, ვითომც მეც არაფერი არა ვიცი რა. (კარებს მოხურავს).
- ე ფ ე მ ი ა — ჰო, კარგი, მაგრამ რაზედ გავაშფოთა იმ საძაგელმა?
- გ მ ი რ ა ძ ე — ეგ დიდი ისტორიაა, კვლავ გაამბობ. ახლა უნდა გიამბო სხვა ამბავი, ზედვე უფრო მომიმატა გაშფოთება; უნდა გავიტყდე, ამ უარესის გაშფოთებისა, უნდა გითხრა, — ჩვენი ქალია მიზეზი...
- ე ფ ე მ ი ა — (შეშინებული) როგორ ჩვენი ქალი! შენ გენაცვალე! რა დააშავა მაგისთანა?
- გ მ ი რ ა ძ ე — არაფერი! არაფერი იმისთანა, რომ შესაწუხარი იყოს რამე! რას დააშავებდა გმირაძეების ქალი! განა არ იცი ჩვენი ქალები პატიოსნებით სავსე ყოფილან. არაფერი! უბრალო მცირედი ჩემი ბრძანება არ აღასრულა.
- ე ფ ე მ ი ა — შენ გენაცვალე, ტყუილათ გული რაზედ გამიხეთქე! რა ბრძანება არ აღასრულა?
- გ მ ი რ ა ძ ე — აი, რა ბრძანება! ჩემს ქალს დავეძახე და მივეცი ბრძანება: შენი იმ ქვეყანაში, რა ჰქვიან იმ წყეულ ქვეყანას, სულ დამავიწყდება ხოლმე, იმ ქვეყანას, სადაც ჩვენს ქალს წასვლა უნდა...
- ე ფ ე მ ი ა — ამბობენ, მეც მავიწყდება... ჰო, შევიცარია.
- გ მ ი რ ა ძ ე — ჰო, შევიცარია, ან რას იკვლევინ, დასწყევლა ღმერთმა ის შევიცარია, იქ წასვლისათვის. საძაგელი ქვეყანა თურმე არის. ზედ ოკეანეზედ თურმე დგას! არის საშინელი ვაკე ქვეყანა, ერთს პატარა გორაკსაც თურმე თვალი ვერ დაინახამს: ამასთანაც საშინელი ცხელი და ციებიანი და ხალხიც ბრიყვი და უზრდელი. არ ვიცი, რა მიარბენინებთ ჩვენ ქალებს იმისთანა ქვეყანაში, ჰო, იმას ვამბობდი, შენი იმ ქვეყანაში წასვლა არ შეიძლება მეთქი, ესლავ ამ დღეებში უნდა ჯვარი დაიწერო ალექსანდრეზედ, რომელიც არის ჩემის გულითადის მეგობრის და სამსახურით ამხანაგის შვილი, იმ კაცის შვილი, რომელმაც ერთხელ საშინელის ომიდგან, საშინლათ დაჭრილი, თითქმის მომაკვდავი, თითონაც დაჭრილმა, მხარზედ შემოდო და გამომიყვანა სამშვიდობოში. კარგათ იცი, ალექსანდრე არის მარტო ერთი შვილი მამისა, კარგი მამულის მექონე და შემძლებელი, ჩვენი მეზობელი, ჩინებულათ გაზრდი-

ლი და უნივერსიტეტში კურსდამთავრებული, სამსახურში მდინე ული და ამისთანა კარგი თვალ-ტანადი და პატიოსანი კაცია. რატომ არ შეირთოს ჩემმა ქალმა ამისთანა ყმაწვილი კაცი? ჰა! რატომ? ვაძოვრებოდა ჩემი ნება ნატაშას, მივეც ბრძანება, ასე უნდა აღასრულო მეტქი, ეს არის ჩემი ნება მეტქი! ეეე! ვის გააგონებს! მამაჯან, არ შეიძლებაო, ჯერ ევროპა უნდა ვნახოთ, ეპ, რაღა გაგიგებლო, უარი მითხრა.

ეფემია — მერე, შენ რაღა უბძანე ნატაშას?

გმირაძე — ოო! რა ვუბრძანე! საშინლად ავათ მოვებყარ.

ნადია — (კარებიდგან ცალკე) დიახ! გვერდები ცემით დაამტვრივა.

გმირაძე — მხოლოდ მარტო არა ვცემე, თორემ სხვა აღარა დავაკელი. დიდათ გაუწყურ! დიდათ! შენ როგორ ბედავ ჩემს ურჩობასა მეტქი, როგორ თუ ჩემს ნებას არ აღასრულებ მეტქი და ამგვარი ბევრი რამ.

ნადია — (კარებიდგან ცალკე) დიახ, დიახ, ასეც უთხრა, ეხლავ მოლოზნათ შეგგზავნიო.

ეფემია — მერე, როგორ გაათავეთ, მიბრძანე ჩქარა.

გმირაძე — ასე გათავდა ეს საქმე; იქნება დამეყოლებინა, მაგრამ ის მუსკუტელა, ის ქაჯი წამოეჩარა!

ეფემია — ვინ მუსკუტელა? ვინ ქაჯი?

გმირაძე — სხვა ვინ იქნებოდა, თუ არ ის საძაგელი ნადია, თუ რაღაც კვიცი!

ნადია — (კარებიდგან ცალკე) როგორ თუ, რაღაც კვიცი! ეს რაღა აბიდა არის! დამაცალეთ, დამაცალეთ. (კარებს მოხურამს).

ეფემია — ვნახოთ, ვნახოთ; ჯერ ღმერთს და ღროს მივანდოთ, ძალიან ძალას ნუ დავატანთ, თორემ, ხომ მოგეხსენებათ ალექსანდრე ჭავჭავაძის ლექსი: ახლანდელი ქალები, ყოვლის ქირის დედები.

გმირაძე — ღმერთს მივანდოთ, ჭეშმარიტათ ღმერთსა... მაგრამ, ერთი ეს მითხარ, მე არა მესმის რა, რა, რაო! რისთვის! სად! ვისთან! რა აზრით! როგორ! გმირაძის ქალი უმამოთ, უდედოთ უნდა წავიდეს ფუ... კიდეც დამავიწყდა...

ეფემია — შევიცარიაში.

გმირაძე — ჰო! შევიცარიაში! არა, შეუძლებელია, რომ გმირაძეების ჩამომავალმა ქალმა! გმირაძეები... ჰო! წელან უნდა მეტქვა ვინა ყოფილან გმირაძეები და ახლა გეტყვი.

ეფემია — ვიცი, შენ გენაცვალე, ვიცი, ნუ გაფიცხდები, მთელი დაქრილობები არ აგეშალოს.

გმირაძე — (ყურს არ უგდებს სიფიცხით) აი, რა გვარი ყოფილა ჩვენი გვარი. რვა ასს წლის წინათ, არაბებს რომ სჭერიათ ჩვენი

ქვეყანა, დავით აღმაშენებელი მხოლოდ ერთიდა ყოფილა დარჩო-
 მილი მეფეთ ჩამომავალთაგან და ჯერ ყმაწვილი და უსუსურ-
 ჩვენს სოფელში და ჩვენის გვარის სახლში თურმე ჰყვანდათ და-
 მალული, რომ არაბებს არ მიეგნოთ და ჩვენმა გვარმა თურმე გა-
 მოზარდა თავისებურათ, გვირათ, მამაცათ, ქრისტეს მცნებაში და
 თავის მამულის სიყვარულში. რაკი თურმე წამოიზარდა, წაუყ-
 ვანიათ მთებში, ჩერქეზებში, აბხაზებში, ოსებში და სხვადასხვა
 თემებში. შემოუტყრფეთათ მთელი კავკასიის მთების ჯარები, დავით
 დაბრუნებულა იმ ჯარებით საქართველოში, მოხლომიან არაბებს
 და დაუწყევიათ საშინელი ბრძოლა და ომები, სადაც გაჭირვება ყო-
 ფილა, იქ დავითს გვირამეები თურმე გარშემო შემოერთყმოდნენ;
 რამდენსამე თვეში, საშინელი ბრძოლების შემდეგ, არაბები სრუ-
 ლათ გაულალამთ და საქართველოში ქრისტეს ეკლესია აღუდგე-
 ნიათ, აი, რა ყოფილან გვირამეები! მარტო ამითი არ დასრულდება
 სახელოვანი საქმეები ჩვენის გვარის შვილებისა. ყველა რომ ვიამ-
 ბო, რაც მარტო მე ვიცი, ძალიან ვაგრძელდება. მაგრამ, შორს
 რაღათ წავიდე. რიგი კი არ არის თავის ქება და არც საქებურათ
 ვიტყვი: სხვასთან, რა საკვირველია, არ ვიტყვი. შენთან ვამბობ,
 ძალიან გულდამწვარი რომ ვარ! აბა შემომხედე, შემომხედე!
 (გულზედ ხელს გადაისომს) ეს ჯილდოები ისე არ მიშოვნია, რთ-
 გორც ეხლა შოულობენ! გაშინჯე ჩემი იარები: ხუთი ტყვია, სამი
 გავარდა, ორი ჯერაც ძვალში ბრძანდებთან; ეს არის ოსმალის სალ-
 დათის ხიშტი. (დაიდებს გვერდზედ ხელს) ორი თვე სიკვდილზედ ვი-
 ყავი! ეს არის (დაიდებს ლოყაზედ ხელს) ჩაჩნის ხმალი, დარგოში
 რომ შევედიოდით, ღვთის წყალობა მოეცეს, ჩემმა კურაგინმა ის
 ჩაჩანი, შიდ სანგარში, ხიშტზე აავო! რას მელაპარაკები,
 დედაკაცო! (თანდათან უფრო ფიცხდება) ხედამ, ამ თეთრს
 ჯვარს. (გულზედ ხელს დაიდებს) ეს არის წმინდა გიორ-
 გის ჯვარი. დარგოში საშინელი დაჭრილი რომ მიმიტანეს,
 თითონ განსვენებული კნიაზ ვორონცოვი მობრძანდა ჩემთან და
 თავის ხელით გულზედ დამკიდა. თვით ხელმწიფე იმპერატორმა
 პეტერბურგში დამიბარა და პირდაპირ მიბრძანა — Молодец, го-
 ворит, Гмирадзе! ჩემი პარტრეთი აალებინა და ეხლაც თურმე
 აქვს თავის კაბინეთში. აი, დედაკაცო! გაიგე! შეიტყე რა
 ყოფილან გვირამეები. ახლა, ამისთანა გვარის ჩამომავლობა, ყმაწ-
 ვილი, გაუთხოვარი ქალი იძახის... (თანდათან უფრო ფიცხდება)
 არა! არა! არა გზით, ნებას არ ვაძლევ, ოჰოჰო. მარჯვენა ფეხმა
 ტეხა დამიწყო.

ე ფ ე მ ი ა — კარგი, ბატონო, ღვთის გულისათვის, ნუ შფოთავ, იარე-
 ბი არ ავეშალოს.

- გ მ ი რ ა ძ ე — ჯანი გამვარდეს, თუ ამეშლება, ამაზედ მეტი რაღაცა მოვა.
- ე ფ ე მ ი ა — როგორ თუ, რა მოვივა? რომ დაგემართოს რამე, ჩვენ რალს გვეუბნები; დამშვიდდი, ღვთის გულისათვის, თუ არ დამშვიდდები, მეც გაეშფოთდები და ან ვიტყვებ.
- გ მ ი რ ა ძ ე — ოჰ! მაგას ნუ მეტყვი, ეფემიავ, თუ ღმერთი გწამს; არ შემიძლიან ცრემლების დანახვა. კარგი, კარგი, აი, დავმშვიდდი. ან კი მართლა, ამ შფოთით რა გაეწყობა. (ნელნელად დამშვიდდება) მაგრამ, იცი რა გითხრა, ეფემიავ! სწორეთ უნდა ვითხრა და ნუ გეწყინება: ერთში კი ახლანდელი ქალები თქვენა გჯობიან.
- ე ფ ე მ ი ა — ვითომ, რაში გეჯობიან?
- გ მ ი რ ა ძ ე — აი, რაში! თქვენსავით ფერუმარილით არ ითხუნიებიან, მაგალითათ, ესლა როგორც შენა ხარ შეთუთხნული.
- ე ფ ე მ ი ა — უკაცრავათ, უკაცრავათ, ეს ფერი ჩემი საკუთარი ელფერია.
- გ მ ი რ ა ძ ე — კარგი, კარგი, ჩემო ეფემიავ, თითქოს მე შენი ელფერი არ ვიცოდე.
- ე ფ ე მ ი ა — მითომ რა ელფერი იცი, სრულებითაც არ მისვია ფერუმარილი.
- გ მ ი რ ა ძ ე — (ცალკე) ჰა, დაუტინო, ვაი თუ გაშფოთდეს და ან იტიროს. მერე, ეჰ, რაც უნდა ქნას, ვეტყვი. წასმული გაქვს სწორედ, სწორედ.
- ე ფ ე მ ი ა — ჰო, ვთქვათ, რომ წასმული გაქვს, რა არის, რომ ვისომ ფერსა და უმარილს, შენ ხომ ცოცხალი მყევხარ, ღმერთმა ნუ მომასწროს შენს სიკვდილს, რატომ არ წავისომ.
- გ მ ი რ ა ძ ე — არ ვიცი კი ვისთვის, შენ ხანში იქნება გინდა მოეწონო ვისმეს?
- ე ფ ე მ ი ა — ვის უნდა მოეწონო თუ არა შენა, შენ მინდა მოგეწონო, შენ გენაცვალე. (ამ დროს ნაღია კიდევ გამოიხედავს).
- გ მ ი რ ა ძ ე — ჰო, ჰო, კარგი, ეფემიავ, მე უფერუმარილოდაც მომწონხარ, ჩემო ეფემიავ.
- ე ფ ე მ ი ა — მართლა, შენ გენაცვალე. (მივა ახლო გამირაძესთან და უნდა მოეხვიოს).
- გ მ ი რ ა ძ ე — კარგი, კარგი, ჩემო ეფემიავ, მომწონხარ, ღიდათ მომწონხარ. წავიდე, ჩაი დაგვიგვიანდა.
- ე ფ ე მ ი ა — არა, შენ გენაცვალე, თუ მართლა კიდევ მოგწონვარ, უნდა დამიმტკიცო და...
- გ მ ი რ ა ძ ე — (შეშინებულის სახით) რა? რა? როგორ უნდა დაგიმტკიცო?

- ეფემია — არა, არა, შენ გენაცვალე, ერთიც არის მოგეხვიო და შენც მომეხვე და სხვა რა?
- გმირაძე — ჰო, მაგაზედ კი თანახმა ვარ, კარგი, მოდი მოგეხვიო.
- ეფემია — ჰო, შენ გენაცვალოს ჩემი თავი. (ერთმანეთს მოეხვევიან და აკოცებენ).
- ნადია — (ცალკე) შეხედეთ, შეხედეთ ბებრუხანებს, რა რიგათ სტლოშნიან ერთმანეთს, მე კი სულ იმას მეუბნებიან, არამც და არამცო.
- გმირაძე — კარგი, კმარა, კმარა, ახლა კი წავიდეთ.
- ეფემია — დიახ, დიახ. (ეფემია წავა თავის ოთახისაკენ, გმირაძე უკან მისდევს, ამ დროს ნადია საჩქაროთ გამოვა).

გ ა მ ო ს ვ ლ ა — 6

გმირაძე და ნადია

- ნადია — (დაბალის ხმით) ბატონო, ბატონო ნათლია!
- გმირაძე — (დადგება) რაო, რაო, რას მეტყვი, თუ არ მაშენიკობას რასმეს.
- ნადია — არა, არა, მერწმუნეთ, ბატონო, არა, კარგს რასმეს გეტყვით, სასიამოვნოს.
- გმირაძე — კარგს რასმე! როგორღაც არა მჯერა, აბა რასა, ჩქარა მითხარ.
- ნადია — აი, რასა, მე დიდი იმედი მაქვს, დღესვე ეგ საქმე მოვახერხოდე.
- გმირაძე — რა საქმე.
- ნადია — როგორ, რა საქმე. წელან არ მიბრძანებდით, მოახერხე როგორმე, რომ თქვენმა ქალმა...
- გმირაძე — ჰო, გითხარ, მერე?
- ნადია — მე დიდი იმედი მაქვს, რომ მაგ თქვენს ნებაზედ დათანხმდეს.
- გმირაძე — (სიხარულით) როგორ! როგორ! შენ ეგ შეგიძლიან და გინდა კიდევ აღასრულო! ნადიავე, ნადიავე, თუ შენ მაგას აღასრულებ, არ ვიცი, რა მადლობელი ვიქნები.
- ნადია — აღვასრულებ, აღვასრულებ, მაგრამ... (მიელაქუცება და მორცხობით) ნათლიავე, შენი ჭირიმე, ნუ გამიწყრებით, ერთის პირობით.
- გმირაძე — აბა, აბა, ჩქარა, თქვი, რა პირობით.
- ნადია — აი, ბატონო ნათლიავე, რა პირობით! ის დაუმტკიცებელი პირობის წერილი, ის ბალი, ნაფუძარი, სრულწლოვანი გახლავარ...

გ მ ი რ ა ძ ე — ჰო, კარგი მეყურება. (ცალკე) აი, ამ ქაჯმა რა მომასწრა! რა გაეწყობა. (ნადიას) ჰო, კარგი, თუ ჩემს ქაჯს ხმობას დღესვე გამოართმევ, ჩემის ნების აღსრულებაზედ სახლს, ბაღს, ნაფუძარს და იმათთანაც ნანია ნანიევს სულ შენზედ კანონიერათ დაეამტკიცებ და ჩემი ქალი ჯვარს რომ დაიწერს, შენც იმავ დღესვე ნანიევზედ ჯვარს გადაგწერ.

ნ ა დ ი ა — (გახარებული) მართლა? მართლა, შენი ჰირიმე, ნათლია?

გ მ ი რ ა ძ ე — სწორეთ, მერწუნეთ, სწორეთ.

ნ ა დ ი ა — არა, შენი ჰირიმე, თუ თქვენებურათ პატიოსან სიტყვა არ მომცემთ, არ შეიძლება, ვერ აღვასრულებ..

გ მ ი რ ა ძ ე — ჰი, შე ჯოჯოხეთის მუგუზალო! ნახეთ როგორ მომასწრა! რა გაეწყობა! ჰო, ჰო, გაძლევ... გაძლევ... რა გაეწყობა, გაძლევ გმირაძის პატიოსანს სიტყვას. Честное слово Гмирадზე! გეყურება? Честное слово Гмирадზე!

ნ ა დ ი ა — (დიდათ გახარებული) მეყურება, მეყურება: ახლა კი შებრძანდით თქვენს ოთახში, თორემ იქნება ქალბატონი ისევ დაბრუნდეს და აქ გოსტინაში კიდევ კოცნა დაგიწყოთ.

გ მ ი რ ა ძ ე — ჰოი, შე საძაგელო, ეგეც დაინახე? (ცალკე) მართალს ამბობს ეს ქაჯი, რა ხუმრობააა!.

გ ა მ ო ს ვ ლ ა — 7

ნ ა დ ი ა — (სიხარულით ხტომას დაიწყებს) გენაცვალეთ, ეს რა კარგი ფიქრი მომივიდა! დღესვე ამ საქმეს მოვახერხებ და მეც და ჩემი ნანიევიც გავბედნიერდებით. Честное слово Гмирадზე! გათავდა, რაკი თქვა Честное слово Гмирадზე, გათავდა. მაგრამ წიგნი ვის დაეაწერიანო? ჩემს ხელს იცნობენ, სხვას ვისზე უნდა დავაწერინო; ვიბოვნი ვისმე.

გ ა მ ო ს ვ ლ ა — 8

ნატაშა და ნადია

ნ ა ტ ა შ ა — დედა ჯერ არ მინახავს; სადა ბრძანდება დედა?

ნ ა დ ი ა — თავის ოთახში. (ნატაშა შევა თავის დედის ოთახში)

გ ა მ ო ს ვ ლ ა — 9

ნ ა დ ი ა — (მარტო) გათავდა, გათავდა! აბა, ასე უნდოდით! რა გოგრა მაქვს! ამას ვინ მოიგონებდა, თუ არა მე? ახლა ვნახოთ, ჩემო ბარიშნავ, როგორ იტყვიით კიდევ უარს. ვიცი, რასაც იტყვი, რასაცა

ბრძანებთ, კარგათ ვიცი: ასეო და ასეო, ცრემლებს გადმოჰყრიეთ და ბოლოს კი იტყვიო: თანახმა ვარ, მამაჩემო, თქვენის ნებოს აღსრულებასაო, დიახ!

გ ა მ ო ს ვ ლ ა — 10

ნატაშა და ნადია

ნ ა ტ ა შ ა — ნადიავ, ჩემი ოთახი წმინდათ დაალაგე, ჩემი ზამთრის შლიაპა და ზამთრის დიდი მანტილკა კარში გაიტანე და კარგათ განიაგე, რომ ჩრჩილმა არ წაახდინოს. დიდი ხანია არ დამიხურამს. (ნადია შევა ნატაშას ოთახში).

ნ ა ტ ა შ ა — (მარტო) თუ ცოტათი დედას დავუთხრობინა მამაჩემს, მგონია, უთუოდ დავეთანხმებოდი. მიმიძიშს საშინლათ იმის ნების წინააღმდეგობა და ამასთანაც ალექსანდრე, ვინ იცის, როგორ მიიღებს ჩემს წასვლას ევროპაში, მამაჩემმაც რომ ნება დამართოს, იქნება არ მომიცადოს, იქნება ჩემს მოსვლამდის სხვა შეირთოს, (დაფიქრდება) არა, შეუძლებელია: ალექსანდრე ცუდათ არ მიიღებს ჩემს წასვლას, მომიცდის, მანამ დაებრუნდები, სხვას არ შეირთამს, შეუძლებელია! არა, უნდა წავიდე, უთუოდ წავიდი. უნდა ვნახო უცხო ქვეყნები; ჩემი გონება სწავლით განვანათლო. ვნახო და ვისწავლო, როგორ სცხოვრობენ ქალნი იმ განათლებულს ქვეყნებში; როგორ თვით მოქმედებენ, რომ მეც საჭიროებაში შემძლოს თვითმოქმედება და გაზრდა ჩემის.. თუ ერთხელ ღმერთი მალირსებს შეილებსა, ეს საჭიროა, უთუოდ საჭიროა და ამასთანაც ნახვა ბოსფორისა, მშვენიერის იტალიისა. (ამ დროს ნინო შემოვა და სიტყვას გააწყვეტინებს).

გ ა მ ო ს ვ ლ ა — 11

ნატაშა და ნინო (ნინო შემოვა ჩქარათ)

ნ ი ნ ო — ნატაშა, ნატაშა, დრო არის! ცხრა საათი სრულდება. ჩვენნი ამხანაგნი ქალები კიდევ წასულნი იქნებიან.

ნ ა ტ ა შ ა — მართლა, მართლა, პოეზდმა არ გავვასწროს. (საჩქაროდ შლიაპას დაიხურამს და მანტილკას წამოიხამს). წავიდეო, წავიდეო ნინუცი, ფაეტონები აქავ ახლო დგანან ხოლმე. (ორნივე საჩქაროთ გავლენ).

მოგონებები

კონსტანტინე ნიკოლაძემ, ი. გრიშაშვილის დახასიათებით „უჩინარმა და გამოჩენილმა მოღვაწემ“, დიდი ღვაწლი დასდო ქართულ კულტურას. იგი ერთ-ერთი პირველი ქართველთაგანია, რომელმაც განათლება მიიღო ევროპაში, სადაც მისმა ძმამ, ნიკო ნიკოლაძემ წაიყვანა 70-იან წლებში.

90-იან წლებში კონსტანტინე ნიკოლაძე მოღვაწეობდა ქართულ და რუსულ ჟურნალ-გაზეთებში: „ივერია“, „მოამბე“, „ნიშადური“, „საქართველო“, „Закавказье“, „Обзор“, „Новое обозрение“, „Тифлисский листок“ და სხვ. იგი იყო მეტად ფართო დიაპაზონის პუბლიცისტი. გამოქვეყნებულ წერილებსა და ლექსებში ეხებოდა საქართველოს ყოველ საპირბორტო საკითხს.

კ. ნიკოლაძე, ამავე დროს, ცნობილი პედაგოგიც იყო. ის ქუთაისის რეალურ სასწავლებელში ასწავლიდა ფრანგულ და გერმანულ ენებს. ერთდროულად ეწეოდა მთარგმნელობითს მუშაობასაც. მის კალამს ეკუთვნის პუშკინის, ნეკრასოვის და სხვა რუსი მწერლების თარგმანები. კონსტ. ნიკოლაძე ინგლისელი კლასიკოსის დიკენსის ერთი პირველი მთარგმნელია (დიკენსის მოთხრობა „რაშია ბენდიერება“ დაიბეჭდა ჟურნალ „მოამბეში“, 1895 წ.).

სიცოცხლის უკანასკნელ წლებში კონსტანტინე ნიკოლაძემ დაწერა მეტად საყურადღებო მოგონებები, რომელშიც ასახულია მე-19 საუკუნის საქართველოს ინტელიგენციის, ცნობილი ქართველი მწერლების აკაკი წერეთლის, ნიკო ნიკოლაძის, გიორგი წერეთლის და სხვათა ცხოვრებისა და მოღვაწეობის საინტერესო მომენტები.

მაია ბარამიძე

ჩემი მემუარები

1.

ჩემი დაბადება და ბავშვობა. მშობლები. პატრიკეთი. ივანე ტაიგელის ოჯახი, სადაც მე მივიღე პირველი სწავლა. გერმინა გრიგოლის ასულის კენიგი — ჩემი მასწავლებელი ქალი და მისი გავლენა ჩემზე. საზღვარგარეთ გამგზავრება.

მე დავიბადე 1860 წელს, პირველ მაისს, ქუთაისში. ჩემი მამა, იაკობ მათეს (მამუქას) ძე ნიკოლაძე, სკანდელი იყო, დედა ელისაბედ, ფირან ლორთქიფანიძის ასული — დიდი ჯიხაშიელი. ჩემი მშობლების

ბავშვობისას, მაშინდელი ჩვეულების მიხედვით, მე გამაძიძავეს სოფ. პატრიკეთში, ქუთაისის ახლოს. ორი წლის ვიყავი, როცა სახლში მომიყვანეს ქუთაისში. ჩვენი სახლი მშვენიერს ადგილზე იდგა: რიონის პირად, ღოშპიტლის ქუჩაზედ. ორი მხრით ღოშპიტლის ქუჩა უხვევდა, მესამე მხრით ეკვროდა ნიკოლაძის ქუჩა (რიონის ქუჩა) და მეოთხე მხრით კი რიონი ჩამოუდიოდა. ჩვენი ეზო, ხეებით დაჩრდილული, ყველას იზიდავდა. ეზოში იყო, ბალით და ბოსტნით, სახლი — დიდი და კარგი საცხოვრებელი. აქ გავატარე ჩემი ბავშვობა. ეხლაც თვალწინ მიდგას ჩვენი ოჯახის წევრები, ჩემი დები: ანიშკა¹, ოლიმპიადა², კატო³ და ფროსიკო⁴ (მეხუთე ჩემი და ნატალია⁵ გათხოვილი იყო ლუკა ქორქაშვილზე და ცხოვრობდა სოფ. ხონში) და ჩემი ძმები ნიკო და ლადიკო⁶. თუმცა ნიკო ამ ხანებში იშვიათად იყო სახლში, საზღვარგარეთ იმყოფებოდა.

ჩემს დაძმებში ყველაზე პატარები ვიყავით მე და ჩემი და ფროსიკო. უფროსი დები და ძმა ლადიკო, როცა დრო ჰქონდათ, ყოველთვის გვართობდნენ და არ სწყინდებოდათ ჩვენთან თამაში.

მახსოვს აგრეთვე, გადია, მოხუცებული ქალი, რომელიც ყველას გვივლიდა და მოსამსახურე გოგო მატრონა ჩხიკვაძე. ეს უკანასკნელი ჩვენ გადიასაც გვიჩვენებდა, რადგან ბევრი ზღაპრები იცოდა და ძალიან მხიარული ხასიათის იყო. ჩემი სწავლის დრო რომ მოვიდა, მამამ მიმაბარა ივანე ივანეს ძე ტაიგელის ოჯახში იმ მოსაზრებით, რომ მე, სხვა საგნების სწავლასთან ერთად, შემესწავლა გერმანული და ფრანგული ენები. ივანე ივანეს ძე ტაიგელი იყო მოხუცებული კაცი, უაღრესად წყნარი, დამჯდარი ხასიათისა. ის ხელობით იყო მესაათე. მაგრამ უფრო საინტერესო პიროვნებას წარმოადგენდა მისი დისწული გერმინა გრიგოლის ასული კენიგი, რომელსაც ჰქონდა პანსიონი და ასწავლიდა ბავშვებს. ივანე ტაიგელი შეძლებული იყო. ჰქონდა დიდებული მამული ყოფილ ბალახნის ქუჩის შესახვევში: პატარა ორსართულიანი ლამაზი სახლი და დიდი ხეხილით, ყვავილებით მორთული ბაღი. ამ ტაიგელის ოჯახში ვიზრდებოდი მე და რაც კარგი ჩვეულება შემრჩა, სწორეთ, ამ ოჯახის წყალობით არის.

ჩემს მასწავლებელს, გერმინა კენიგს, ჩვეულება ჰქონდა: სწავლის წინ ბავშვებს აუცილებლად დარიგებას მოგვცემდა. ის ხშირად გვიმეორებდა, რომ აღამიანმა სამი უმთავრესი რამე უნდა შეითვისოს მტკიცედო: ყოველთვის მართალი თქვას, სისუფთავე და წესრიგი უყვარდეს და თვითონ უნდა იყოს თავისი ბატონიც და მოსამსახურეცო.

ტაიგელის ოჯახს დავმორდი მხოლოდ მაშინ, როცა ჩემმა ძმამ, ნიკომ, გადაწყვიტა ჩემი წაყვანა საზღვარგარეთ.

საზღვარგარეთ წასვლა. მგზავრობა. სტამბოლი (კონსტანტინოპოლი), ნეაპოლი და სხვა ქალაქები, ციურიხი და ენევა. — ჩემი სწავლა და ცხოვრება ენევაში. — ქართველი სტუდენტები რუსთაველს სწავლობენ. — ჩემი თარგმანი გერმანული ლექსისა „მამულისთვის სიკვდილი“. ლიტერატორი ბენსარიონ ჭაფარიძე. ჩემი დაბრუნება საქართველოში და ამის მიზეზი.

1873 წ. იანვარში ჩემმა ძმამ, ნიკო ნიკოლაძემ, დააპირა საზღვარგარეთ დაბრუნება. მან გადაწყვიტა ევროპაში თან წაეყვანა ჩვენი ორი და: ოლიმპია და (შემდეგში გიორგი წერეთლის ცოლი) და კატო. მაშინ დიდი გატაცება იყო ევროპაში წასვლით. გამოჩენილი ქართველი მოღვაწეები: ნიკო ნიკოლაძე, გიორგი წერეთელი,⁷ სერგი მესხი⁸ და სხვები აქეზებდნენ ახალგაზღობას ევროპაში წასასვლელად, ოცნებად უსახავდნენ ევროპის განათლებას. ეს გატაცება მათ ქალებსაც ჩაუნერგეს. სწორედ 70-იან წლებში წავიდა საზღვარგარეთ განათლებულ ახალგაზრდა ქალთა პირველი გუნდი ევროპაში. ამ დროს დაისვა პირველად ჩვენს ყურნალ-გაზეთებში ემანსიპაციის საკითხი. ქალი ყურადღების საგნად გახდა.

ერთხელ, როდესაც, ჩვეულებრივ დღესასწაულის წინ ტაიგელის ოჯახიდან მომიყვანეს — სახლში დიდი ფუს-ფუსი და მზადება დამიხვდა. ჩემი დები ბარკს ალაგებდნენ, ემზადებოდნენ ევროპაში წასასვლელად. ეს რომ დავინახე, მაშინვე მივარდი ნიკოსთან და დაუწყე მუდარა, რომ მეც წავეყვანე დებთან ერთად. ნიკომ უარი ვერ მითხრა და დამპირდა წაყვანას. დედაჩემმა, რომელიც ამ დროს ავად იყო, ტირილი დაიწყო, უარი უთხრა ჩემს წაყვანაზე. ჩემს მწუხარებას საზღვარი არ ჰქონდა. უცებ დედას კისერზე მოვეხვიე და იქამდე ვეხვეწე, სანამ ჩემი გავიტანე: დედამ ნება დამართო. გახარებული იმ დღესვე გავიქეცი ტაიგელთან, ჩავალაგე ჩემი ბარგი და შინ დავბრუნდი. მეორე თუ მესამე დღეს ჩვენ: ნიკო, ოლიმპია და, კატო და მე საზღვარგარეთ გავემგზავრეთ. იმ დროს რიონ-ქუთაისის რკინისგზის შტო არ იყო გაყვანილი და ჩვენ წავედით ეტლებით რიონის სადგურზე. აქ გადავკეპით თბილისიდან ფოთში მიმავალ მატარებელში (რომელიც ახალი ხილი იყო მაშინ) და ჩავედით ფოთში. თბილისის მატარებლის ვაგონში დაგვხვდა ახალგაზრდა ქალიშვილი ოლდა ალექსანდრეს ასული გურამიშვილი, ცოცხალი გამომეტყველი სახით და ძალიან ჰკვიანი თვალებით. იგი თავის დედ-მამის ნებადაურთველად ჩვენთან ერთად მოდიოდა საზღვარგარეთ. ჩემი დის, ეფროსინეს (ფროსიკოს) პასპორტით. ფოთიდან ჩვენ გავემგზავრეთ ფრანგული გემით. გავიარეთ ბათუმი, ტრაპეზუნდი და სხვა შავი ზღვის პირას სათათრეში მდებარე ქალაქები და ჩავედით სტამბოლში (კონსტანტინოპოლში). მე პატარა ვი-

ყავი, მაგრამ მაინც შევნიშნე, რომ აქ ვიწრო და უშნო ქუჩები იყო. სამაგიეროდ სახლები მაღალი და მდიდრული მარმარილოს კიბეებით იყვნენ სტამბოლში ჩამოვხტით სასტუმროში და აქ ორი დღე დავრჩით. ნიკომ წაგვიყვანა ქალაქის დასათვალიერებლად. მახსოვს დავათვალიერეთ სასწავლებელი, სადაც დავესწარიტ გაკვეთილს. სწავლა სწარმოებდა ფრანგულ ენაზე და როგორც ნიკომ გვითხრა, მოწაფეებმა ყველამ კარგათ იცოდნენ გაკვეთილი. თვითონ ნიკო კმაყოფილი დარჩა. არ შემიძლია აქ არ აღვნიშნო ერთი ეპიზოდი, რომელსაც ადგილი ჭონდა გემით ფოთიდან სტამბოლში მგზავრობისას. ჩვენ მარტონი კი არ ვიყავით გემში. ამ გემში, რა თქმა უნდა, იყო პირველი, მეორე და მესამე კლასის ბევრი მგზავრი. ჩვენ ვიმგზავრეთ პირველი კლასით, სადაც მშვენიერი სასტუმრო და გასართობი ოთახი იყო და სადაც მსურველს შეეძლო დრო გაეტარებია, როგორც კი სურდა: წიგნის კითხვით, ბანქოს თამაშით, როიალზე დაკვრით, ცეკვით და სხვა. ჩემი ძმა და დები, ოლიკო გურამიშვილი და მე, დღის უმეტესს დროს გატარებდით ოთახში სხვა მგზავრებთან ერთად.

ერთხელ ერთმა მგზავრმა დაიწყო სტამბოლზე ლაპარაკი და სხვათა შორის, თქვა, რომ ამ ქალაქში მცხოვრებლები სჭამენ შემწვარ ბაყაყებს. ჩემს დაზე, ოლიმპიადაზე, ამან ძალიან ცუდად იმოქმედა და სთქვა — დაუჯერებელია აღამიანი ბაყაყს სჭამდესო. შეიქმნა ამ საგანზე დავა: ნიკომ ნიძლავი დასდო ოლიმპიადასთან: სტამბოლში უსათუოდ შეგაკმევე ბაყაყსო. მართლაც სტამბოლის სასტუმროში, სადილობის დროს, ნიკომ მოიხმო მოსამსახურე და შეუკვთა სადილი. სადილობის დროს ამ მოსამსახურემ შემოიტანა მშვენივრათ შემწვარი წიწილები თავისი წვენიტ. ჩვენ ყველა სიამოვნებით შევექეციტ ამ საჭმელს. ნასადილევს ნიკომ მოითხოვა ოლიმპიადას ნიძლავის გადახდა. გაოცებულ ოლიმპიადას ნიკომ აუხსნა, რომ ის გემრიელი შემწვარი წიწილები, რომელიც ჩვენ სიამოვნებით შევეჭამეთ, ბაყაყები იყოვო. ოლიმპიადას შეწუხებას საზღვარი არ ჭონდა, თან სანიძლავოც წაავო, ნიკოს წინდაწინ გაეფრთხილებია ოფიციატი — წიწილების მაგიერათ შემწვარი ბაყაყი მოეტანა.

სტამბოლიდან ჩვენ გავემგზავრეთ ამავე გემით ნეაპოლისაკენ. მშვენიერი თვალუწვდენელი ლურჯად მოელვარე წყნარი ზღვა, ლამაზი მთვარიანი ღამეები ხიბლავდა ყველა მგზავრს. ნეაპოლი ზღვიდან მშვენიერი სანახავი ქალაქია. აქ ჩვენ ჩამოვხტით და სასტუმროში დავბინავდით ერთი დღით. ნეაპოლში ჩავედით დილიტ. სასტუმროში ვისადილეთ და მაშინვე წავედით ქალაქის დასათვალიერებლად. უნდა ვთქვა, რომ ამ ქალაქის სიმშვენიერემ ძალიან გამაყვირვა და აღტაცებაში მომიყვანა. მე შევამჩნიე, რომ ჩემი დებიც და ოლიკო გურამიშვილიც ძალიან ნასიამოვნები დარჩნენ. ნიკოს ბევრჯერ უნახავს

ეს ქალაქი და საკვირველი არ არის, რომ ჩვენსავით აღტაცებულნი მოვიდა. ამ ქალაქის ახლოს იყო ქალაქი პომპეია, ვეზუვიის შთის ძირას. ვეზუვიიდან ამოხეთქილმა ნიაღვარმა დაფარა მთელი პომპეია და რაც ამ ქალაქში იყო დაანგრია და გადაწვა. როდესაც ეს საუბედურო ქალაქი გათხარეს, უცნაური სანახაობა აღმოჩნდა. ქუჩებში ნახეს გაქვავებული მცხოვრებლები, პირუტყვები და ფრინველები; დედა ძუძუმწოვარის ბავშვით; შიშით ჩახუტებულ და-ძმა; მოხუცი კაცი დასასვენებლათ დამჯდარი და სხვა კიდევ მრავალი გულსაკლავი გაქვავებული სურათები. ადამიანებისა და ცხოველების ეს გაქვავებული ფორმები შეკრიბეს და „კატაკომბებში“ მოათავსეს. ეს კატაკომბები იზიდავენ ჩამოსულ მგზავრებს და ჩვენც, რა თქმა უნდა, ნიკომ პირველად პომპეიში „კატაკომბების“ სანახავად წავვიყვანა. დავათვალიერეთ ყველაფერი დაწვრილებით, ნიკომ იყიდა სურათების ალბომები და ჩვენ დავბრუნდით ნეაპოლში. კარგი დარი იყო. ქუჩებში პატარა ყმაწვილები ყიდიდნენ ყვავილებს და სიმღერით ეგებებოდნენ მყიდველებს. ამ ყმაწვილების მხიარულებამ და სიმღერამ ძალიან გვასიამოვნა ყველა. ჩვენ გახარებული დავბრუნდით სასტუმროში. ნიკომ ბევრი რამ საინტერესო გვიამბო პომპეის ისტორიიდან და აგვისხნა ნეაპოლის მნიშვნელოვანი ადგილები და ქეგლები. ნეაპოლიდან წასვლა აღარ გვინდოდა. ჩემს ნორჩ ფანტაზიისათვის გამართლებული იყო ცნობილი გამოთქმა: „ნახე ნეაპოლი და მერე მოკვდი“.

აქედან ჩვენ გავემგზავრეთ რკინის გზით შვეიცარიისაკენ. გავიარეთ რომი, ვენეცია და სხვა ქალაქები. სიმპლონის უღელტეხილით გადავედით შვეიცარიაში და ჩავედით ციურიხში. იქ დაგვხვდნენ ბოგუმილა (ბოცია) გელიოდორის ასული ზემიანსკაია¹⁰ და ნაცვლიშვილის ოჯახი: დედა თავისი ქალ-ვაჟით. აქ ნიკომ ჩვენ დაგვტოვა დაბინავებული და თვითონ გაემგზავრა პარიზს. ჩვენ ე. ი. ჩემი დები, ოლიკო და ბოცია, დიდხანს ციურიხში არ დავრჩენილვართ, მალე გადავედით ქენევაში. იმ მიზნით, რომ მე კარგად შემესწავლა ფრანგული ენა, ქენევაში მიმბარეს საბავშვო ბაღში, სადაც უცხო ბავშვებთან ერთად დავიწყე ფრანგულ ენაზე სწავლა. ექვსი თვე ვიყავი საბავშვო ბაღში, შემდეგ გადავედი საშვალო სასწავლებელში — collège de génève. სწავლა არ ვამიჭირდა, რადგან საგნების ცოდნა მქონდა ტაიგელთან და მერე ოლიკოსთან მეცადინეობის გამო. აქ მივებარე მეოთხე კლასში, სწავლა ამ სასწავლებელში იწყებოდა მერვე კლასიდან და თავდებოდა პირველი კლასით. როცა გადავედი მეორე კლასში და მალე უნდა გამეთავებინა სწავლა, ჩემი ძმა, ნიკო, ჩამოვიდა ჩვენ სანახავად პარიზიდან ქენევაში. ამ დროს ჩვენთან იყო ჩვენი სიძე, ჩემი დის ოლიმპიადას ქმარი, ცნობილი მწერალი და პუბლიცისტი გიორგი წერეთე-

ლი. ერთ დღეს, როცა ოთახში ვიყავით ნიკო, გიორგი და მე, ნიკომ მითხრა: „კოწია, შენ აწი მალე ათავებ სწავლას, რაზედ ფიქრობ, გინდა გამოხვიდე?“ მე ამაზე ვუპასუხე ფრანგულ ენაზე (რადგან ქართულად და რუსულად ვერ მოვახერხე): „რასაკვირველია, მე ვფიქრობ ჩემი სამშობლოს თავისუფლებაზე“. ნიკომ მაშინ იგივე კითხვა მომცა რუსულად, მე ხელახლა ვუპასუხე ფრანგულად. ნიკომ დამადევა მხარზე სელი და მითხრა „tu es sot“ (შენ სულელი ხარ). მე ძალიან გამიკვირდა; არასოდეს ნიკოს ჩემთვის ცუდი რამ არ ეთქვა. ჩემს გაკვირვებაზე ნიკომ ფრანგულად მიპასუხა: „მე მისთვის გითხარი ეგ სიტყვა, რომ თუ შენ გწადია იზრუნო შენი სამშობლოს თავისუფლებაზე, უპირველესად უნდა იცოდე სამშობლო ენა და აგრეთვე რუსული. ამ ენების შესასწავლად უნდა დაბრუნდე სამშობლოში, შეისწავლო შენი დედა-ენა და რუსული ენა, უმავსოდ არ შეგიძლია რაიმე დახმარება გაუწიო შენ სამშობლოსო“. მერე ნიკო მიუბრუნდა გიორგი წერეთელს, მისცა მას ჩემი სამგზავრო ფული და უთხრა, რომ წავეყვანე საქართველოში და ჩქმი დებისთვის ჩავებარებე. გიორგი წერეთელმა ასრულა ნიკოს თხოვნა და წამომიყვანა ქუთაისში.

3.

ქუთაისში რომ ჩამოვედი უკვე თხუთმეტი წლის ვიყავი, დედა-ჩემმა და ჩემმა დებმა ჩემ მასწავლებლად მოიწვიეს ცნობილი პედაგოგი ალექსი ბესარიონის ძე ჭიჭინაძე და დაავალეს მოვემზადებინე თბილისის რეალურ სასწავლებელში მეხუთე კლასში მისაბარებლად. მართლაცდა ალექსი ჭიჭინაძემ¹¹ მომამზადა. მე შევედი თბილისის რეალურ სასწავლებლის მეხუთე კლასში. ვერ ვიტყვი, რომ ძალიან კარვად ვსწავლობდი, მაგრამ, სამაგიეროდ, ბევრს ვკითხულობდი, თან ორგაზეთს ვსცემდი: ერთს რუსულად: „Юношеские ведомости“ და მეორეს ქართულად — „ერთობა“. ორივე გაზეთი, რასაკვირველია, ხელნაწერი იყო და ნებადაურთველი. რუსულ გაზეთში მონაწილეობას იღებდა, სხვათა შორის, ოსკარ შმერლინგი¹², რომელიც ათავსებდა ჩვენ გაზეთში თავის კარიკატურებს. ერთი ასეთი კარიკატურა შეიქმნა მიზეზი რუსული გაზეთის დახურვისა. ამ კარიკატურაში ასახული იყო თბილისის რეალური სასწავლებლის შენობა. ჭიშკარში იყო დახატული ამ სასწავლებლის დირექტორი პენჩინსკი, ფეხებგაშლართული იდგა და ხელში ეკავა ქალაღი წარწერით: „На все стороны“. ამ სიტყვებით ისტუმრებდა ეს დირექტორი თავის კურსდამთავრებულ მოწაფეებს, რომლებიც გამოდიოდნენ დირექტორის ლაჯებ შუა. ეს კარი-

კატურა აღნიშნავდა მოწაფეების უკმაყოფილებას იმით, რომ რეპრეზენტების გამოცდები უნდა ჩიებარებინათ უმაღლეს სასწავლებელში შესასვლელად. მე და ზოგიერთი ამხანაგები და აგრეთვე კლასიკური გიმნაზიის მოწაფეები ზშირათ დავდიოდით ქართულ თეატრში წარმოდგენაზე. ჩვენი საყვარელი არტისტები იყვნენ: ნატო გაბუნია, მარიამ საფაროვის ქალი, ჩერქეზიშვილის ქალი, ვასო აბაშიძე, კოტე მესხი¹², კოტე ყიფიანი¹¹, ლადო მესხიშვილი¹³. ქართულ თეატრში სიარულს გვიშლიდნენ, აგრეთვე ძალიან გვიშლიდნენ სკოლაში ქართული წიგნების მოტანას და ქართულად ერთმანეთში ლაპარაკს.

რეალურ სასწავლებელში ყოფნის დროს ჩემი ყველაზე ახლო და გულითადი ამხანაგები იყვნენ: ოსკარ შმერლინგი, ივანე ანდრონიკაშვილი (შემდეგში აგრონომი და ბათუმის ქალაქის თავი), ვანიჩკა ალიხანოვი, ვასილ სულხანიშვილი და ვალერიან გუნია¹⁶. ამათთან მე მიყვარდა დროს გატარება, საუბარი, კითხვა. ჩემი სწავლის დროს მე და ზოგიერთი ჩემი ამხანაგები შაბათობით დავდიოდით სტუმრათ ლადო მესხიშვილთან და მის ოჯახში ვატარებდით დროს სხვა და სხვა კითხვების გარჩევაში, საუბარში, წიგნებისა და ჟურნალ-გაზეთების კითხვაში. ჩვენი ზელმძღვანელი ყოველთვის იყო თვითონ ლადო.

მახსოვს ერთი ეპიზოდი, რომელიც მოხდა ჩემი მეხუთე კლასიდან მეექვსეში გადასვლის დროს, გამოცდების შემდეგ. ვალერიან გუნია (შემდეგში ცნობილი ლიტერატორი და მსახიობი), უნდა გადასულიყო მეოთხე კლასიდან მეხუთე კლასში, მაგრამ სუსტად სწავლის გამო, დარჩა იმავე კლასში. როცა გამოგვიცხადეს ჩვენი ბედ-იბღლის საქმე, ჩვენი სასწავლებლის ინსპექტორმა აპოლონ ათანასის ძე ივანენკომ გუნიას „ახარა“, რომ ის დარჩა იმავე მეოთხე კლასში და ურჩია: „წადი შენ სოფელში, დაიდგი თავზე თაბახი და ხილი გაყიდეო“. ამ ცინიკურ რჩევაზე ვ. გუნიამ მტკიცედ და საბატიოდ უპასუხა: „მე ავირჩევ ჩემს გზას — ხალხის სამსახურს, ენახოთ, აქაური „ზუბრიაკების“ სახელი დარჩება თუ ჩემიო“. როგორც კარგად ვიცით, მან თავისი სიტყვა გაამართლა.

სასწავლებელში ყოფნისას მე და ჩემი და ფროსიკო (შემდეგში ალექსი ბესარიონის ძე ჭიჭინაძის ცოლი), ვიდევით ჩემი ძმის ნიკო ნიკოლაძის ოჯახში. ნიკოს ამ დრო ყავდა პირველი ცოლი, ბოგუმილა (ბოცია) ზემიანსკის ქალი და ორი პატარა ქალიშვილი¹⁷. ნიკო სცემდა რუსულ გაზეთს „Орбис“-ს¹⁸, რომელსაც დიდი ვაგლენა ქონდა საზოგადოებაზე. ამ გაზეთში, სხვათა შორის, იბეჭდებოდა პოეტ სიმბორსკის¹⁹ ლექსები. ეს პოეტი ერთხელ თავის ლექსში შეეხო აკაკი წერეთელს. აკაკიმ თავისებური სარკასტული პასუხი დაუბეჭდა. ამ პასუხმა გამოიწვია სიმბორსკის ლექსი, რომელშიც სწერდა:

Ошибся я: не в феврале
Рождён Акакий Церетели,
Рождён он первого апреля,
Апреля первого умрёт!

გაზეთის გამოცემა უწინ ძალიან ძნელი იყო. ნიკოს ბრძოლა ქონდა ცენზურასთან. მის გაბედულებაზე ამ მხრით ყველა ლაპარაკობდა. ცენზორს რამდენჯერმე სახლში შეუღერდა და დემუქტრა. 1880 წელს²⁰ გაიმართა ცნობილი პროცესი ცენზურასა და ნიკოს შორის, ამ პროცესს საზღვარგარეთის გაზეთებიც ეხმაურებოდნენ. გარდა ცენზურის სასატიკო ზომებისა, ბევრჯელ გაზეთის გამომცემელი უფულობის გამოც მძიმე მდგომარეობაში ვარდებოდა. ნიკო ბევრჯერ მინახავს გაჭირვებაში ჩავარდნილი უფულობის გამო, საგაზეთო ქალაქის და ტიპოგრაფიის ფული რომ არ ქონია, მაგრამ მას ასეთ გასაჭირში შევლოდენ ხან ამხანაგები და ხან მისი მოსამსახურე. ნიკოს მოსამსახურე რაჭველი იყო, სახელად ლავრენტი (გვარი აღარ მახსოვს). როცა ნიკოს ფული შემოაკლდებოდა, ეს ლავრენტი წავიდოდა, დააგირავებდა თავის ოქრო-ვერცხლის საბრტყელს და ნიკოს მოუტანდა ფულს გაზეთის გამოსაცემათ. სამაგიეროთ, ნიკოც დიდ პატივს სცემდა ლავრენტის. როცა ფულს იშოვნინდა, საჩუქრებით აავსებდა ხოლმე. ნიკო ძალიან ხელგაშლილი იყო ფულზე.

ნიკოს ძალიან უყვარდა დროს გატარება, მზიარული და მოძრავი კაცი იყო. ნადიმში ძალიან ილხენდა, ღვინოსაც სვამდა, მაგრამ ზომიერად. დამთვრალი ჩემს სიცოცხლეში არ მინახავს. ცხოვრების წესი ევროპული ქონდა. ადრე წვებოდა, ადრე დგებოდა. მთელი დღე წიგნი ეკავა ხელში ან სწერდა. აღფრთოვანებული ლაპარაკი იცოდა.

4.

მე 1883 წლის ივნისში დავასრულე სწავლა რეალურ სასწავლებელში. ოჯახური მდგომარეობის გამო, პეტერბურგში წასვლა სწავლის გასაგრძელებლად შეეძელი მხოლოდ 1883 წლის დამლევს. ჩემი და, ფროსიკო, პეტერბურგში იყო ბესტუჟევის კურსებზე მათემატიკური ფაკულტეტის სტუდენტად და ბინა ქონდა ჩემ რძალთან, ბოციასთან. მე პეტერბურგის სადგურზე დამხვდენ: ფროსიკო და ბოცია, რომელთაც წამიყვანეს თავიანთ ბინაზე. ამ ბინაზე დავრჩი მე ორი თვე, მერე ვიქირავე ოთახი და დავიწყე ცალკე ცხოვრება.

პეტერბურგში ამ დროს ცხოვრობდენ ჩემი დეიდაშვილები — ფეფიკო, ლიზიკო, პლატონი და დათიკო ხელთუფლიშვილები. ფეფიკო და ლიზიკო სწავლობდენ ბესტუჟევის კურსებზე, პლატონი მათემატიკურ ფაკულტეტზე იყო უნივერსიტეტში და დათიკო იურიდიულ-
8. ლიტერატურის მატეანე

ზე. მათი უმცროსი ძმა²¹, რომელიც ამ დროს ქუთაისის გიმნაზიაში სწავლობდა, უდიდესი ტალანტის ადამიანი იყო. მან სულ ახალგაზრდამ დასწერა საინტერესო წიგნი „საქართველოს შეერთება რუსეთთან“²². იგი იყო შეუდრეკელი მებრძოლი თვითმპყრობელობის წინააღმდეგ. ხელთუფლიშვილებთან პეტერბურგში ახლო ურთიერთობა მქონდა. ლიზა ხელთუფლიშვილი დიდი მეგობარი იყო აკაკი წერეთლის. ნიკო ნიკოლაძის „ობზორშიაც“ თანამშრომლობდა ხოლმე.

5.

1884 წელს, ივლისის დამლევეს ჩემთან მოვიდა ხუთი ამხანაგი, ოთხი ვაჟი და ერთი ქალი და მთხოვეს მათთან ერთად წავსულიყავი დროს გასატარებლად პეტერბურგის მახლობლად ზღვის პირად ე. წ. „თავისუფალ კუნძულზე“. ეს სახელი ამ ადგილს შეარქვა პეტერბურგელმა ახალგაზრდობამ, რომელიც თავისუფლებას მოწყურებული თავის კეთილშობილ სურვილებს კუნძულების სახელწოდებაშიაც კი ხატავდა. „თავისუფალ კუნძულზე“ შესანიშნავი დრო გავატარეთ: ვინადირეთ, ვიკითხეთ ლექსები, ვილაპარაკეთ ხალხის განთავისუფლებაზე და მაშინდელ მღელვარე საკითხებზე. ბოლოს დავბრუნდით პეტერბურგში. ჩვენ აღფრთოვანებული ვიყავით მეგობრული სიყვარულით, პეტერბურგის მშვენიერი „თეთრი ღამეებით“. მე ბევრ ქვეყანაში მიცხოვრია, მაგრამ ისეთი კაცის ხასიათზე უძლიერესი გავლენის მქონე ღამეები, როგორც იცის პეტერბურგში, არ მინახავს. კაცზე რადაც ზებუნებრივი გავლენა აქვს ამ ღამეებს. მე ამ დროს ლექსებს ვწერდი ქართულად და რუსულად. მეგობრებმა მთხოვეს „თავისუფალ კუნძულზე“ გატარებული ღამის სახსოვრად დამეწერა რამე. მეც იმ ღამესვე დავწერე შემდეგი ლექსი:

ВОЛЬНЫЙ ОСТРОВ

Невольный край, где всё напрасно
Свободы ищут, не найдут,
Скажи, откуда всеблаженный
Явился «вольный» остров тут?
Скажи, зачем тут слово «вольный».
Среди «невольных» царских слуг,
Смущает так жестоко — больно
Свободы друга чуткий слух?
Я вопрошал и мне ответом
Холодный ветер с моря бил..
Раз посетил я этот остров,
Его, покинув не забыл!
О! Вольный остров! Обращаюсь
К тебе с приветом каждый раз,
Как только снова возвращаюсь,

К тебе я мыслью, вспомню час,
 Когда свободный, средь свободных,
 Свободно жизнью ликовал!
 Себя когда я, сын неволи,
 Счастливым мира приживал!
 Увы! Не вечно тут ничто:
 Свободным был я лишь тогда!
 Невольным был, невольным стал,
 Невольным буду я всегда!..

ამ ლექსის სევდიანი კილო დღევანდელი ახალგაზრდობისთვის ძნელი გასაგები იქნება. ჩვენ კი, მაშინდელი თაობა, მწუხარების ტყვე ვიყავით. წამიერ მხიარულებასაც კი მწუხარების ჩრდილი ახლდა. ჩვენ მულამ საესე ვიყავით იმის გრძობით, რომ თვითმპყრობელობის მონები ვართ. ქართველი ახალგაზრდობისთვის თავისი ქვეყანა ჰგავდა გალიას, იგი აქეთ-იქით აწყდებოდა რკინის კედლებს, მაგრამ გამოსავალი ვერ ენახა. ქართული ენა იდევნებოდა, ქართული კულტურა მეფის კლანებში იყო მომწყვდეული. ქართველი მოღვაწეები უდიდეს დამცირებას განიცდიდნენ ყოველ ფეხის ნაბიჯზე. ხალხს მწუხარების ძაძა ეცვა. აი, ამით იყო გამოწვეული ჩემი ლექსის სევდიანი კილო. მართო სახელიც — კი „თავისუფლების კუნძული“ ჩვენში მაშინდელი ახალგაზრდობის ოცნების გაღიზიანებას იწვევდა და ცრემლიან განწყობილებაზე გვაყენებდა.

6.

პეტერბურგში მე ჩავედი 1883 წლის ბოლოს და დავიწყე მზადება გზათა ინჟინრების ინსტიტუტის მესამე კურსზე შესასვლელად, რადგან პირველი და მეორე კურსი დახურული იყო. მე პეტერბურგში ჩასვლისთანავე მოვეწყვე მაზინგის უმაღლეს კურსებზე. ამ კურსებზე სულ სხვა და სხვა მიმართულების და ზასიათის ახალგაზრდობა სწავლობდა. ეს კურსები მე არ დამიმათავრებია. ამ პერიოდში მე გამიტაცა პოლონეთიდან გადმოსახლებული იან პიტკევიჩის ქალიშვილმა ალოისამ²³. ეს გატაცება ჩვენი ოჯახის შექმნით დამთავრდა. ჩვენ დავიქირავეთ ბინა პეტერბურგში, პუშკინის ქუჩაზე. მე შევეუდექი თვითგანვითარებას და 1886 წელს მაისამდის განუწყვეტლივ ვკითხულობდი პეტერბურგის ბიბლიოთეკაში. მაისში გადმოვედი ქუთაისში საცხოვრებლად.

პირველი სამსახური მიმოვნა ჩემმა ძმამ ნიკომ ბაქოში, როტმილდის ნავთის სამარეწველო დაწესებულებაში. მაგრამ ეს ადგილი არ მომეწონა, მალე დავტოვე და ჩამოვედი ქუთაისში. აქ დამხვდა ჩემი სიძე გიორგი წერეთელი, ჩემი დის ოლმპიადას მეუღლე. მან მიმოვნა ადგილი ქუთაისში, მიწათმოქმედებისა და სახელმწიფო ქონების სამმართველოში, რომლის უფროსი იყო ანდრია სიმონის ძე გამრეკლოვი.

აქ დავრჩი მე 1887 წლის 8 დეკემბრიდან 1910 წლის 15 სექტემბრამდე. ქუთაისში მუშაობიდან ყველაზე ნათლად მახსოვს 1905 წლის რევოლუციის პერაოდი. 1905 წელს ისე, როგორც ყველგან, ქუთაისშიაც იმართებოდა დემონსტრაციები და აჯანყებები. ჩვენი დაწესებულების მოსამსახურეებიც ხშირად ვაწყობდით მიტინგებს ე. წ. სალორიის ტყეში. ჩვენ დაწესებულებაში მეტყვევდ მსახურობდა სახელგანთქმული პოეტის ვლადიმერ მაიაკოვსკის მამა, რომელსაც აგრეთვე ვლადიმერი ერქვა. ვლადიმერ მაიაკოვსკი ძალიან კეთილშობილური ხასიათის კაცი იყო და თავისი ხასიათის გამო ყველას უყვარდა. თავისი საქმე ბაღდადის უბანში ძალიან კარგად დააყენა, გლეხობის სიყვარული დაიმსახურა. მაიაკოვსკი მხურვალე მონაწილეობას იღებდა 1905 წლის ჩვენს დემონსტრაციებში. მახსოვს ორჯერ დაგვესხენ თავზე ქანდაკებები. ერთხელ სალორიის ტყეში და ერთხელ რეალურ სასწავლებლის შენობაში.

სხვათაშორის, მაიაკოვსკის მოყვებოდა ხოლმე ჩვენთან თავის ვაჟი — ვალოდია, შემდეგში ცნობილი პოეტი. ეს ყმაწვილი დიდი ტანის იყო და გარეგნულად მამას გაყდა. მან მიიქცია ჩვენი ყურადღება მშვენიერი ქართულის საუბარით, მამამისი დამტკრეულად ლაპარაკობდა ქართულს. ის გვიამბობდა თუ როგორ გატაცებული იყო მისი ვაჟი, რომელიც ქუთაისის გიმნაზიაში სწავლობდა, რევოლუციურ დემონსტრაციებით. მამას ეშინოდა რაიმე ხიფათში არ გაბმულიყო მისი ვაჟი.

1905 წლის რევოლუცია დაამარცხა თვითმპყრობელობის ბნელმა ძალამ და ხალხი დათრგუნა.

საშინელი რეაქცია გამეფდა. ამ რეაქციამ გამოხატულება პოვა ინტელიგენციის სულიერ განწყობილებაში და მწერლობაშიაც კი. ისეთი რევოლუციური მგოსანიც კი, როგორიც იყო იროდიონ ევლოშვილი, რომლის ლექსებს 1905 წ. პერიოდში მღეროდენ, რეაქციის დამთავრების შემდეგ თითქოს დადუმდაო. მისი ჩანგი აღარ ქლერდა ძველებურად, იმედიანად. რეაქცია განსაკუთრებით მძვინვარებდა დასავლეთ საქართველოში, სადაც გაჩნდა თავისი ყაჩაღური რაზმით გენერალი ალიხანოვი. ეს სისხლისმსმელი გენერალი მთელს სოფლებსა და ქალაქებს წვადა. დასავლეთ საქართველოს ქალაქები და სოფლები სულ აიკლო. ოღონდ გადაარჩა ქალაქი ფოთი ჩემის ძმის ნიკო ნიკოლაძის წყალობით. ნიკო მტკიცედ შეხვდა ალიხანოვს და უთხრა, რომ ქალაქის მთელი ქონება დაგირაგებულა საზღვარგარეთ და თუ რაიმე ზიანი მოუვიდა, რუსეთის მთავრობა აგებს პასუხსო. ამ ფანდით გადაარჩინა ნიკო ნიკოლაძემ ფოთი სისხლისმსმელი ალიხანოვის რაზმისგან განადგურებას.

80—90-იანი წლების ქუთაისი მრავალმხრივ საინტერესო ქალაქი იყო. ტფილისის შემდეგ ქუთაისი პირველი ქალაქი იყო, სადაც ქართული კულტურის და საზოგადო ცხოვრება სდულდა. ზოგ შემთხვევაში, ამ მხრით, ის ტფილისსაც ეჯობებოდა. განსაკუთრებით აღსანიშნავია ქუთაისის ინტელიგენციის სიმრავლე და ყოველ საზოგადო საქმეში მოწინავეობა. თეატრი, მწერლობა, ჟურნალ-გაზეთობა, ბანკი — აი ქუთაისის ინტელიგენციის სარბიელი. 90-იანი წლებიდან ამას მიემატა მარქსისტ-რევოლუციონერების მუშაობა.

ქუთაისის კულტურის და მწერლობის ქალაქად ქმნიდა განსაკუთრებით რა მდგომარეობა, რომ აქედან იყვნენ გამოსულნი და ცალი ფეხი ქუთაისში ედგათ ისეთ გამოჩენილ მოღვაწეებს 60-იანი წლებისას, როგორც იყვნენ აკაკი წერეთელი, გიორგი წერეთელი, ნიკო ნიკოლაძე, სერგი მესხი, კირილე ლორთქიფანიძე²⁴ და სხვები. ეს მოღვაწეები ნახევრად ქუთაისში იყვნენ და აცოცხლებდნენ ამ ქალაქის საზოგადო ცხოვრებას, მწერლობას. განსაკუთრებით აკაკი წერეთელი ხშირი სტუმარი იყო ქუთაისის. ვისაც კი აკაკი უნახავს ქუთაისის ლამაზ ქუჩებში — არასოდეს დაავიწყდება. აკაკის გარეგნობა ადამიანის გუნებაზე უდიდეს შთაბეჭდილებას სტოვებდა — ბრვე შეხედულების, თეთრი ლამაზი თმებით და გამომეტყველი სახით. მგოსანი მაგნიტურის ძალით იზიდავდა თავისკენ ყველა გამველეს და უნებურად მიახდევდა მისკენ. აკაკი ჩვენი ოჯახის უახლოესი ადამიანი იყო. მას ძალიან ხშირად და ხანგრძლივი დროის განმავლობაში ვხვდებოდით.

მეორე მოღვაწე, რომელმაც დიდი კვალი დატოვა ჩემს ცხოვრებაზე — იყო დიდებული ადამიანი ჩემი სიძე გიორგი წერეთელი. ასეთი მომქმედი, შრომის მოყვარე და იდეალისათვის თავგამოდებული ადამიანი მე იშვიათად მინახავს. აკაკიზე და გიორგი წერეთელზე მე ცალკე შევჩერდები. ეხლა მინდა დაუბრუნდე შესანიშნავ პიროვნებას, კირილე ლორთქიფანიძეს. კირილე ლორთქიფანიძე დღეს ისე აღარ იხსენიება მწერლობაში. გასულ საუკუნეში კი მას 60—70-იანი წლების მოღვაწეებში დიდი პატივი ჰქონდა დამსახურებული. მას უდიდესი პატივისცემით ეპყრობოდნენ გამოჩენილი მოღვაწეები: ილია ჭავჭავაძე, აკაკი წერეთელი, ნიკო ნიკოლაძე, გიორგი წერეთელი, სერგი მესხი და სხვები. მასში ყველას იზიდავდა დიდი ზნეობრივი სისპეტაკე, მისი გარეგნობაც თითქოს სულიერ შინაარსს შეეფერებოდა. მშვიდი გამომეტყველება, ნელი სიარული, ბოლოს თოვლივით თეთრი თმა და წვერები, რომელსაც ყოველ დღე თბილი წყლით და საპნით იბანდა. მის სისუფთავეზე მრავალი ანექტოდი, უმთავრესად აკაკიდან

მოდლოდა. აკაკი უვრცელეზდა ხმას, ვითომც კირილე შუალამეზს ვეზღვეთ. ბოლა პირის დასაბანად, რომ დილისთვის გათავება მოესწრო, ვითომც სამსახურში, სადილათ და ვახშმათ სხვადასხვა შარვალს იცვამდა და სხვა. ერთხელ აკაკიმ ჩვენთან სადილათ სთქვა, ჩემი პენსიის საქმე ისე გაქიანურდა კირილეს პირის დაბანასავით, რომ აღბათ არაფერი გამოვყო. კირილემ იქ იჯდა და მშვიდად იღიმებოდა. აკაკის და კირილეს მაინც ძალიან უყვარდათ ერთმანეთი. ჩემის ფიქრით, აკაკის ყველაზე უახლოესი გულწრფელი მეგობრები იყვნენ კაცებიდან — კირილე და სერგია ბახტაძე, ქალებიდან კი ჩემი და ანიჩქა ნიკოლაძე და ნელი წირეთელი. მათთან გრძნობდა აკაკი ყველაზე თავისუფლად თავს და სხვებთან — განსაკუთრებით თავადაზნაურობასთან, ის არ იშურებდა შხამიან ისრებს, ხშირად აბუჩად ივდებდა და არაგულწრფელი იყო, სამაგიეროთ თავის გულითად მეგობრებთან აკაკი იყო ბავშვივით გულჩვილი, მოსიყვარულე და მეტისმეტად ნაზი სულის ადამიანი.

ამ ბრწყინვალე ვარსკვლავების გარდა, ქუთაისში იყო მთელი პლეადა მოღვაწეებისა, მწერლების, მოწინავე ინტელიგენციის. იყო ინტერესების დიდი შეჯახება და ბრძოლა.

თბილისის „ბანკობიადამ“ თავისი გამოხატულება პოვა ქუთაისში. ქუთაისში „ბანკობიადის“ ყველაზე გახმაურებული მოღვაწე იყო კალისტრატე ჩიკვაძე, ნიჭიერი, ენამახვილი, მოხერხებული ვეჭილი. აკაკი ძალიან დასცინოდა ხოლმე კალისტრატეს, მაგრამ არც ის რჩებოდა უკან, სამაგიერო გონებასამახვილობა იმასაც მზად ჰქონდა. კალისტრატე ჩიკვაძემ რამდენჯერმე ზედიზედ გაიმარჯვა საბანკო ბრძოლაში. მას მხარს უჭერდნენ ახლად ფეხადგმული ვაჭრები და ქუთაისელი მდიდარი ებრაელები.

მე საგანს გადავუხვევ და აღენიშნავ რომ, ამ დროს ქუთაისისათვის დამახასიათებელი იყო ერთი გარემოებაც: იქ თავმოყრილი იყო უთვალავი უქნარა თავადაზნაურობა. ისინი უსაქმოდ მთელი დღეები დასერიზობდნენ ქუთაისის ქუჩებში და განსაკუთრებით უყვარდათ ქუთაისის მშვენიერ ბაღში განცხრომა. საღამოს იწყებოდა ბანქოს თამაში ოჯახებში ან კლუბებში.

ქუთაისი განთქმული იყო არა მარტო ლიტერატურულ-საზოგადოებრივი ინტერესებით, არამედ თეატრალური ცხოვრებითაც. მე აქ დავასახელებ ჩემი დის, კატო ნიკოლაძის მეთაურობით წამოწყებულ კულტურულ საქმიანობას. ეს იყო ე. წ. „შაურიანი წარმოდგენები“. ამ წარმოდგენებმა დიდი პოპულიარობა მოიპოვეს. კატო ნიკოლაძის მესვეურობით წამოწყებულ თეატრალურ და ლიტერატურულ მუშაობაში მონაწილეობას იღებდნენ ელენე ყიფიანი — ლორთქიფანიძისა (ანტონ ლორთქიფანიძის მეუღლე), ელენე ხელთუფლიშვილი, ანას-

ტასია ნიკოლაძე, მელანია გველესიანი და სხვა. მათი უმეტესობა აგრეთვე რუსულ და განსაკუთრებით ევროპული ენებიდან თარგმნიდნენ მხატვრულ ნაწერებს. მათ გამოსცეს თავიანთი თარგმანები შემდეგში სერიებად: „ქართველ ქალთა თარგმანები“²⁵. ჩვენი ცნობილი მწერლები აკაკი, გ. წერეთელი, ნიკო ნიკოლაძე, სერგი მესხი მათ თანაგრძნობას უწყევდნენ. ქალთა აღნიშნულ წრეს თავის მხრით გავლენა ჰქონდა ჩვენს მწერლებზე და მათ მოღვაწეობაზე. ეს წრე უმთავრესად ყურადღებას აქცევდა ქალაქის ღარიბ ფენებს, მუშებს, გლეხებს და ამ შაურთან ბილეთებს მათ ხშირად უფასოდაც ურიგებდნენ. მათ მუშაობას დემოკრატიული ხასიათი ჰქონდა და მნიშვნელოვანი კვალიც დატოვა მაშინდელ მშრომელ ახალგაზრდობის გათვითცნობიერების საქმეში.

ასეთი იყო ქუთაისის საზოგადოებრივი სახე წარსული საუკუნის დასასრულს.

1. ანასტასია (ანიჩკა) ნიკოლაძე (1847—1931), პედაგოგი, მთარგმნელი, თანამშრომლობდა ჟურნალ „ჭევილში“. მისი თარგმანები იბეჭდებოდა წიგნში: „მოთხრობანი ქართველ ქალებისაგან ნათარგმნი“.
2. ოლიმპიადა ნიკოლაძე (1852—1884), გიორგი წერეთლის პირველი ცოლი, საზოგადო მოღვაწე.
3. ეკატერინე (კატო) ნიკოლაძე (1856—1931), პედაგოგი, მთარგმნელი (ანიჩკას და კატოს ქალთა პანსიონი ჰქონდათ ქუთაისში).
4. ეფრასინე (ფრასიო) ნიკოლაძე, საზოგადო მოღვაწე (ცოლად ჰყავდა ცნობილ პედაგოგს ალექსი ჭიჭინაძეს).
5. ნატალია ნიკოლაძე, საზოგადო მოღვაწის ლუკა ქორჭაშვილის მეუღლე.
6. ვლადიმერ (ლადეო) ნიკოლაძე (1849—1872), სრულიად ახალგაზრდა გარდაიცვალა ციურისში.
7. გიორგი წერეთელი (1842—1900), ბელეტრისტი, კრიტიკოსი, გაზეთ „დროების“ (1866—69), „სასოფლო გაზეთის“ (1868—73 წ.) რედაქტორი.
8. სერგი მესხი (1844—1883), 60—70-იანი წლების ცნობილი პუბლიცისტი და მოღვაწე, „დროების“ რედაქტორი (1869—83) წლებში.
9. ოლღა გურამიშვილი (1855—1940), საზოგადო მოღვაწე, ნიკო ნიკოლაძის მეორე ცოლი.
10. ბოგუმილა (ბოცია) ზემიანსკაია (1854—1931), ნიკო ნიკოლაძის პირველი ცოლი (1875 წ. ჰვარისწერა მოხდა ვენაში).
11. ალექსი ჭიჭინაძე (1851—1917), ცნობილი პედაგოგი, მწერალი.
12. ოსკარ შმერლინგი (1863—1938), მხატვარ-კარიკატურისტი, თანამშრომლობდა ჟურნალებში „ნაკადული“, „ჭევილი“, „ემშაჰის მათრახი“, „ტარტაროზი“, „ნიანგი“.
13. კოტე მესხი (1857—1914), მსახიობი, საზოგადო მოღვაწე.
14. კოტე ყიფიანი (1889—1921), გამოჩენილი მსახიობი, დრამატურგი, საზოგადო მოღვაწე.
15. ლადო მესხიშვილი (1857—1920). ცნობილი მსახიობი, რეჟისორი, საზოგადო მოღვაწე.
16. ვალერიან გუნია (1862—1938), საქართველოს სახალხო არტისტი, საზოგადო მოღვაწე.

17. იგულისხმება ნიკო ნიკოლაძის ქალიშვილები — ნინო (თალიყო) და ელენე (დოდო) ნიკოლაძეები.
18. „Обзор“ — პროგრესულ-დემოკრატიული მიმართულების ყოველდღიური პოლიტიკურ-ლიტერატურული გაზეთი, რომელიც გამოდიოდა თბილისში ნ. ნიკოლაძის რედაქტორობით (1878—1883 წლებში).
19. ნ. სიმბორსკი — 80—70-იანი წლების რუსი პოეტი, პუბლიცისტი, მთარგმნელი. ნ. ნიკოლაძის მიწვევით თანამშრომლობდა გაზ. „Обзор“-ში. იყო მხატვრულ-უმორისტულ ჟურნალ „Фаланга“-ს რედაქტორი (ჟურნალი გამოდიოდა თბილისში 1880—1881 წლებში).
20. ავტორს წელი შეცდომით აქვს მითითებული, იგულისხმება 1878 წ. 4 დეკემბრის პროცესი, რომელმაც გაარჩია „ობზორის“ რედაქტორის ნ. ნიკოლაძის საქმე ცენზურისაგან აკრძალული სტატიისა და ამოღებული ადგილების თვითნებურად გაშვების გამო. ნ. ნიკოლაძემ ეს პროცესი მოიგო.
21. იგულისხმება მიხეილ ხელთუფლიშვილი (1866—1895 წ.), ისტორიკოსი, საზოგადო მოღვაწე.
22. იგულისხმება მიხ. ხელთუფლიშვილის წიგნი. „საქართველოს შეერთება რუსეთთან“ („Вступление Грузии в Российской империи“, 1901 წ.). ამ წიგნის ხელნაწერი ინახება ლიტერატურის მუზეუმში.
23. ალოისა პიტკევიჩი — პირველი ცოლი კონსტ. ნიკოლაძისა (გარდაიცვალა ახალგაზრდა).
24. კირილე ლორთქიფანიძე (1839—1918), ცნობილი პუბლიცისტი, საზოგადო მოღვაწე.
25. 1872 წ. ქართველმა მოღვაწე ქალებმა ეკ. მელიქიშვილმა, ელენე ყიფიანმა, ეკ. გაბაშვილმა გამოსცეს წიგნი „თარგმანი საამო საკითხავთა თხზულებათა“, ხოლო 1882 წელს გამოიცა წიგნი „მოთხრობანი ქართველ ქალებისაგან ნათარგმნი“.

მომგონება იოსებ გრიშაუვილზე

ვასილ ვასილის ძე გორგაძე დაიბადა 1895 წელს ზესტაფონის რაიონის სოფ. ზედა ილეშში (ყოფილი შორაპნის მაზრა), მღვდლის ოჯახში.

1914 წელს ეურნალ „ჭეჭილში“ დაბეჭდილი ლექსით დაიწყო ვასო გორგაძის ლიტერატურული მოღვაწეობის გზა. პირველი ლექსების წიგნი „ექსპრესი“ გამოვიდა 1929 წ.

20-იანი წლები ქართულ ლიტერატურულ ცხოვრებაში მნიშვნელოვანი და მრავალმხრივი ძიებებით აღინიშნა. ვ. გორგაძე აქტიური მონაწილე იყო ამ მეტად საინტერესო პროცესისა. იგი თანამშრომლობდა მიხეილ ჭავჭავაძის მიერ 1927 წელს დაარსებულ ალმანახ „არიფიონში“. ამ დროს საქართველოში გამოდიოდა მხატვრული ლიტერატურის ხუთიოდე ორგანო: „მნათობი“, „კავკასიონი“, „ქართული მწერლობა“, „პროლეტარული მწერლობა“ და „დროშა“. ახალმა ცხოვრებამ ახალი ამოცანები დააყენა მწერლობასა და საერთოდ, ლიტერატურის წინაშე...

„არიფიონი“, ზემოჩამოთვლილ ჟურნალებთან ერთად, წარმატებით იბრძოდა ქართული მწერლობის ახალი აღმავლობისათვის.

ვასილ გორგაძეს ახლო ურთიერთობა ჰქონდა ცნობილ ქართველ პოეტებთან, პროზაიკოსებთან, კრიტიკოსებთან, რაც ნათლად აისახა მის „მომგონებებში“.

ლეილა ქიშოშვილი

ცნობილი ჭეშმარიტებაა: მწერლის ნაწარმოებს ამოწმებს დრო და ხალხი.

გრიშაშვილი ეკუთვნის პოეტების იმ მცირე რიცხვს, რომელიც დროის გამოცდას ადვილად უძლებს და კვლავაც მომავალი თაობების წინაშე წარსდგება, როგორც ხალხის გულის მესაიდუმლე, მისი სულის ნამდვილი მომღერალი.

მან, ჩვენმა თანამედროვემ, როგორც პოეტმა და მოქალაქემ, დიდი როლი შეასრულა ჩვენს სულიერ აღზრდასა და დავაუკაცებაში.

პეტრიოდი, როცა იგი გამოვიდა და დამკვიდრდა მწერლობაში, ე. ი. ოქტომბრის რევოლუციის წინა ათეული წელი (1917 წლამდე) — იყო დრო ბნელი ძალების შემოტევისა, — მწერლობისათვის ყველაზე მძიმე და სასტიკი (ასე ახასიათებდა მას საბჭოთა მწერლობის ერთ-ერთი ფუძემდებელი მაქსიმ გორკი).

ამ დროს, უკეთ, ცხრაასიან წლებიდან, ჩემს ქართველ ამხანაგებ-

თან ერთად, ვსწავლობდი თბილისის სასულიერო სემინარიაში, განსაკუთრებული სიმკაცრით იგრძნობოდა ჩვენი ხალხის ეროვნული და სოციალური ჩაგვრა.

ვსწავლობდით არამშობლიურ ენაზე. ჩვენი დედა-ენა — ფიგურა-ლურად რომ ვთქვათ — „ლუჩაქ-ახდილი“ და შეგინებული იყო. შავ-რაზმელი ბერები მას აბუჩად იგდებდნენ.

განსაკუთრებით მძიმე იყო პანსიონში მყოფი მოწაფეების ხვედრი. ქალაქის ცენტრიდან სამი-ოთხი კილომეტრით მოშორებულ, გარე-უბანში მდებარე შენობის, ოთხკედელშუა ჩაკეტილნი — ვისხედით სიბნელეში მოწყვეტილნი ყოველგვარ კულტურულ და ადამიანურ ცხოვრებას.

ამ დროს ჩვენს ერთადერთ იმედის სხივს წარმოადგენდა ქართული პოეზია: შოთა; გურამიშვილი, ბარათაშვილი, ილია, აკაკი, ვაჟა, ირო-დიონ ევდოშვილი და ბოლოს, — სამწერლო ასპარეზზე ახლად გამო-სული ახალგაზრდა პოეტი, — ი. გრიშაშვილი.

ცინცხალი და თავისებური ნიჟის მგოსანი, ი. გრიშაშვილი, აფრა-გაშლილი გემივით ლაღად შემოცურდა ქართული პოეზიის ზღვაში. მან თავიდანვე მიიპყრო მოწინავე საზოგადოების, კერძოდ, ახალგაზრ-დობის ყურადღება.

პოეზიის მოყვარული სემინარიის მოწაფეები, მოუთმენლად მოვე-ლოდით გაზეთის „სახალხო საქმის“¹ საკვირაო დამატებას, სადაც სისტემატურად იბეჭდებოდა ახალგაზრდა პოეტის საინტერესო ლექ-სები.

მათი მოწინავე იდეების მოსახაზავად, საკმარისია დავასახელოთ ლექსების სათაურები: „ბრძოლა“, „ამხანაგებს“, „დაჰბერე, ქარო“, „ვაშა, ახალ სხივს“, „ჰაუ, მოგელი“ და სხვა.

მისმა ლექსებმა თავიდანვე მიიქცია პირადად ჩემი დიდი ყურად-ღება და ბევრი მათგანი დღემდის მახსოვს ზეპირად.

დაღვრემილა
 ზამთრის დილა —
 თოვლის ფიფქით
 შემოსილა,
 მაგრამ ჩემთვის ასე ვარჯი
 არასოდეს არ ყოფილა!

ამ სტრიქონებს სიამაყით ვიმეორებ დღესაც — ორმოცდაათი წლის შემდეგ. ამიტომ გასაგებია, თუ გრიშაშვილის გაცნობა ერთგვარ ნატე-რად მქონდა გადაქცეული.

ეს ბედნიერი მომენტიც დადგა. 1912 წლის ზაფხულზე სტუმრად ჩავედი ბორჯომში ბიძაჩემთან, რომელიც იმ დროს აგარაკზე ისვენებ-და. იქ მე რამდენიმე დღე დავრჩი.

ამ ხანებში უკვე ათიოდე ლექსი მქონდა დაბეჭდილი ქართულ პრესაში. გრიშაშვილი კი, როგორც ერთგული მევენახე, ფხიზლად ადევნებდა თვალყურს ყოველი ახალი კვირტის გამოჩენას და, რაც შეეძლო, ხელს უწყობდა მის ზრდა-განვითარებას. ამაში მალე დავრწმუნდით, როდესაც პირადად გავეცანი.

ნაშუადღევს, ბორჯომ-ბაღში სეირნობის დროს, მას მინერალურ წყაროებთან შეეხვდი. მარტო იდგა, მიუახლოვდი. მოკრძალებით გამოვეცნაურე. მან ღიმილით მითხრა: „გიცნობთ, როგორ არ გიცნობთ. თქვენ ლექსებს მე ვკითხულობ. ერთი — „ელეგია“ მე უკვე გაზეთიდან ამოვკერი და „ჩანგში“ მინდა მოვთავსო“, თან დასძინა: ორისამი დღის შემდეგ, აქ, პარკში, პოეზიის სალამო მინდა გავმართო და თქვენ ლექსი უნდა წაიკითხოთო.

გამაცნო პროგრამაც. პირველი ნაწილი იქნება ლექცია, თემაზე — ვაჟა-ფშაველას პოეზია. ლექციას წაიკითხავს გამოჩენილი ქართველი ლექტორი, წადვერიდან ჩამოვა ალექსანდრე აბაშელი. მსახიობები წარმოადგენენ პატარა პიესას. ასეთი იქნება ჩვენი სალამოს პროგრამაო.

გრიშაშვილის წინადადებამ უსაზღვროდ გამახარა. უნდა ვალიარო: ცნობილ პოეტების გვერდით ესტრადაზე გამოსვლა დიდ პატივად მიმაჩნდა, და, ამას ვარდა, ჩემი უმნიშვნელო შრომის თვით ეს ფაქტი ერთგვარ ცნობას წარმოადგენდა. ეს მათრთოვანებდა და მომავალი შემოქმედებითს სტიმულსაც აღძრავდა ჩემში.

საზაფხულო თეატრი მაშინ ბორჯომ-ბაღის შესავალთან, მინერალური წყაროების ახლოს, იმყოფებოდა, გულმა აღარ მომიტმინა. სალამოზე ერთი საათით ადრე მივედი, თეატრის წინ, ცოტა მოშორებით, ბაღის მერხზე ჩამოვჯექი. მაინტერესებდა აგრეთვე აბაშელის ნახვა. მაგრამ, სამწუხაროდ, როგორც შემდეგ ვაგიგე, იგი ავად გამხდარიყო და სალამოზე ვერ ჩამოვიდა.

რვის ნახევარზე თეატრის მაყურებლებმა უკვე იწყეს შეგროვება. მალე დარბაზი ხალხით აივსო. მოვიდნენ მონაწილენიც.

ლექცია დამთავრდა. სხვათა შორის, დღეს, 57 წლის შემდეგ სიამოვნებით უნდა აღვნიშნო, რომ ლექციაში გამოთქმული შეხედულება ვაჟას ლექსებსა და პოემებზე (თუ შეიძლება ასე ითქვას) პირველი კვალიფიციური აზრი იყო დიდი პოეტის გენიალურ შემოქმედებაზე.

შემდეგ ეს აზრი, რამდენადაც მახსოვს, სხვების მიერ, უფრო განვითარდა და გაფართოვდა.

ბოლოს, როცა სალამოს ყველა მონაწილემ თქვა თავის სათქმელი — ჯერი პოეტზე მიდგა. ქართველი მკითხველი ბევრჯერ დამტკბარა ი. გრიშაშვილის ოსტატური კითხვით. მეც პირადად. მაგრამ — მართალი უნდა ვთქვა: მიჭირს ამ შესანიშნავი კითხვის დეტალების

გადმოცემა. ეს იყო მეტად თავისებური, არტისტული, მხატვრული კითხვა. მას ვერავის შეადარებდი, იმდენად ორიგინალური იყო მისი ხმის ინტონაცია, დიქცია და მიმიკა. როგორც ყოველთვის, ცხადია, იმ საღამოსაც მსმენელები დიდად მოიხიბლნენ გრიშაშვილის კითხვით და რამდენჯერმე გამოიძახეს ახალ და ახალ ლექსების წასაკითხად.

დასასრულ, გრიშაშვილთან ახლოს ყოფნა მომიხდა კიდევ იმავე ბორჯომში 1961 წელს. ვცხოვრობდით ერთ სასტუმროში. მასთან იყვნენ პოეტის მეუღლე², განუყრელი დის შვილი ანი³ და ანის მეუღლე ბ-ნი ციციშვილი⁴.

სამწუხაროდ, პოეტი ამ დროს უკვე დაავადებული იყო მძიმე სენით — ათეროსკლეროზით. ხშირად მივდიოდი მასთან სასაუბროდ, ბალშიაც ვსეირნობდით ხოლმე ერთად.

მისი წინადადებით, ბოლოს გადავიღეთ რამდენიმე ადგილას ფოტოსურათები, რომელთაც დღემდის სათუთად ვინახავ.

მინდა მოგახსენოთ, რომ არიან ადამიანები, რომლებიც თავის არა მარტო შემოქმედებით, არამედ ადამიანობითაც, გვზრდიან, გვაშაქვებენ, გვაყვარებენ ადამიანს, ხალხს, ბუნებას, სამშობლოს.

პირადად ჩემთვის ასეთები იყვნენ: ვასილ ბარნოვი, ნიკო ლორთქიფანიძე, ლეო ქიაჩელი, ალექსანდრე (საშა) აბაშელი და ჩვენი მუდამ ძვირფასი და საყვარელი იოსებ გრიშაშვილი!

1. „სახალხო საქმე“ — 1917—1921 წ., ყოველდღიური გაზეთი, თბილისი. რედ. გამომ. — სამსონ ფირცხალავა. გაზ. „სახალხო ფურცლის“ გაგრძელება.
2. ი. გრიშაშვილის მეუღლე — ცნობილი ქართველი მომღერალი ქეთევან კონსტანტინეს ასული ჯაფარიძე (1900—1968).
3. დისშვილი ანი — ანი კობრიანის ასული ლაზარიდი-ციციშვილისა (დაიბ. 1912 წ.), ექიმი, ამჟამად პენსიონერი, მისი თაოსნობით ვაიხსნა გრიშაშვილის სახლ-მუზეუმი.
4. ნიკოლოზ დავითის ძე ციციშვილი (დაიბ. 1906 წ.), ეკონომისტი, ამჟამად პენსიონერი.

ზერილეგი ბენო გორდუზიანისადმი

ბენო გორდუზიანი დაიბადა 1894 წლის 13 მარტს, ონის რაიონის სოფელ საკაოში. თბილისის სასულიერო სემინარიის დამთავრების შემდეგ სწავლობდა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში. დაამთავრა ლენინგრადის პარტიულ გამომცემლობასთან არსებული წიგნის გაფორმების უმაღლესი კურსები.

ბ. გორდუზიანი იყო ხელოვნებათმცოდნე, მხატვარი, კრიტიკოსი, მთარგმნელი, ქართული სასტამბო შრიფტის მკვლევარი.

იგი ავტორია მონოგრაფიების „ნიკო ფიროსმანაშვილი“, „გრიგოლ ტატიშვილი“, „... ა. შარღმანი“, „დავით ქუთათელაძე“, „მიხაი ზინა“ და სხვა.

ფუნდამენტური გამოკვლევა უძღვნა ბ. გორდუზიანმა ქართულ გრაფიკას.

იგი იყო პირველი ქართველი ხელოვნებათმცოდნე, ვინც დაინტერესდა ქართული სასტამბო შრიფტით. ბ. გორდუზიანი ავტორია წიგნების: „ქართული სასტამბო შრიფტები“, „ქართული მხედრული შრიფტი“, „ქართული სასტამბო შრიფტების ენობარი“. მან პირველმა ქართულ საშრიფტო მეურნეობაში შეიტანა კურსივის გარნიტური, რომელსაც „გორდუზიანის კურსივი“ ეწოდა.

ბ. გორდუზიანმა თარგმნა გ. გროსის წიგნი „ხელოვნება განსაცდელში“, დ. პოკროვსკის „რატიმ არ არის ერთფერი ყველა ნივთი“.

ბ. გორდუზიანმა შექმნა მრავალი ფერწერული და გრაფიკული ტილო, რომელთა უმრავლესობა, სამწუხაროდ, დაკარგულია.

20-იანი წლების დასაწყისში საქართველოში დაარსდა ფუტურისტული ჯგუფი, რომელშიც გაერთიანებული იყვნენ ახალგაზრდა „წიგნი“ და მხატვრები. ამ ჯგუფს ეწოდა „მემარცხენეობა“. ბ. გორდუზიანი ამ ჯგუფის აქტიური წევრი იყო. საყურადღებოა ბ. გორდუზიანის წერილები „მემარცხენეობაზე“ ქართულ ხელოვნებაში.

ბ. გორდუზიანმა ფუტურისტულ ჟურნალში H_2SO_4 , რომლის მხოლოდ ერთი ნომერი გამოვიდა 1924 წელს (ილუსტრირებული დამატებით), გამოაქვეყნა ფუტურისტული ნამუშევრები. მათ შორის „ცოლიანი პოეტი“, „ტალაქის სიმძიმე“ და „არშიყობა საქართველოში“. ქვემოთ ვაჭვეყნებთ ნ. ჩაჩავას, შ. დადიანის და ს. ჩიქოვანის წერილებს ბენო გორდუზიანისადმი.

ლია ხატისკაცი

ბ ე ნ ი

გ ა ფ რ თ ხ ი ლ ე ბ ა. წერილი, რომელსაც მიიღებ, დაწერილია სტამბის შთაბეჭდილების შემდეგ.

ჟურნალი იწყობა. ოც დეკემბრისათვის არიან შეპირებული.

საქიროა შენი მასალები, რომელსაც გადმოგზავნი იმპერიის საპარტიო (შრომის კომისარიატზე). ნუ დააგვიანებ.

ჩვეულების გარეშე. მართალი უნდა ითქვას, ჩვეულების წევრები საქმეს ძალიან აღმაცერად უყურებენ. თითქოს საქმარისია სახელის მოხვეჭა, ანდა კმაროდეს H_2SO_4 ტიტულის ტარება.

ქართველური სიზარმაცის და საქმიანობისა მე მაკვირვებს, რატომ არ უნდა ვიცოდეთ ჩვენ ენერჯის გამოყენება.

ყოველშემთხვევაში სიმონი¹ ყველაზე უფრო ენერჯული არის. თუმცა სენის ბაცილები მასაც არ შორდები.

შენი დამოკიდებულება ჩვეულებას. მე არ მეგონა, თუ შენ ინტიმურ ხაზს ატარებდი ჩვეულებაში.

დღეს შენი როლი ჩემთვის აშკარა არის. პალიკომ თქვე ერთხელ: „ბენო, თუ შეიძლება უბრალოდ ითქვას, ჩვეულების სინდისი იყო“-ო.

შენი შენა: შალვას² და ირაკლის³ ხაზი მე არ მომწონს; ეს რაღაც თავდაპირის პოლიტიკა პარტიებისა და საზოგადო მოღვაწეების საქმეა. მე ყოველთვის უკიდურესობამდე მიყვარდა სვლა. ჩვეულებისათვის ყველაფერი მისაღებია — განსაკუთრებით მოწინააღმდეგეთა ლიტერატურის კოალიციის გადასაგვარებლად.

სხვა რამ, „ожидание опасностей“, „риск“ — ეს არ არის მარტო თეორეტიული მანძილი. ყველგან გადაჭრილი მიდგომაა საქირო.

მე პირადათ არავის ანგარიშს არ ვუწევ ბრძოლის დროს. ლიტერატურული კალიმახიზმი მხედველობაში არ არის მისაღები.

შეიძლება ამით „სახელის მოხვეჭის“ თვალსაზრისით ბევრს ვაგებდე, მაგრამ ჩემთვის ამას წონადი მნიშვნელობა არა აქვს.

ტფილისი. ყოველ შემთხვევაში ტფილისი ჩვენი აუდიტორიაა.

შენი შენა: H_2SO_4 ყველაზე უფრო ანგარიშს გასაწევ ორგანიზაციად ითვლება. ანგარიშის გაწევა, საზოგადოებრივი გამოყენების ბუპალტერია, ჩვენც გვაძლევს ცოტაოდენ პროცენტებს.

გეგმა. საქიროა მეტი მუშაობა, რომ ჩვენი ორგანიზაცია უფრო გამკვრივდეს. მართლაც, სამი წლის განმავლობაში ერთი ჟურნალის მეტი ვერ გამოვეცი. საუკეთესო დრო ვერ მოვიხმარეთ.

მატერიალური ამბები დანაკლისს არ ამართლებს.

საქიროა აწინდელი მუშაობა. მე გამოვეცი ჟურნალ „ლიტერატურა და სხვა“-ს⁴ ორ თვეში ერთხელ იმ შემთხვევაში, თუ

ამხანაგები დამეხმარებიან მასალებით. შეუდექი საერთო გამოცემლობის წარმოებას. ძალიან სერიოზულად ვეკიდები საქმეს.

გაზეთი გამოვა ორ კვირაში ერთხელ⁵.

უფროს საქირო. მე მინდოდა ამხანაგების მატერიალური უზრუნველყოფა, რისთვისაც განვიზრახე წიგნის მალაზიის გახსნა. ადგილი ავირჩიე. სათანადო მოლაპარაკება უკვე მქონდა.

საქმე ასე უნდა მოეწყოს. საზღვარგარეთული და რუსული მემარცხენე ლიტერატურა ჩემთან უნდა იყრიდეს თავს.

უფროსი მოვალეობა. შენ უნდა დამეხმარო ამ საქმეში. მანდაურ გამომცემლობებთან უნდა დამაკავშირო. მაიკოვსკის მოელაპარაკე, რომელიც დახმარებას ამ საქმეში უთუოდ გაგიწევს.

საქმე კრედიტის გახსნაა. ერთი თვის შემდეგ ნელნელა გადმოვაგზავნი დავალიანებას.

ეს მოსახერხებელი საქმეა. მით უმეტესს ჯგუფისათვის მოსაგები საქმეა.

შეორეც, ჩვენი ჯგუფის ხალხმა ამ საქმის არაფერი იცის, რადგან საკითხის განმინება მიზანს ვეროღეს ვერ მიგახწევინებს.

მე მგონი ამ საქმეს შენ უთუოდ აასრულებ, რადგან ჯგუფის გამკვრივებაზე ყველაზე უფრო დაინტერესებული შენა ხარ.

კიდევ. გამოგიგზავნი ჩვენ ლიტერატურასაც, რომელიც მანდაურ ქართველებში უნდა გაავრცელებიო.

საჭირო იქნება მოსკოვშიაც გამოვცეთ რამე, რომელზედაც ხელს შეგვიწყობს ზემო ნათქვამი.

სხვათაშორის. ამ ნომერში შემოგვიერთდა ბესარიონ ძლეიტი⁶, დემნა შენგელია⁷ და ლეო ესაკია⁸.

დასკვნა. ველი მასალებს, წერილს, რომელშიაც საქმის ვითარებას მაცნობებ.

შენი შვნა: უთუოდ ჩვენდა სასარგებლოდ მოაწყობ საქმეს.

ნ. ჩაჩავაძე

1. სიმონ ივანეს ძე ჩიქოვანი (1903—1966), ქართველი პოეტი, ქართული ფუტურისმის ერთ-ერთი მოთავე.
2. შალვა ილიას ძე ალბაზიშვილი (1899—1980 წ.), ქართველი კრი-

ტიკოსი, ხელოვნებათმცოდნე. «ფუტურისტ-ლეველების» ჯგუფის წევრი 20-იან წლებში.

3. ირაკლი ილიას ძე გამარეკელი (1894—1943), ქართველი სათეატრო მხატვრობის ერთ-ერთი ფუძემდებელი.
4. «ლიტერატურა და სხვა» — ქართულ ფუტურისტ-ლეველთა ჟურნალი, გამოდიოდა 1924—25 წ.
5. «დროული», ქართული ორკვირეული ლიტერატურული გაზეთი. გამოდიოდა თბილისში 1925—26 წლებში. გამოვიდა 3 ნომერი. მეორე ნომრიდან «მემარცხენე ფრონტის» ყოველკვირეული ლიტერატურული ორგანო.
6. ბესარიონ დავითის ძე ძღენტი, ქართველი მწერალი (1904—1976), იყო ფუტურისტ-ლეველთა ჯგუფის აქტიური წევრი.
7. დემნა კონსტანტინეს ძე შენგელაია (1896—1980), ქართველი მწერალი, 20-იან წლებში ქართველ ფუტურისტთა გაერთიანების აქტიური წევრი.
8. ლეო (ლეონარდ) დიმიტრის ძე ესაკია (1899—1969), ქართველი რეჟისორი. 20-იან წლებში «ფუტურისტთა» ჯგუფის აქტიური წევრი.
9. ნიკოლოზ (ნიოგოლ) ვლადიმერის ძე ჩაჩავა (1901—1974), ქართველი პოეტი, 1922 წელს თბილისში დაარსებულ ფუტურისტთა ლიტერატურული გაერთიანების ერთ-ერთი მესვეურთაგანი, ჟურნალ «ლიტერატურა და სხვას» და ზაზუტ «დროების» თანარედაქტორი.

ძმაო ბენო!

სწორედ დღეს მივიღეთ თქვენი «დროული»-ს №№-ები და ჯერ ვერ მომისწვრია გავცნობოდი.

გილოცავთ, რომ უკვე მძლავრ შემოქმედების ფაზაში გადახვედით. ჩვენი ამბები შენს შემდეგ მეტად გართულდა და დაიხლართა: კულტ-სახლს ცალკე კაცი დაუნიშნეს, როგორცა გწერდი, მაგრამ ამითი გაკეთების მაგივრად საქმე სულ შეჩერდა — სახლი ჯერაც გადმოუცემელია და ის დაწყებულებანი, რომელიც ჩვენა გვქონდა განზრახული, სრულიად ხელ-უხლებელია. სტუდიაში დიდი აურზაური გამოიწვია ამავე კულტ-სახლის გამგემ, რადგანაც არ ვიცი რა მოსაზრების გამო, გამორიცხულების მხარე დაიჭირა და შეიქნა გაუთავებელი სხდომა სხვადასხვა კომისიების. ისე, რომ თავი მეტად მომამბურეს, მაგრამ სანუგეშო ის იყო, რომ გავცნობოდნენ თუ არა საქმეს, ყველა გრძნობდა და რწმუნდებოდა ჩემი ხაზის უტყუარობაში და ვერაფერი ვერ გამოუვიდათ. ო, ბენო, რა ჭუჭყი და ცილისწამება არ იკადრეს — მართალი ვითხრა, გავოცდი — ეგრამ, თამამად ვამბობ, ამ საქმეს და ამ შემთხვევაში მე უფრო ძლიერი და გაბედული უფროსი მყოლოდა, ამდენ შეწყუბებას არ მაგრძნობინებდნენ.

მაინც და მაინც, თანახმად ჩემი განზრახვისა, დათხოვნის ქალაქი შევიტანე, მხოლოდ ნებას არ მაძლევენ დღეს აქამომდე და დღესხვალიობით მატყუებენ. ერთ ნუგეშათ კი ის დამრჩენია, რომ თვით სტუ-

ღია ეხლა მართლა წარმოადგენს ბევრათ უკეთესს კრებულს, ვიდრე აქამომდე იყო, მუშაობაც შეხმატკბილებულია და ინტენსიური. უკვე თავს იჩინეს ზოგიერთებმა საიმედოთ, ჩემი თვლით ვხედავ, როგორ თანდათან იზრდებიან და მაგრდებიან.

ეხლა უფრო მომეცა ამათი იმედი. აღარც ესენი მიშვებენ ეხლა და თუ მართლა ხელი შეუწყვეს, უსათუოდ სერიოზული საქმე გამოვა. სხვა? შენ მეტად ძუნწი ყოფილხარ წერილში. მაინც გამომეხმარე ჩამოსვლამდის.

თუმცა, არ ვიცი როდის ჩამოვალ და ჩამოვალ კი ამ წელს საქართველოში. თუმცა, თუნდა ამ სამსახურიდან გავიდე, კიდევ მაინც არ ვეპირები მანდეთ ასე მალე დაბრუნებას, თუმცა ვნახოთ. უბედურებაა, როდესაც შენი თავით არ განაგებ შენს ბედს.

მართლა, ელო გაიწვიეს პარიზში და საერთოდ ევროპის დიდ ქალაქებში, ეთნოგრაფიულ კონფერენციებში მონაწილეობისათვის. მეც მეზიდება და ესეც არ ვიცი, შეგუსრულებ თუ არა თხოვნას.

საერთოდ, შეატყობ წერილს, რომ მაინცდამაინც კარგ გუნებაზე არა ვარ, თუმცა, ისე სხეულით და საერთოდ ფიზიკურად, ჯერ კიდევ ვყოჩაღობ.

საშა ჯაფარიძე, რომელიც ამ ბარათს გადმოგცემს, გეტყვის უფრო დაწვრილებით ყოველივე აქაურს.

იყავ კარგათ.

მართლა! შენი „ვაჟა“ და მეორე სურათი დიდი ხანია გამოსაგზავნათ შეკრული და დამზადებული აქვს კოლა გოძიაშვილს და თუ აქამდე არ გამოგიგზავნა, იმისთვის, რომ ფერაძის¹ მეუღლეს, მეორეთ რომ ჩამოვიდა, უთქვამს, ბენომ თქვა, სურათებს ჯერ ნუ გამომიგზავნიანო.

ეხლა, როგორ გნებავს? გვაცნობე და ისე შესრულდება ყოველივე.
16/II შენი შალვა და დიანი

1. ილია ივანეს ძე ფერაძე (1866—1928), პოეტი, პროზაიკოსი, საზოგადო მოღვაწე, პედაგოგი. ავტორია წიგნების: „საქართველოს მოკლე ისტორია“, „გიორგი ერისთავი და ქართული თეატრი“, „სამავალითო ექიმი“, „პატარა ამბავი“.

საყვარელო ბენო!

დიდი მადლობა და თან დიდი ბოდიში იმ უნებლიე შეწყუხებისათვის, რაიც თურმე მე შეგახვედრე თბილისში.

წარმოდგენილი მაქვს, როგორი შეწყუხებული იქნებოდი, მაგრამ მადლობას, სრულიად გულწრფელს, იმიტომ გიძღვნი, რომ სწორედ

ისე მოიქეცა, როგორც იმედი მქონდა და როგორსაც ჩემი მადლობა და უმთავრესად საქმის, მოითხოვდა.

მე დიდი ხანია, წახველი თუ არა, უკვე გავიგე ყველაფერი და განსაკუთრებით ის, რომ ჩვენი სახელის საქმე კარდინალურად და რადიკალურად აქ, მოსკოვში უნდა გადაჭრილიყო, რადგან აქ უნდა ჩამოსულიყვნენ უმთავრესი ჩვენები — ორჯონიკიძე, ელიავა, ორახელაშვილი და თედო ღლონტი¹, რომლის ხელშიც არის მთელი საბიუჯეტო საკითხი საქართველოსი. ასე, რომ განსახკომი მანდ რამდენიც არ უნდა ედავიდარაბნა, უმოსკოვოთ ისე ვერას გადაწყვეტდა.

სწორედ ეგრეც მოხდა. მე მაშინვე კავშირი დავიჭირე ღლონტთან და ელიავასთან². ვესაუბრე სხვებსაც და ბოლოს საქმე ესე გადაწყდა: შენახულ იქნეს კულტ-სახლი და მისი საქმიანობა, მასთან ერთად სტუდიაც, რასაკვირველია, ამისათვის ამ წელიწადს მიეცეს კულტ-სახლს სახკომსაბჭოს სათადარიგო თანხიდან 25 000 მანეთი. ე. ი. ის, რასაც მე ვთხოვლობდი, ჩემს წარდგენილ „სმეტის“ თანახმად. „სმეტა“ უკვე ელიავას მიერ ხელმოწერილია და ღლონტს აქვს მინდობილი ამ ფულის გადმოცემა. ორი ათასი უკვე მომცა კიდეც. ამ დღეებში, ხუთშაბათამდე მომცემს 7-ს და ასე ამ გვარათ შეიძლება საქმე უფრო მარჯვეთ წავიდეს. ერთის სიტყვით, უკვე დასაბუთებულად არის ეს მხარე საქმისა მოგვარებული და არ არის მართო განსახკომის ზეპირ სიტყვაზე დამყარებული: კაჭარავამ აქ 5 ათასი ჩამოიტანა, ისიც მართო სტუდიისათვის და დანარჩენზე განაცხადა, რომ განსახკომი დაგვიბრდო... განა, შეიძლება ესე!.. ისიც ნარკომის ფული კი არ იყო თურმე, არამედ სახკომსაბჭოს მიერ გადაცემული. ჰო, ამ ფულზე დავითს კაჭარავასათვის მიუცია ქაღალდი, რომ ფული მხოლოდ მისი განკარგულებით უნდა დაიხარჯოს... მესმის, მესმის... მაგრამ, რასაკვირველია, ამას მე თავი დაუარე. როდესაც კაჭარავამ დაინახა, რომ აქ ელიავა, ორჯონიკიძე, ღლონტი და სხვები მხოლოდ ჩემთან საუბრობდნენ და ჰქონდათ კავშირი, ცოტა მოლბა.

მე მაინც ჩემი გადაწყვეტილება არ შემიცვლია, თუმცა ჯერჯერობით ვუცდი იაკობაშვილის ჩამოსვლას, რომელიც დღეს უნდა ჩამოვიდეს, თუმცა ვგრძნობ, რომ ეს ჩემს გამოცვლას არ უდრის, რადგან ამ გვარი გამე შეარშანაც იყო დანიშნული, ვინმე დარახველიძე. პირდაპირ გამგეთ იყო დანიშნული, მხოლოდ ეს დანიშვნა საქმეში არავის უგრძენია და, როგორც ჩვენი მეგობრები მარწმუნებენ, იაკობაშვილი სწორედ იმიტომ წამოვიდა თბილისში, რომ პრაქტიკულად დაგვმარებოდა ჩვენი გეგმების განხორციელებაში. არ ვიცი ეს რამდენათ მართალი აღმოჩნდება, თუმცა პირადათ მას აქებენ, კარგი ყმაწვილია და ჩემი მუშაობაც სწამს თურმე. მაინც და მაინც დაგვუცდი და ისე მოვიქცევი როგორც აჯობებს.

სტუდიაში უკვე მივალაგე „недоразумение“-ბი. მეცადინეობაში უკვე დაიწყო და თუ დავრჩი, მაქვს იმედი, ამ ზაფხულს ურცხვენელ სახეს გამოიჩინოს ეს ორგანიზმი. ჯერჯერობით, ყველაფერში მომდევნო. სულ გაიფანტა ის, რაც თბილისში მოფიქრებული ჰქონდათ.

სახლის გადმოცემა ელიავამ უკვე მიანდო კომისიას, რომელშიაც მეც შევედივარ და იქითა კვირაში საბოლოოთ გადაწყდება.

თუ დავრჩი და სახლიც გადმოგვეცა, მაშინ დარწმუნებული ვარ პირობას არ დავიწყებ და როგორც კი გაცნობებ და ფულს გადმოგიზავნი, წამოხვალ განზრახულ გეგმათა განსახორციელებლად.

დიდი სალამი მეგობრებს. რასა იქმს ლიტერატურა? მომწერე კიდევ წერილი მანდაურობისა. კურდღელაშვილი ნახე და აუხსენი, რათ იყო აქამდე ჩემგან უპასუხოთ. კარგი იქნებოდა, კანდელაკთან ვინმე ავტორიტეტული მოელაპარაკებოდეს ჩემს შესახებ. ვახსენოს ვინც ვარ და რაცა ვარ, რაკი ეს დავიწყებია. სულ ერთია, მე დავრჩები თუ არა, რომ ჰქონდეს აყოლა არ შეფერის.

P. S. ეს წერილი არ მქონდა გამოგზავნილი, რომ იაკობაშვილი ჩამოვიდა.

კარგი ყმაწვილი ყოფილა და მგონი, რომ შევეწყობით.

ასე, რომ განზრახულ გეგმათა განხორციელებას მგონი ეხლა უფრო დავუხსლოვდი და თუ ესე იქნება, მაშინ აზრი ეკარგება ჩემს აქედან წასვლას, თუმცა, ჯერ რასაკვირველია, ფონი გასავალს არის და მიხარია, რომ უარის უფლება ისევ ჩემს ხელთ არის.

დავითზე გწერ ცოტა უხერხულ რასმე: ვინმე მოელაპარაკოს ჩემზე-მეთქი. რასაკვირველია, ეს სავალდებულო არ არის და მე მინდა კარგათ გაგებულნი ვიყო: შესახვეწრათ და სავედრებლათ კი არა, არამედ ყალბ ინფორმაციათა გასაფანტად მინდოდა ასეთი რამ მომხდარიყო ისე, სადმე, უბრალო საუბარში. თუმცა, როგორც ელიავას შეხვედრიდან შთაბეჭდილება გამოვიტანე და აგრეთვე იაკობაშვილიც მიამბობს, არავითარი ჩემი სახელის ჩირქის მომცხები ჰქონია არ არსებობს. ისე, უფრო საყველბურო თითქო. მის ავტორებს შეიძლება უფრო დიდი რამ უნდოდათ აქედგან გამოსულიყო, მაგრამ ამხანაგებში ეს ქარწყლდება.

ერთის სიტყვით, ამას იმდენი ყურადღების მიქცევა თურმე არ ესაჭიროება.

მომიტევ, რომ ამდენს გაწუხებ ჩემის პიროვნებით. ეს მე სულაც არა მგავს, მაგრამ იყო წუთი, როდესაც ვიგრძენ ერთგვარი უმადურობა. ამას ვერ დავშალავ და იმიტომ მის გამოსარკვევათ მივმართე შენს მეგობრობას.

მაშ ასე!

იყავ შენებურად მხნე და წინ შეტევით მრბოლი. ჯანსაღი და ბედ-

ნიერი. პო, თუნდა ქალებშიაც, თუ საერთოდ ქალებთან შედარებით ბედნიერი იყოს კაცი.

ველი შენს წერილს.

ელოდე ჩემს ცნობას შენი მოწვევისას, თუ ასე წავიდა საქმე, როგორც გვინდოდა.

შენი შალვა და დიანი

1. თევდორე (თედო) ზურაბის ძე ლლონტი (1883—1937), ქართველი პოლიტიკური მოღვაწე, 1912—1923 წლებში სოციალ-დემოკრატიკოსი, ხოლო 1924 წლიდან სკკპ წევრი. ავტორი ნაშრომებისა „შენშევიცურა და საბჭოთა საქართველო“ (1923 წ.), „ეროვნული საკითხი და საქართველოს ფინანსები“ (1926 წ.), „ავტონომია და ფედერაცია“ (1917 წ.).
2. შალვა ზურაბის ძე ელიავე (1883—1937), სახელმწიფო და პარტიული მოღვაწე.

სალამი მეგობარო ბენო!

შენი წერილი ჩამომიტანა მედეამ და დამპირდა, კიდევ მოგიყვები მოსკოვის ამბებსო, მაგრამ არ ვნახულობ შემდეგ. მდგომარეობა ეხლა შემდეგ ნაირად არის. შენ უბრალოთ ფიქრობ, თითქოს ჩვენი ფრონტი მოკვდა. ეხლა მხოლოდ ჩვენს ფრონტზე არის თბილისში ლაპარაკი. გაიგებდი საქართველოში გაჩნდა „პროლემაფი“¹, ახალ პროლეტარულ მწერალთა კავშირი. გამოსცეს გაზეთი, ერთი სქელტანიანი კრებული. ჩვენს შესახებ პირდაპირ ქეიფია შიგნით. ერთ ფორმა ნახევარი წერილია დაბეჭდილი. შემდეგ ყველა ჩვენი გავლენით სწერს და ყველა წერილებში ჩვენ გვითხვენ. მათ მეთაურობს ამ ბოლოს ვარდინ-მგელაძე.

მან გამართა თბილისში უკანასკნელ დროს რამდენიმე დისპუტი. პირველი დისპუტის მთლიანი ანგარიში იყო „Заря Востока“-ში. იქ გამოვიდა ჩვენგან კოლია შენგელაია²... მეორე დისპუტზე მე და ბესარიონ ქლენტი ვიყავით ოფიციალური ოპონენტები. პირველად ილაპარაკა კ. გამსახურდიამ, მეორე სიტყვა მომცეს მე. შევუტეე სასტიკათ. მოხდა ერთი სკანდალი... შემდეგ მთელი დისპუტი ჩვენზე გადმოვიდა... „ყანწები“³. ამის გამო გაბოროტებული წაიფინდნენ. კამათში მონაწილეობა არ მიიღეს. მესამე დისპუტი მოაწყო სეით დევდარიანმა⁴. მომხსენებლები იყვნენ ვარდინი და სეითი. სეითმა შემოგვიტია ჩვენ. შემოგვიტია ნახევრად. მომხსენებლებმა სიტყვები გაათავეს გვიან და ამის გამო იმ სალამოს დისპუტი გადაიღო მესამე დღისათვის. მესამე დღეს შეიქმნა კამათი კიდევ ჩვენზე. გედევანიშვილმა⁵ (გლაუხუდკომის თავმჯდომარეა) ნაწილობრივ დაგვიცვა. შურა დღულუჩაიამ⁶

სრულებით და მის შემდეგ ილაპარაკა ბესომ — შემდეგ ყველა ოპონენტები ჩვენზე კამათობდნენ, რუსებიც და ქართველებიც. უკანასკნელ სეითი ცოტა მოლბა, მაგრამ მაინც ბევრი გვაგინა. ვარდინ-მგელაძემ კიდევ რევერანსები გაგვიყეთა.

ორშაბათს ექვს ივლისს ჩვენ მოვაწყვეთ დისპუტი პროფესიონალურ კავშირებში. შესავალი სიტყვა — მე... მომხსენებელი იყო ბესარიონი, თავმჯდომარეობდა პავლე⁷. კამათში მიიღეს მონაწილეობა ვარდინ-მგელაძემ, კ. გამსახურდიამ, მოსე თოიძემ⁸, ზომლეთელმა⁹, ს. როდოვმა¹⁰. („ნაპოსტუს“ რედაქტორი, ეხლა აქაა — რუსულათ ილაპარაკა, ვადაუთარგმნეს) და შურა დულუჩავამ, გედევანიშვილმა და სხვებმა. „სიმბოლოსში“ უკვე გავიდა ყოველგვარ ხმაურიდან.

ეხლა პრაქტიკული. ამ ზაფხულში საქმეები შემცირდება, მხოლოდ საშემოდგომოთ უსათუოდ საჭირო იქნება შენი ჩამოსვლა. შენ ამას უსათუოდ შეასრულებ, მხოლოდ თბილისში დარჩენას სამუდამოდ არ გირჩევ. მე მგონი ჩამოსვლას მოახერხებ. შენ თვითონ როგორ მოგეწონოს, ნახე. გადაჭრით ვერაფერს ვერ გეტყვი.

მეგობრული საღმით ს ი მ ო ნ ჩ ი ქ ო ვ ა ნ ი.

წერილი მომწერე, საჩქაროთ. დეტალები შემდეგ. თბილისში უფულობის გამო არ შემიძლია გაჩერება, მაგრამ რას იზამ. საქიროა ცოტა გავლა სადმე და ვერ ვახერხებ.

1. „პროლემაფი“ — პროლეტარულ მწერალთა ახალი ფრონტი. პროლეტარულ მწერალთა ყურნალი, გამოდიოდა 1925 წელს.
2. ნიკოლოზ მიხეილის ძე შენგელაია (1901—1943), კინორეჟისორი, კინოდრამატურგი. 20-იან წლებში აქვეყნებს ლექსებს ყურნალებში „H₂SO₄“, „ქართული მწერლობა“, „მემარცხენეობა“. ფურტურისტთა ჯგუფის წევრი.
3. „ციხფერყან წლები“ — ქართველი სიმბოლისტები. 1916 წელს, ქ. ქუთაისში გამოვიდა ყურნალი „ციხფერი ყანწები“, რომლის გარშემო შემოიკრიბნენ ქართველი მოდერნისტი პოეტები და პროზაიკოსები. გაერთიანებამ იარსება 1932 წლამდე.
4. სეით დედვარიანი (1876—1937), კრიტიკოსი, ისტორიკოსი, საზოგადო და პოლიტიკური მოღვაწე.
5. იოსებ კონსტანტინეს ძე გედევანიშვილი (1873—1939), ქართველი სამხედრო და პოლიტიკური მოღვაწე, მწერალი, დრამატურგი, პუბლიცისტი, 1923—1926 წლებში სამხატვრო-საგამომცემლო კოლეგიის თავმჯდომარე.
6. ალექსანდრე ივანეს ძე დულუჩავა (1901—1937), ქართველი კრიტიკოსი, ხელოვნებათმცოდნე, საზოგადო მოღვაწე.
7. პავლე მიხეილის ძე საყვარელიძე (1885—1944), ქართველი მწერალი, საზოგადო მოღვაწე.

8. მოსე ივანეს ძე თოძე (1871—1953), ქართველი ფერმწერი, გრაფიკოსი.
9. ნოე ალმასხანის ძე ზომლეთელი (ქურიძე, 1880—1938), ეკონომიკური პროზაიკოსი, პროლეტარულ მწერალთა ასოციაციის საქართველოს განყოფილების ერთ-ერთი ხელმძღვანელი. იყო ჟურნალ „ტარტაროზის“ მთავარი რედაქტორი.
10. სემიონ აბრამის ძე როდოვი (1893—1968), პოეტი და კრიტიკოსი, МАПП-ის (Московская ассоциация пролетарских писателей) და РАПП-ის იის ერთ-ერთი ხელმძღვანელი, ჟურნალ „На посту“-ს (1923—1925) რედაქტორი.

სალამი ბენო!

საკვირველია სწორედ, რომ ამდენ ხანს წერილს არ იწერები. მე გუშინ გავიგე შენი მისამართი და ესეც არის ვგზავნი წერილს. თბილისში მდგომარეობა ისეთივეა, მხოლოდ ჟურნალის ბეჭდვას ორშაბათს, ე. ი. 17 ამ თვეს დავიწყებთ. საჭიროა შენი მხრივ რაიმე მასალა.

ძლიერ კარგს იხამ, საჩქაროთ რომ გამომიგზავნიდე ამ წერილის მიღებისთანავე. შემდეგ მოიწერე რა ქენი, შენ რომ ალბომი გინდოდა გამოგეცა, იმის შესახებ. მე „მნათობი“-ს რედაქციიდან დამითხოვეს, ან უკეთ თავი დავანებე განკარგულებამდე — გავიგე წინდაწინ განკარგულება, ვიფიქრე, სჯობია მიტოვება. ვინ მოაწყო, ამას შენ თითონ მიხვდები. ეს მოეწყო ჩაჩანიძის საშუალებით, თუ გნახე სეზონში, მაშინ გეტყვი დაწვრილებით. ყოველ შემთხვევაში, ეს არ არის საინტერესო. საინტერესოა ეხლა ჯგუფისთვის ჟურნალი და მასალები შენი მხრივ, როგორც გინდა — რამე ახალ-ახალ ცნობებსაც რომ გამოგზავნიდე, კარგი იქნება.

სხვა ბენო, შენ შეიძლება გეწყინა საღგურზე რომ არ მოვედი, მაგრამ ქანგოს! ბრალი იყო, მითხრა გამოგივლი სახლშიო, მე, ხომ იცი, ნადვინევი ვიყავი და დამეძინა. ქანგო არ მოსულა და როდესაც გავიღვიძე, შუალამე იყო. მე ბევრი სალაპარაკო მქონდა შენთან, მაგრამ ასე მომიხდა და შემდეგ ბევრი ვიწუხე. სხვა, აქ ყოველივე ჩვეულებრივით მიმდინარეობს. ბენო, მასალები, თუ სინდისი გაქვს, საჩქაროთ გამომიგზავნე, რომ ჩამოგვისწროს.

მომწერე წერილი შემდეგი მისამართით: შრომის კომისარიატი, საგამომცემლო განყოფილება, კოლია ჩაჩავას, ჩემთვის.

კოლა ამ დაწესებულების გამგეა. არჩილმა დანიშნა. მე ძლიერ მინდა ეხლა სადმე წასვლა, მაგრამ ფული არა მაქვს. თუ გავაკეთე, მოსკოვშიც უნდა ჩამოვიდე. ამ წერილს რომ გწერ, არავინ არ იცის,

თორემ, ალბათ, მოგიკითხავდნენ. განსაკუთრებით ქანგო, იმას შენ
ძლიერ უყვარხარ, ხომ იცი.

სხვა, ბენო, წერილი საჩქაროთ მომწერე. მე ძლიერ მოწყენილ
ვარ — უფულობით. იმიტომ, რომ თბილისში გაჩერებით დავხრჩვი.

შენი მეგობარი ყოველთვის

ს ი მ ო ნ ჩ ი ქ ო ვ ა ნ ი

15 ნოემბერი

1. ქ ა ნ გ ო (ივანე) ლ ო ლ ო ბ ე რ ი ძ ე (1897—1937), ფუტურისტი პოეტი. იყო
სრულიად საქართველოს მწერალთა კავშირის მდივანი (1926—27).

სალამი მეგობარო ბ ე ნ ო !

შენი წერილი გუშინ მივიღე. შენ უკვე მიღებული გექნება წერილი,
სადაც ვისაყვედურებდი, წერილი რად არ მოიწერე მეტიკი. ეხლა წე-
რილი მივიღე და იმ ჩემ წერილის პასუხს არ ველი, ისე გწერ შენი
წერილის პასუხს.

ბენო, საქმე რაშია, თუ იცი? მასალები ჩვენი ჟურნალისათვის
სწრაფად გამოგზავნე. ჯერ არ დაგვიწყია ბეჭდვა ჟურნალის — შალვას
ბრალია — არ მინახავს ასეთი ზღაზნია კაცი. ჯერ — სულ დღეს ხვალ
და ასე. ჟურნალის აწყობას ამ ორ დღეში დავიწყებთ. შენ, მასალები
სასწრაფოთ გამოგზავნე — ეგებ ვინმე წამოვიდეს და გამოატანე ის.
მე მგონი, ფოსტაზე ადრე მოიტანს.

სხვა მისამართს მე იმ წერილში სახლს გწერდი, მაგრამ სჯობს
„მნათობის“ მისამართით გამოგზავნო. მე ჯერ კიდევ ვარ იქ და მგონი
დავრჩები, თუ სადმე არ წავედი — თუ წავედი, ამასაც შეგატყობი-
ნებ. ჯერ მაინც აქაური განწყობილება უნდა გამოირკვეს ლიტერატურ-
ული და შემდეგ სადმე წავალ. მგონი ლენინგრადში, მაგრამ ეს მო-
მავლის საქმეა. შენ, წერილი მომწერე დაწვრილებით მიაკოვსკისთან
მოლაპარაკების შესახებაც. შენი ბინის ბიოგრაფიაც და ყოველივე რაც
იქნება ლიტერატურული და საერთოდ ხელოვნების ცხოვრებასთან.
აბა, შენ იცი ბენო, თუ წერილს როგორ ვრცელს მოიწერ. შენმა წე-
რილმა როგორ მასიამოვნა, ვერ წარმოიდგენ. თუმცა ვრცელი არ
არის, მაგრამ მაინც ახალი ამბები და საერთოდ შენი იქაური განწყო-
ბილებაა. რაც შეეხება ქანგოს, შენ შემდეგ წერილში მომწერე, მე
და ვაჩვენებ ამხანაგებს და დამეთანხმებიან, მგონი. შენ მოიწერე —
„ჟურნალში მონაწილეობა მიადებინეთ და ჯგუფში ნუ შემოიყვანთ,
თუ არ გინდა თქო“. ამას თუ მოიწერ, მე მათ ამ ადგილს ვაჩვენებ
წერილისას და დამეთანხმებიან, მგონი.

სხვა ბენო, წიგნებს, იწერები, გამოგიგზავნიო. თუ გამოგზავნი, ძლიერ კარგს იხამ. არაფერი წიგნი ეხლა თბილისში არ არის, „ლეფი“¹ ჩამოსულა. რატომ არ გზავნიან. ერთი ეგზემპლარი მაინც გამოგზავნე და შენ რომ წიგნებს მპირდები, ისიც გამოგზავნე. არ იცი, რა დიდ დახმარებას გამიწევ, რამდენი ხანია არაფერი არ წამიკითხავს. არაფერი წიგნი არ არის და რა წავეკითხო, არ ვიცი.

სხვა, განწყობილება შინაური უბრალოა. მე თითქმის სრულიად არ გამოვდივარ სახლიდან...

ბენო, მოიწერე ვრცელი წერილი. ველი საჩქაროთ. „მნათობის“ მისამართით.

გამოგზავნე კაკაბაძის თარგმანი. მოგვეცემა ორიგინალის პონორარს. მე უთხარი, ხელთნაწერ დედანიდან არის გადმოთარგმნილი მეტყი. აბა, ნახვამდის, მეგობრული საღმით

ს ი მ ო ნ ჩ ი ქ ო ვ ა ნ ი

ეურნალის მასალები გამოგიგზავნე საჩქაროთ.

1. ლეფი — Левый фронт искусства — ლიტერატურული დაჯგუფება, რომელიც შეიქმნა 1923 წელს, ყოფილი ფურტურისტების მიერ. ამ დაჯგუფებას, რომლის წევრები გაერთიანებულები იყვნენ ვახუტ „კომუნის ხელოვნების“ (1918—1919 წ.) გარშემო, სათავეში ჩაუდგა ცნობილი რუსი პოეტი ვლადიმერ მაიაკოვსკი ((1893—1930 წ.). მასში შედიოდნენ პოეტები: ნ. ასევი, ბ. პასტერნაკი, ა. კრუჩინინი და სხვ. ლეფელებმა გამოსცეს ეურნალები „ЛЕФ“ (1923—1925 წ.) და „Новый леф“ (1927—1928 წ.), 1929 წელს დაჯგუფება დაიშალა.

სალამი, მეგობარო ბენო! როდესაც ამ წერილს ვწერ, ფოთში ვარ. მინდა ამ დღეებში გავბრუნდე თბილისში. ამდენ ხანს არ მოგწერე, წერილი მხოლოდ იმისათვის, რომ ველოდი შენგან მოსკოვის ახალ, შთაბეჭდილებებს. ეურნალი გამოვიდა და ალბათ, უკვე მიიღე. თბილისში ორი აზრი არ არსებობს ეხლა ჩვენ ფრონტის შესახებ — ეს, არის ერთად ერთი ფრონტი (ეს საერთო აუდიტორიის დებულებაა). მხოლოდ, რას ნიშნავს ეს, არ იციან.

ჩემი დაბრუნების შემდეგ უსათუოდ გაზეთს გამოვეცემთ. შენი დაპირებული მასალები გამოგზავნე, რაც შეიძლება საჩქაროთ. ბენო, იცოდე ველი შენს მასალებს დაჩქარებით.

შემდეგ საერთო განწყობილებებს უფრო დაწვრილებით მოგწერ. „ყანწელები“ გამოდიან ამ ბოლო დროს პროსპექტზე და იგინებიან — ესეც საქმეა თუ არა?

პაოლომ! სთქვა, მე დაწერე წერილს თქვენზე, ვნახავ შემდეგ თუ რამის დაწერას გაბედავთო.

ხომ იცი, ეს ყოველივე ამოა — საქართველოში „ყანწების“

გარდა, არსებობს თვითონ ქართული განწყობილება — დავარქვათ თუ გინდ ამას „ქართული სული“ — ჩვენ ამ ავტორიტეტთან გვექნეს და-მარქნენ სული მოკიდებულება, სჯობს ეს, სხვათა შორის.

წერილი მომწერე საჩქაროთ კოლა ჩაჩავას მისამართით, ხომ გახსოვს: შრომის კომისარიატი, ნიკოლოზ ჩაჩავას, სიმონისათვის.

სხვა, არ ვიცი, რა დავწერო; ფოთში ვარ. ფოთში კაცს არაფრის მოფიქრება არ შეუძლიან, გარდა მოწყენილობისა. მოწყენილი კი ძლიერ ვარ — თბილისშიდაც მოწყენილი ვიყავი და ამისთვის წამოვედი. უკვე დასვენებულაო ვგრძნობ თავს და ვფიქრობ, საჭიროა დაბრუნება. სამ დღეში უთუოდ თბილისში ვიქნები. ბენო, გამომიგზავნე რაიმე საინტერესო წიგნები. აკი, ექსპრესიონისტულ წიგნებს მპირდებოდდი. სხვა რამე გამომიგზავნე, თუ ის არ არის. ცხოვრება მოწყენილია. რას იზამ კაცი, წიგნის კითხვის გარდა. მაიაკოვსკი ჩამოსულა, თუ ნახე, მომიკითხე.

ბენო, მომწერე წერილი, უფრო ვრცელი, ვიდრე მე ვიწერები. აბა, მე რა მოგწერო. სად არის თემა, ან ცვალებადი შთაბეჭდილებები.

მეგობრული საღმით
ს ი მ ო ნ ჩ ი ქ ო ვ ა ნ ი

მართალია, ერთი ცნობა მაქვს შენტვის მოსაწერი, მაგრამ ის ვრცელ ამბავს მოინდომებს, წერილში თავს ვანებებ. კიდევ, გთხოვ, წერილი საჩქაროდ მომწერე და თბილისიდან დიდ წერილს მოგწერ. მასალები გამოგზავნე საჩქაროთ — გაზეთს უსათუოდ გამოვცემთ — H_2SO_4 -ს.

ნახვამდის

ფოთი

24 თებერვალი

1. პ ა ო ლ ო (პავლე) ჯ ი ბ რ ა ე ლ ი ს ძ ე ი ა შ ვ ი ლ ი (1893—1937), ცნობილი ქართველი პოეტი, „ცისფერყანწელი“.

ბ ე ნ ი

ეს წერილი სამი დღის წინ დავწერე. მეგონა, შალვა შაბათს წავიდოდა. ეხლა, დასამატებელი ის მაქვს, რომ მასალები საჩქაროთ უნდა გამოგზავნო. ჩვენ გაზეთს ვცემთ — მგონი შემდეგ ეურნალიც გამოვცეთ. 5 აპრილს ხდება მწერლობის კონფერენცია და ვნახოთ, რა მოხდება.

ამ წერილს დემნა შენგელაიას ოთახში ვწერ. იმანაც მოგიკითხა დიდათ ვრცლათ.

სხვა, წერილი საჩქაროთ მომწერე. შემდეგ დეტალებსაც თუ რამე იქნა.

ეხლა, თბილისში არაფერი არ არი მეტი საინტერესო. მომიკითხე ყველა — ე. ი. არაფერ.

ქურნალი მე გამოგზავნილი მეგონა, ეხლა გიგზავნი. კომპოზიცია არა აქვს, მაგრამ შენთვის ზღანევიჩის¹ კომპოზიცია რა საინტერესოა. მითუმეტეს, ისეთი ეგზემპლარი ეხლა ჩემს განკარგულებაში არ არის.

მე ისე კარგათ ვარ, მხოლოდ უსულო კაცის ცხოვრება შენ თვითონ წარმოიდგინე.

ნახვამდის.

მეგობრული საღმით სიმონ ჩიქოვანი.

1. ზღანევიჩი კირილე მიხეილის ძე (1892—1967), წარმოშობით პოლონელი, ცხოვრობდა და მოღვაწეობდა თბილისში. ცნობილი ფერმწერალი და ხელოვნების მკვლევარი.

სალამი მეგობარო ბენო!

შენი წერილი მივიღე გუშინ წინ — როდესაც შალვა ჩამოსულა, მე თბილისში არ ვიყავი — ეს უთუოდ იცი იმ წერილიდან, რომელიც ფოთიდან მოგწერე. ალბათ მოგივიდა.

შენი წერილის შინაარსი ძლიერ საინტერესოა. არც სპასაცილო არაფერი არ არის, როგორც შენ იწერები — ვაჟა-ფშაველას შესახებ მე სრულიად გეთანხმები და კიდევ მეც, ამ დასკვნამდე დიდი ხანია მივედი დამოუკიდებლად — ამას შენც მიხვდები, როდესაც ჩემ დაბეჭდილ წერილში ნახავ „ვაჟა-ფშაველა და ქართული კონსტრუქტივიზმის შესახებ“. ამას მე კიდევ ვწერ და შენი წერილიდან ამონაწერსაც მოვიყვან იქ.

სხვა საინტერესო არაფერი არ არის. გამოვიდა „პროლემატი“ — გაზეთი. შენ წერილს აგინებენ შიგნით, „მნათობში“ რომ იყო დაბეჭდილი. ეხლა იმათი ქურნალი გამოდის და იქაც ვეებერთელა წერილი ყოფილა, ჩვენი საგინებელი. ეგეც არაფერი. ჩვენ ამ დღეებში გამოცემით გაზეთს და მასალები, შენ რომ დამპირდი წასვლის წინა დღეებში, გამომიგზავნე — თეატრის პროექტები თუ მზათ გაქვს, არ დაგავიწყდეს გამოგზავნა. წერილს მე დავწერ, როგორც შენ ვითხარი და დეტალებიც მომწერე. ამ დღეებში ირაკლის სახარებლო წარმოდგენა იდგმება თეატრში და იმ საღამოსთვის თავის სურათების ალბომს ბეჭდავს. ტექსტი შალვას ეკუთვნის.

ეხლა, ჩემს შესახებ. მე ძლიერ ცუდად ვარ — მთავარი არის უფუ-

ლობა. ეს საშინლად მაწუხებს. თბილისში თითქმის გაზატებული დე-
იწყო... .

მე ვიყავი ფოთში 15 დღე და ხუთი დღე სოხუმში. დაბრუნები-
სას მომცეს შენი წერილი (გუშინ წინ დავბრუნდი)...

ეს წერილი უთუოდ არეულია, მაგრამ შენ თვითონ წარმოიდგინე,
ალექსანდროვის ბაღში ვზივარ და იქ ვწერ. დილაა, 10 საათი — ეხლა,
მინდა შალვასთან წავიდე და მიუტან ამ წერილს და ქურნაღს. შენ
წერილები მომწერე. მე, ეხლა, შენს გარდა თითქმის არავისთან არა
ვარ, არც ლიტერატურულად და არც მეგობრულ განწყობილებაში.

ნახვამდის, ველი შენს წერილს, მისაღებს საჩქაროთ.

ს ი მ ო ნ ჩ ი ქ ო ვ ა ნ ი

წერილები

კონსტანტინე გამსახურდიას, თბილისში, მის ბინაზე, გაეცნო ახალ-გაზრდა რკინიგზელი გრიგოლ ვაშაიძე (1908—1978), რომელიც შემდგომ შეიქმნა მისი ახლობელი და განუყრელი მეგობარი. იგი ლიტერატურის უსახლდრო მოყვარული და თავდადებული მკითხველი იყო. მათი მეგობრობის ერთ-ერთი მტკიცე საძირკველი ალბათ ესეც გახდა. ერთ-ერთ წერილში კ. გამსახურდია წერდა: „ყველაზე დიდი სიხარული ის არის, რომ შენი სახით შემეძინა ნამდვილი მეგობარი, ამ სიტყვის უღრმესი მნიშვნელობით. ცხოვრება წინაა და კიდევ შევხვდებით მრავალ უფრო დიდ საქმეებში“.

1929 წელს გ. ვაშაიძე მივლინებული იქნა ქ. ხარკოვში სასწავლებლად. ამ ამბით გახარებული კ. გამსახურდია ატყობინებდა: „მე შენზე დიდ იმედებს ვაყარებ, რომ ცხოვრებაში უმცროსი ძმა და თანამოლაშქრე მეყოლებიო“. გრ. ვაშაიძე, გარდა თავისი საქმიანობისა, ეცნობოდა უკრაინულ კულტურას, პირადად გაეცნო იქაურ მწერლებს პ. ტიჩინას, მ. ლებელს, იქ მომუშავე ქართველებს. ხარკოვში მისი ხანგრძლივად ყოფნა კარგ საშუალებას იძლეოდა თვალყური ედევნებინა ქართული მწერლობის — კერძოდ კი კ. გამსახურდიას ნაწარმოებთა თარგმნისათვის. ამ მიზნით მას სისტემატური კონტაქტი ჰქონდა მწერალთან.

გრ. ვაშაიძემ გარკვეული სამსახური გაუწია უკრაინელი და ქართველი მწერლების ძმური ურთიერთობის განმტკიცების საქმეს.

ჭვემოდ დაბეჭდილი წერილები უთუოდ მნიშვნელოვანია კონსტანტინე გამსახურდიას ცხოვრებისა და შემოქმედების ზოგიერთი საკითხის გასარკვევად.

გურამ ვანიძე

* * *

ტფილისი, 1930, 20.X

ძმო გრიშა,

გუშინ შენი საქმის გამო რკინიგზის სამმართველოში ვიყავი, ველაპარაკე ივ. ბი-იას, მითხრა, ყოველ მიზეზ გარეშე მოვაწყობ, ოღონდ დაამთავროსო. შენი გადასვლის საქმე არც მე მომწონს, აქ აღარ ვიცი თუ რაიმე შეიძლება. თუ ამან არ დაგაბრკოლა, მაგ საქმე ძლიერ იოლად გაკეთდება.

ტიჩინას სამი ლექსი ვთარგმნე, თუ გადაბეჭდვა მოესწრო, ამ წერილთანვე გამოგიგზავნი. „ვეფხისტყაოსანი“ შევუკვეთე, მაგრამ ჯერ დაკანული არ არის, მალე გავუგზავნი, ლებელს ფრესკების გამოცემა დაეპირდი, მაგრამ ის წიგნი სტამბიდან არ გამოუტანიათ.

1. გიგზავნი ტიჩინას ლექსებს ჩემს მიერ თარგმნილს, რომელიც ალბად ჩემი მოგზაურობის რეპორტაჟთან ერთად დაიბეჭდება „საბოლოო ლიტერატურო გაზეთში“. ამ მოკლე ხანში ალბად საბოლოოდ გამოვარკვევ მისი ლექსების გამოცემის ამბებს. (მიწიშვილი შევებულება-შია და ესაა ერთად ერთი დაბრკოლება. ბარონმა უკვე მითხრა, შეუღდექიო).

2. შენი მისია კიდევ არ დამთავრებულა. საჩქაროდ სთხოვე ლებედს შემომითვალოს „დიონისეს“ ხელშეკრულება, რომელზედაც მე მომაწერინეს ხელი, სადაა? „მარცხენა თვალის“ ხელშეკრულება კი მომივიდა, გარდა ამისა ბაჟანისაგან (კიევიდან) სამასი მანეთი არ მიმიღია, არც ის 1200 მანეთი, რომლის ვადმოგზავნას ლებედი დამპირდა.

3. სთხოვე გაჩვენოს დიონისეს რუსული თარგმანი — ნახე წინასიტყვაობა თუ ახლავს (რუსული გამოცემისათვის). მე მინდა დავწერო უკრაინულის წინასიტყვაობა, სულ ნახევარი გვერდი, თანაც ჰკითხე: მე ერთ თვეში ვაპირებ ხარკოვში გამოვლას და მოსკოვში წასვლას, თუ შეეძლება ხელნაწერი გამატანონ მოსკოვში, იქ გადავწერინებ და ისევ ჩამოვუტან.

4. გადაწყვეტილი მაქვს აბელთან წასვლა, ეს იქნება ნოემბრის 15-ისთვის.

5. არ მიმიღია არც სურათი (ჩვენი საერთო), არც ლიტერატურა, რომელიც ძლიერ მჭირია, როგორმე დაჩქარებით გამომიგზავნონ, რაც ძლიერ მჭირია ჩემი უახლოესი წიგნისთვის „12 დღე უკრაინაში“. დაწერილი მაქვს შემდეგი თავები: 1. ალის ბაიათები და ცივილიზაცია, 2. ცეცხლის ქალაქი, 3. უკრაინის ნახშირი, 4. უკრაინის სატახტო, 5. ბლაკიტნის სახელობის ლიტერატურის სახლში გათეული ღამეები, 6. კიევი და სხვა. დასამთავრებლად უთუოდ მჭირია ეს წიგნები. წიგნი ალბად სურათებიანი იქნება, და ის სურათი საგანგებოდ მჭირია, გთხოვ დაჩქარებით გამომირკვიო ესენი. 7. მოსინჯე ნიადაგი (სტეფან მელნიკთან შეთანხმებით) ორი სამი ღამის გასათევი ბინა მიშოვნოთ ეგები. გამეცინა კალოშებზე, შენ მშვიდობით ჩამოდი და ჩიტის რძე რომ მომთხოვო, გაგიკეთებ. შენმა ლიტერატურულმა დებიუტმა გამახარა, რატომაც არა, ბევრ მწერალს შენ, ახლაც არ ჩამოუვარდები გონებამახვილობით. კაცს მუდამ პრინციპად უნდა გქონდეს: „მე არავის არ ჩამოუვარდები“.

კიდევ ერთი დამავალე, ჰკითხე ტიჩინას და ლებედს „12 დღე უკრაინაში“ სად დავბეჭდო, ჯერ ჟურნალში, თუ პირდაპირ სახელგამს გადავუგზავნო. ქართულად ალბად გაზეთში დაიბეჭდება.

ჩემო ძამიკო, ეს ამბები საჩქაროდ გამომირკვიე. აქ ამბები დამხვდა, მოსკოვის სახელგამში ვილაცას ნიადაგი შეუმზადებია ჩემთვის,

ასე რომ მოსკოვში წასასვლელი ფული არა მაქვს და მაქვს ^{კონსტანტინე გ.} ~~გადაღებული~~ ^{შენი იცი} ~~შენი~~ ^{ამ ამბებსაც} ~~შენი~~ ^{შენებურად} ~~შენი~~ ^{ყოჩაღად} ~~შენი~~ ^{და პუნქტუალურად} ~~შენი~~ ^{თუ გამოიმირ-} ~~შენი~~ ^{კვევ.} ~~შენი~~ ^{ნამორაძის მისამართი მომწერე} ~~შენი~~ ^{(ვიცი ამას ყველაზე დიდი ხა-} ~~შენი~~ ^{ლისით გამოიმირკვევ).} ~~შენი~~ ^{სალამი ყველას, არც ერთი უკრაინელი მეგობ-} ~~შენი~~ ^{რისაგან ჯერ ჩემი წერილის პასუხი არ მიმიღია.}

ველი პასუხს საჩქაროდ.

შენი კონსტანტინე გ.

შენ მწერ, იქ ბევრს ზრუნავენ ჩემს სულეერ ვითარებაზედო, იქ თუ დაგასახლე, პირდაპირ ცენტრში მოხვდები, ნამდვილი ქართული კულტურის ორბიტში. მე შენზე დიდ იმედებს ვამყარებ, რომ ცხოვრებაში უმცროსი ძმა და თანამოლაშქრე მეყოლება, ნდობის თვალით შევხედოთ მომავალს და სარბიელი ძლიერ დიდი გვაქვს წინ.

• • • •

20.VI

ძმაო გრიშა, გილოცავ რევაზის¹ მოსვლას. სალაპარაკო ბევრი მაქვს. აქ ჩამოვიდა ბ. ლომ-ძე², ვინახულე, დამპირდა უკეთესს პირობებს. სხვაფრივ ცუდათ ვარ, იალაგოის³ წერილი არ მიმიღია. მომწერა თითქმის იგივე ლებედმა. პასუხიც მივეცი. მხოლოდ ყველა რეცენზიების აქედან გაგზავნა ამ მოკლე ხანში არ შეიძლებოდა, რომ ჩამოვა ვაჩვენებ. თუ იალაგოიც მოდის, გთხოვ ჩემს მაგივრად სთხოვო ჩამოსვლა ან დღეებით მაცნობოს, ან იმავე დღეს დამირეკოს სად ჩამოხტება და წამოვიყვან. ტელეფ. 14—45. ტიჩინას⁴ გადაეცით: ორ მოთხრობას ვამზადებ მისთვის. ერთი დღეს-ხვალ იქნება მზად და გამოვგზავნი, ჟურნალის მისამართი მომწერე, ან ტიჩინასი. ჯერ გადაწყვეტილი პასუხი არ მიმიღია. ბევრს გაწუხებ და შენ იცი როგორ წაიყვან საქმეს.

თუ ჩამოხვიდე, არ ჩამიარო, პირდაპირ ჩვენსას მოდი. იქ მოგასვენებ, რამდენ ხანსაც გინდა.

შენი კონსტანტინე გ.

1. რევაზი — ვრ. ვაშაკიძის უფროსი ვაჟი (1930—1971 წწ.).
2. ბ. ლომ-ძე — ბესო ლომინაძე, მუშაობდა კომუნისტური პარტიის ამიერკავკასიის სამხარეთო კომიტეტის პირველ მდივნად.
3. იალაგოი — უკრაინის გამომცემლობის დირექტორი.
4. პ. ტიჩინა — ცნობილი უკრაინელი პოეტი და მთარგმნელი.

ტფილისი, 1930, 31.XII

ძვირფასო ძმად გრიშა,

მოგილოცავ ახალ წელს. გისურვებ სხვა სიკეთესთან ერთად მეგობრობაში ისე იქცნეული არ ყოფილიყავი როგორც აქამდის — შენ როგორც სჩანს ძლიერ ცუდად მიცნობ, ასეთი რამეებით შენ რამდენჯერმე მაწყენინე, მაგრამ ბევრ შემთხვევაში გაგჩუმიდი, რადგან სხვაფრთხილად შენ ოქროს გული გაქვს, მე არა ვარ ისე წვრილმანი. მე ორი მოსახსნამი მქონდა, შენ არც ერთი, მაშ სიცივით უნდა მომკვდარიყავი? ნეტავი შემეძლოს ამეამად უფრო მეტი მსხვერპლი გავსწირო შენთვის, დაანებე მაგისტანა წვრილანებს თავი. ძლიერ მახარებს, რომ კარგად მოეწყვე. გისურვებ ყოველივე კარგს და მზეგრძელ ცხოვრებას.

ძმური სალამით შენი

კონსტანტინე გამსახურდია.

***

ტფილისი 1931. 3.X

ძმად გრიშა,

შენი წერილი კარგა ხანია მივიღე, მაგრამ მოუცლევლობის გამო ვერ გიპასუხე და ამიტომაც უნდა მაპატივო, მე სრულიად არ მესმის რა გაწუხებს, ხაშურში მე შენმა ნახვამ გამახარა და სხვა მიზანი არც მქონია. შენ ყოველნაირად კარგი ვაქცაი ხარ, მაგრამ რატომღაც საოცრად იქცნეული ხარ. მე პირადად უნდა მოგახსენო, რომ არავითარ ყურადღებას არ ვაქცევ, რომელი მეგობარი რამდენ ბოთლ ღვინოს დამალევიინებს და სხვა ამგვარი. თუ შენ ასე მსჯელობ, მე რაღა მეთქმის, რამდენჯერ იყავი ჩემთან და არც ერთხელ არამც თუ დეკეული, ან ჰედილა არ დამიკლავს, უბრალო სადილიც ვერ შეგთავაზებ. მაშ მე არ ვყოფილვარ შენი მეგობარი, დაანებე ამ ამბებს თავი და როგორმე ხელმარჯვე დრო მოიხელთე და გამომიარე ისე, რომ ერთი ღამე მაინც ჩვენსას გაათნო. გადაეცი დიდი სალამი შენს მეუღლეს და შენს პატარა ბიჭუნას აკოცე ჩემს მაგივრად. (ძლიერ შევწუხდი, რომ იმ ორიოდვე მანეთისთვის, რომელიც თქვენსას დამვიწყებია, სურამში ამოხვედი და შინაც ვერ დაგიხვდი). მიიღე ჩემგან ძმური სალამი.

შენი კონსტანტინე გ.

ძმად გრიგოლ,

არ გეგონოს დაუდევრობის ჩემის გამო არ მომეწეროს აქამდის პასუხი; არამედ დაუდევარ და უწესო ადამიანებთან გვაქვს საქმე და ეგ იმიტომ. ყოველ მეორე დღეს ვახსენებდი მ. ა-ძეს შენს საქმეს, მაგრამ აქამდის ხვალე, ხვალეო და ახლა გამოირკვა ის კაცი, ვისაც რეცენზია უნდა დაეწერა, ტფილისში არ არისო. მე როგორც ვატყობ საერთოდ ეს გამომცემლობა ვერ მუშაობს წესიერად, მერმე ათასგვარი წვრილმანებისა ეშინიათ და ესაა. ჩვენც ასე გვაქვს ამ ხალხისაგან სიცოცხლე გამწარებული. ძალიან ვწუხვარ, სანუგეშოს რომ ვეღარას გწერ.

შენი კონსტანტინე გ.

***

ტფილისი, 1931, 8.VI

ძმად გრიშა, მახატიე ამდენი დუმილი, მაგრამ ამ ხნის განმავლობაში ძლიერ ბევრი დავიდარაბა გადამხნდა და მოცლას რომ თავი დავანებო, ვერ მოვიკრიფე განწყობილება. გარდა ამისა, წერილობით მე არ შემარჯვება ჩემი პირადი განწყობილებათა უწყება. თუ ჩამოხვალ, კარგს იზამ, უკრაინელმა მეგობრებმა და ნ-ს ცოლმა მოგიკითხეს (უქანასკნელი რატომღაც ოდნავ გემდურის). კ-ხია გზაში შეგვხვდა მე და გიორგის, მაგრამ არ მივესალმე. აქაურ ამბებს, რომ ჩამოხვალ მაშინ გაიგებ.

იყავი კარგად და ეცადე ჩამოხვიდე
შენი კ. გ.

***

ტფილისი, 1930. 3.VIII

ძმად გრიშა, ცოტა დაებრკოლდი, ზოგი უფულობით, ზოგი უდროობით, გამოვალ ტფილისიდან 9 ან 10 ამ თვეს. შესაძლოა მანამდისაც. მატარებლის ნომერს და ჩასვლის დღეს გაცნობებ დეპეშით.

ძმური სალმით
შენი კ. გ.

***

3.IX

ძმად გრიშა!

ტფილისში ყოველივეს ვაგვიკეთებ რაც შესაძლებელია, ახლა სასწრაფო ფოსტით მომწერე:

1. იალავოი და ლებედი მანდ არიან?

2. ტიჩინა ჩამოვიდა თუ არა, მიიღო თუ არა „დიდი იოსების“ რუსული თარგმანი, თანაც ფრთხილად უთხარი, უკრაინაში აპირებს ჩამოსვლას და თუ დაბეჭდვას აპირებენ, ეგებ ჰონორარის ნახევარი გადმომიგზავნოს, მე ფული მიჭირს წამოსასვლელი.

ამ კითხვებზე დაუყოვნებლივ მომეცი პასუხი. ნახე ლებედი, ჰკითხე რამდენ ხანს დარჩება. საუბარში უთხარი კ. გ. ჩამოსვლას აპირებს თქვა.

მაშ ველი პასუხს.
შენი კ. გ.

* * *

6.10

ძმავ გრიშა, გადაეცი გიორგი ნამორაძეს დიდი სალამი და უთხარი მომწეროს ასახსნელი სიტყვების ნუსხა და თავისი მისამართი. მალე გადაუგზავნი ჩემს ახალ წიგნს „12 დღეს უკრაინაში“. მერმე ჰკითხე კარტოზიას („გოსპროში“ მეტალტრესტის უფროსია), მისას „ქოსა გახუს“ ხელნაწერი ხომ არ დამრჩენია.

შენი კ. გ.

* * *

1929. 18.VIII

ძმავ გრიშა, დიდი ბოდიში მომიხადე თქვენს სიმამართან, ჩემი ჩამოსვლა აქამდე გადაიდო, რადგან 1 ოქტომბრამდე კურდღლებზე ნადირობა აკრძალულია. თუ აქეთკენ გამოიაროთ, გთხოვთ მეწვიოთ. თქვენი კონსტანტინე გამსახურდია.

წერილები გიორგი მუმლაძისადმი

გიორგი (გოლა) ესტატეს ძე მუმლაძე პუბლიცისტი, მთარგმნელი, პროზაიკოსი, ერთ-ერთი თვალსაჩინო ფიგურა იყო 900-იანი წლების საქართველოს კულტურულ ცხოვრებაში.

გიორგი მუმლაძე დაიბადა 1884 წ. სოფ. დიდნავთში (ჯავახეთი), დურგლის ოჯახში. სოფლის სკოლის დამთავრების შემდეგ იგი სწავლობდა თბილისის რეალურ სასწავლებელში, ხოლო შემდეგ კი კომერციულ კურსებზე. იგი მუშაობდა სხვადასხვა დროს თბილისში, ქუთაისში, ოზურგეთში, ბაქოში.

1905 წელს პირველად, ხოლო 1908 წელს მეორედ გ. მუმლაძე დააპატიმრეს გაფიცვაში მონაწილეობისათვის.

გ. მუმლაძის მოთხოვნები და თარგმანები გამოქვეყნდა ალმანახში „შუქი“ (1910 წ.), გაზეთებში: „იმერეთი“, „ერი“, „შრომა“, „სახალხო ფურცელი“, „რევოლუციური ნობათი“, „სხივი“ და ჟურნალში „თეატრი და ცხოვრება“.

გ. მუმლაძე წერდა ფსევდონიმებით: „გულყვითელა“, „შუმელი“, „არწივი“, „ლელი“, „გ. ჯავახი“, „მუმლი“.

ლალი მარტაშვილი

***

ძმო გიორგი! შენი მოლოცვა მივიღე, ძალიან გამიკვირდა, როგორ გაგახსენდი. მე ქუთაისში მეგონე. ჩვენს გაზეთში იბეჭდება პატარა ფელეტონები „უჩარდიას“ ფსევდონიმით, მე შენი მეგონა, ასეა განა? დროს, ვიცი, არ გააფუჭებ, ერთადერთი კაცი ხარ ჩვენში, უკომპლიმენტოდ გელაპარაკები, რომელსაც შეუძლიან საღად მუშაობა... სხვა რა ამბებია, როგორ გრძნობ თავს. იქნებ შალვა დადიანის ადრესი გამიგო, მინდა ერთი წერილი მივწერო, შენ შემყვარე ის კაცი.

მეგობრული სალამი და იმედის აყვავება. მოგიკითხა კ. აბაშიანი-რელმა¹.

***

მივიღე თქვენი წერილი. საქმის ვითარება ასეთია. თბილისში დაარსდა ლიტერატორთა ჯგუფი, რომელმაც განიზრახა თვეში ერთხელ ან ორ კვირაში გამოსცეს ფრიად მხატვრული კრებული³, საქმის ინიციატორობა ჩემია, ამ ჯგუფში მე ჩაგწერეთ თქვენ, როგორც მწერალი, და რასაკვირველია, კარგად შეჰხვდებით ამ საქმეს. ეს პირველი

ქ. მოსკოვი. შენი ტ ი ტ ე ტ ა ბ ი ძ ე ² 1914

ცდა კრებულისა ჩემია; საკუთარი ფულით გაწეული „რისკი“. თუ ვიზარალებთ, მაშინ სისტემატურად ვიწყებთ გამოცემას, რათა ოდნავ მაინც ხელი შევეწყუთ ჩვენი ხელოვნების აღორძინებას. პირადად მე გთხოვთ უპირველესად თანამშრომლობას და კვლავ კრებულის გავრცელებას, როგორც კი შეგეძლებათ. კრებული მიჯდება 40—50 თუმანი და თვითონ № იქნება 30 ან 40 კ. მეტი არა.

ეს ექვსშაურიანი კრებული, მე მგონია, მალე გასაღდება ჩვენში. დიდად დამავეალებთ, თუ ამნაირ დახმარებას გამიწევთ თანამშრომლობით და კრებულის გავრცელებით, მასალები საუკეთესოა, ავტორებს გაზეთით გაიგებდით. უკაცრავად შეწუხებისათვის. დავშთები თქვენი პატივისმცემელი გ. ლეონიძე. [საკუთარი ჩემი მისამართი ასეთია: ტფილისი, ჩერქეზოვის ქ. № 54. შეგიძლიათ სანდროს მისამართითაც: ნიკოლაევსკაია 7, სანდრო შანშიაშვილს].

* * *

ძმამ გიორგი

მინდოდა მაშინვე გამეცა პასუხი შენთვის, მაგრამ სიზარმაცე ხომ იცი!

ბენეფისი იქნება, 15 ამ თვეს, ვდგამ „გაზაფხულის ნიაღვარს“, შენს ძალიან ნაცნობ პიესას.

სევდა... იუმორი... სმა. ყველაფერი ეს ჩემი შესაფერია და ამიტომ დავადექ ამ პიესას. დიდი ხანი არის აქ არ წარმოუდგენიათ.

მეჩქარება.

სალამი კნიაჟნას, იმედი მაქვს მალე ვნახავ.

შენი შ ა ლ ვ ა და დ ი ა ნ ი

1914 წ. II.2 ბათუმი

* * *

ძმამ გიორგი!

უკაცრავად, უკაცრავად, უკაცრავად!

ამასწინათ აისედორა დუნკანს შვილები რომ ასე უბედურად დაეღუპა, ელეონორა დუზემ ესეთი დეპეშა გამოუგზავნა თურმე:

„ძვირფასო, ძვირფასო, ძვირფასო დუნკან!“ მეტი არაფერი, მაგრამ ხომ ბევრია თქმული. მეც ეგეთი სიძლიერე მინდა მივცე ზემოთმოყვანილ სიტყვებს.

გიგზავნი შენს პიესებს და ნუ დაგვივიწყებ, ჩამოსვლა კი არ შეიძლება?! ეგრე ახლოს ხარ უქმე დღით. სალამი შენიანებს. ელომაც⁴ დიდად მოგიკითხათ ყველანი. შენი შ ა ლ ვ ა და დ ი ა ნ ი.

1913 წ. 10.2 ბათუმი

ღრმად პატივცემულო ბატონო გიორგი!

გმადლობთ თანაგრძნობისა და მასალებისათვის. დაიბეჭდება. სუ გვიწყენ, თუ ზოგჯერ თქვენგან დამოუკიდებელი მიზეზთა გამო ვაგვიანებთ ბეჭდვას. სათეატრო ცნობები მოგვაწოდეთ ხოლმე. ტაგორის „გიტანჯალის“ თარგმანიც ნაწილნაწილ დაიბეჭდება.

თქვენი პატივ. იოსებ იმედაშვილი⁵

1917. 28. ნოემბერი.

* * *

ამხ. გიორგი!

პირველი იენისიდან ჩვენი გაზეთი „შრომა“ გამოვა ყოველდღე, შენ ახლობელ თანამშრომელთა რიცხვში ხარ, დაამზადე მასალები ამ თვის განმავლობაში. იმედია არ დაიზარებ. საქმე კარგად მიდის, შენგან გამოგზავნილი მასალები მივიღეთ.

იმედია ზუგდიდის ყოველდღიურ ამბებსაც მოგვაწვდი მაქედან. შენ იცი. მოგვწერე წერილი.

შენი ილია⁶

* * *

საქმე კარგად მიდის, რომ პროვინციიდან თავის ღროზე გვაწვდიდენ ანგარიშს. თქვენმა მოთხრობებმა განსაკუთრებული მკითხველები შეგვძინა მოზარდი თაობიდან. იყო შემთხვევები, როდესაც მოთხრობის თავი დაიბეჭდა, მეორე ორშაბათამდე ვაგრძელებას ვერ უცდიდნენ. და თხოულობდნენ რომ მიგვეცა საშუალება დედანში წაეკითხათ. ჩვენ, რასაკვირველია, უარით ვისტუმრებდით სხვადასხვა მოსაზრებით. გისურვებო გამარჯვებას და ნაყოფიერ მუშაობას, მადლიერი ვართ ჩვენც და საზოგადოებაც, ნახვამდის, თქვენი პატივისმცემელი ილია.

* * *

10 მაისი, 1915 წელი. როსტოვი

გიორგი!

წავიკითხე შენი „სულამიტ“⁷ და სწორე გითხრა ძალიან მომეწონა... მხოლოდ გეტყობა აჩქარებულად გითარგმნია. შეიძლებოდა უფრო დინჯად თარგმნა რომ უფრო სიტყვათა მუსიკობა გამოსულიყო. არა, მე არ ვისაყვედურებ, პირიქით, კარგი თარგმანია, მრავალი უცხო სიტყვებია, რომლებიც არ მსმენია აქნობამდე. გეტყობა, გიმუშავნია, მაგრამ ჩვენი, ქართვლების, უბედურება ის არის, რომ ჩვენს ნაწერს მეორედ აღარ ვკითხულობთ: მაინც დიდად, დიდად გმადლობთ, რომ შეძლება მომეცით, წუთით მაინც დავმტკბარყავი. მეც ცოტათი წარმოდ-

გენა მქონდა კუბრინზე. შენი „ნაკვებები“ კარგია, მომეწონა წრფელად არის ნაწერი, გრძნობიერია, ზომ იცი, გოლა, კარგს იზამ, რომ „სულამიტი“ როგორმე ცალკე წიგნად დააბეჭდვინო. მხოლოდ ცოტათი გაქლიბე. მართლა, რაბინდრანანტ თავორეს რვეული გამოგიგზავნა იმედში. მე „მიზეზისა გამო სხვისა და სხვისა“ ვარ როსტოვ — დონში. აქ დავასრულე „სულამიტი“ და აქედანვე გიგზავნი კიდევ... პატარ-პატარა დღიურები სწერე. ძალიან კარგია, იცოდე. აბა გამარჯვებით! არ დაივიწყო შენი სოსო გრიშაშვილი.

8 მაისი, 1914 წელი.

* * *

პატივცემულო გიორგი!

ი. გრიშაშვილმა, მართალია, მითხრა თქვენი თარგმანის შესახებ, მიქო კიდევ, მაგრამ ჯერ არ ვადმოუცია, შემპირდა კი მოტანას. მივიღებთ თუ არა, ვაგვინჯავთ და თუ გამოდგა, დიდის სიამოვნებით დავბეჭდავთ, მოგვაწოდეთ შესაფერი მასალები.

მარად თქვენი პატივისმცემელი იოსებ იმედაშვილი.

მინაწერი:

შენი თარგმანი უკვე გადავეცი ი. გრიშაშვილს

1. კ. აბაშისპირელი — გამოჩენილი ქართველი მწერალი კონსტანტინე გამსახურდია (1893—1976).
2. ტიტე ტაბიძე — პოეტი ტიციან ტაბიძე (1893—1937).
3. წერილში ლაბარაკია ჟურნალ „საფირონზე“, რომლის რედაქტორ-გამომცემელი იყო გიორგი ლეონიძე. 1916 წელს გამოვიდა ამ ჟურნალის მხოლოდ ერთი ნომერი. „საფირონში“ დაიბეჭდა ს. შანშიაშვილის, შიო მღვიმელის, სიკო ფაშალიშვილის, კენა-ფაშაელას (სიმონ ბაღურაშვილის), ნარკანის (ნიკო კურდღელაშვილის), თ. იანელის (თეოფილე კეკელიძის), განდევგილის (დომინიკა ერისთავის), ნიკო ლორთქიფანიძის, ალექსანდრე ყაზბეგის, ინ-ბანის (ილია იესეს ძე ბახტაძის) ლექსები და მოთხრობები, გერონტი ქიქოძისა და აკაკი პაპავას წერილები.
4. ელო — ელო ანდრონიკაშვილი, შალვა დადიანის მეუღლე.
5. იოსებ იმედაშვილი — ქართველი მწერალი, თეატრალური და საზოგადო მოღვაწე (1883—1953).
6. ილია — ილია ნუცუბიძე. გაზეთი „შრომის“ ჯერ კოლეგიის წევრი, შემდეგში რედაქტორი. გაზეთი „შრომა“ 1918—1922 წლებში გამოდიოდა.
7. „სულამითი“ — ა. ი. კუპრინის „სულამითი“ თარგმანა გ. მუმლაძემ. თარგმანი გამოქვეყნდა გაზ. „შრომაში“ 1915 წ. № 11—22. რ. თავორის „გიტანჯალის“ თარგმანი გამოქვეყნდა გაზ. „სამშობლოში“, 1918 წ., მისივე „ნამგალა მთვარე“ — გაზეთ „საქართველოში“ 1916 წ., „ნაკვებები“ (მინიატურები) გამოქვეყნდა ალმანახ „შქში“ 1910 წ.

წერილები

მუზეუმში დაცული ნ. ლომოურის წერილებიდან ჩვენ ვაქვეყნებთ ისეთებს, რომლებსაც მნიშვნელობა აქვთ როგორც მწერლის ბიოგრაფიული მონაცემების დადგენისათვის, ისე ქართულ მოღვაწეთა შესახებ ზოგიერთი ცნობის ნათელსაყოფად. ამ წერილებიდან ვეცნობით ნ. ლომოურის არა მარტო მსოფლმხედველობასა და პრაქტიკულ საქმიანობას, არამედ იმ საზოგადოებრივ ატმოსფეროსაც, რომელშიაც ცხოვრობდა და მოღვაწეობდა მწერალი.

ნ. ლომოურის წერილები მიწერილია უმთავრესად ქართული საზოგადო მოღვაწეებისადმი, როგორებიც იყვნენ: ივ. მაჩაბელი, იაკობ გოგებაშვილი, დავით კარიკაშვილი, ანასტასია თუმანიშვილი — წერეთელი და სხვ.

აღნიშნული პირები მეგობრულ ურთიერთობაში იყვნენ ნ. ლომოურთან და მასთან ერთად ეწეოდნენ კულტურულ-საზოგადოებრივ საქმიანობას.

ნ. ლომოური თავიდანვე იცავდა ქართული ენის სიწმინდეს, — იგი შესანიშნავი მცოდნე იყო ქართული ენისა და ვერ იტანდა, როდესაც სახელმძღვანელოდ განკუთვნილ წიგნში შენიშნავდა ენობრივ დამახინჯებასა და პროვინციალიზმს, რომლებიც „ჩინებულსა და ცოცხალს ქართულ ენას უხეიროდ აუშნობდნენ“.

აღსანიშნავია ის ფაქტი, რომ იაკობ გოგებაშვილმა თავისი „ბუნების კარის“ უკანასკნელი გამოცემა ნ. ლომოურის შენიშვნების მიხედვით შეასწორა (იხ. „ბუნების კარის“ მეცხრამეტე გამოცემა, 1910 წლისა).

ნ. ლომოურის სწორი პედაგოგიური აზრო და მართებული შენიშვნები მისაღები ხდებოდა პედაგოგიური სახელმძღვანელოების ავტორებისათვის და ამიტომაც ხშირად მიმართავდნენ ნ. ლომოურს, რათა თავისი ავტორიტეტული სიტყვა ეთქვა ყოველ ახალ გამოცემულ სახელმძღვანელოს შესახებ, როგორც ქართული ენის საუკეთესო მცოდნესა და ნიჭიერ პედაგოგს.

ნ. ლომოურის წერილები იბეჭდება ავტორის სტაქლისა და ორთოგრაფიის დაცვით, მხოლოდ გასწორებულია უნებლიე შეცდომები და შემოკლებულია ზოგიერთი წერილის (№№ 1, 2) უმნიშვნელო ადგილები.

დავით შულღიაშვილი

მე მინდოდა ეს ორი პედაგოგიური გამოცემანი — „ნობათი“² და „კუნწულა“³ ერთმანეთისათვის შემედარებინა და ამითი მეჩვენებინა ღირსეულებანი და ნაკლულევანებანი მათი... როგორც იცი, შედარებით გარჩევა ადვილიც არის და ნაყოფიერიცა, მაგრამ, რაკი „ნობათზედ“ დაწერილია სტატია, ამიტომ ამ საშუალებას უნდა თავი ვანებო და მხოლოდ „კუნწულას“ ცალკე გარჩევას შევუდგე... უსათუოდ გამოგიგზავნი ამ ორ კვირაში.

ასე გვიან იმიტომა გწერ, რომ ამ კვირეს ძლიერ ბევრი და რთული საქმეები მაწევს კისერზედ: წარსული წლის ანგარიში სემინარიისა უნდა განიხილოს კომისიამ, რომლის წევრი მეცა ვარ. ამ ანგარიშს დიდი მნიშვნელობა აქვს, რადგან მასში არის ლაპარაკი სომხურისა და ქართული ენების არსებობის (სემინარიაში) უფლებებზედ...

კომისიამ ამის შესახებ უნდა გადაწყვეტილი სიტყვა წარმოსთქვას, ჩაუტოს წარსული წლის ანგარიშში და შემდეგ ეს უკანასკნელი იანოვსკისთან⁴ გაიგზავნოს...

უკანასკნელად, ისევ „ნობათზე“ მინდა გითხრა ორიოდ სიტყვა. თქვენი კრიტიკოსი⁵ გადაჭარბებულის აღტაცებით ლაპარაკობს წიგნზედ, მაშინ, როდესაც ეს წიგნი „ნობათისა“ სრულებითაც არ არის ღირსი ამისა.

გარეგნობას მოუტყუებია თქვენი ავტორი, ვგონებ. ერთი არა არის რა წიგნში, რომელშიაც კი რამე გონივრული აზრი, იდეა იყვეს გამოხატული, გარდა იმ მართლაც და მშვენიერი ლექსისა, რომელიც „დროებაშიაც“ იყო გადაბეჭდილი...

აგილოთ თუნდა კაკანათის⁶ დაგების სურათი, რომელსაც აღტაცებაში მოჰყავს კრიტიკოსი... რა დედა აზრია აქ გამოთქმული? არაფერი... ესთქვათ წაიკითხა პატარა მოსწავლემ ეს სურათი — მერე, რაო? რაზე უნდა ელაპარაკოს წამკითხველს მასწავლებელი და, თუ მასწავლებელთან არ ხდება ეს კითხვა, თვით მან რა უნდა გამოიტანოს აქედამ? რა აზრმა უნდა გაიღვიძოს მკითხველში? რა გრძობა უნდა აღძრას ამ სურათის წაკითხვამ მასში? მე ვგონებ, რომ არაფერი... ზოგიერთ პედაგოგებს ასე ჰგონიათ, რომ დიდად საინტერესო იყვეს პატარა ბავშვებისათვის უაზროთ აღწერა ბავშვის რომელიმე საქციელისა.

ჩვენს ნიჭიერს ყაზბეგსაც⁷ ამ წიგნში წაუბოროტინია, მაგრამ მას ცოდვათ არ ჩაეთვლება ეს, რადგანაც მას ბავშვებთან დიდხნობით ყოფნა ვგონებ არსად არ ჰქონია... მაგრამ ყველაზე უმშვენიერესი ამ „ნობათის“ წიგნში გ. წერეთლის გაჭიანურებული „ლომ-კაცია“... ამ ვითომდა, ლექსის დამწერს, მის წერის დროს, თავში მუხის ნაცვ-

ლად, სწორედ ბუზები სხდომია! საკვირველია, ღმერთმანი! იხდენს ეგ კაცი თავის ლიტერატურულ რეპუტაციას?... მე საჭიროა, ძლიერ საჭიროა გ. წერეთლის კარგა—ლაზათიანად შემკობა. დარწმუნებული ვარ ლექსების წერას თავს დაანებებს მაშინ!...

სხვაფრივ მშვიდობით, ვანო!

სოფრონამ * გადმოცვა შენი ავათ-მყოფობა... როგორა ხარ?..

თქვენი პატივისმცემელი მოძმე ნ. ლომოური

1884 წ. იანვრის 14-ს.

1. ვანო მაჩაბელი (1854—1898) — ცნობილი მწერალი და საზოგადო მოღვაწე, ნ. ლომოურის ახლო მეგობარი. ნ. ლომოური პირდება ვ. მაჩაბელს, რომ „დროებაში“ დასაბუქდად ბიბლიოგრაფიულ სტატიას გამოგიგზავნიო.
2. „ნობათი“ — პირველი ქართული საბავშვო ჟურნალი, გამოდიოდა 1883—1885 წლებში ანდრია ლულაძის რედაქტორობით.
3. „კუნწულა“ — ანუ მოთხრობანი მოზრდილ ყრმათათვის, წიგნი პირველი, იაკობ გოგებაშვილის რედაქციით, დაიბეჭდა 1883 წ.
4. იანოვსკი კირილე პეტრეს ძე — კავკასიის სამოსწავლო ოლქის მზრუნველი, რეაქციონერი, რუსიფიკატორი, რომელიც სდევნიდა ქართულ ენას ჩვენი სკოლებიდან.
5. ივულისხმება სტეფანე ჰრელაშვილი, რომელმაც კრიტიკულად გაარჩია 1883 წლის დეკემბრის ჟურნალი „ნობათი“, სადაც დაბეჭდილი იყო პ. ცახელის, ი. რვეიშვილის, ალ. შიჩხუბარიძისა და გ. წერეთლის თხზულებანი (იხ. „ივერია“, 1884 წ., № 11, გვ. 101-110).
6. „იაკანათი“ — მოთხრობა ი. რვეიშვილისა (იხ. „ნობათი“, 1884 წ., № 12, გვ. 44—46).
7. ალ. ყაზბეგმა 1884 წელს „ნობათის“ მე-12 ნომერში მოათავსა საბავშვო მოთხრობა „მტრედი“ (გვ. 36—43).
8. სოფრონა — სოფრომ მგალობლიშვილი (1851—1925), ცნობილი ხალხოსანი მწერალი, ლომოურის სკოლის ამხანაგი და ახლო მეგობარი.

ვანო!

იმავე დღეს, როდესაც გავიგე შენი გამოსვლა ბანკიდან, მინდოდა ამ ბარათის მოწერა, მაგრამ ვერ ავასრულე იმის გამო, რომ აქა სთქვეს: ვანო თამარაშენში¹ მიდის და გორზედ ამოივლისო... მინდოდა აქ დაგზვედროდი და შეთქვა ის, რასაც ამ წერილში ამოიკითხამ.

როდესაც ახალ თაობაზედ ჩამოვარდებოდა ლაპარაკი, ყოველთვის შენზედ ბევრი რამ ითქმოდა ხოლმე... ჩვენი თაობა, სხვათაშორის, შენა გრაცხავდა თავის ერთ საუკეთესო წარმომადგენლათა... ამიტომ ყოველი შენი ნაბიჯი, ცხოვრების დახლართულ გზაზედ წინ წადგმული, გულწრფელ სიამოვნებას ჰზადავდა ჩვენ გულში... დღეს, როდესაც ამ გზამ გიმტყუნა და რამდენიმე ფეხი უკან გადაგადგმევინა, გულით ვწუხვარ, გულითა და სულით თანაუგრძნობ იმ პატიოსან და-

მარცხებას, რომელიც შენ გარგუნა ჩვენმა საზოგადოებამ. მაგრამ რას ვამბობ?... დამარცხებული მხოლოდ ის კაცია, რომელსაც ბრძოლის ველზედ თავიბირი ჩირქით გაუსვრია და სახელი თავისი ლაფში ამოუთრევია. ის კაცი კი, რომელსაც, მართალია ბრძოლის ველისათვის თავი დაუწებებია, მაგრამ დროშა თავის მიმართულებისა პატიოსნად შეუწახავს, თავის სახელი და ზნეობრივი პიროვნება უღაქოდ გაუტანია ნაპირას, ის კაცი დამარცხებული არ არის!

ვინატი სულით და გულით, რომ კეთილმა გარემოებამ შენ გულწრფელობას, კაცთმოყვარულ ხასიათს და განათებულ ნიჭიერებას მომავალში ხელი შეუწყოს!..

რალა თქმა უნდა, ყოველ მანდაურ წარსულ ამბებს განუწყვეტლივ თვალყურს ვადევნებდი და ბოლოს ის აზრი გამოვიყვანე, რომ შენ შენმა მეგობრებმა გონიერული სამსახური ვერ გაგიწიეს. მიშოს² ვიცნობ. იმავე თაობითვე მე ეგ მიმაჩნდა პატიოსან სულის კაცად, რომელიც მაღლიან ბუნებას სხვადასხვა ნაირი ნიჭითაც დაესაჩუქრებინა. მე მტკიცედა ვარ დარწმუნებული, რომ ეგ შეიძლებს სახელოვან ორატორათ გარდაქცევას, თუ რომ თავის ბუნებით ნიჭიერებას აღზრდის და გაწვრთნის დიდებული მსოფლიო ორატორების შესწავლითა... დემოსთენი, ციცერონი, შირაბო, ვერნიო, გამბეტა და სხვანი მაგის ნიჭიერებას ბევრ რამეს ძვირფასს შესძენენ და ამგვარად, დაცემულ სამშობლოს ერთ საუკეთესო მამულისაშვილს მოუშაადებენ. ამას ისიც უნდა დაუმატოთ, რომ მიშომ როგორათაც ქართველი ხალხი, ისე მისი ენა საფუძვლიანად არ იცის, საზოგადო ორატორისათვის კი, რალა თქმა უნდა, ერთიცა და მეორეც დიდად საჭიროა. თუ კაცმა არ იცის, რა ხალხთან აქვს მას საქმე, როგორ უნდა ატრიალოს სიტყვა, აზრი, ქცევა, სხვადასხვა გარემოებათა შორის, როგორ უნდა ექცეოდეს მომხრეს, მოწინააღმდეგეს და ამათ შუა ჩამდგარ ხროვას, ის ვერაფერს ვერ გააკეთებს, რაც უნდა განვითარებული და ნიჭიერი ადამიანი იყვეს!... ჩემის აზრით მიშოს, სამწუხაროდ, ესენი ცოტათ თუ ბევრათ აკლია. ამის გამო, სარგებლობის ნაცვლად, ბევრჯერ ვნებას აძლევდა საერთო მიზანსა... თუ მიშოს ამ ხანებში როდესმე შეგხვდები ყველა აქნათქვამს პირადათაც ვეტყვი და იმედი მაქვს ფაქტებითაც დაუმტკიცებ.

მეორე მომხრე შენი ნ. დიასამიძე³ იყო. დიასამიძე ბევრში სასარგებლო კაცად მიმაჩნია, მაგრამ იქ, სადაც გონების და აზრის მუშაობა უნდა, ეს უმნიშვნელო ადამიანია. „ილია ჭავჭავაძე უნდა გავწყობოვო“... „უნაო მაჩაბელი ჩემზედ ლოცულობსო“... ამბობდა ეს კაცი არა ერთხელ საზოგადოებაში. შენ თითონ მიხვდები უნაო, რა გავლენასაც მოახდენდა მსმენელებზე ეს სიტყვები... „როგორ, ი. ჭავჭავაძე, დედა აწინდელი საქართველოსი, მშვენება ჩვენი ლიტერატურისა, უნდა

ვილაც დიასამიძემ გასწვიბოს? ან ნუთუ ვანო მაჩაბელი იქამდის და-
ეცა, რომ დიასამიძე სათაყვანოთ გაუხდია?“ აი, ის აზრები, რომელთა
ისმოდა საზოგადოებაში ზემოთ მოყვანილი სიტყვების შემდეგ...
ლო თუთავეიც შენს მომხრეთ რაცხავდა თავსა...

ჩვენს ჭორიყანა გორშიაც მოგვიხდა უთანხმოება, რომელიც ეჭვი
არ არის, გაგებულნი გექნება... მაგრამ იმედია ამ განხეთქილებას მალე
მოესპობთ. მე მინდა დ. მუსხელიძეს⁴ და ივ. სულხანოვს⁵ ვთხოვო ამ
საქმეში ჩარევა იმ პირობით, რომ რასაც ეს ორი კაცი იტყვის, მიღე-
ბული იქნას ორთავ მხრისაგან. იმედია, ჩემი ამხანაგები დამეთანხმე-
ბიან და თუ არ დამთანხმდნენ, მაშინ მე ოფიციალურად თავს დავა-
ნებებ ამ უმსგავს საქმეს, რომელიც უსიამოვნებას კი ბევრს იძლევა
და სარგებლობას კი თითქმის არაფერსა.

ბოლოს, გთხოვთ ვანო, რომ თუ ვინცობაა, გორზე ამოიარო, ჩემ-
თან დაისვენო და თუ დარჩები რასმე ხანსა, ეს ხომ დიდათ სასიამოვნო
იქნება ჩემთვის.

შენი ერთგული მოძმე ნ. ლომოური

1891 წ. თბილისის 3-ს

1. თამარაშენი — ივ. მაჩაბლის სოფელი (ცხინვალის რაიონი).
2. მიშო — მიხეილ ვახტანგის ძე მაჩაბელი (ს. ლილოდან), სათავედაზნაურო ბან-
კის 1891 წლის არჩევნებში მონაწილეობდა, როგორც ი. მაჩაბლის მომხრე.
3. ნიკო დიასამიძე (1845—1897), საზოგადო მოღვაწე, ქართული 'თეატრის
მოამაგე. აკაკისა და ივ. მაჩაბლის შეგობარი.
4. დ. მუსხელიძე — დიმიტრი ივანეს ძე მუსხელიძე, ქ. გორის ქალაქის
თავი 1891—1893 წლებში.
5. ივ. სულხანოვი — ივანე დავითის ძე სულხანიძე, გორის მაზრის თა-
ვედაზნაურობის წინამძღოლი 1891 წელს.

• • •

ძმობილო შიო! 1

ეს არის ეხლა წავიკითხე შენი წერილი და ამავე წამს ავიღე კა-
ლამი პასუხის მოსაწერად. ჩემი აზრი ანტონსაც² გარდავეცი და ეხლა
შენც მოგწერ.

სულითა და გულით თანაუფერძნობ თქვენს გაზეთს და საზოგადოდ
იმ მიმართულების ლიტერატურულ შრომას, რომლის გზასა და კვალს
თქვენ უპირობოთ დადგომას... რა საშუალებითაც კი შემეძლება — ვიშ-
რრემე „თეატრისათვის“...³ ვეცდები ამცოტახანშივე გამოგიგზავნოთ
რამე...

პატარ-პატარა მოთხრობების წერის განზრახვა მეც მომივიდა და

იმედი მაქვს მის აღსრულებებისა... სამწუხაროდ, სამსახური დიდ დროს მართმევს... თვითრი წიგნისათვის ვამზადებ რომანს, რომლის პირველი ნაწილი (ორ ნაწილიანია) უკვე გათავებული მაქვს... როცა მეორე ნაწილსაც გავათავებ, მაშინათვე მე თითონ ჩამოგიტან. ჩემს რომანს ჰქვიან სახელად „სამძიმარი“⁴ (გთხოვ — საიდუმლოთ დარჩეს ამ თხზულების ამბავი, ნ. ლ.). ასე, ჩემო შიუქელა!.. შენ ეცადე და ჩვენც დაგვიხმარე.

ვინ არის „ხომლედი“?..⁵ კარგი სტატიაა...

თქვენი თანამოაზრე ნ. ლომოური

1889 წ. იანვრის 13-ს

1. შიო დავითაშვილი — ნ. ლომოურის მეგობარი, ხალხოსანი, რომელიც 1889 წელს ჟურნ. „თეატრის“ რედაქციაში მუშაობდა.
2. ანტონი — ა. ფურცელაძე (1839—1913), მწერალი და პუბლიცისტი, ნ. ლომოურის მეგობარი და ნათესავი (ლომოურების სიძე).
3. ჟურნ. „თეატრი“ გამოდიოდა 1885—90 წლებში. მისი დამაარსებელი და პირველი რედაქტორ-გამომცემელი იყო ცნობილი არტისტი ვასო აბაშიძე.
4. „სამძიმარი“ — ნ. ლომოურის რომანი, რომელიც ორი ნაწილისაგან შედგება. „სამძიმარის“ ავტორგრაფი დაცულია ლიტერატურულ მუზეუმში.
„სამძიმარიდან“ ნ. ლომოურმა გამოაქვეყნა მოთხრობები: „უოველი მხრიდან“ (1900 წ. ჟურნ. „მოამბეში“ № 4), „ბერუა ქრისტესიაშვილი“ (1904 წ. ჟურნ. „მოამბეში“ № 9) და „დეიდა სიღონია“ (1912 წ. ჟურნ. „განათლებაში“ № 3, პ-ლის ხელმოწერით).
5. ხომლედი — რომანოზ ფანცხვა (1861—1923), კრიტიკოსი. თანაშრომლობდა ჟურნ. „თეატრში“, „ივერიაში“, „კვალში“ და სხვ. წერილში ლაპარაკია ხომლედის სტატიაზე — „სამეცნიერო საფუძველი პროგრესის ისტორიისა“, დაიბეჭდა ჟურნ. „თეატრში“ 1889 წ. № 34—36.

***

დიდით პატივცემულო

ანასტასია მიხეილის ასულო!

ამ თვის პირველ რიცხვებში შესრულდა ოცი წელიწადი², რაც გამოდის საბავშვო ჟურნალი „ჯეჯილი“³ — ამ ხნის განმავლობაში მრავალი ჩინებული თხზულებანი დაიბეჭდა ჯეჯილის ლამაზ წიგნებში. მრავალმა პაწია მკითხველებმა გაიცნეს იგინი.

წაიკითხეს და მათი შინაარსი, დედააზრი შეითვისეს.

ყველამ კარგად იცის, რაოდენ გავლენას ახდენს მოზარდ თაობაზე გონივრული კითხვა იმისთანა თხზულებათა, რომელნიც შეეფერებიან ამ მოზარდ თაობის გონებასა, გრძნობასა, მის სულსა და გულსა. აგ-

რეთვე ყველამ უწყის, რა დიდს უბედურებას შეადგენს უქორტობა ამგვარი წიგნებისა. შემრგო საზრდოს მოკლებული ბავშვის გონება ვერა სძლებს უმოქმედოთა. იგი გაფაციცებით ეწაფება ზღაპრებსა და ქუჩა-მოედნებზე გაგონილ შაირებსა, ლექსებსა და სიმღერებსა. ამათში კი დიდი მომეტებული ნაწილი ისეთია, რომელიც ბავშვის ნორჩსა და უმანკო არსებას სრულიად არ უნდა მიეკაროს.

სამწუხაროდ არც ჩვენი თანამედროვე ოჯახია ისე ამოღლებული, რომ მას შეეძლოს ბავშვის დაფარვა მანე გავლენათაგან, პირიქით, ხშირად სწორეთ ამ ოჯახებში იწყობა ხოლმე ბავშვის ბუნების დამახინჯება.

შეუგნებელ ოჯახში ბავშვი ღვთისანაბარას არის მიგდებული, ხოლო განათლებულ დედ-მამას ხშირად მისთვის არ სცალიანთ: თითონ აქეთიქით ერთობიან და ბავშვებთან კი უცხო ქვეყნიდან გამოწერილ უცნობ ენაზე მოლაპარაკე აღმზრდელსა და მასწავლებელს სტოვებენ. ამათის მეოხებით უბედური ბავშვის გონება პირველსავე განვითარების ნაბიჯზე უძღურდება, ბუნება და ხასიათი უმახინჯდება. ამ გვარ ოჯახებისათვის სამშობლო ენაზედ გონივრულად შედგენილი წიგნი სწორედ ისეთივე მძალა-მნიშვნელოვანია, როგორც ცხოველი მზის ნათელი სხივის შემუქება ბნელსა და ცივ ჭურღმულშია და თქვენ, დიდათ პატივცემულო ანასტასია, მთელი ოცი წლის განმავლობაში სწორეთ ასეთ ნათელს მზის სხივებს ჰფენდით თქვენს გარშემო... მრავალი პაწია გული აფანცქალებულა ამ სხივების მადლითა; მრავალს გამოუფხიზლებია გონება მათის გავლენით, სულის სიღრმიდან წამოსული გრძნობით, ალტაცებით წამოუძახნია: ღმერთო, შენ გვიცოცხლე დიდხანს ის ადამიანი, რომელიც დღე და ღამე ფიქრობს ჩვენზე, დაუღალავად ზრუნავს და შრომობს ჩვენთვის და ჩვენც, მშობელნი, და-ძმანი და ნათესავეები ამ ბავშვებისა, — მათთან ერთად ვისურვებთ თქვენს ხანგრძლივ სიცოცხლეს, აწინდელი მოღვაწეობის გავრძელებას, ძვირფასო ანასტასია.

ნ. ლომოური
1910 წ. თებერვალი

1. ანასტასია თუმანიშვილი — წერეთელი (1849—1930), საბავშვო ჟურნალი „ჭეჯილის“ დამაარსებელი, მწერალი და საზოგადო მოღვაწე, გორგი წერეთლის მეუღლე.
2. 1910 წელს, თებერვალში შესრულდა ოცი წელი საბავშვო ჟურნალ „ჭეჯილის“ დაარსებიდან, რის გამოც ნ. ლომოური მისალოც წერილს უგზავნის ანასტასია თუმანიშვილ-წერეთელს. წერილი უთარიღოა, იგი დაწერილი უნდა იყოს 1910 წლის თებერვალში (იხ. ლიტ. მუზეუმში დაცული წერილის ვარიანტი — № 19728-ბ).

3. „ჭეჭილი“ — საბავშვო ჟურნალი გამოდიოდა 1890—1920 წწ. ანასტასია თუ-
მანიშვილი-წერეთლის რედაქტორობით. 1921 წელს „ჭეჭილის“ გამოცემა ანას-
ტასიას მონაწილეობით განაახლა საქართველოს განსახლება და გამოდიოდა 1922
წლის დამლევამდე.

* * *

დიდად პატივცემულო ბ. დავით! ¹

წარსულ გაზაფხულზედ და შემდეგ ზაფხულშიაც მანდედან ხში-
რად მოდიოდა ერთი სასიამოვნო ანბავი: სათავადაზნაურო გიმნაზიის
მასწავლებელნი ქართულ ქრისტომატიის გამოცემას აპირებენო... ის-
მოდა აგრეთვე, რომ ამ მასწავლებელთა შორის თქვენც იმყოფებო-
დით.

მას აქეთა დიდის გულმოდგინებით საიმედო მოლოდინით შევც-
ქეროდი მომავალს... მეგონა რომ სწავლის დაწყებისას მოხსენებული
ქრისტომატია დაიბეჭდებოდა; მოსწავლეთ ძვირფას მასალას მოაწო-
დებდა და მეც საქმეს გამიადვილებდა.

სამწუხაროდ, ეს მოლოდინი დღევანდლამდე არა მართლდება. რა
არის მიზეზი?

ვაი, თუ რაიმე მოსაზრებით მოხსენებული საქმის დასრულებაზე
ხელი აიღეთ? თუ არა, მაშ როდის გამოვა თქვენი ქართული ქრის-
ტომატია?..

გომელაურის ² წიგნი საშუალო კლასებში (მესამე, მეოთხე, მეხუ-
თე) შეიძლება გამოიყენოს მასწავლებელმა, მაღალ კლასებში კი სრუ-
ლიად არ გამოდგება. ამასთანავე, ეს წიგნი, როგორც ცალცალკე
თხზულებათა კრებული, სახელმძღვანელოებას ვერ გასწევს.

იაკობის ³ ქრისტომატიური განყოფილება მეტისმეტად მცირეა.
ასეთი ქრისტომატიით რასაკვირველია, ვერც ერთი მასწავლებელი ვერ
შეიძლებს დაანახვოს მოსწავლეთ ისტორიული წინსვლა, განვითარება
ქართული მწერლობისა.

ეს იდეა, ჩემის ფიქრით წინ უნდა უძღოდეს ნამდვილი ქრის-
ტომატიის შემდგენელს, უამისოთ ქრისტომატია ვერ მიადწევს თავის
მიზანს, იგი თხზულებათა კრებული იქნება და არა ქრისტომატია.

მე დარწმუნებული ვარ, რომ ქართულ გიმნაზიის პედაგოგები ყვე-
ლაზედ უკეთესად შესძლებენ საჭირო და ნამდვილ ქრისტომატიის
შედგენას....

თუ ღმერთი გწამთ, დაეჩქარეთ... ავტორების მოკლე ბიოგრაფია
მაინც დიდათ საჭიროა.

მოგახსენებთ მწერლის ცხოვრებასა და მისგან წარმოთქმულ აზრ-
თა შორის რაოდენი მტკიცე დამოკიდებულება, კავშირი არსებობს...

რალა თქმა უნდა, ვრცელი ბიოგრაფია, კარგი რამ არის, მაგრამ მისი დასახვა მიზეზების გამო ეს ამ ქამად მიუწვდომელი იდეალია... მოკლე, მცირე ბიოგრაფია კი დღესაც ადვილი მოსახერხებელია. მაშ, ახსენეთ ღმერთი და ააჩქარეთ დაწყებული საქმის დაბოლოება.

თქვენი პატივისმცემელი ნ. ლომოური
1906 წ. ღვინობისთვის 21-ს

1. დავით კარიკაშვილი (1862—1927) — მკვლევარი და საზოგადო მოღვაწე, ნ. ლომოურის ახლო მეგობარი.
2. ივანე გომელაური — პედაგოგი და საზოგადო მოღვაწე. 1895 წ. მან გამოსცა წიგნი სათაურით: „სახუქარი, ანუ რჩეულთა ლექსთა კრება მოზრდილ ყრმათათვის“. წერილში საუბარია ამ წიგნზე.
3. ნ. ლომოური ლაპარაკობს იაკობ გოგებაშვილის „ბუნების კარის“ ქრესტომათიული განყოფილების შესახებ.

* * *

ჩემო საყვარელო დიდი-დეე!

შენი წერილი მივიღე, ჩემო ნია¹, და შევწუხდი, რომ წელსაც არ მიუღიხართ კურსებზე, მაგრამ ნუ გეშინიან. ეპვი არ უნდა, განსვენებულ ილიას მაგივრად დ. მელიქიშვილს² აირჩევენ სახელმწიფო საბჭოში. იმას მივწერამ, ამ წერილს შენ თითონ წაიღებ ღვინობისთვის 20-სა. დარწმუნებული ვარ, იმის თხოვნას უყურადღებოდ არ დატოვებენ ბესტუჟევის³ კურსებზე. თუ საჭირო გახდა, მინისტრსაც მიმართავს მელიქიშვილი. ამნაირად, იმედი მაქვს, რომ წელს აღარ დარჩები კურსების გარეშე. მაშ მხიარულად გაატარე, ჩემო ნინია, შე-მოდგომა არბოში, მხოლოდ გაფრთხილდი — არ გაცივდე... თორემ ციებას დაგაწყებინებს და ახლანდელი ციება ძნელია, ძნელად მოიშორებ თავიდან. იქნება როგორმე მოვახერხო და ერთი დღით მაინც ამოვიდე.

არბოელების საქმე გათავებულად უნდა ჩაირიცხოს. მაზრის უფროსთან ვიყავი, უანზე მიმას⁴ თავგადასავალი. „მიმას უნდოდა თქვენთან გამოცხადება, მაგრამ ვილაცას შეეშინებინა და ამიტომ სადღაც წასულა მეტი...“ ნაჩაღნიკმა მითხრა: „სოფელს არაფერს დაუშავებ, რადგან მიშა სოფლიდან გაქცეულაო... რათ გაიქცეოდა, თუ სოფლისა არ შეშინებოდაო. ჩემთვის საკმარისია, რომ ჩემს მაზრაში აღარ არის... ვიცი კარგად, რომ მიშა ქალაქშია, მაგრამ მე რა შენადვლება... ოღონდ ჩვენი უეზდის სოფლებში ნუ იქნებაო“. გოგიჩაანთ⁵ ნიკოსაც და სოფელსაც შეატყობინე ეს ამბავი. გულდამშვიდებით აყვენ და მომავალი მაჭრით მხიარულად მიეგებონ რთველსა. ყველანი დამიკითხე არბოელები: ნათესაეები, ნათელმირონები, მეზობლები.

მომიკითხე გიორგი მღვდელი⁶ და თიკო⁷. აგრეთვე ქეთევანი⁸, ნია⁹, ილიკო¹⁰, ელენე¹¹, გიორგი¹² და სხვანი. ჩვენი საშა¹³ თავისი დედამით. გიგზავნი, ჩემო დიდი-დედ, ცოტაოდენ კანფეტებს, ცოტაოდენ ფულებს, მგონი მემართა შენი. როცა წირვა-ლოცვა იყვეს, საყდარში შედი და შენი საწყალ პაპა — დიდი-დედას თითო შაურჩანი სანთელი დაუთნე ხოლმე.

გიორგი მღვდლის საათი ჯერ არავისთვის მიჩვენებია. ამ დღეებში მოვიცილი, თაპაპოს¹⁴ წერილს გიგზავნი. ჩვენ კარგათა ვართ. 27 დეკანობისთვის ჩვენს გიმნაზიაში ილიას დღესასწაული გვექნება¹⁵. გამოჩნდნენ მკვლევები დიდი ილიასი. აზრისა და გრძნობის ნულებს, არარაობას მოუკლამთ წინამძღვარი ჩვენი მწერლობისა, ჩვენი წინსვლისა, პროგრესისა. უბადრუტებს, ალბათ ჰგონიათ, რომ რაჟი ილიას სხეული მიწად აქციეს, მის აზრებს, იდეებს და წმინდა მისწრაფებათაც ამავე დღეს დააყრიდნენ. წამებულს გვირგვინი დაადგეს თავზე და მით მზესავით გამოაბრწყინეს მთელი მოღვაწეობა ილიასი. მაგრამ ილიას მოკვლას ნიადაგი სხვებმა მოუმზადეს: იმათ, რომელნიც ყველგან და ყოველ დღე (ხურგთ უკან-რალა თქმა უნდა!) უშვერის პირით ლანძღავდნენ და ათრევდნენ დიდებულ ქართველს... შურდათ მისი დიდება და ლაშქრობეულ ჭორიკანა დედაკაცივით ყაყუავენდნენ ამ ცისმარია დღე... კაინის ბეჭედი არ მოშორდება მათ საზიზღარ სახეს ამიერიდგან... აუწერელია ის დიდება, მწუხარება, რომლითაც დაიმარხა განსვენებული.

მინდოდა სიტყვის თქმა, მაგრამ საშინელმა გულისცემამ არ მომცა ნება. მეხივით დამეცა თავზე მისი მოკვლის ამბავი.

შენი ნ. ლომოური

1907 წ. ენკენ. 23-ს.

1. დიდი-დედ, ნია — ნ. ლომოურის უმცროსი ქალის ნინას მოფერებითი სახელები.
2. დავით ზაქარიას ძე მელიქიშვილი — იმ ხანად მუშაობდა თბილისში მომრიგებელ მოსამართლედ.
3. ბესტუჟევის კურსები — ქალთა უმაღლესი სასწავლებელი პეტერბურგში, დაარსდა 1878 წ. და ეწოდა პეტერბურგის უნივერსიტეტის პროფესორ კონსტანტინე ნიკოლოზის ძე ბესტუჟევის სახელი.
4. მიშა — რევოლუციონერი მიშა ლომოური, რომელიც ერთხანს ნ. ლომოურის ოჯახს აფარებდა თავს სოფ. არბოში. (იხ. ნ. ლომოურის კორესპონდენცია „ხმა ქართლიდან“ — გაზ. „შრომა“, 1908 წ., № 4. გვ. 6—10; მიშას გამო ს. არბოს დარბევის შესახებ. მიშას გვარი კორესპონდენციაში შეცვლილია მ. გ-შვილად).
5. გოგიჩაანთ ნიკო — სოფ. არბოში მცხოვრები გლეხი ნიკოლოზ გოგიჩაიშვილი.
6. გიორგი მღვდელი — გიორგი გვიმრაძე, სოფ. არბოს მღვდელი, ნიკო ლომოურის ბიძაშვილი (დედის მხრიდან).

7. თ ი კ ო — გიორგი მღვდელის მეუღლე.
8. ქ ე თ ე ვ ა ნ ი — სოფ. არბოში მცხოვრებ ღურმიშხან ქურულის ცოლი.
9. ნ ი ნ ა — ღურმიშხან ქურულის ქალიშვილი, ნინა მაკარაშვილისა.

10. ი ლ ი კ ო — ღურმიშხან ქურულის სიძე, ნინას ქმარი.
11. ე ლ ე ნ ე — ღურმიშხან ქურულის რძალი, გიორგის ცოლი.
12. გ ი ო რ გ ი — ღურმიშხან ქურულის ვაჟი.
13. ს ა შ ა — ალექსანდრა ლომოური, ნ. ლომოურის ნათესავი.
14. თ ა პ ა პ ო — ნ. ლომოურის უფროსი ქალის თამარის მოყვრებითი სახელია.
15. ლაპარაკია ილია ჭავჭავაძის ხსოვნის აღსანიშნავ სამგლოვიარო საღამოზე.

* * *

ჩემო საყვარელო დედნიკო!

შენი ორი წერილი მივიღე და აი ეხლა გწერ საერთო პასუხსა. მეც კი გულით მინდა თბილისში ჩამოსვლა, მაგრამ სხვა და სხვა მიზეზების გამო ვერ ვახერხებ. ვგონებ, რომ ვერც ამ თვის ცამეტს მომიხდება. მორიგე² ვარ მოხსენებულ დღესა და ისიც კარგათ ვიცი, როგორ ეჯავრებათ ჩემს ამხანაგებს კვირა-უქმე დღეობით მორიგეობა. გარდა ამისა, დიდი ყინვებია აქეთ და მანდ წამოსვლისათვის კი ხუთ საათზე უნდა გამოვიდე სახლიდან და თითქმის ერთი ვერსი გავიარო... ვაი თუ, გავცივდე, რადგან ამ დროს ყველაზედ უფრო მომეტებული სიცივეა ხოლმე. ცოტა ვერცა ვარ კარგათა. ჩემ ოთახში მომეტებულად შვიდი-რვა გრადუსია. თბილათ მაცვია, ღამეც თბილათ ვიხურამ, მაგრამ სიცივე მაინც თავის გავლენას ახდენს... არც სიცხე მაქვს, არცა მტკივა რამე, მაგრამ გამუდმებულად კი სიცივესა ვგრძნობ. ერთი ღონიერი გაცივება უსათუოდ ავით გამხდის და ამის გამო ვებთხილობ, ჩემო დედა... გატყობ, რომ შენ ძიელ გინდა ჩემი ჩამოსვლა, ვეცდები ვისმე გაუცვალო ცამეტსა, თუმცა კი იმედი არა მაქვს. საყველივროთ მოგელით, ჩემო დედნიკო. ყველიერის უქმეები სამ დღეს გრძელდება: 18, 19, და 20-სა. ცხრამეტს მორიგე ვარ. ან წინ, ან უკან რომ შემხვედროდა, კარგი იყო: ორი დღე მექნებოდა თავისუფალი. შეიძლება სხვა დროს მოვახერხო სწავლის დროს ჩამოსვლა და მაშინ დავივლი თქვენი გომნაზიის საუნივერსიტეტო სასახლესა. ზაქროს ძიელ მოსწონებია ეს სასახლე. გუშინ ამათსა ვიყავი სადილათ: ანეტობა იყო, მიულოცე და აღარ გამომიშვეს. კოტე მესხს³ ჩინებულნი დღესასწაული გაუმართეთ: ოცი თუმანი ფულიც ჩასჯიბა და, ამბობენ გულ ნაკლულად წავიდაო. საქმე იმაშია, რომ მილოცვის დროს კოტე ელიოზოვმა⁴ ოცი თუმანი ფული მიართვა გორელ ქართველი საზოგადოების სახელით. მესხს ჰგონებოდა, რომ ეს ფული წარმოდგენის გარეშე შეუკრებიათო და მეორე დღეს მოითხოვა თურ-

მე წარმოდგენის შემოსავალიცა. როდესაც გაეგო საქმის ვითარებები სწყენოდა და ეს წყენა ვგონებ სიტყვებითაც გამოეთქვა. არავითარ უფლება კი არა ჰქონდა ამისა. დიდის პატივისცემით დახვდა საზოგადოება. ჩინებული ვახშამი გაუმართა, რომელსაც 70 კაცი დაესწრო. კაი ხანია აღარ მინახავს ესეთი მხიარულება, მშვენიერი სიმღერები და დაუსრულებელი ქება-დიდება იუბილიარისა. რაღა უნდოდა?.. მე ვგონებ რომ ჩვენ გადავაჭარბეთ კიდევაც! ასეთი დახვედრა პირველ ხარისხოვან მოღვაწეს შეშვენოდა და არა მესხსა. ჰკვიანმა მოღვაწემ განა ფულების რაოდენობით უნდა ასწონოს საზოგადოების პატივისცემა? ახლა ეკ. გაბაშვილის დღესასწაული წამოაყენეს⁵, რაღა თქმა უნდა, კატო ღირსია გულითადის პატივისცემისა, მაგრამ მეტისმეტად გაახშირეს ესეთი დღესასწაულები და ლამის თავი მოაბეზროს ხალხსა. მე არ მახსოვს, ჩემო დედა; რომ ოდესმე მეთქვას: ეკ. გალის დღესასწაულში მონაწილეობას მივიღებ-მეთქი და არ ვიცი მესხის ცოლს რათ უთქვამს შენთვის ეს სიტყვები? გუშინ მომივიდა კომიტეტის ქაღალდი. გვთხოვენ შევატყობინოთ რა გვარად მივიღებთ მონაწილეობას ეკატერინეს დღესასწაულში. მალე შევიკრიბებით და, ეშვი არ უნდა, გადავწყვეტთ გამოვგზავნოთ წარმომადგენელი და მივართვათ ადრესი. მე, ვგონებ, ვერ წამოვალ. მთავრობის ჩუმათ ვერ მოვახერხებ: უსათუოდ მეორე დღეს გაზეთებში იქნება აღწერილი. დირექტორს კი არ მინდა ვთხოვო სხვა და სხვა მოსაზრების გამო. გამოვგზავნით თედოს⁶ და მაშოს⁷, კეზელის ცოლსა. მე ადრესს დავწერ და გამოვატანარ.

ლ. ბოცვაძის სიტყვები ჩემთვის დიდათ სასიამოვნოა. მე, აბა სადა მაქვს შეძლება ჩემი მოთხოვნის გამოცემისა!. თუ გამოსცემს, მე არაფერი არ მინდა. მაგრამ უფრო სასიამოვნო იქნება ჩემთვისა, რომ გამოიცეს ერთ წიგნათ „ქაჯანა“, „პაწია მეგობრები“, „ალი“, „ყოველის მხრიდან“ და „ბერუა ქრისტესიაშვილი“. მე ვგონებ, რომ მოსწავლეობის ყველა ამ მოთხოვნათა წაკითხვა სასარგებლო იქნება როგორც კლასში, ისე კლას გარეთ. ბავშვები დიდის ხალისიანობით კითხულობენ მათ და იმედია რომ საზოგადოებაშიაც გზას გაიკვლევენ. მაგრამ თუ ეს ვერ მოხერხდა, მარტო „ბერუა“ გამოსცეს, იყვეს ნება ლუარსაბისა⁸.

დღეს მივიღე ნიანიას⁹ წერილი. მწერს კურსების დახურვას. თუმცა ეს ასეაო, მაგრამ ჩვენ მაინც თებერვლის გასულამდე აქ უნდა დავრჩეთო, რადგან შეიძლება რაიმე ცვლილება მოხდეს აწინდელ მდგომარეობაშიო. ძიელ არ მიამა საქმის ასე დატრიალება და თუ მთავრობამ თავის მუქარაც აღსრულებაში მოიყვანა, ცუდათ დატრიალდება ნია-იულას¹⁰ მომავალი. და ან რა დაუშლის, რომ არ განახორციელოს ეს მუქარა? ცუდი იქნება! იმ პეტერბურგში ცხოვრებას რაც

მალე გამოეცლებიან, ისა სჯობიან. საქმე კი ისე მიყიადებს, რომ ვერ
 თუ რამდენიმე წლობით გაუგებლდეთ კიდევ იქ ყოფნა. ნინას
 ილად ეშინიან მომავალი წლისა. დარწმუნებული ვარ მაგას აირჩევენ
 მერმისაც. ოხ, მართლა როგორ იქნება საწყალი ღიზა¹¹ შეწუხე-
 ბული ზურაბის¹² გამო... ჯერ გიმნაზიის ისტორიით რანაირ დასტანჯა
 და ახლა კიდევ უნივერსიტეტში გახლართულა საქმეში. ნუ თუ ვერ
 ხედავს თავისი დედის და მთელი ოჯახის აწმყო მდგომარეობას? ორ-
 მოცდაათი სტუდენტია ოდესაში გამორიცხულიო... სჩანს ამ მცირე
 (საერთო რიცხვთან შედარებით) რიცხვში ისიც მოპყოლია... სჩანს
 რომ ფრთხილად არ იქცევა..

ვინ არის, დედა, ეგ ბაქრაძე¹³, კომიტეტის წევრი? ამერელია,
 თუ იმერელი? ყმაწვილი კაცი, თუ ხნიერი? ერთ ჩემი ხნის იმერელ
 ბაქრაძეს მეც ვიცნობ. ის ხომ არ არის, ნეტა?

ჩვენ ყველანი კარგათა ვართ. დიდი-დედა, ჩვენები, ფურცელაანი¹⁴
 და სხვანი. აქ დიდი თოვლი მოვიდა, მაგრამ ყინვას კი მაინც არა
 ეშველა რა. გუშინა და დღეს მშვენიერი თბილი, მზიანი დარია...
 თოვლმა იწყო ღნობა, ქუჩებში ნაკადულები მიწანწყარებენ და მღე-
 რიან: გაზაფხული დადგაო, ხეში წყალი ჩადგაო და სხვ. თქვენსკენა,
 დედა?... იაკობი¹⁵ როგორ არის?... ლუარსაბს ეცოდინება.

მოკითხვა ბოცვაძეს, კარიჭაშვილს და მირიანაშვილს¹⁶.

ნ. ლომოური
 დეიდაანი ყველანი მამიკითხე. როგორ არიან?

1911 წ. თებერვლის 5-ს

1. „დედნიკო“ — ნ. ლომოურის უფროსი ქალის თამარ ლომოურის მოფერებითი სახელია.
2. დედანში წერია დუქურნი.
3. კოტე მესხი (1859—1914) — ცნობილი მსახიობი და დრამატურგი. 1911 წლის იანვარში ქ. გორის საზოგადოებამ გაუმართა დიდი საიუბილეო საღამო ნ. ლომოურის მონაწილეობით.
4. კოტე ელიოზოვი — ექიმი კონსტანტინე მალხაზის ძე ელიოზიშვილი, ნ. ლომოურის მეგობარი.
5. ლაბარაკია ევ. გაბაშვილის სამწერლო მოღვაწეობის გამო იუბილეს გადახდაზე.
6. თედო რაზიკაშვილი (1869—1922) — პედაგოგი, მწერალი და საზოგადო მოღვაწე.
7. მამო — ცნობილი მოღვაწის დავით კეზელის ცოლი.
8. ლუარსაბ ბოცვაძე (1867—1919) — პედაგოგი, საზოგადო მოღვაწე, ქურნ. „განათლების“ რედაქტორი. ნ. ლომოურის ახლო მეგობარი. 1913 წელს ლ. ბოცვაძის წინასიტყვაობით გამოვიდა ნ. ლომოურის მოთხრობა „ქაჯანა“ და „ყოველ მხრიდან“.
9. ნიანი — ნ. ლომოურის უმცროსი ქალის ნინას მოფერებითი სახელია.
10. ნია-იულა — იგულისხმება ნია და იულანი, ნ. ლომოურის შვილები, რომლებიც სწავლობდნენ პეტერბურგის უმაღლეს სასწავლებელში.

11. ლ ი ზ ა — სოსიკო იოსების ძე ბაქრაძის მეუღლე.
12. ზ უ რ ა ბ ი — ექიმი ზურაბ იოსების ძე ბაქრაძე.
13. ლაპარაკია სპირიდონ ბაქრაძეზე — პროფ. კოტე ბაქრაძის მამაზე, რომელიც
ყო მზრუნველი კომიტეტის წევრი სათავადაზნაურო გიმნაზიისა, სადაც მასწავ-
ლებლობდა ნ. ლომოურის უფროსი ქალი თამარი.
14. ლაპარაკია დავით ფურცელაძის (დამსახურებულ პედაგოგ სოლომონ ფურცე-
ლაძის მამის) ოჯახზე.
15. იგულისხმება იაკობ გოგებაშვილი.
16. პ ე ტ რ ე მ ი რ ი ა ნ ა შ ვ ი ლ ი (1860—1940) — ცნობილი პედაგოგი და საზო-
გადო მოღვაწე.

წ ე რ ი ლ ე ბ ი

ილია სამსონის ძე ფანცულაია ერთ-ერთი უკანასკნელი ქართველი პოეტად იყო ათონში. მას გარკვეული ღვაწლი მიუძღვის ათონის ქართული ხელნაწერების მოვლა-პატრონობის, აღრიცხვის და ზოგიერთი მათგანის გადაწერის, საქართველოში გამოგზავნისა და ჩამოტანის საქმეში. ის ენერჯიას არ ზოგავდა მწიგნობრულ-ლიტერატურული საქმიანობისათვის საქართველოს საკეთილდღეოდ. მას არაერთი ქართული ხელნაწერი გადმოუწერია პროფ. ალ. ხაზანაშვილის¹ დაეაღებით. საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტში დაცულია მისი პირადი არქივი და მის მიერ ჩამოტანილი რამდენიმე ქართული ხელნაწერი. ილია ფანცულაია სისტემატურად უგზავნიდა წერილებს ცნობილ ქართველ მოღვაწეებს, აწვდიდა მათ ცნობებს ათონის მღვდმარეობის შესახებ.

ილია ფანცულაია 1929 წელს თბილისშია, ათონის მონასტრიდან ჩამოსული. მისი უკანასკნელი წერილი თბილისშია დაწერილი 1929 წლის თარიღით, ხოლო ათონიდან გამოგზავნილი ყველაზე ადრინდელი წერილის თარიღია 1900 წლის თებერვალი. ვაჭვეყნებთ მისი წერილების ტექსტებს; ერთი მათგანი მის მიერ საქართველოში ჩამოტანილ პერგამენტზე ნაწერ XI საუკუნის ხელნაწერს შეეხება. აქვე ვაჭვეყნებთ პროფ. სარგის კაკაბაძის წერილს გიორგი ლეონიძისადმი, რომელიც წარმოგვიდგენს ლიტერატურის მუზეუმში დაცული ათონური ხელნაწერის ისტორიის დასასრულს.

სირა კვიციანიძე

მის მაღალ კეთილშობილებას ღრმად პატივცემულს უ. მოსე ქანაშვილს!²

მოგზაურმა რუსის მღვდელმონაზონმა თეოდოსიმ მოგვიტანა თქვენგან გამოგზავნილი პირველი ნაწილი ისტორია საქართველოსა რუსულ ენაზე და აწსაც იმედი გვაქვს, რომ რამდენ ნაწილსაც გამოსცემთ ამ საგანზედ, ჩვენს აქაურს საეანეს გამოუგზავნიით და რომელსაც ახლა გვპირდებით გამოგზავნას თქვენ მიერ გამოცემულის შესახებ საზღვარს გარეშე ქართველთა მონასტრებისას გვიბოძებთ, რომელზედაც დავშთებით დიდი მადლობელი.

თქვენი მაღალ კეთილშობილების საღმთო ასპარეზის შრომის წარმატების მსურველნი — ი. ფ ა ნ ც უ ლ ა ი ა.

წ. ათონის ქართველთ (სავანისა) წ. იოანე ღვთის მეტყველის სავანე
სა მართველი ღვდელმონაზონი იოან მ.

თებერვალს 1900 წ.

* * *

ათონის ქართველთა მონასტერი
12 ნოემბერი 1911 წ.

მის მაღალ კეთილშობილებას ბატონ მოსე ჯანაშვილს!
მოწყალე ხელმწიფეს!

უწინარეს ყოვლისა მოკითხვას მოგახსენებთ სიმდაბლით და ვთხოვ
მამა ღმერთს თქვენს სულით და ხორციით წარმატებას სურვილისამებრ
ქვეყნისა.

ამას გარდა, ბატონო მოსე, თქვენ რომ ბერძნული დაბადება მიბრ-
ძანეთ გამომიგზავნეო, ველარ ვიშოვე აღექსანდრიის მთარგმნელების
ტექსტებით. რაოდენი ვეცადე, მაგრამ მძიმედ იპოვება. ახლა ის მი-
თხრეს, თუ სადმე ვიშოვე დაბეჭდილი პირი იგივე კარგი არისო,
სხვებს სჯობიაო და თუ გნებავთ გამოგიგზავნით თუ იმნაირი არ არი
თქვენ რომ გქონიათ 1892 წლის. თუ გნებავთ მომწერეთ და მოგართ-
მევთ. ამდენ ხანს დამავიანდა პასუხი, მაგრამ მიზეზი იყო, რაღაცა
დაბრკოლებები შემხვდა, რაღაცა პასპორტის პასუხები არისო, 200
მანეთამდე გადამახდევინეს და მისთვის დამავიანდა. სხვა ბატონო მო-
სე, გულითადი მწუხარებით გაუწყებთ ჩვენ ამბავს: ასეთ ღელვაში
ვართ აქაური ქართველი ბერები, მეტი არ შეიძლება ბერძენი ბერე-
ბისაგან... ბატონმა ცაგარელმა³ ბრძანა შინაურულად შეიძლება მა-
გენტან მორიგებაო. რასა ბრძანებთ, მორიგება კი არა 20-მა მონასტერ-
მა რაპორტი შეგვიდგინა და ხელი მოაწერეს, რომ ქართველი ბერები
გაყარონ და როგორ იქნება ჩვენი საქმე, აღარ ვიცით. ეს მეორეჯერ
არის ასე. ახლა გამოგვიცხადეს — ძველ მონასტრებს ვჩიოდით და
ძველი კი არა, ამასაც გვართმევენ და ჩვენი საზოგადოება ერთ ხმას არ
იღებს. იქ ჩვენში დამჯდარა ბერძენი ბერები და იმოდენა ფული
მიაქვთ და ჩვენი ნაყიდი, ერთი მილიონი ფული ჩაყრილი, უნდა წაგ-
ვართვან... ამისთანა უსინდისობას სჩადიან, რომ კალმით აღწერაც არ
შეიძლება. ვარძიის ღვთისმშობელმა ნუ შეარგოთ ბერძნებს, რაც ქარ-
თველების სისხლით არის დანთხეული.

ასე არი ჩვენი საქმე და როგორ დაბოლოვდება აღარ ვიცი. თხოვნა
მივეცი რუსის ელჩს და თათრის ვეზირსაც.

ვთხოვთ ბ. ვასილ კარბელოვი⁴ მომიკითხოთ სიმდაბლით. იმას კი-

დე რალაცა ღაგვირდი ბერძნული წიგნები, მაგრამ ახლა იმის დროა, როდესაც გვაქვს და მერე ვნახოთ.

მღაბალი ღეთისადმი მლოცველი მღვდელი მონაზონი ილია ფანცულაია.

* * *

ათონის ქართველთა მონასტერი

1911 წლის 8 მარტი

თქვენო აღმატებულებაჲ ბატონო მოსე!

უწინარეს ყოვლისა მოგიკითხავთ მე გლახაკი ესე ბერი და ყოვლის შემსლტებელს ღმერთს ვსთხოვ თქვენს მშვიდობით ცხოვრებას ყველა თქვენი ნათესაეებით. ამასთანავე უმორჩილესად გთხოვთ ერთი თქვენი თავზე შრომა მიიღოთ და წერილით მაცნობოთ, მუზეუმში ტიბიკონი რომ არის, იმაში ნახოთ 2 თებერვლის მიტყმის დამთხვევა, უკვე თუ მარხვის პირველ ორშაბათს დაემთხვეს ვითარცა ამ წელში სიას უჩენს. ჩვენი საღღესასწაულო ტიბიკონში და სლავიანურში ერთნაირად სწერია — გაღმოაქვს აქეთ ყველიერის კვირაში, ხოლო ბერძნებმა იმ ღღეს იღღესასწაულეს მათი ტიბიკონისაებრ წირვის იოვანე ოქროპირით და გახსნეს ზეთი ღვინით, და რუსებიც რამოდენიმე შეუერთდნენ მას და რამოდენიმე გაემიჯნენ ამისგან. ჩვენ ძალიან გვიკვირდა ასეთი შემთხვევა, ამიტომ გვაძტყობინებენ კარგი არ. ქენითო და ამისთვის გთხოვთ ესე საქმე გამიგოთ ჩვენ ხელნაწერ ტიბიკონში როგორ სწერია, და ანუ როგორ გადაიხადეს ეს ღღესასწაული ჩვენში.

ამასთან ბატონო მოსე არ შემიძლია ჩემი უზომო გულისტყვილი არ გაგიზიაროთ: ამ ღღეებში ქურნალ „კლდის“ ნომრებში წავიკითხე, ვითომც ჩვენი საეკლესიო მუზეუმი გადააქვთო, რამაც უზომოდ შემაწუხა: ისე როგორ დაბეჩავდა და ღმერთი გაუწყრა ჩვენ საზოგადოებას მისი შენახვა ჩვენში ვერ მოხთეს. არა კმარა რაც დაიკარგა და უცხოელებმა დაიტაცეს და ახლა ჩვენ სანახავად გვენატრება?! და ეგეც გინდათ რალაც ერთი ბეწო დაგვრჩენია და სამუღამოდ ჩვენ სამშობლოს დაუკარგოთ? ამას მე როგორც უსწავლელი კაცი ვიდრე სისხლის დათხევამდე არ დავთანხმდები. თუ რომელიმე ნასწავლი და ჭკუიანი კაცი ამისთანა საქმეს დაემორჩილება მკვდართაგან არად განირჩევა, ანუ და ჩვენი მეზობელი აგერ ბერძნები ხუთასი წელია ოსმალეთის ხელში იმყოფება და იმათ თავიანთ ძვირფასი ნივთები რამოდენი აქვთ შენახული, რამდენი უბედურება დაიტანეს. ნუ თუ მუზეუმს ჩვენში ადგილი არ მოეპოვება? შორს რომ არ წავიდეს, 1821 აჯანყება რომ იყო საბერძნეთში, მაშინ რაც უბედურება დაატყდა ბერძნებს, ვინ გამოთქვამს. ივერიის მონასტერში

ახლაც არი ერთი ძირი კვიპაროსის ხე, სადაც ერთი ივერიის არხე მანდრიტი გრიგორი მიაბეს და თითო თითოთ კბილები დააძვრეს და ზურგზე ტყავი ააძვრეს და ეგრე მოკლეს. გვიჩვენე საუნჯე სადა გაქვთო, მაგრამ არ ვასცა მაინც და დღესაც ინახება საუნჯეში ძვირფასი, ჩვენი მეფეების გვირგვინები და სხვა მრავალი ნივთი და თორნიკე ერისთავის საჭურველი ამოდენი წლის განმავლობაში და არ დაკარგულა. და ჩვენ რა ღმერთი გაგვიწყრა ეს ერთი ბეწო რაღაცა დარჩენილი ვერ შევინახეთ, თუ ეს მართალია, ახლა აღსრულებიათ ჩვენი ეკლესიის მტრებს რაც მრავალყამია რომ სურდათ მაგისი გადატანა, მადლობა ღმერთს ამ ომიანობამ ხელი შემიშალა, თორემ ჩემი ძვირფასი წიგნები მანდ უნდა გამომეგზავნა და იმასაც უცხოეთში გაამგზავრებდნენ.

თქვენი მარადის მლოცველი და მომხსენებელი მდაბალი მღვდელი მონაზონი ილია ათონელი.

* * *

8 ივნისი 1915 წ.

**თქვენო აღმატებულებაგ დიდათ პატივცემული
ბატონო მოსე!**

უწინარეს ყოვლისა მოგიკითხავთ სიმდაბლით და გისურვებთ ჯანმრთელობით და მშვიდობით მრავალ ჟამ სიცოცხლეს... სხვა, ბატონო მოსე, უღრმეს მადლობას გიხთით, რომ თქვენ თავზე შრომა მიიღეთ ჩემი თხოვნისათვის და გაზეთის საშუალებით მაუწყეთ საკმაო ცნობები მირქმის დღესასწაულის შესახებ. სხვა, ბატონო მოსე, კიდევ კეთილი ინებეთ და დამავალეთ გაზეთი „სახალხო ფურცლის“ რედაქციასთან შუამდგომლობა გამიწიეთ, რომ გაზეთები გამომიგზავნოს ერთი წლის ვადით. მე ორჯერ მივწერე წერილი, მაგრამ ყურადღება არ მომაქციეს, როგორც უნო პირს. მარტო ხუთი თუ ექვსი ნომერი გამომიგზავნა, მეტი არა. და ახლა ამაზე წინათ ქურნალ „კლდის“ ერთ ნომერში ეწერა ყველას მოუსპო „სახალხო ფურცლის“ რედაქციამ უფასოთ გაზეთის გაგზავნაო და ახლა ამის გამო სულ იმედი დაეკარგე გაზეთის გამოგზავნისა და ამისთვის უმორჩილესად გთხოვთ, ჩემ მაგიერ პირადად მითხოვოთ რედაქტორთან, თუ შეგხვდეთ სადმე ერთი წლის ვადით გამომიგზავნოს და ფულს როგორც გზა გაიხსნება, მაშინვე გამოუგზავნი. თუ კიდე არ ქნას მაშინ თუ შეიძლება იმოდენი კეთილი ინებეთ თქვენ მიეცით 10 მანეთი და როგორც გზა გაიხსნება, მაშინათვე მოგართმევთ. ახლა აქედან აღარ შეიძლება ფულის გამოგზავნა და აბა, რა ვქნა.

თქვენი დიდი პატიოსნების მქონე მდაბალი მხვთისათვის მლოცველი მღვდელ მონაზონი ილია ათონელი.

ამასთანავე გაახლებთ ტყავზე ნაწერი პატარა სახარებას, რომელიც მე მოტანილი მაქვს ძველ ათონიდან, რადგანაც ძალიან გაჭირვებაში ვარ, გთხოვთ მომიხერხოთ ამ სახარების განაღდება რომელიმე დაწესებულებაზე.

მღვდელმონაზონი ილია სიმონის ძე ფანცულაია
 4/1-29 წელი

* * *

ლიტერატურული მუზეუმის დირექტორს⁸

გთხოვთ შეიძინოთ ტყავზე დაწერილი სახარება — ოთხთ. ფერადი-ანი მინიატურით ჩამოტანილი ათონიდან მღვდელმონაზონ ილია სიმონის ძე ფანცულაიასაგან, რომლისაგან მე ეს სახარება შევიძინე 1929 წელს. ხელნაწერს თან აქვს გაკეთებული იარლიკი № 1 (ათონის მონასტრის წიგნსაცავისა). სახარება მიეკუთვნება დაახლ. მე-13 ს-ნეს და წარმოადგენს ერთ-ერთ მეტად საინტერესო ხელნაწერს ქართული ოთხთავისას. თავისი ტექსტით ის უდგება ეგრეთ წოდებულ ჯრუჭისეულ მე-10 ს-ნის ხელნაწერს.

17/X-44 წ.

კაკაბაძე სარგის

მოსკოვის ქ. № 13

თბილისი

1. ალექსანდრე სოლომონის ძე ხახანაშვილი (1866—1912) — ცნობილი ქართველი ისტორიკოსი, ლიტერატურის ისტორიის მკვლევარი.
2. მოსე გიორგის ძე ჯანაშვილი (1855—1934) — ცნობილი ქართველი მეცნიერი, საქართველოს ისტორიის, ქართული ეკლესიის ისტორიისა და ლიტერატურის მკვლევარი.
3. ალექსანდრე ანტონის ძე ცაგარელი (1844—1929) — ცნობილი ქართველი ენათმეცნიერი, ისტორიკოსი და ფილოლოგი, პროფესორი.
4. ვასილ გრიგოლის ძე კარბელაშვილი (1858—1936) — ქართველი მუსიკოსი, მწერალი და საზოგადო მოღვაწე, სასულიერო პირი, ეპისკოპოსი.
5. ჟურნალი „კლდე“, ქართველი ნაც.-დემოკრატების ორგანო, გამოდიოდა თბილისში 1914—1917 წლებში, რედაქტორ-გამომცემელი დ. ჯორჯაძე.
7. სარგის ნესტორის ძე კაკაბაძე (1886—1967) — ცნობილი ქართველი ისტორიკოსი, ლიტერატურის მკვლევარი, პროფესორი.
8. გიორგი ნიკოლოზის ძე ლეონიძე (1899—1966) — ცნობილი ქართველი პოეტი, სახელმწიფო ლიტერატურის მუზეუმის დირექტორი 1931—1952 წლებში.

დღიურები*

სრულად ახალგაზრდა გარდაიცვალა მწერალი ქალი ქეთევან ნიკოლოზის ასული ირემიძე. მის კალამს ეკუთვნის მონოგრაფიული შრომები, კრიტიკული წერილები და ნარკვევები, დიდია მისი დამსახურება თარგმანის დარგშიც.

როგორც მწერალი, იგი განსაკუთრებული სიმპათიით იყო განწყობილი დაეიწყებულთა და გამოჩენილთა მიმართ, ოცნებობდა ყოფილიყო მემბრანე ქართველი ქალის ღვაწლისა, მისი სულიერი სისპეტაკისა.

მიუხედავად ხანმოკლე სიცოცხლისა, მან ამაგი და სიყვარული მიუხლო წლების მანძილზე მიეწეებულ მწერალ ქალებს. იგი წერდა მათზე, ეძებდა მათ პორტრეტებს არქივებსა და მუზეუმებში; ეძებდა მათზე ცნობებს და მასალებს იქ, სადაც მწერალს უცხოვრია და უმოღვაწია, ვისთანაც მეგობრული ურთიერთობა ჰქონია.

მიეწეებულ ქალთა შორის ერთ-ერთი მთავარი ადგილი ქეთევან ირემიძემ ბარბარე ჯორჯაძეს მიაკუთვნა. დაწერილი აქვს მონოგრაფიები ნინო ორბელიანსა და ე.კ. გაბაშვილზე.

რომანტიკული გატაცებით არის დაწერილი მისი ისტორიულ-ლიტერატურული ნარკვევები: „ნერქეზის ქალი ასე“, „ქართველი ქალები“, „ვინ იყო ავტორი ლექსისა „ისევ შენ და ისევ შენ“ და სხვ.

პროფესორი მიხეილ ზანდუკელი, რომელიც ქ. ირემიძის შემოქმედებით მუშაობას თვალყურს ადევნებდა, წერდა: „ქეთევან ირემიძე, ჯერ კიდევ უნივერსიტეტში სწავლის დროს, ცხოველ ინტერესს იჩენდა ლიტერატურული, კერძოდ, ქართული ლიტერატურული მოვლენების შესწავლისადმი... ქეთევან ირემიძეს, უდაოდ, ახასიათებს ლიტერატურული მოვლენის მრავალმხრივი გულდასმითი შესწავლა, უნარი, გამოპყოს პირველხარისხოვანი მასალა მეორეხარისხოვანისაგან, მაგრამ ორივე კატეგორიის მასალის შესწავლა სიყვარულითა და გულმოდგინებით...“

ქ. ირემიძის არქივში ბევრია ისეთი მასალა, რომელიც ჯერ არ გამოქვეყნებულა.

მკითხველს ვთავაზობთ მის დღიურებს, რომელიც მოიცავს მხოლოდ 1940 წლის და 1941 ახალი წლის პირველი დღეების პერიოდს.

ლილა აფაქიძე

* იბეჭდება მცირეოდენი შემოკლებით.

დავესწარი ი. გოგებაშვილის ხსოვნის აღსანიშნავად გამართულ სალამოს. ეს სალამოც, როგორც მრავალი სხვა, ჩვეულებრივად ჩატარდა... კარგი იყო მხატვრული განყოფილება, რომელიც „დედა ენაზე“ იქმნა აგებული. აქა-იქ შევეჩხე მწერლებს, საერთო განწყობილება არ არის სახარბიელო, უთუოდ საქალაქო კრების მოლოდინის გამო.

29 ოქტომბერი

სალამო ხანია... ვილაკამ ტელეფონით დარეკა, ნაცნობმა ხმამ გამომარკვია: მიხა, ჩვენი მიხა¹. სოხუმში ჩასულა და იქიდან თბილისში ჩამოვიდა. მზრუნველობით მეკითხება დედაზე, ლალიკოზე², შალვაზე. ჰო, რა მტკივნეულია ჩემთვის მასთან გამოსაუბრება... აღარ მიკითხავს. ვიცი, რომ იგი მასთან არის მუდამ, მხოლოდ ჩემთან ყოველთვის სდუმს, ვიცი, მესმის ყოველივე, მაგრამ ჩემს ჰრილობას ხომ ველარაფერი გაამთელებს. დავბირდი ხვალ ვინახულო.

შალვა³ მწერალთა საქალაქო კრებაზე მიიჩქარის. არავითარი განწყობილება არა მაქვს იქ წასვლის. განა წინასწარ არ ვიცი, რაც იქნება?..

30 ოქტომბერი

დღის ორ საათზე მე, შალვა და დედა⁴ წავედით მიხასთან. ექვსი თვეა არ მინახავს, კარგად გამოიყურება: გვესაუბრება ინგლის-გერმანიის ომზე, საბერძნეთისა და იტალიის შეტაკების შესახებ. ხშირად უნებლიედ დაიწყებს მამაზე საუბარს და კვლავ შესწყვეტს. იგონებს მის უსამართლო განსჯას, აწერს ამას ცალკეულ მახინჯ მავნებელთ. ერთ რამეს ვატყობ, როდესაც მიხა მესაუბრება, თვალბში არ შემომცქერის, ვგრძნობ, რომ ეს მას უმძიმს, ჩემი თვალები ხომ მამაჩემის თვალებია, იგი მას უყვარდა, უყვარდა წრფელის მშობლიური გრძნობით.

31 ოქტომბერი

კარგ განწყობილებაზე ვარ, დღეს მიხა ჩვენთან არის სადილათ. ვცდილობ, რაც შეიძლება მეტად დავიცვა ქართული სუფრის თავისებურება (იგი ამას ხომ მოკლებულია მოსკოვში). ხუთი საათისათვის ყველანი შეიკრიბნენ. მიხას თან ახლავს პირადი მდივანიც, მასხულია. შალვამ მოიყვანა ი. აბაშიძე, ს. ეული. ყველანი მოწიწებით, კრძალვით შეპყურებენ რეგოლუციის ვეტერანს.

მისა გამხიარულდა, შეავლო რა თვალი ჩემი ოთახის მორთულუ-
ბას, ფუტურისტულად შეაფასა იგი.

მივესხედით მაგიდას. მისა ოხუნჯობს, რომ ყოველივეს გაანად-
გურებს, საკმარისი იყო დენახა წიწმამატი, რომ აღადგინა, თუ რა დიდი
ადგილი განკუთვნილია გაზეთმა „ივერიამ“ წიწმამატის სარგებლობის შესა-
ხებ. იგი დასძენს, რომ ეს სტატია მსხვილი შრიფტით დაწერილი იყო
ივერიის მეოთხე გვერდზე. გადადის წარსულში, მას ხომ ფენომენა-
ლური მახსოვრობა აქვს. რა არ აღდგება თქვენ თვალწინ. აი, პარტი-
ის მესამე ყრილობა. ლენინის და მისას საუბარი. მისას მიერ ამ ყრი-
ლობაზე მოხსენების ჩატარება ბარსიკის სახელით. აი, იგი გადადის ეკა-
ტერინოსლავეში, შვეიცარიაში. აგერ თვით სემინარიაც, ლალიაშვილის
მიერ ჩუდუცკის მკვლელობა, ლალიაშვილის თურმე სწადდა ეგზარხო-
სის მოკლა, იგი არ დაუხვდა ოთახში და შემდეგ შევიდა ჩუდუცკის-
თან და იგი მოკლა. მისა აგვიწერს დაწერილებით მოვლენების სუ-
რათს. აქვე დასძენს ჯერ კიდევ მაშინ თავის შეხედულებას ტერო-
რისტული აქტისადმი. ლალიაშვილის გადასახლება, სახალინი, შემდეგ
ამერიკა, ოფიციალტის თანამდებობაზე მუშაობა ტომას კოკის სახელით,
ამავე სახელით აგზავნიდა იგი თურმე სამშობლოში წერილებს.

ს. ეული უკითხავს მისას, ჯერ კიდევ 1921 დაწერილს მისადმი
მიძღვნილ ლექსს. შევატყე, ნასიამოვნები დარჩა. ეულმა წიგნიც გა-
დასცა. მისა იცინის და იგონებს, თუ როგორ სკეპტიკურად უყურებ-
და ეულს წარსულში, როგორც პოეტს. მოიგონა, არალეგალურ მდგო-
მარეობაში, როგორ უზიდავდა იგი მისას ძებვებს, საუბარი გადადის
მწერლობის შესახებ, მათს ლვოვში გამგზავრებაზე. მისა ხანგრძლი-
ვად შეჩერდა მაქსიმ გორკის შემოქმედებასა და მნიშვნელობაზე,
მოუწოდა ქართველ მწერალთ ღირსეულად ატარონ მისი სახე-
ლი.

აბაშიძემ მამიჩემის ხსოვნის აღსანიშნავი სადღეგრძელო შესვა,
გული შემეკუმშა, მისა წამოდგა, მადლობა გადაუხადა. კარგა ხანს ვას-
ტანდა ჩვენი საუბარი, თუ არა ის საქალაქო კრება მწერლებისა, რომ-
ლის გავრძელება ამ დღისათვის იყო დანიშნული. წასვლისას, ჩემი სა-
წოლის წინ ჩამოკიდულ მამიჩემის დიდ სურათთან კარგა ხანს იდგა
მისა. „სულ ცოცხალია“, „ვინ გააკეთა ეს სურათი“, „რამდენ ხანში“,
თვალეშიც შეენამა. წავიდნენ. გადავწყვიტეთ გავაცილოთ მისა სად-
გურზე.

იგი უკვე მოსკოვს მიემგზავრება.

1 ნოემბერი

სადგურზე ვართ. ჩვენს გარდა სხვებიც მოსულან. აქვეა დედაჩე-
მიც, ზოგი რამ სამგზავროდ შეუმზადებია მისასათვის. „მისა კმაყო-

ფილია გუშინდელი სალამოსი“, — მეუბნება მდივანი, ვჩქარობთ, ვეწვდებით ლანი, ვემშვიდობებით. მიხა იპატიყებს მწერლებს თავისთან მოსკოვში, მიმართავს ეულს, აბაშიძეს, ჩამოდით მოსკოვს, გამოიარეთ ჩემთან, ჩაის დაგალევიანებთ.

მატარებელი დაიძრა...

2 ნოემბერი

შალვა მთხოვს გავყვე ფეხბურთის თამაშზე. ხალხი მეტად გატაცებულია ფეხბურთის თამაშით. მაკვირვებს, ასეთი თავდავიწყება და ინტერესი. მან ხელოვნებაზეც მეტი უპირატესობა მოიპოვა.

3 ნოემბერი

სალამო ხანია, გავიარე იონა ტუსკიასთან. იონა ქეშმარიტად ხელოვანია, კარგი და კეთილი ადამიანი. აღელვებულია თავისი მომავალი ოპერის⁶ გამო. მიაშობს, თუ როგორ მოხსნეს ეს ოპერა ლიბრეტოს გამო, მაგრამ ზოგიერთ პირთა ჩარევით, კვლავ განაახლეს. მოიგონა მოსტაკოვიჩის ამბები და ისიც, თუ თვითონ როგორც კომპოზიტორთა კავშირის ხელმძღვანელმა როგორ ჩაატარა მოხსენება მის შემოქმედებაზე. მოხსენება ლმობიერი იყო, რაც თავის დროზე „პრაედამაც“ აღნიშნა.

მოსტაკოვიჩი⁷ მოსკოვში შეხვედრისას მეტად ამრეზილი შეხვდა მას. შევატყუე: მოსტაკოვიჩის და რამდენიმე მუსიკოსის ჩამოსვლა ამა წლის ნოემბრის დამლევს ქართული მუსიკის დეკადისათვის იონას აღელვებს...

4 ნოემბერი

შუადღისას დამირეკა ნუცა ჩხეიძემ. კმაყოფილებით მაცნობებს, რომ „ლალატის“⁸ დადგმა უცვლელად არის განზრახული.

6 ნოემბერი

ნაშუადღევს მე, დედა და ლალიკო გავემართეთ მამის საფლავზე, ჰო, შემოგვევლოს ჩემი თავი, მამავ ძვირფასო! არა მგონია, ცდუნებაში შემყავდეს ჩემი თავი, როდესაც შენს საფლავს დავყურებ, შენ გრძნობ ამას, შენ გიხარია იგი, უჰ, ჩემო, უდროოდ, ძალად დაღუპულო! რა რიგად გწადდა სიცოცხლე! მაგრამ... როგორ გიყვარდა ყოველივე სიკეთე და ადამიანური, შენ ხომ რჩეულთაგანი, უმწიკვლო და უსპეტაყესი იყავი, უდანაშაულოდ განწირულს, შავად მღელვარე ფიქრები ხომ აღარ გდევს თან?

შენი წმინდა შარავანდელი უძღვის ჩემს ცხოვრებას წინ. ყოველგვარად ჩემი აზრი, სიტყვა, მოქმედება, მასთან არის დაკავშირებული.

ღორსეულად და სასახელოდ მინდა ვატარო შენი სახელი.

ჰო, ღმერთო! ერთი დამანახა შენი სახე, ძვირფასო მამავ, წელიწადი და ცხრა თვეა აღარ მინახიხარ, ასეთ განშორებას განა წარმოვიდგენდი? ეხლაც არ მჯერა;

უცნაური იმედით, შეთზული, არ არსებული ამბებით მინდა გავებრიყვო თავი. ეს მმატებს ძალას, მაძლევს არსებობის საშუალებას!!! ეს არ არის ჩემი სულმოკლეობის ნაყოფი, იგი მყარი გადაწყვეტილებაა. ოჰ, რა ტკბილი ხარ მამაჩემო! ისეთი, როგორც არავინ, არავინ ამქვეყნად, იცოდე! მომავალშიაც ვერ წარმოვიდგენ შენ დანაცრებულ ძელებს! შენ ყოველ ჩემს სულიერ მღელვარებას, ჩემ უკმაყოფილებას, ჩემს „სიხარულს“ (თუ კი ასეთი რაიმე არსებობს ჩემს ცხოვრებაში) თვალყურს ადევნებ, ესიტყვები, შთამავონებ, მამხნეებ, მიმითითებ. შენი წმინდა ხმა ხომ სულ მუდამ ჩემს სმენას თან ახლავს, ეხლაც მიდასტურებს ზემოთქმულს.

როგორ მინდა ხანგრძლივად აქ ყოფნა. დღეს განსაკუთრებით კმაყოფილი იქნები, სამივენი აქა ვართ, შენთან, შენთან უწმინდესო.

7 ნოემბერი

ზეიმი, ოცდასამი წლისთავია ოქტომბრის რევოლუციისა, მიპატიებული ვართ სადილად სანდრო ეულთან. ეული და ლისაშვილი პაექრობდნენ...

გასაკვირი არაფერია, ყველას თავისი ანგარიშები აქვს...

8 ნოემბერი

სადილად ჩვენთან არიან, აკაკი გაწერელია, მიქელ პატარიძე⁹, ვ. წითლანაძე. შემდეგში კ. გამსახურდიაც გვეახლა. პატარიძე ოხუნჯობს, გაწერელია ეკამათება წითლანაძეს... იწყება ლექსაობა. დიდი პათოსით კითხულობს პატარიძე მაიაკოვსკის¹⁰ „მზეს“, ესენინის¹¹ „დედასთან მიწვრილ წერილს“, ემილ ვერპარნის¹² „რიერაჟს“, შემდეგ თავის თარგმანებს ხოზე მარი ჰერდის¹³, ივორ სევერიანინის¹⁴ ბოჰემურ ლექსს „ანანასი“... ვერლენის¹⁵ „შემოდგომას“ („L'automne“) ფრანგულად, რუსულად, ქართულ თარგმანს. ბოჰემურ განწყობილებას ყველა უარყოფს, თუმცა თითონვე დასძენენ: „ხანდისხან ამგვარი ლექსების მოსმენაც ურიგო არ არისო“.

კარგა ხანია ვფიქრობ, მინდა განვახორციელო, დავწერო ისტორიული რომანი ქეთევან დედოფალზე, ვიცი, დიდი სიძნელენი გადამელობება წინ, მასალების სიმწირე, ჩემი ფიზიკური სისუსტე, უნდა დავძლიო ყოველივე...

13 ნომბერი

ორი დღეა ვკითხულობ საქართველოს ისტორიის ზოგ მასალას. პო, რა საშინელებაა, დარბევა, აოხრება, ერთურთის გაუტანლობა წარსულში...

შალვა გადმომცემს, გერონტი ქიქოძეს დაუწყია ჩემი თარგმანის რედაქტირება.

14 ნომბერი

ვინახულე გოგებაშვილის გამოფენა, არ მომეწონა, ვერ მიპატიებია ჩვენი მხატვრებისათვის ესოდენ უპასუხისმგებლო დამოკიდებულება. ყოველგვარ ნახატოვნებას, ყოველგვარ გემოვნებას მოკლებული სურათები, უწინო ფერებით შეზედილი სოფლის პეიზაჟები, მახინჯი პორტრეტები;

აკაკი წერეთელი და იაკობ გოგებაშვილი, აკაკი ჩამოგავს ვიღაც უბადრუკ მოხუცს. ფუნჯის ასეთი უგირგილო ხმარება ამ ბოლო დროს ჩვენს მხატვრებში გახშირდა...

ნუცა ჩხეიძე¹⁶ მესაუბრებოდა თავისი მუშაობის შესახებ. ჯერჯერობით დაღლას არა გრძნობს. შევახსენე, ზოგი რამ გადმოეცა ა. ყაზბეგის პიესის „ქეთევან დედოფლის წამების“ შესახებ. მაუწყა: „დიდი ამბავი იყო ამ პიესის გათამაშების დროს ქუთაისში. ხალხი პირდაპირ სცენაზე ამოვარდებოდა და ერთი ტირილი და შეძახილები გაისმოდა. მე ვასრულებდი ქეთევანის როლს. მესხიშვილი იტყვოდა: ნუცას სცენიდან გაიტაცებენო, საინტერესო იყო ამ სპექტაკლის გათამაშების ისტორიაც. პირველი წარმოდგენის შემდეგ, ვიღაცამ დაგვასმინა ეგზარხოსთან „წმინდანი გამოყავთ სცენაზე და ათამაშებენო“. მესხიშვილს ამისათვის მოუხდა თბილისში ჩამოსვლა, ეგზარხოსის ნახვა და ახსნა-განმარტება. ეგზარხოსმა დართო ნება და მოუწოდა, პიესისათვის სათაური შეეცვალათ. „ქეთევან დედოფლის“ მაგიერ კონსტანტინე ბატონიშვილი უწოდეს“.

გეახელით როზნერის ჯაზზე. ჯაზის მოტრფიალე მე არ ვახლავართ. მეტად დიდი ხმაურობა, ათასგვარი შეძახილები, უმეტეს შემთხვევაში ერთფეროვნება, აი, რა სდევს მათ. საერთოდ როზნერის ჯაზს არა-უშავს, განსაკუთრებით აღსანიშნავია მოცეკვავე ქალი და კაცი, მეტად კი ქალი. იგი პირდაპირ ოცნებაა. რა კარგია, როდესაც ადამიანში უმალვე შეიგრძნობ შემოქმედებით ცეცხლს, ინტუიციას, როდესაც მისთვის უხამსია ჩვენებითი მხარე, ხელოვნურობა და დელარჟნილობა და რამდენია ასეთი!!!

16 ნოემბერი

თითქმის მთელი დღე ვკითხულობდი ბერი ეგნატაშვილის „ახალი ქართლის ცხოვრებას“¹⁷. ეხლახან გამოვიდა ეს წიგნი, ჩვენი სასიქადულო მეცნიერის ივანე ჯავახიშვილის მეოხებით.

ჩვენი წარსული ცხოვრების ზოგი ეპიზოდი საკმაოდ დეტალურად არის აღწერილი.

17 ნოემბერი

რალაც ვერა ვგრძნობ თავს კარგად. თავს ძალა დავატანე, ვთარგმნე ორი თავი „La dame aux camelia“-დან¹⁸. უთუოდ უნდა ვთარგმნო ეს წიგნი. იგი ხელს არ შეუშლის ჩემს მიერ განზრახულ სამუშაოს. თუმცა ზემომოყვანილი რომანის დაბეჭდვას ბევრი სკეპტიკურად უყურებს!!!

18 ნოემბერი

მთელი დღე ვმუშაობდი. სალამო ხანს მოვიდნენ ნუცა ჩხეიძე და ირინე ტუსკია.

ირინემ მომიტანა შესანიშნავი თაიგული ვარდებისაგან. იცის ჩემი სუსტი მხარე — ყვავილები ხომ მუდმივი თანამგზავრები არიან ჩემი.

ჩემს წარმატებას დიასახლისობაში უკვე აღნიშნავენ. მოეწონათ ჩემი ნამცხვრები, ცხრა საათზე გავემართეთ თეატრალურ ინსტიტუტში, მეოთხე კურსის მოსწავლეები თამაშობდნენ ოსტროვსკის „ნიქსა და თაყვანისმცემლებს“. მეორე მოქმედების შესვენებისას, მომიახლოვდა აკაკი ხორავა და მეუბნება: „ლექციის კითხვის დროს, ამ ხუთმეტრი წუთის წინ ვანო ჯავახიშვილი გარდაიცვალა“.

რა თავზარამცემი ამბავია!

დარბაზს მოედო ახალი ამბავი. საერთო გუგუნია. ეთხოვე შალვას ნუღნა შინ წასვლა. წამოვედით, თან გამოგვეყვა ნუცაცა.

19 ნოემბერი

რა საშინელებაა! რა მძიმეა!

ქართველი ხალხის მემკვიდრე, ჩვენი ისტორიის დაბინდული ფურცლების ამხსნელი და დამდგენელი. მთელი თავისი შთაგონება მშობლიურ ქვეყნის სამსახურს შეაღია და ქართველი ხალხის უწრფელესი სიყვარული დაიმსახურა.

შეხედეთ, როგორი მწუხარების ბეჭედი აზის თვითეულს. ყველა გლოვობს ადამიანს, რომელშიაც თანასწორად შეზავებული იყო ბუნება დიდი მეცნიერისა და დიდი ადამიანის.

განუწყვეტელი ნაკადით მოდიან ცხედართან ახალი და ახალი ტალები ხალხისა, გარს უვლიან კუბოს, მდუმარებით ეთხოვებიან.

21 ნოემბერი

სალამოს 6 ს და 15 წუთზე, სამგლოვიარო მიტინგის შემდეგ, ცხედარი სამარეში ჩაასვენეს.

ხალხი დიდხანს არ დაშლილა, განუზომელი მწუხარებით ეთხოვებოდა დიდებული მეცნიერის ნეშტს.

23 ნოემბერი

შალვა მათუწყებს, დღეს იმართება ლიტერატურული საღამო, მიძღვნილი ვალაკტიონ ტაბიძის შემოქმედებისადმი. მომხსენებლად გამოყოფილია შალვა. წავედით. მიუხედავად თანამედროვე პოეტთა ბაჭიობისა, არც ერთი პოეტი არ სარგებლობს ესოდენ დიდი სიყვარულით და პატივისცემით, როგორც ვალაკტიონ ტაბიძე.

ეს პატარა საღამოც ამის დამადასტურებელი გახლავთ. უნდა აღინიშნოს ერთი რამ: ვალაკტიონის ლიტერატურულ საღამოებს, რატომღაც, არ ესწრება ეგრედწოდებული მეოცე საუკუნის პოეზიის „მწვერვალები“.

საღამოზე თითონ ვალაკტიონმა წაიკითხა „დროშები მალა“ და „რევოლუციურ საქართველოდან“ ნაწყვეტები.

მეტად კმაყოფილი დავბრუნდი შინ.

28 ნოემბერი

მოსაღამოვდა, შუქი არ არის, ჩვენი ბინა სასაფლაოს მოგაგონებთ, ავანთეთ ნათურა, მიუხედავად მაგიდას. შალვა თავის ახალ წიგნზე მუშაობს:

„მე-20 საუკუნის ქართული ლიტერატურის ისტორია“. მე ჩვენს წარსულს დავტრიალებ.

29 ნოემბერი

ვესაუბრე ლეონიძის ცოლს სახელმწიფო პრემიის შესახებ. მაცნობებს, მხოლოდ მთხოვს ჩვენს შორის დარჩეს ყოველივე. თვითონ გიორგის ვადმოუცია მისთვის ტელეფონით. კენჭის ყრის შედეგად, გიორგის და ასევეს¹⁹ ერთნაირი ხმის რაოდენობა მიუღიათ.

საინტერესოა, როგორ დასრულდება ყოველივე.

2 დეკემბერი

გ. ქიქოძემ დააბრუნა ჩემი თარგმანი — ბენეამენ კონსტანის²⁰ „ადოლფი“. თავიდან ბოლომდე გადაუთვალეირებია, აქა-იქ ცვლილებებიც შეუტანია. წინასიტყვაობაში ამოუღია ის ადგილები, რომელიც განსაკუთრებით კარგად მეჩვენებოდა. უთუოდ აღვადგენ, რადგან ეს ჩემი ჭირვეულობის მიზეზი როდი ვახლავთ, დეე ქართული მკითხველი გამოვიდეს ხანდისხან საშუალო ან უკეთ ჩვეულებრივი მკითხველის მოთხოვნილების ჩარჩოდან და შეიტყოს, ან გაარკვიოს ის, რაც საერთოდ უცნობია მისთვის. ალბათ ამ მოსაზრებით გამოდის გ. ქიქოძე, როდესაც იღებს ისეთ ადგილებს, მაგ. როდესაც მაღამ სტალის²¹ „კორინას“ და „ადოლფის“ ერთგვარობაზე ვსაუბრობ, ანდა როდესაც მომყავს სტალის დახასიათება ბენეამენ კონსტანის „ინტიმური ქურნალიდან“.

ზოგჯერ ამა თუ იმ ავტორის მითითებასაც ვავუბრი, რადგან არ ვიცი ვინ არის!!!

3 დეკემბერი

გავემართე გამომცემლობისაკენ. მიჩვენეს ჩემი რედაქტორის რეცენზია. იგი დამაკმაყოფილებლად სთელის თარგმანს და ამავე დროს მისაყვედურებს გაუბედაობას თავისუფალ თარგმანის გამო. თავშესაქცევია! გაუბედაობა, სად, როგორ, რომელ გარემოცვაში. როდესაც „მითხრას“ მაგიერ თუ „მომმართა“ ჩასწერეთ, ჯვარზე გაცმევენ. განა ცოტაა ასეთი შემთხვევით განსწავლულნი, რომელთაც შექმნეს და მომავალშიც შექმნიან სარბიელს მოქმედების და მოღვაწეობისა.

4 დეკემბერი

ზოგი ადგილები ქიქოძის მიერ რედაქტირებული დავტოვე, ზოგი, რომელიც სათუოდ მეჩვენა, ერთხელ კიდევ შევამოწმე დედანთან.

შიგა და შიგ მე თითონ მიკვირდა იმ დიდი სიძნელის შესახებ, რომელიც დამეძლია: ფსიქოლოგიური სინატიფის დაცვა არც თუ ისე მარტივი იყო ასეთ დიდ ფსიქოლოგიურ რომანში. ამ დღეებში თარგმანს გადასცემენ სხვა რედაქტორს, რომელიც იდეოლოგიური ხედვით განიხილავს მას.

მინდოდა ამ თარგმანისათვის დამერთო გიორგი ლეონიძის ლექსი „ადოლფზე“, რომელიც მან ჩემს მიერ გადაცემულ სიუჟეტის შემდეგ დაახლოებით თხუთმეტობდნე წუთში დასწერა. საკმაოდ კარგი ლექსი იქნება, ცოტათი რომ გაშალაშინდეს. ვნახოთ, თუმცა რომ გამახსენდება ვალაქტიონ ტაბიძის ლექსის „მანონ ლესკოს“ დაბეჭდვის შესახებ, გული მემღვრევა, ის ლექსი ხომ მე და შალვამ მჯილით გავიტანეთ და იცით როგორ დაგვირგვინდა ეს ბრძოლა... ერთეულთა გამოცლებით, დღეს იგი ყველას მოსწონს, ახალგაზრდობა მას „ციცინათელას“ ხმაზე იმღერის.

5 დეკემბერი

დილით სასაფლაოზე ავედი, ჩემს მამასთან მყუდროებაა... ვერცხლისფერ ბადეს აქა-იქ შეცრეცილი ფოთლები მოვამორე... ჩემს სახუკვარ მამას ფათალოს ნოხი უფენია!.. იგი მუდამ მწვანეა, იგი მუდამ ცოცხალია!!!

დახეთ! აგერ კუთხეში თავი ამოუყვია იასამფერას, შემაქრეოლა, შევტოკდი, იგი ხომ მამიჩემის საყვარელი ყვავილია, ბავშვობისას ხშირად მიხატავდა მას ფერებით. ვინ დათესა! ჩვენ არავისთვის არაფერი გვითქვამს. იქნებ ეხლაც... აღარ შემიძლია, სული შემიგუზბდა, მანდაც შემოგველოს ჩემი თავი, მამავ, ძვირფასო!

9 დეკემბერი

რადაც შეუძლოთა ვარ, თითქოს სიცხეც მაქვს. შალვა აღლევებულა, არ ვიცი რაშია საქმე. იგი ხომ ყოველივე უმნიშვნელო უსიამოვნებასაც მიმაღავს და ამის მიზეზი ისევე მე გახლავართ, რადგან ჩემივე უცნაური ათვისება ამა თუ იმ მოვლენისა აიძულებს მას ასე მოიქცეს. ხანდისხან მეხარბება გულგრილობა სხვათა, ვერ იქნა ვერ გამოვიმუშავე ჩემში ეს „მიუცილებელი“ თვისება. საღამო ხანს მაცნობეს, ლეონიძე ჩამოსულა. მთხოვენ ავიდე შათთან; ველარ წაველი, სიცხემ მომიმატა...

11 დეკემბერი

დღეს, შედარებით, არა მიშავს, შალვა გაზეთს უშვებს, იგი მთელი დღე შინ არ იქნება. დღესაც ვთარგმნე ორიოდ თავი. გრძნობის სი-

ახლე და გულწრფელობა, აი რა მიზიდავს ამ წიგნში, ზოგი სენტენციური ფრაზები პირდაპირ თავბრუს დასხვევია; ენის ლაკონიურობას ხომ აღტაცებაში მოყვება. საკვირველია, ზოგიერთთა თქმით იგი კლასიკური ნაწარმოები არ არისო... თავი დავანებოთ!.. დაუსრულებელი პაექრობა სულ მუდამ აბუნდოვანებს და ბურუსში ხვევს საკითხის ნამდვილ მხარეს.

სალამოს ათ საათზე ლეონიძე გვესტუმრა. რამდენიმე წუთის შემდეგ შალვაც მოვიდა... ლეონიძე გადმოგვეცემს მოსკოვში გატარებულ დღეებზე: შვიდი ნოემბერი. წითელ მოედანზე მიმდინარეობს ალლუმი... ზღვა ჯარის წინაშე იძლევა ფიცს საბჭოთა კავშირის მარშალი ტიმოშენკო, რომელსაც ჯარი ერთხმად უპასუხებს: „გაძლევათ ფიცს, სამშობლოვ!“ ჯარიც ერთხმად აგუგუნდება, აგერ ერთი ტყვიამფრქვევი, მეორე, მესამე ადასტურებს და აძლევს ფიცს ბელადს და ხალხს... მოსკოვის ნაცრისფერ ცაზე არაერთი კვამლის ბოლი გაიტყორცნება, აგერ ვასილ ნეტარის მონასტერი, აგერ მინინი და პოჟარსკი. და აი ამ გარემოცვაში გუგუნებს შეძახილები. ვდგევარ ამაყად, სიხარულის და აღტაცების ყრუანტელი მივლის, შევყურებ სტალინს, რომელიც მარჯვნივ ტრიბუნაზე დგას და ლამის სიხარულის ცრემლებმა დამახრჩოს, დასძენს ლეონიძე, დაიწყო ალლუმი. ხალხის ახალი ტალღები ერთმანეთს სცვლის. ყურადღება მიიპყრო ჩემს გვერდით მდგომმა ქალმა. შევხედე და გავიფიქრე, ნეტავ ეს ჩვენებური, კონტა დაბრახილი ქალი აქ ვინ მოიყვანაო, დაუქვირდი და ვიცანი დოლორეს იბარური.

შემდეგ გადმოგვეცემს თუ როგორი სადილები და შეხვედრები გაუმართეს რუსმა მწერლებმა: პასტერნაკმა²², ლეონოვმა²³, ერენბურგმა²⁴, გოლცემა²⁵. ამ უკანასკნელთან სულ ქართული ჭამა-სმა იყო და ბოლოს ალექსი ტოლსტოიმ²⁶, ლეონიძის სიტყვით, ფანტასტიური სადილი გაუმართა. სხვადასხვა ღვინოებს და უცხო სასმელებს მაწვდიდა, თან დასძენდა გრუზინა ЭТИМ НЕ УДИВИШЬ-ო, ჩემი მოთხოვნით მე-8-ე ნომერი მომიტანეს და მეც მხოლოდ მაშინ შევხურდიო. დაბოლოს, წამოსვლისას, ცოლმა და ქმარმა ძველებური ვერცხლის მანეთიანი მაჩუქესო...

15 დ ე კ ე მ ბ ე რ ი

გამომცემლობას გეგმა შეუდგენია და „La dame aux camelia“ არ შეუტანია, მე მაინც ვაგრძელებ მუშაობას... კმაყოფილებით ვთარგმნე მე-13-ე და მე-14-ე თავი. სალამოთი შემატყობინეს დედა შეუძლოთ არისო, ჩავედი, მორიგი შეტევა მოსვლია, დასუსტებული და ფერმიხდილია. რა გასაკვირია, რამდენი რამ აქვს გადატანილი... ვე-

ალერსები, ვამხნევებ, თან გული მეწვის. ჰო, ღმერთო, მე მიძლიან.

20 დეკემბერი

სტუმარი მეწვია, არჩილ კერესელიძე. ახალგაზრდა ნიჭიერი მუსიკოსია, მაგრამ წარმატებამ უკვე თავბრუ დაუხვია... შედარებით პატივით იხსენიებს ფალიაშვილს.

აღშფოთებაში მოვდივარ, მაგრამ წარმოვიდგენ რა სავნის არსებით მხარეს, უფრო წონასწორობას ვიცავ. სიმართლეს კი აფექტის გაფლენის ქვეშ როცა ვიმყოფები, მაშინ ვაღიარებ, რადგან ჩვეულებრივ მეტად დაძაბული ვარ.

არჩილს უთუოდ სწაღდა ეს იამოვნებინა ჩემთვის, როდესაც ვაღმომცა, რომ მე მრავალი თაყვანისმცემელი მყოლია. რა უბადრუკობაა! როდესაც წმინდა და ფაქიზ ურთიერთობას ბევრი გულღვარძლიანი ადამიანი ამ სიწმინდეს შემოაცლის ხოლმე. რაც უნდა იყებოდნ. ამ რამდენიმე წლის წინ რაიმე უსაფუძვლოდ წამოსროლილ სიტყვასაც კი ძლიერი განცდებით ვითვისებდი, ეხლა კი მეტ გულგრილობას ვიჩენ, უთუოდ წლების ბრალია.

22 დეკემბერი

დავიღალე, დავასრულე მე-17-ე თავის თარგმნა. გიორგი ლეონიძემ დამირეკა, და გამაფრთხილა, რომ 23 მისი დაბადების დღეა. საჭიროა ამ თარიღის აღნიშვნა.

23 დეკემბერი

საკმაოდ ორიგინალური საჩუქრით ვეახელით. ეს გახლდათ ფაიფურის სამელნე, რომელიც გამოსახავს „treliage“-ს ჯამზე წამოწოლილ ზუშკინს რვეულით და ფრთით ხელში. აქვე დევს მისი ტომიც, რომელიც წარმოადგენს სამელნეს სახურავს. მაშინვე მიაშურა თავის საწერ მაგიდას გიორგიმ, ძველი სამელნე მოაშორა იქაურობას და ახალი დაიდგა. ვნახოთ რას დასწერს ამით.

26 დეკემბერი

საშინელი ხმები დადიოდა იონას ოპერაზე. დღეს დილით ირამ მაცნობა, ყოველივე კარგად არის, ამ დღეებში მოვისმენთ ახალ ქართულ ოპერას. ირამ გადმომცა აგრეთვე „ლაატის“ შეცვლის შესახებ და რომ შემდეგში ასე შეცვლილი წავა. არ მესმის, რა საჭირო იყო

31 დეკემბერი

დღეს დიდი ჟრიაშულია, ფაცი-ფუცი. ხვალ ახალი წელი იწყება. ვნახოთ რა იქნება იგი პირადად ჩემთვის, დაღლილი და დაქანცული, ხალისდაკარგული განცდილ უბედურებისაგან, არ ვიცი რას მომცემს 41 წელი. სიმშვიდე, სიწყნარე ცოტა ხნით მაინც. იგი გარკვეულ ჩარჩოში მომათავსებს და ყოველ ჩემს მოქმედებას თანაბარზომიერს გახდის, დიდი სულიერი მღელვარება, დაუსრულებელი ჯიჯგნა თავის, დაუძლეველი ეჭვი უფსკრულამდე მიმიყვანს.

შალვამ გადმომცა, შეიძლება რამდენიმე თანამოკალმენი მოვიდნენ ჩვენთან ახალი წლის შესახებდრად. არასოდეს არ შევხვედრივარ ახალ წელს, იმიტომ კი არა, რომ არ მწაიდა, არასოდეს არ მქონია ამისათვის შესაფერი მდგომარეობა. მუდამ რაღაც ჯავრი, თავშესაქცევია, ყოველივემ მოლოდინს გადააქარბა, შეიკრიბნენ: გიორგი ლეონიძე თავის მეუღლით, დემნა შენგელაია, ბესო ქლენტი, შალვა აფხაიძე. თორმეტი საათის შემდეგ შეიქნა ტელეფონის ზარის რეკვა და დაიწყო მოლოცვები, კეთილი სურვილები: გვილოცავენ სანდრო ეული, ნუცა ჩხეიძე, ირინა ტუსკია, რომელიც მაუწყებს, რომ ვერ მოვლენ, რადგან იონა მეტად უგუნებოდ არის, მარიჯანი და მრავალი სხვა...

მინდოდა დედისათვის მეც დამერეკა, მაგრამ გადაწყვიტე არ გავალიზიანო. სულ ცოტა ხნის შემდეგ ყველანი გამოცოცხლდნენ, მხიარულებამ აიტაცა, თუმცა იყო მომენტი, როდესაც მიცვალებულთა ხსოვნისათვის დაღუღლმა ჭიქამ ცრემლიც დააღვრევინა. საკვირველი იყო ჩემი მდგომარეობა, იმ წუთებში მე სულ სხვა ადამიანი ვიყავი, დამიბრუნდა ბავშვური უზრუნველობა, სიმხიარულე, სილაღე. უთუოდ ასეთმა მდგომარეობამ ერთგვარი შთაბეჭდილება მოახდინა ჩემს სტუმრებზე — ლეონიძე აღფრთოვანებული „გაქალებულ ვეფხეს“ მამსგავსებადა, დემნა შენგელაია ძველ ტრადიციულ ქართველ ქალს, რომელიც თითონაც იღბენდა და სხვასაც ალხენდა. სიტყვები, სიმღერები, ცეკვა, ლექსები. თითონ მე დიდი ექსტაზით წავიკითხე გ. ლეონიძის „ნინოწმინდა“, „ვეფხისტყაოსანი“, თვითონ ლეონიძემ თავის საყვარელი ლექსი „თუშის ქალი“. ერთსულოვნათ შევსვით სტალინის სადღეგრძელო და თან მოვისმინეთ იგი ფირფიტის შემწვობით, რომელსაც ხშირად სწყვეტს ლეონიძე და იძახდა — აი, სწორედ ასეთია, ასეთი, ხმაც ასეთი აქვს, ამგვარად, სულ ამნაირად.

1941 წლის შუქი შემოიჭრა ოთახებში, გათენდა. დილის თენიდან
ტის ნახევარი იყო, როდესაც დავიშალენით.

3 იანვარი

სასაფლაოზე ავედი. მიეულოცე ჩემს მამიკოს ახალი წელი. მახსოვს, როგორი გულისფანქვალით მოველოდი ჯერ კიდევ მოზრდილი ქალი ახალი წლის გათენებას, რადგან მამის მიერ ბალიშის ქვეშ დამზადებული საჩუქრის ხილვას მოუთმენლად მოველოდი, არას ვამბობ ბავშვობის წლებზე, ნაძვის ხეებზე, რომელსაც თვითონ მამა მიწყობდა. მის უაღრეს ნათელ, მდიდარ და ფართე გონებას ხომ უაღრესი მგრძნობელობა და მშობლიური სინატიფე სდევს, თან ასეთები კი იშვიათად არსებობენ. ეს მხოლოდ დიდი ბუნების ადამიანებს ახასიათებთ. კმარა!!!

6 იანვარი

გავიგე, პრემიისათვის დამატებით კანდიდატები წარუდგენიათ: ს. ჩიქოვანი და ლ. ქიაჩელი.

დღეს ვათვლიერებდი ფრანგული პოეზიის კრებულს, რომელშიც მოთავსებულია უმთავრესად სიმბოლისტების და პარნასელების პოეზია.

უნდა გამოვტყდე, ძალზე მიყვარს სონეტები, ანდა რა ვასაკვირია, თვით Пушкин აღნიშნავდა, რომ „суровый Дант не презирал сонета“.

ერთხელ კიდევ გადავიკითხე José Maria de Herédia — Le Mort de l'Aigle („არწივის სიკვდილი“).

ამ ლექსებში ერთი სიტყვის შეცვლა არ შეიძლება, ისეთი დახვეწილი და ამავე დროს ნათელი აზრით და გრძნობით არის მოცემული, ეს უკანასკნელი ხომ სიმბოლისტებს არ ჰქონდათ. ასეთი ნაწარმოებების კითხვა დიდ სიამოვნებას მანიჭებს, მასვენებს, გინდა ესაუბრო, ეკამათო ვისმე სილამაზეზე, სიმშვენიერზე, სიყვარულზე. ამ უკანასკნელმა ხომ მთელი რიგი შედეგებისა წარმოშვა. ტყუილად კი არ იძახდა ტოლსტოი:

«Живи той частью твоей души, которая сознает себя бессмертной, которая не боится смерти. Эта часть души есть любовь».

8 იანვარი

ნუცას შეცვლილი ტექსტიც კარგად უთამაშია, თითონაც რიგიან გუნებაზე წავიკითხე ფაგეს სტატია ჟორჟ ზანდზე ²⁷.

მხოლოდ ფრანგებს შეუძლიათ ამგვარი წერა, ორი სამი ძლიერ ფრანგულ შტრიხით მოცემა მთელი სახისა, დამაჯერებლის და მართებულის.

16 იანვარი

გამომიგზავნეს „მნათობი“. შიგ მოთავსებულია „ადოლფის“ ოთხი თავის თარგმანი. ბევრი კორექტორული შეცდომაა შიგ, როგორც ჩვეულებრივ. ჯერ უთუოდ ბევრი დრო დაგვჭირდება, რათა კარგად მივაწოდოთ მკითხველს წიგნი. ეს ხომ დიდი საქმეა...

17 იანვარი

გიორგი ლეონიძე დამპირდა, უკანასკნელ ხუთ ახალ ლექსს ამ დღეებში წაგვიკითხავს, ამასთანავე გადმოგვცემს, რომ პირველ იანვარს ჩვენგან წასული მარიჯანთან ასულიყო. ამ უკანასკნელთან გრიშაშვილიც ყოფილიყო, სალამომდე იქ დარჩენილიყვნენ, ხოლო შემდეგ გოგლას მანქანით წაყვანა სოსო ხარფუხში შინ, გულში ვფიქრობ, დასძენს გიორგი, სოსო სუფრას გამიშლის, გამიმასპინძლდება, დაგლოცავ, დამლოცავს. ის გავიდა უკანა ოთახში და ცოტა ხნის შემდეგ ვხედავ, პატარა ბოთლით ყურძნის წვენი გამოიტანა. გოგლა, აი ეს პატარა რიუმკებით დავლიოთ, ხომ იცი ღვინო არ დამელევა, ყოველ წელს თუ პიატიგორსკში არ წავედი, სული ამომხდებაო. ბრაზმორეულმა რიუმკა აუვსე, მან კი შემომძახა, — არ აავსო, ამდენი ხომ მომკლავსო. მეც შევსვი ეს ყურძნის წვენი და მაშინვე წამოვედი. თან ვფიქრობდი, ვაგლახ გრიშაშვილი, ავტორი ბოჰემური ლექსებისა, მომღერალი ღვინის, ყინიანი ვნებისა, უსაზღვრო ბოჰემური განწყობილებისა და მწარედ ჩამეცინა-ო.

1. მიხა — მიხეილ გრიგოლის ძე ცხაკაია (1865—1950), ცნობილი პოლიტიკური და სახელმწიფო მოღვაწე.
2. ლალიკო — ქ. ირემაძის და, ლალი ნიკოლოზის ასული ირემაძე.
3. მამა — ნიკოლოზ ირემაძე, პედაგოგი.
4. შალვა — ქ. ირემაძის მეუღლე, ლიტერატურათმცოდნე და კრიტიკოსი შალვა დიმიტრის ძე რადიანი (შეწირული, 1904—1977).
5. დედა — ქ. ირემაძის დედა, ფაცია ლაჭუბიანი.
6. მომავალი ოპერის გამო — ქართული კომპოზიტორის იონა ირაკლის ძე ტუხუაძის (1901—1963) ოპერა „სამშობლო“ (დაწ. 1939 წ.).
7. შოსტაკოვიჩი — დიმიტრი დიმიტრის ძე შოსტაკოვიჩი (1906—1975), გამოჩენილი რუსი კომპოზიტორი.
8. „დალატი“ — ცნობილი თეატრალური მოღვაწის, დრამატურგისა და მსახიობის ალექსანდრე ივანეს ძე სუმბათაშვილი-იუჯინის (1857—1927) ისტორიული დრამა.
9. მიქელ პატარიძე — მიქელ აბესალომის ძე პატარიძე (1895—1959), ქართული პოეტი და მთარგმნელი. მან 1936 წელს გამოსცა ხოზე მარია დე პერედის სონეტების კრებული „ტროფეები“ (თარგმანი ფრანგულიდან).

10. შაიაკოვსკი — ვლადიმერ ვლადიმერის ძე შაიაკოვსკი (1893—1930), რუსი პოეტი, 10-იან წლებში რუსული ფუტურისმის თვალსაზრისით წარმომადგენელი, 1923—29 წ. „ЛЕФ“-ის ხელმძღვანელი.
11. ესენინი — სერგეი ალექსანდრეს ძე ესენინი (1895—1925), ცნობილი რუსი პოეტი.
12. ვერჰარნი — ემილ ვერჰარნი (1855—1916), ბელგიელი პოეტი, დრამატურგი და კრიტიკოსი, წერდა ფრანგულ ენაზე.
13. პეტრედიია — ზოზე მარია დე პეტრედია (1842—1906), ფრანგი პოეტი, ისტორიკოსი, პარნასელთა ჯგუფის ერთ-ერთი შესანიშნავი წარმომადგენელი. თავისი სონეტების კრებული „ტროფეები“ მან უძღვნა შარლ ლეკონტ დე ლილს, ფრანგ პოეტს (1818—1894), პარნასელთა ჯგუფის მეთაურს.
14. იგორ სევერიანინი — იგორ ვასილის ძე ლოტარევი (1887—1941), რუსული ფუტურისმის წარმომადგენელი.
15. ვერლენი — პოლ ვერლენი (1844—1896), ფრანგი სიმბოლისტი პოეტი.
16. ნუცა ჩხეიძე — ცნობილი ქართველი მსახიობი ქალი (1881—1963).
17. ბერი ეგნატაშვილი — ქართული მემბრტიანე, XVIII საუკუნის 60-იან წლების მოღვაწე.
18. „ქალი კამელიები“ — ფრანგი მწერლის ალექსანდრე დიუმას (შვილი, 1824—1894) ცნობილი რომანი.
19. ასევეი — ნიკოლოზ ნიკოლოზის ძე ასევეი (1889—1963), რუსი პოეტი.
20. ბენეამენ კონსტანი — ბენეამენ კონსტან დე რუბეკი (1767—1830), ცნობილი ფრანგი მწერალი. რომანი „ადოლფი“ დაწერილი აქვს 1816 წელს.
21. მადამ სტალი — ანნა ლუიზა ეერმენ დე სტალი (ეერმენ ნეკერი, 1766—1817), ფრანგი მწერალი ქალი, რომანი „კორინა, ანუ იტალია“ დაწერილი აქვს 1807 წელს.
22. პასტერნაკი — ბორის ლეონიდეს ძე პასტერნაკი (1890—1960), ცნობილი რუსი პოეტი.
23. ლეონოვი — ლეონიდ მაქსიმეს ძე ლეონოვი (დაიბ. 1899 წ.), ცნობილი რუსი მწერალი.
24. ერენბურგი — ილია გრიგოლის ძე ერენბურგი (1891—1967), რუსი მწერალი, პუბლიცისტი და საზოგადო მოღვაწე.
25. გოლცევი — ვიქტორ ვიქტორის ძე გოლცევი (1901—1955), კრიტიკოსი და ლიტერატურათმცოდნე.
26. ტოლსტოი — ალექსეი ნიკოლოზის ძე ტოლსტოი (1883—1945), ცნობილი რუსი მწერალი.
27. ფაგეს სტატია ეორე ზანდზე — ემილ ფაგე, XIX საუკუნის ფრანგი ლიტერატურათმცოდნე. აღნიშნული სტატია ფრანგ მწერალ ქალს ეორე ზანდზე (აგორა დიუდევანი, 1804—1876) დაბეჭდილია წიგნში, „Dix-neuvième siècles. Etudes littéraires.“ (მეცხრამეტე საუკუნე. ლიტერატურული ნარკვევები“).

ანტონ ივანეს ძე ნატროშვილის ცხოვრება და მოღვაწეობა

(მონოგრაფია)

„საქართველოს ვაჟს აღარებენ, რომელიც მძლავრად შემოხვევია ჭიგოს, ქარიშხალი სცემდა ყოველი მხრიდან, ჭიგო ირხეოდა, ვაზი იღრიკებოდა ხან ერთ, ხან მეორე მხარეს, მაგრამ არ იღეწებოდა.“

რამდენჯერ განრთხმია მიწას, რამდენი ფოთოლი და ლერწი მოჰგლეჯია, ფესვებს კი არასოდეს მოსწყდომია“, — წერდა ანტონ ნატროშვილი თავის წიგნში „Мицхета и его собор Свети-Цховели“.

ანტონ ნატროშვილი, ცნობილი პედაგოგი, სახალხო განათლების მოღვაწე, მეცნიერი არასოდეს არ მოსწყვეტია მშობლიურ მიწას.

ლილია ნატროშვილმა (შვილი ანტონ ნატროშვილის) დაგვიტოვა შესანიშნავი მონოგრაფია, სადაც ნათლად არის წარმოდგენილი ანტონ ნატროშვილის პიროვნება.

ლილია ნატროშვილი დაიბადა 1878 წლის 24 სექტემბერს. დაამთავრა თბილისის I ქალთა გიმნაზია. გიმნაზიის დამთავრების შემდეგ მას მიენიჭა მასწავლებლის ხარისხი. 1898 წელს სწავლა განაგრძო პეტერბურგის ქალთა უმაღლეს სასწავლებლის საისტორიო-ლიტერატურულ ფაკულტეტზე.

1903 წელს წარმატებით დაამთავრა სასწავლებელი და დაბრუნდა თბილისში.

1905—1906 წლებში ლილია ნატროშვილი პედაგოგიურ მოღვაწეობას ეწეოდა ჯერ ქ. განჯის ქალთა გიმნაზიაში, შემდეგ კი ქ. ალექსანდროპოლში.

1910 წელს ლილია ბრუნდება თბილისში. 1924 წლიდან მოღვაწეობს ს. ბოდბეში, ახლად დაარსებულ პედაგოგიურ ტექნიკუმში.

გარდა პედაგოგიური მოღვაწეობისა, ლილია ნატროშვილი მთარგმნელობით საქმიანობასაც ეწეოდა. მან რუსულ ენაზე თარგმნა აკ. წერეთლის მოთხრობები „ბაში-აჩუკი“, „ჩემი თავგადასავალი“, ვაჟა-ფშაველას, ვასილ ბარნოვის, ეკ. გაბაშვილის მოთხრობები.

ლილია ნატროშვილი გარდაიცვალა 1979 წელს.

დიდო აღიბეგაშვილი

ანტონ ივანეს ძე ნატროშვილი ეკუთვნის იმ ქართველ პედაგოგთა ჯგუფს, რომლებიც პედაგოგიური მოღვაწეობის სარბიელზე გამოვიდნენ ოთხმოციან წლებში. ეს იყო დრო ალექსანდრე III და პობედონოსცევის, დრო დიდი რეაქციის. სიტყვა „საქართველო“ ამ დროს ხმარებაში აღარ იყო. ქართული ენა განდევნილი იყო ყველა სახელმწიფოებრივი დაწესებულებიდან, სკოლებიდან და სასამართლოდან. რვა წლის ბავშვს გიმნაზიაში შესვლის დროს უნდა ჩაებარებინა საკონკურსო გამოცდა რუსულ ენაზე. ცხადია, ამისთანა ბავშვების რიცხვი ბევრი არ იქნებოდა საქართველოში და ეს მდგომარეობა დიდად შეაფერხებდა სწავლა-განათლების საქმეს.

ქართველ ინტელიგენტს თბილისში და საზოგადოდ საქართველოში ადგილი არ ჰქონდა, მას უნდა ემსახურა შიდა რუსეთში, აზერბაიჯანში ანდა სომხეთში.

აი, ამ დროს დაიწყეს მუშაობა ცნობილმა დიდმა პედაგოგებმა: იაკობ გოგებაშვილმა¹, ნიკო ცხვედაძემ², ექ. თაყაიშვილმა³, თედო ჟორდანიამ⁴, ვ. ბარნოვმა⁵, მოსე ჯანაშვილმა, გიორგი საძაგლიშვილმა, ანტონ ნატროშვილმა, ნ. მახათაძემ, ი. ფერაძემ⁶ და სხვებმა. ისინი იყვნენ ამავე დროს გამოჩენილი მწერლები, მეცნიერები და ბელეტრისტები. თავიანთი შემოქმედებით ცდილობდნენ გაეხსენებინათ ქართველი საზოგადოებისათვის, რომ მას აქვს საკუთარი, საკმაოდ დიდი კულტურა, მშვენიერი ენა და ლიტერატურა, დიდებული წარსული. იმდროინდელი ხელისუფლება უყურებდა მათ ეჭვის თვალით და აი, ამით აიხსნება ის გარემოება, რომ ამისთანა დიდ ხალხს მუდამ პატარა თანამდებობა ეკავა იმ დროს, როდესაც მათი უფროსები გაცილებით უფრო პატარა მასშტაბის ადამიანები იყვნენ.

ა. ი. ნატროშვილი დაიბადა ს. ზემო მაჩხაანში (ქიზიყში) 1852 წ. დეკემბერში. მამა მისი ივანე რომანოზის ძე ამავე სოფლის მღვდელი, მშვიდი, ლმობიერი ადამიანი იყო, დედა თეონა—დიდი მეოჯახე ქალი, სოფ. ჭუგაანის მღვდლის ალადაშვილის შვილი.

რვა წლის რომ შეიქმნა ანტონი, მშობლებმა მიიბარეს თელავის სასულიერო სასწავლებელში, სადაც სწავლობდნენ მისი უფროსი ძმები, დავით და ილიკო⁷ (იოველი).

ეს სასწავლებელი მან საუკეთესოდ დაამთავრა და განაგრძო სწავლა თბილისის სასულიერო სემინარიაში.

მეტად ცუდს მატერიალურ პირობებში უზღებდა სწავლა მას ამ ხანებში. ის ცხოვრობდა ამ დროს თავის ძმა ილიკოსთან და სხვა

ახალგაზრდებთან (სანდრო შაიშველაშვილი, დათა ნატროშვილი) კერძო ბინაზე, ერთს პატარა ოთახში, რომელსაც იგი ეძახდა „კოშკს“ რომელიც ხშირად უჩვენებია ჩვენთვის. ეს ოთახი იყო ახლანდელ ბარათაშვილის ქუჩაზე, კარგს, მოხდენილს სახლში, მესამე სართულში (ეს სახლი დაანგრიეს ბარათაშვილის ქუჩის გაყვანის დროს). ხშირად გვიამბობდა მამა თავის ახალგაზრდობის თავგადასავალს და ჩვენ, შვილები ვტიროდით ხოლმე, იმდენად შემადრწუნებელი იყო მისი ცხოვრება ბავშვობის დროს. მიუხედავად იმისა, რომ მათი მშობლები არც ისე ღარიბები იყვნენ, ეს ბავშვები, მამა ჩემი და ძმა მისი ილიკო სასტიკად შიმშილობდნენ თბილისში. ეს ხდებოდა, რა თქმა უნდა, იმის გამო, რომ იმ დროს მიმოსვლის საქმე იყო მოწყობილი სრულიად პრიმიტიულად: უნდა ჩამოსულიყვნენ თბილისში (ქიზიყიდან) ან ურმით, ან ცხენით, რკინის გზა ზომ არ არსებობდა, ფოსტაც მაჩხაანიდან ძალიან დაშორებული იყო, ასე წარმოიდგინეთ, რომ ხშირად ფეხითაც უხდებოდათ მოსვლა, ამნაირად სანოვაგის მიწოდება თავთავის დროზე ძალზე უჭირდებოდათ: „ერთი ჯიბის დანა მქონდა, — იტყოდა ხოლმე მამაჩემი, — იმას მიუტანდი მეპურეს და ვთხოვდი, რომ პური მოეცა ნისიად — და ის დალოცვილიც მუდამ მაძლევდა. საკუთარი სახელმძღვანელოები არ მქონდა, სხვის წიგნებით ვსწავლობდი“. ამას რომ დაუმატოთ ის სულის შემხუთავი მორალური ატმოსფერო, რომელიც გამეფებული იყო სემინარიაში, ადვილად წარმოვიდგინებ მას შინდელი ახალგაზრდობის მდგომარეობას, აღმზრდელი ბერები სასტიკად უკრძალავდნენ მოწაფეებს გარეშე წიგნების კითხვას, თეატრში სიარულს და სხვა რაიმე გართობებს. ერთად ერთი მათი გასართობი იყო მუშტიკრივი, რომელიც იმართებოდა ქალაქს გარეთ კვირაობით და რომელშიაც სემინარიელები მხურვალე მონაწილეობას იღებდნენ*. მამა ჩემი კი არა, მაგრამ მისი ძმა ილიკო, მშვენიერი აგებულების ჯანსაღი ახალგაზრდა, გამოჩენილი მეკრივე იყო**.

მიუხედავად ასეთი პირობებისა, ა. ნატროშვილმა დაამთავრა სემინარია პირველ ხარისხოვანი სტუდენტის ატესტატით 1873 წელს და მიენიჭა უფლება განეგრძო სწავლა პეტერბურგის სასულიერო აკადემიაში სახელმწიფო ხარჯზე. მაგრამ მან სასულიერო აკადემიაში წასვლაზე უარი განაცხადა. საქმე იმაში იყო, რომ მას იმ დროს სულ სხვა მისწრაფება ჰქონდა. ის ხანა (1860—1880 წწ.) ხალხოსნური იდეების ხანა იყო და თბილისის სემინარიელები ამ იდეებით იყვნენ გატაცებულნი: „მე მიწოდდა წავსულიყავი სახალხო მასწავლებლად ჩემს სოფელ-

* ვ. ბარნოვის მოთხრობა „ქოჩორა ხე“-ში ამისთანა კრივი ცოცხლად არის დასურათებული.

** მოიგონეთ იონა მეუნარგიას და აგრეთვე ალექსანდრე ყიფშიძის დღიურები.

ში, — იტყოდა ხოლმე მამა ჩემი, — და შემდეგში, როდესაც შევხვდებით
 ლეიბი, შევსულიყავ უნივერსიტეტში“.

მაგრამ ეს ოცნება მას არ შეუსრულდა. თვით სემინარიის რექტორი, მშობლები და ნათესავები ერთხმად ურჩევდნენ ესარგებლა მინიჭებული უფლებით. რექტორმა რამდენჯერმე დაიბარა იგი თავისთან და თითქმის ძალით ჩააბარა საბუთები და ფული რუსეთში გასამგზავრებლად.

ამნაირად მოხდა მისი სასულიერო აკადემიაში შესვლა. მხოლოდ ის შევიდა არა პეტერბურგის, არამედ ყაზანის აკადემიაში, რადგანაც აქ მას ეგულებოდა თავის და ნატალია, გათხოვილი პოლკოვნიკ მოსკვინზე.

სასულიერო სემინარიაში ყოფნის დროს მისი ყველაზე უფრო საყვარელი მასწავლებელი იყო ცნობილი პედაგოგი იაკობ გოგებაშვილი, რომელთანაც მეგობრული კავშირი მას არ შეუწყვეტია ბოლომდე, ე. ი. გოგებაშვილის გარდაცვალებამდე.

სასულიერო აკადემია მან აგრეთვე წარჩინებულად, მაგისტრანტის ხარისხით, დაამთავრა 1877 წ. და იქნა გამწესებული სამსახურში რუსეთშივე, ქ. სამარის სასულიერო სემინარიის ფილოსოფიის, ფსიქოლოგიის და პედაგოგიკის მასწავლებლად*. ყაზანის აკადემიაში მასთან ერთად სწავლობდნენ სხვა ქართველებიც: ნიკო ტატიშვილი, მისი უახლოესი ამხანაგი, და მიხეილ ასათიანი⁸. გულწრფელი მეგობრული დამოკიდებულება მათთან მას შემდეგშიც არ შეუწყვეტია.

ამავე 1877 წ. ზაფხულში ახლადკურსდამთავრებული ანტონი ჩამოდის სამშობლოში და აქ ირთავს ცოლად დავით გურგენის ძე ნაცვლიშვილის ასულს ელისაბედს**.

სამარის სემინარიაში მან იმსახურა 1884 წლამდე. ამ ხნის განმავლობაში ის, გარდა სემინარიის, მუშაობს ქალთა საეპარქიო სასწავლებელში, ასწავლის პედაგოგიკას, მსახურობს აგრეთვე სამარა-ორენბურგის რკინის გზის სამმართველოში, როგორც ერთ-ერთი განყოფილების (Контроль сбора) მდივანი***. მაგრამ მიუხედავად იმისა, რომ რუსეთში ან. ნატროშვილი სამსახურის მხრივ მოწყობილია საუკეთესოდ, ის მაინც მოისწრაფვის საქართველოსკენ და 1884 წ. სექტემბრიდან გადმოდის საკუთარი სურვილით გაცილებით უფრო ნაყ-

* ა. ნატროშვილის სას. აკადემიის დიპლომი ინახება თბილისის მწერალთა მუზეუმში.

** ეს ქალი იყო იშვიათი სილამაზის და ჰქონდა დამთავრებული საუკეთესოდ თბილისის წმ. ნინოს სასწავლებელი.

*** იხ. მისი ფორმულიარი დოკ. № 2.

ლებ ადგილზე ქ. ქუთაისის სასულიერო სასწავლებელში ამავე საგნების მასწავლებლად, ემატება მხოლოდ ბუნებისმეტყველება.

ამ სასწავლებელში ა. ნატროშვილმა სრული 34 წელი დაჰყო და ეს პერიოდი იყო მისი ცხოვრების ყველაზე უფრო ნაყოფიერი და მნიშვნელოვანი *.

ამ დროს, ამ სკოლის გარდა, იგი მუშაობს სხვა სკოლებშიაც: სათავადაზნაურო მე-2-ე კომერციული, მაჩაიძის კერძო გიმნაზია (დირექტორის თანამდებობაზე). 1897 წ. და 1898 წ. იგი ხელმძღვანელობს მასწავლებელთა საზაფხულო კურსებს და უკითხავს მათ ლექციებს მეთოდურ საკითხებზე **. ეწევა მეცნიერულ და საზოგადოებრივ მოღვაწეობას.

ხანგრძლივი და უმწიკვლო სამსახურისათვის იგი მრავალჯერ იყო დაჯილდოებული: სტატსკი სოვეტნიკის ჩინით, ორდენებით: წმ. ვლადიმირის, ანას და სტანისლავის, აგრეთვე დამსახურებული მასწავლებლის წოდებით.

1917 წ. რევოლუციის შემდეგ სასულიერო სასწავლებლის პედაგოგიური შემადგენლობა ირჩევს ა. ნატროშვილს ამ სკოლის დირექტორად და იგი მაშინათვე იწყებს ამ სკოლის რეორგანიზაციის საქმეს, ვინაიდან მიაჩნია იგი შეუფერებლად ახალი დროისათვის: შუამდგომლობს დროებითი მთავრობის წინაშე, რათა მან ნება დართოს გადააყეთონ სასულიერო სასწავლებელი გიმნაზიად და შემოიღონ სწავლება სამშობლო ენაზე. შუამდგომლობა დაკმაყოფილებული იქნა და სასულიერო სასწავლებელი გადაიქცა გიმნაზიად, რომელშიც სწავლა სწარმოებდა ქართულ ენაზე. ამ პერიოდში ეს იყო სკოლის ნაციონალიზაციის პირველი მაგალითი *** (ამის შესახებ წერს წერილებს „სკოლის ნაციონალიზაცია საქართველოში“).

1918 წ. ნოემბერში მთავრობამ გადაწყვიტა ამ გიმნაზიის შეერთება ყოფილ სემინარიასთან. ამ ორი სასწავლებლის შეერთებით დაარსდა მე-8 გიმნაზია. დირექტორად დაინიშნა ქუთაისიდან გადმოყვანილი ჯორჯიკია ⁹.

ა. ნატროშვილს შესთავაზეს ქ. ოჩამჩირის გიმნაზიის დირექტორის თანამდებობა ****, რაზედაც მან უარი განაცხადა და ირჩია წასულიყო თავის სოფელში სამუშაოდ (მაჩხაანში).

მისვლისთანავე მაჩხაანში, 1919 წ. ზაფხულში, იგი არჩეული იქნა

* ეს მისი დამსახურება შეტანილია მის ფორმულიარში.

** სიტყვა, რომელიც მან სიტყვა კურსების გახსნის წინ, დაბეჭდილია დოკ. № 3.

*** ამის შესახებ მიწერ-მოწერა მთავრობასთან შენახულია დოკ. № 4.

**** იხ. განყოფილების გამგე დანელიას დეპეშა. დოკ. № 22.

სოფ. ქვემო მაჩხანის უბნის მოსამართლედ. ამ თანამდებობაზე იმუშავა 1923 წლის 27 სექტემბრამდის.

ამ საქმეშიაც მან გამოიჩინა სათანადო ცოდნა და უნარი*.

1923 წლიდან იგი უბრუნდება სკოლას, ასწავლის მრავალ საგანს: არითმეტიკას, გეოგრაფიას, ბუნებისმეტყველებას, ქართულს და რუსულს და ბოლოს 1926—1927 წ. მუშაობს ყანდაურის შრომის სკოლის გამგედ...

ამნაირად, პედაგოგიურ მოღვაწეობას ა. ნატროშვილმა შეაღწა სრული 50 წელიწადი. 1878 წლიდან 1927 წლამდე, ე. ი. ნახევარი საუკუნე! ახლა წარმოვიდგინოთ, რამდენმა ათასმა მოსწავლემ შეიძინა მისგან ცოდნა-განათლება ამ ხნის განმავლობაში.

მის ნამოწაფართა შორის მრავალი სახელოვანი ადამიანია საქართველოში: პოეტი გიორგი ლეონიძე, ინჟ. ქურდიანი, პროფ. მუხაძე და სხვები. მაგრამ მართოდენ პედაგოგიური მოღვაწეობით არ ამოიწურება ა. ნატროშვილის ღვაწლი. პარალელურად პედაგოგიურ მუშაობასთან იგი ეწევა მეცნიერულ და საზოგადოებრივ მუშაობას.

მას ეკუთვნის შემდეგი შრომები: **

1. Мухет и его собор Свети-Цховели. Историко-археологическое описание с 27 рисунками и 55 орнаментами и плетениями. Издание 1901 года.

ეს არის მისი ყველაზე უფრო დიდი და პოპულარული თხზულება, შეიცავს 500 გვერდს, შემკობილია სურათებით, მცხეთის ტაძრის კედლებიდან გაღმოდებული წარწერებით და ჩუქურთმებით (плетениями) და, რაც უფრო მნიშვნელოვანია, მრავალი კომენტარებით. ამ წიგნის წინასიტყვაობაში ავტორი აცხადებს, რომ მას დასჭირდა დიდძალი საარქივო მასალების გამოძებნა სხვადასხვა წყაროებიდან, მათი შესწავლა და გამოქვეყნება, რომ ის პირველი აქვეყნებს ამ დოკუმენტებს, გუჯრებს, სიგელებს და მანუსკრიპტებს. შეაქვს რა ასეთები ციტატების და კომენტარიების სახით ამ შრომაში, ამასთანავე დასძენს, რომ ამას აკეთებს, რათა გაუადვილოს საქმე მომავალ მკვლევარებს.

ერთი გადახედვითაც ჩანს, რა დიდი შრომა და ცოდნა დასჭირდებოდა ავტორებს ამ ნაწარმოების შესასრულებლად. მცხეთის და მისი საკათალიკოსო ტაძრის თავგადასავალი — ეს ხომ მთელი საქართველოს ისტორიაა, დაწყებული უძველესი დროიდან.

და ამას ყოველივეს ავტორი აღწერს არა მშრალი აკადემიური ტონით, არამედ აღფრთოვანებით, ერთგვარი პათოსით. ეტყობა, რომ

* ამ დროს სწერს წერილებს სახ. სასამართლოებზე გაზ. „ხმა კახეთისა“. იხ. 1922 წ. 17 და 28 სექტ. № 16 და 18, დოკ. № 5.

** ა. ნატროშვილი სწერდა უფრო ხშირად რუსულ ენაზე.

მას სულით და გულით ენატრება ამ დიდებული ქართული ხელოვნების ძეგლის აღდგენა. და აი, აკი მთელ შემოსავალს ამ გამოცემისას სწირავს „სვეტი ცხოველის“ რესტავრაციის საქმეს. ამავე დროს უნდა ითქვას: მცხეთის ტაძრის, მისი დეტალების, საუცხოვო ორნამენტების და ჩუქურთმების, წარწერების და სხვადასხვა ფრამენტების ფოტო-აპარატით გადაღება, დაბეჭდვა და გამოქვეყნება პირველად თავს იღვა ა. ნატროშვილმა.

ამას უნდა დავუმატო ისიც, რომ ამ უამრავ ისტორიულ ტექსტებს, დაწერილს ძველი ქართული საეკლესიო ენით, იგი სთარგმნის რუსულად და როგორ კარგად!

2. მეორე მისი დიდი შრომა არის:

Иверский монастырь на Афоне в Турции. Историко-археологическая справка. Издание 1901 года.

ესეც კარგა მოზრდილი წიგნია, შეიცავს 455 გვერდს. მოგვითხრობს ათონის მონასტრის დაარსების ისტორიას საბერძნეთში X საუკუნეში ქართველი ბერების მიერ.

ესენი არიან ძველი ქართველი მწიგნობრები და მწერლები: დიდი სტრატიევი — თორნიკე ერისთავი, იოანე ივერი, ექვთიმე და გიორგი მთაწმინდელები.

ათონის მონასტერი მრავალი საუკუნეების განმავლობაში წარმოადგენდა საქართველოს ერთ-ერთ განათლების კერას შორეულ საბერძნეთში, რომელიც ინახებოდა საქართველოს ხარკით და რომელშიაც აღიზარდა მრავალი ღირსეული ქართველი ადამიანი: მწერლები, რიტორები, ფილოსოფოსები და პოეტები. მაგალითად, სახელგანთქმული იოანე პეტრიწი და საქართველოს სიამაყე — შოთა რუსთაველი. მაგრამ საქართველოს რუსეთთან შეერთების შემდეგ ბერძნები უკანონოდ დაეპატრონენ მას. ეს თხზულება წარმოგვიდგენს ერთის მხრივ დავას ქართველი ბერებისა ბერძენ ბერებთან და საზოგადოდ იცავს ისტორიულ სიმართლეს.

ავტორი ამბობს წინასიტყვაობაში, რომ ეს შრომა მან იკისრა მხოლოდ იმ განზრახვით, რომ მოუტანოს სარგებლობა შეძლებისდაგვარად თავის მრავალტანჯულ სამშობლოს.

ავტორს აქაც მოჰყავს დიდი ძალი ისტორიული საბუთები, ამოკრეფილი სხვადასხვა არქივებიდან.

3. Памятная записка об Иверском монастыре на Афоне. Историко-археологическая справка. Издание 1913 года, შეიცავს 73 გვ.

ეს თხზულება ათონის მონასტრის ისტორიის განმარტებაა და დავა თურქეთთან ამ მონასტრის კუთვნილებაზე ქართველებისადმი.

4. Обучение на родном языке и его культурно-народное значение.

გამოც. 1903 წ. შეიც. 31 გვ.

აქ ავტორი ლაპარაკობს ცოდნის მნიშვნელობაზე ხალხის ეკონომიკური და კულტურული განვითარების საქმეში: რომ სკოლა, მხოლოდ სკოლა აგებული საღ პედაგოგიურ პრინციპებზე, მთავარი ღერძია ამ საქმეში. საღი პედაგოგია კი მოითხოვს, რომ სწავლა სკოლებში სწარმოებდეს მოწაფეების ბუნებრივ ენაზე. ამ დებულების დასამტკიცებლად ავტორს მოჰყავს მრავალი დიდი პედაგოგების და მეცნიერების მოსაზრებანი: უშინსკის¹⁰, ლ. ტოლსტოის¹¹, პროფესორ პოტენიას¹², აკადემიკოს უსლარის¹³, იაკობ გოგებაშვილის, ბაბრონიკოვის და მრავალი სხვების: „რომელიმე ერის დენაციონალიზაცია შეუძლებელია“, — ამბობს პროფ. პოტენია. „კავკასიის ხალხთა ენების მოსპობა ვერ შესძლო ვერც არაბების და ვერც მონგოლების მძიმე ბატონობამ“, — ლაპარაკობს აკადემიკოსი უსლარი.

ამრიგად, ავტორი მოითხოვს, რომ სწავლა ქართულ პირველ დაწყებით სკოლებში მაინც სწარმოებდეს ქართულ ენაზე.

დღევანდელ პირობებში ასეთი განცხადება სადავო საკითხს არ წარმოადგენს, მხოლოდ იმ დროისათვის დიდი გაბედული ნაბიჯი იყო.

ის დრო იყო თვითმპყრობელური პოლიტიკის დრო, ქართული ენა იდევნებოდა პირველ დაწყებითი სკოლებიდანაც. ამ სკოლების სათავეში იდგა ცნობილი მონარქისტი მღვდელი იოანე ვოსტორგოვი, ამ პოლიტიკის მთავარი აგენტი და საქართველოს ყველაზე უფრო დიდი მტერი. ვოსტორგოვი ცდილობდა გაედევნა ქართული ენა არა თუ პირველი დაწყებითი სკოლებიდან საზოგადოდ, არამედ პირველი დაწყებითი სკოლების პირველსავე კლასიდან, რისთვისაც მოითხოვდა იაკობ გოგებაშვილის რუსული ენის სახელმძღვანელო „Русское слово“ აკრძალვას და ურჩევდა ესწავლებინათ რუსული ენა ქართველი ბავშვებისათვის ე. წ. მუნჯური (ბერლიხის) მეთოდით, ქართული ენის დაუხმარებლად.

ამ საკითხს გამოეხმაურა იაკობ გოგებაშვილი და შემდეგში ნიკიშე მარცხ *.

ეს წერილი (обучение на родном языке) პირველად მოხსენებდასახით იქნა წაკითხული 24.X. 1902 წ. საზოგადოება „Кавказск сельское хозяйство“-ს სხდომაზე, თვით მისი პრეზიდენტის სულთასკრიმგირის თანდასწრებით. ადვილი წარმოსადგენია, რანაირი შთა-

* К грузинскому вопросу. По поводу слова Восторгова о грузинском народе. История Грузии проф. Н. Марра.

ბეჭდილება უნდა მოეხდინა ამისთანა მოხსენებას მაშინდელის მმართველთა წრეებზე. ეს იყო სწორედ გასროლილი ყუმბარა*.

5. К вопросу о родине шелковичного червя.

გამოც. 1913 წ. 12 გვ.

ეს წერილიც მოხსენების სახით იქნა წაკითხული სრულიად რუსეთის ექიმთა და ბუნებისმეტყველთა XIII ყრილობაზე, რომელიც ჩატარდა თბილისში, 1913 წ. ივნისში.

ამ წერილში ავტორი ამტკიცებს, რომ აბრეშუმის ჭიის სამშობლო უნდა იყოს აღმოსავლეთი საქართველო და მასთან მოსაზღვრე ქვეყნები: სპარსეთი, თურქესტანი და კასპის ზღვის სამხრეთ-მდებარე ქვეყნები, რადგანაც ამ ქვეყნებში აბრეშუმის ჭია მოიპოვება ბუნებრივ პირობებში, ტყეებში. მომხსენებელი უამბობს ყრილობას, რომ იგი თვითონ შემთხვევით 1881 წ. ივრის ზეობის დათვალიერების დროს წააწყდა ქაქუნას ტყეში აბრეშუმის პარკებს სალსაღაჯის (Фисташковые) და ფურცლის ხეებზე ბუნებრივ პირობებში. ეს პარკები მან წარუდგინა საზოგადოება „Кавказское сельское хозяйство“-ს.

ავტორი იმოწმებს მეცნიერებს, რომლებიც გამოსთქვამენ ამავე აზრს, ამ წერილში განხილულია მეაბრეშუმეობის მთელი ისტორია და კერძოდ საქართველოს მეაბრეშუმეობა.

მოხსენებამ შიიქცია ყრილობის სერიოზული ყურადღება.

6. Ираклий II, царь Грузинский. По случаю 100 летней годовщины его погребения. 1798—1898 гг.

გამოც. 1898 წ. 15 გვერდი.

დაწერილია ერეკლე მეფის გარდაცვალებიდან ასი წლის თავზე. ეხება საქართველოს, კერძოდ კახეთის მდგომარეობას ერეკლე მეფის დროს და ამ მეფის დაუცხრომელ ბრძოლას საქართველოს მტრებთან. ახასიათებს ერეკლე II, როგორც შესანიშნავ სტრატეგს.

„ამ წიგნის წმინდა შემოსავალი დანიშნულია განსაახლებლად მეცხეთის საკრებულო ტაძრისა“, — წერია ყდაზე.

7. Чем и как покрыть древние храмы Грузии.

გამოც. 1914 წ. 19 გვერდი.

საკითხი ეხება საქართველოს ძეგლებს, რომლებსაც ესაჭიროება შეკეთება: რანაირად და რით შეკეთდეს ეს ძეგლები. ამ წიგნზედაც აღბეჭდილია ავტორისაგან ქართული ხუროთმოძღვრების ისტორიის საფუძვლიანი ცოდნა.

8. არითმეტიკის სახელმძღვანელო პირველ დაწყებით სკოლებისათვის ქართულ ენაზე.

* შემონახულია ერთი დოკუმენტი: ბარათი ცნობილ ეგნატე იოსელიანის¹⁴, საზ. Кавказское сельское хозяйство“-ს მდივნისა, რომლითაც ზგი იწვევს მამაჩემს სხდომაზე ამ მოხსენების გასაყეთებლად. დოკ. № 7.

გამოც. 1893 წ.

ეს სახელმძღვანელო იყო დამტკიცებული საეკლესიო პირველად-
წყებითი სკოლებში სახმარებლად*.

ა. ნატროშვილი იყო მთარგმნელიც, სთარგმნიდა ქართულიდან რუსულად და აგრეთვე რუსულიდან ქართულად. მას აქვს ნათარგმნი ი. ჭავჭავაძის „გლახის ნამშობი“ რუსულად. იბეჭდებოდა უფრონა „Вестник Грузии“-ში 1907 წელს. აგრეთვე სთარგმნიდა რუსულიდან ქართულად.

9. სახელმძღვანელო საღმრთო სჯულის, I და II ნაწილები.

გამოც. 1900 წ.

ასეთი სახელმძღვანელო საეკლესიო სკოლებისათვის აუცილებელ საჭიროებას წარმოადგენდა, ვინაიდან ამ სასწავლებელში მთავარ საგნათ ითვლებოდა საღმრთო სჯული და ამ საქმის ცოდნას სთხოვდნენ მოწაფეებს პირველ რიგში, სახელმძღვანელოები კი მხოლოდ რუსულ ენაზე მოიპოვებოდა.

ამით ვამთავრებ ა. ნატროშვილის ცალკე გამოცემების განხილვას, თუმცა მას აქვს კიდევ სხვებიც.

არა ნაკლები ღვაწლი დასდო მან საზოგადო მოღვაწეობის საქმეს.

ა. ნატროშვილი იყო მრავალი იმდროინდელი საზოგადოებრივი წამოწყებების წევრი და ბქტიური მონაწილე.

მუდმივი წევრია „ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების**“. ეს ფრიად მნიშვნელოვანი საზოგადოება დაარსდა 1879 წელს.

1890-იან წლებში ცნობილი ისტორიკოსის და არქეოლოგის დიმიტრი ბაქრაძის¹⁵ ინიციატივით დაარსდა თბილისში საეკლესიო მუზეუმში, რომელმაც მოუყარა თავი აქა-იქ გაფანტულს საქართველოს ისტორიულ დოკუმენტებს, სიველებს, გუჯრებს, მანუსკრიპტებს და არქეოლოგიურ ნივთებს. არჩეულ იქნა კომიტეტი შემდეგი შემადგენლობით: თედო ყორღანია, ვ. ბარნოვი, ექ. თაყაიშვილი, პოლ. კარბელაშვილი¹⁶, არქიმ. ლეონიდე¹⁷. შემდეგ დამატებით შევიდნენ: პეტრე კონჩუევი, მარკოზ ტყემალაძე¹⁸, კალ. ცინცაძე¹⁹, ვას. კარბელაშვილი, ანტ. ნატროშვილი, გიორგი საძაგლიშვილი, ნ. მახარაძე, მოსე ჯანაშვილი, ი. ფერაძე, ა. თოთიბაძე²⁰ და ა. გრძელიშვილი.

ამათ დაევაღათ ამ მუზეუმის საარქეოლოგიო დოკუმენტების და ნივთების სისტემაში მოყვანა (რეესტრების შედგენა) და შესწავლა***

* ერთი ცალი ამ სახელმძღვანელოსი ინახება თბილისის მწერალთა მუზეუმში.

** ამის შესახებ ცნობები მოიპოვება მის. დაუბეჭდავ წერილში.

*** ამის შესახებ ცნობები მოიპოვება: Тифлисское церковное древнехранилище. გამოც. 1898 წ. დოკ. № 9.

საეკლესიო მუზეუმში მუშაობის დროს ა. ნატროშვილს მიეცა სურათები მუშაობა გასცნობოდა საქართველოს ისტორიულ წყაროებს, სიგელებს, გუჯარებს, მანუსკრიპტებს და აგრეთვე მატერიალური კულტურის ძეგლებს, რაც მან გამოიყენა შემდეგში თავის შრომებისათვის.

იგი მუდმივი წევრია და რწმუნებული საქართველოს საისტორიო საეთნოგრაფიო საზოგადოებისა დღიდან მისი დაარსებისა, 1907 წ. *.

წევრია და მდივანი მცხეთის „სვეტიცხოველის“ სარესტავრაციო კომიტეტის.

მუდმივი წევრია და კორესპოდენტი საზ. „Кавказское сельское хозяйство“-სი.

წევრია და მდივანი დ. ზ. სარაჯიშვილის²¹ მიერ დაარსებული საქველმოქმედო წრის, რომელიც აძლევდა სტიპენდიებს ქართველ ნიჭიერ ახალგაზრდობას უმაღლესი განათლების მისაღებად რუსეთში და საზღვარგარეთ (სხვათა შორის სტიპენდია მიიღეს: ვანო სარაჯიშვილმა²², ექ. ს. ვირსალაძემ²³ და მრავალმა სხვებმა). წევრია სხვადასხვა სკოლებთან არსებული მზრუნველთა საბჭოების: ხარფუხის ერეკლე მეფის სახ. სკოლის, მე-2-ე კომერციული სასწავლებლის, თავმჯდომარეა თბილისის I ვაჟთა გიმნაზიის მშობელთა წრის **, თავმჯდომარე სასულიერო სემინარიის საამშენებლო კომისიის, რომელმაც აავო ახალი სემინარიის შენობა ვაკეში. მოგვიანებით იქ მოთავსებული იყო სასოფლო-სამეურნეო ინსტიტუტი ***.

ა. ნატროშვილი ხშირად ხელმძღვანელობდა ექსკურსიებს ხელისუფლების დავალებით მცხეთაში, უფლისციხეში და სხვაგან, როგორც საქართველოს ძეგლების საუკეთესო მცოდნე, მაგალითად: როდესაც რუს მეცნიერთა და ხუროთმოძღვართა ჯგუფი ჩამოვიდა თბილისში, მათ მოინდომეს მცხეთის ტაძრის დათვალიერება. ახსნა-განმარტების მიცემა დაევალა ა. ნატროშვილს, აგრეთვე დიდი ბრიტანეთის წარმომადგენლის თ. უორდროპის დროს. უორდროპმა სთხოვა ა. ნატროშვილს მისი თხზულება „სვეტიცხოველი“ კემბრიჯის უნივერსიტეტის ბიბლიოთეკისათვის და მიიღო მისგან საუკეთესო სურათებიანი გამოცემა.

ამისთანა დავალებების შესრულება მას ხშირად უზღებოდა.

რაც შეეხება კერძოდ ქიზიყს, ამაზე ა. ნატროშვილს უფრო მეტი შრომა აქვს გაწეული, რადგანაც ქიზიყი განსაკუთრებით უყვარდა, როგორც სამშობლო მხარე, მას ამისათვის ერთმა მეგობარმა მწერალმა სახელად უწოდა: „ქიზიყის დიდი ჭირისუფალი“-ც ****.

* იხ. მოწმობა საქ. საისტორიო საეთნ. საზ. 1921 წ. 9 აპრ. № 92, დოკ. № 18.
 ** ამ გიმნ. სწავლობდნენ მისი ვაჟიშვილები: ილია და იოსებო.
 *** ეს მისი დამსახურება შეტანილია მის ფორმულიარში. დოკ. № 2.
 **** ამნარი წარწერით პოლ. კარბელაშვილმა მიართვა თავის თხზულება: „იერარქია საქართვე. ეკლესიისა“, სახსოვრად ა. ნატროშვილს.

ჯერ ისევ 1887 წ. ზაფხულში მან ჩაატარა მეცნიერული მოგზაურობა ქიზიყს, კახეთს და ქარ-ბელაქანში.

ამ დროს მას ბევრი რამ საყურადღებო შეხვდა და, რაც უმთავრესია, ე. წ. „თამარის არხის“ (ალაზნის არხის) ნაშთები. ამ მოგზაურობის აღწერა მან გამოაქვეყნა უკრნალ „Кавказское сельское хозяйство“-ში ამავე 1887 წელს, ერთ-ერთ ნომერში*. ამ წერილში ავტორი ლაპარაკობს, რომ ეს არხი იყო სივანით 5 საყენი, სიგრძით 115 ვერსი, მისდევდა ქინვალიდან იორის და ალაზნის შესართავამდის და გამოსტყვამს იმ აზრს, რომ „თამარის არხის“ აღდგენა აუცილებელია ქიზიყის მეურნეობისათვის.

1897 წ. ა. ნატროშვილის და დიმიტრი მაჩხანელის თაოსნობით დაარსდა ს. ქვემო მაჩხაანში პირველი სამომხმარებლო კოოპერაცია, ე. წ. „დეპო“ — ამის დაარსების მიზანი იყო მიეწოდებინათ წვერებ-სათვის და მოსახლეობისათვის სავაჭრო შეღავათიან ფასებში და დაეხსნათ გლეხობა ჩარჩ-ვაჭრების ხელიდან. „დეპო“ დაარსდა საწვერო და საპაიო გადასახადების თანხებით. ქიზიყის ფართო საზოგადოებამ მიიღო მასში მონაწილეობა. „დეპოს“ განაგებდა წვერებიდან ამორჩეული გამგეობა, იმართებოდა საერთო კრებებში**.

ამ კრებების თავმჯდომარედ ირჩევდნენ უფრო ხშირად ა. ნატროშვილს (ზაფხულობით, როდესაც ის იქ იყო).

ისევ დიმიტრი მაჩხანელის და ა. ნატროშვილის მეცადინეობით და მთავრობის წინაშე შუამდგომლობით მოეწყო ქვ. მაჩხაანის პირველი საავადმყოფო და აფთიაქი (მოსახლეობის ხარჯით, ათი სოფელი იღებდა მონაწილეობას). ქსენონის ოფიციალური გახსნა ჩატარდა დიდის ზეიმით 1899 წლის ზაფხულში. ამ ზეიმს დაესწრნენ თბილისის გუბერნატორი სვეჩინი და გუბერნიის ექიმი ტიტე ქიქოძე და მრავალი საზოგადოება. ა. ნატროშვილმა წარმოთქვა შესაფერი სიტყვა***. თბილისიდან გამოწვეულმა ქართულმა თეატრალურმა დასმა ვასო აბაშიძის, ნატო გაბუნias, ვ. გუნიას და ურუშაძის შემადგენლობით ჩაატარა ქართული წარმოდგენები. ამასაც მაშინდელი ქიზიყისათვის დიდი კულტურული მნიშვნელობა ჰქონდა.

სოფლები ზემო და ქვემო მაჩხაანი იყო მეცხვარეობის ცენტრი, მხოლოდ მეცხვარეების შრომის ნაყოფი უვარდებოდათ ხელში ვაჭრებს, რომლებიც ყვლეფავდნენ მათ. ა. ნატროშვილის ინიციატივით დაარსდა მეცხვარეთა კავშირი. ამ კავშირს ჰქონდა მიზნად გაეწია დახმარება მეცხვარეებისათვის, რათა მათ გაეყიდათ თავიანთი საქო-

* ეს წერილი იხაება მწერალთა მუზეუმში.

** იხ. Устав Мачхаанского потребительного общества. დოკ. № 10.

*** ეს სიტყვა, ქსენონის (საავადმე.) წესდება, შენახულია დოკ. № 11, 12.

ნელი (ცხვარი, ყველი, მატყლი) უშუალო მომხმარებელზე ხელსაყრელი ფასებში*. ამ საკითხზე ბევრს სწერდა გაზეთებში.

კახეთში რკინისგზის გაყვანის საქმეში ინიციატივა აიღო კახეთის თავადზნაურთბამ. მათ შეიმუშავეს საკუთარი ვარიანტი, ე. წ. „Дворянское направление“, თბილისიდან ჩალაუბნის უღელტეხილით თელავამდის. ამ მიმართულების მიხედვით ქიზიყის სოფლები რჩებოდნენ გარიყულნი. ამ საქმეს ა. ნატროშვილი დიდი გაფაციცებით ადევნებდა თვალყურს. მან შეადგინა სხვა მიმართულება თბილისიდან კაპრეთზე წნორამდე. ამაზე მან ბევრი სწერა გაზეთებში, მაგრამ ვერას გახდა.

ა. ნატროშვილს იმავეითვე ძალიან აწუხებდა ის გარემოება, რომ მის სოფელში წყალი არ იყო და ხალხი სხვა სოფლებიდან, ფანიანიდან და არბოშიკიდან, ეზიდებოდა წყალს და აი 1921 წელს, როდესაც ის აქ მუშაობდა, მან მოიწვია ცნობილი ინჟინერი ქურდიანი, ამ საქმის სპეციალისტი და თავისი ნამოწაფარი, სთხოვა მას გამოეკვლია ეს საკითხი და შეედგინა ხარჯ-ალრიცხვა. ყველაფერი გაკეთდა, მხოლოდ სოფელმა ვერ გამოიღო საჭირო თანხა და ამაზე საქმე ჩაიშალა.

1926 წ. ს. ქვემო მაჩხაანში აშენდა სახალხო სახლი ა. ნატროშვილის უშუალო მონაწილეობით. იგი იყო საამშენებლო კომისიის თავმჯდომარე.

ქიზიყში მუშაობის დროს ა. ნატროშვილი ხშირად კითხულობდა პოპულიარულ ლექციებს ბუნების მეტყველების, გეოგრაფიის და კოსმოგრაფიის დარგებში. 1925 წ. აპრილში ს. ქვემო მაჩხაანში შრომის სკოლის მიერ მოწყობილ საღამოზე კითხულობს ლექციას: „რა მოვლის დედამიწას მომავალში“.

ს. ყანდაურის 7-წლიანი შრომის სკოლა აცხადებს, რომ 1926 წლის 31 ოქტომბერს სკოლის დარბაზში ა. ნატროშვილი (სკოლის გამგე) წაიკითხავს საჯარო ლექციას თემაზე: „მიწის ძვრა საქართველოში და მისი მიზეზები“**.

ნატროშვილი ხელმძღვანელობდა ქიზიყშიაც ექსკურსიებს, ჩაატარა, მაგალითად, ექსკურსია მოწაფეებთან ერთად ფეხით ლაგოდენში, მაისში, 1926 წელს.

ანტონ ნატროშვილი დამცველთა კოლეგიის წევრიც იყო და უწყვეტად მოსახლეობას იურიდიულ დახმარებას***.

* შენახულია იმ შეცხვარების სია, რომლებიც შედიან ამ კავშირში. დოკ. № 13.

** აფიშები და პროგრამები, რომელშიაც აცხადებენ ამის შესახებ, შენახულია დოკ. 14, 15 და 16.

*** იხ. მიმოწერა სიღნაღის მაზრის დამცველთა კოლეგიის რწმუნებულის გ. დაფქვიაშვილისა, 1921 წ. 21/11. დოკ. № 17.

1927 წ. პენსიაზე გასვლის შემდეგ იგი შეუდგა კახეთის მხარეთმცოდნეობის სახელმძღვანელოს შედგენას და ამაზე მუშაობის შედეგად შეიქმნა ავად. მას აღმოაჩნდა გულის მანკი. სახელმძღვანელო დარჩა დაუბეჭდავად.

ა. ნატროშვილი გარდაიცვალა 1930 წლის 18 აპრილს, თბილისში. იგი დაკრძალულ იქნა დიდუბის პანთეონში.

1. იაკობ სიმონის ძე გოგებაშვილი (1840—1912), ქართველი პედაგოგი, მეცნიერული პედაგოგიის ფუძემდებელი საქართველოში, პუბლიცისტი და საბავშვო მწერალი.
2. ნიკო ზებედეც ძე ცხვედაძე (1845—1911), პედაგოგი, საზოგადო მოღვაწე, თბილისის უნივერსიტეტის შენობის აგების თაოსანი.
3. თაყაიშვილი ექვთიმე სამსონის ძე (1863—1953), ქართველი მეცნიერი, ისტორიკოსი, არქეოლოგი, ქართული ეროვნული საგანძურის საქართველოში დაბრუნების მოთავე.
4. თედო დავითის ძე ქორდანია (1854—1916), ისტორიკოსი, საზოგადო მოღვაწე, ავტორი მრავალი გამოკვლევისა საქართველოს ისტორიისა და ქართულ ლიტერატურაში.
5. ვასილ ზაქარიას ძე ბარნოვი (1856—1934), ქართველი მწერალი, ქართული ისტორიული რომანის ფუძემდებელი.
6. ილია ივანეს ძე ფერაძე (1866—1928), ქართველი მწერალი.
7. ილია დავითის ძე ნატროშვილი, ცნობილი ვეპილი, საზოგადო მოღვაწე.
8. მიხეილ იოსების ძე ასათიანი (1849—1879), ქართველი მწერალი, პუბლიცისტი, ჟურნ. „იმედის“ ერთ-ერთი დამაარსებელი.
9. კონსტანტინე (ჯაჟუ) ივანეს ძე ჯორჯიკია (1885—1953), ქართველი მწერალი, საზოგადო მოღვაწე, პედაგოგი.
10. კონსტანტინე დიმიტრის ძე უშინსკი (1824—1971), ცნობილი რუსი პედაგოგი.
11. ლევ ნიკოლოზის ძე ტოლსტოი (1828—1910), გენიალური რუსი მწერალი.
12. ალექსანდრე ათანასეს ძე პოტეხნია (1839—1891), გამოჩენილი რუსი ლინგვისტი.
13. პეტრე ბარტლომეოს ძე უსლარი (1819—1875), რუსი ლინგვისტი და ეთნოგრაფი, კავკასიის ხალხების (მათ შორის აფხაზების) პირველ დამწერლობათა შემქმნელი რუსულ გრაფიკაზე დაყრდნობით.
14. ეგნატე ონისიმეს ძე იოსელიანი (1843—1926), ქართველი რეჟოლეციონერ-ხალხოსანი; 1873—1874 წ.წ. აქტიური მონაწილეობა მიიღო პეტერბურგელ კავკასიელთა წრის მუშაობაში.
15. დიმიტრი ზაქარიას ძე ბაქრაძე (1826—1890), საქართველოს ისტორიის გამოჩენილი მკვლევარი, ეთნოგრაფი და არქეოლოგი.
16. პოლიექტოს ვასილის ძე კარბელაშვილი (1855—1926), ქართველი მწერალი, პუბლიცისტი.
17. არქიმანდრიტი ლეონიდე ოქროპირიძე (1861—1921), საეკლესიო მოღვაწე, სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი 1918—1921 წ.წ.

18. მარკოზ პავლეს ძე ტყემალაძე (1859—1937), საეკლესიო მოღვაწე, პროტოპრესვიტერი.
19. კალისტრატე ცინცაძე (1866—1952), საეკლესიო მოღვაწე, ეკლესიის ისტორიის მკვლევარი, სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი 1932—1952 წ.
20. ანტონ მაქსიმეს ძე თოთიბაძე (1865—1938), საეკლესიო მოღვაწე, პროტოპრესვიტერი.
21. დავით ზაქარეას ძე სარაჯიშვილი (1848—1911), ცნობილი საზოგადო მოღვაწე, ქველმოქმედი.
22. ვანო პეტრეს ძე სარაჯიშვილი (1879—1924), ცნობილი ქართველი მომღერალი.
23. სპირიდონ სიმონის ძე ვირსალაძე (1868—1930), ქართველი თერაპევტი, მეცნიერული თერაპიის ერთ-ერთი ფუძემდებელი საქართველოში.

რუსულან ლაუზვილი

**XIX საუკუნის აკვარელი —
 ქართველ მოღვაწეთა პორტრეტები**

ლიტერატურის მუზეუმის იკონოგრაფიულ ფონდში დაცულია მრავალი ფერწერული თუ გრაფიკული ნამუშევარი, რომელიც XIX საუკუნით თარიღდება. აქ არის საინტერესო პორტრეტები, პეიზაჟები, ქანული თუ ბატალური სურათები. მათი რიცხვი დიდია, ამიტომ ჩვენ შევარჩიეთ განსახილველად ქართველ მოღვაწეთა და ისტორიულ პირთა აკვარელით შესრულებული 23 პორტრეტი.

ნახატა ნაწილი მინიატურულია — 20 სანტიმეტრამდე ზომის. პორტრეტული მინიატურა, როგორც ქანრი, ჩამოყალიბდა აღორძინების ეპოქაში. სტილით და ტექნიკით იგი უახლოვდება როგორც წიგნის მინიატურას, ასევე რეალისტური ხელოვნების საერთო განვითარების ტენდენციას.

XIX საუკუნის შუა ხანებიდან პორტრეტულ მინიატურას საშიში მეტოქე გაუჩნდა დაგეროტიკის სახით, ფოტოგრაფიამ კი თითქმის მთლიანად განდევნა პორტრეტის ეს ქანრი.

ჩვენი მუზეუმი დიდადაა დავალებული ერმიტაჟის ყოფილი დირექტორის ივ. რატიშვილისაგან. მან მუზეუმს შესძინა ბევრი ძვირფასი სამუზეუმო ექსპონატი, მოგვაწოდა ცნობები ამა თუ იმ პიროვნების შესახებ, დაგვიტოვა საინტერესო მოგონებები. 1939 წ. მან მუზეუმში მოიტანა მხატვარ მორგუნოვის მიერ შესრულებული ქართველ ბატონიშვილთა პორტრეტები.

პირველ პორტრეტზე გამოსახულია ერეკლე II ვაჟი ფარნაოზ ბატონიშვილი (1777—1852 წ.წ.)*. ერეკლეს ანდერძით იგი ერთხელ

* „ფარნაოზ ბატონიშვილი“, აკვარელი, ქალაქი, დედანი, მინიატურა 14×11 სმ. № 8246-ი.

მაინც უნდა გამეფებულიყო. 1799 წ. ფარნაოზი მართლაც გამეფდა სურამში — თავის საუფლისწულო მამულში. 1805 წ. იგი გადასახლებული იქნა რუსეთში მთიულეთის აჯანყებაში მონაწილეობის მიღებისათვის. გარდაიცვალა 1852 წ. პეტერბურგში, დასაფლავებულია ალექსანდრე ნეველის სასაფლაოზე¹. პოეზიაში ფარნაოზ ბატონიშვილი ადრინდელი რომანტიზმის წარმომადგენელია. თარგმნა კარამზინის „რაისა“².

პორტრეტი ოვალურია, ჩასმული ლითონის ოქროსფერ ქვეჩარჩოში, რომელიც შემდეგ ჩამაგრებულია ბორდოსფერი ხავერდით გადაკრულ ხის ოთხკუთხა ჩარჩოში. ჩარჩოს აქვს ლითონის საკიდიც და მუყაოს სადგარიც.

ზუსტად ასევეა ჩასმული მეორე პორტრეტი, რომელზეც გამოსახულია ოქროპირ ბატონიშვილი (1792—1858 წ.წ.)³. ნახატი პირველზე მოზრდილია და ტექნიკურადაც უფრო მაღალ დონეზეა შესრულებული.

ოქროპირ ბატონიშვილი მეფე გიორგი XIII ვაჟი იყო მეორე ქორწინებიდან. 1804 წ. იგი მოსკოვში გაჰყვა დედას³, სადაც ცხოვრობდა გარდაცვალებამდე. 1826 წ. საფუძველი ჩაუყარა მოსკოვის შეთქმულთა წრეს, 1832 წ. შეთქმულების ძირითად ბირთვს. ოქროპირ ბატონიშვილი გახდა ამ შეთქმულების ერთ-ერთი ცენტრალური ფიგურა. ფარნაოზ ბატონიშვილის მსგავსად ეწეოდა ლიტერატურულ მოღვაწეობას. 1853 წ. მოსკოვში დაიბეჭდა მისი „ვეფხისტყაოსანი ტრადედიალ“⁴.

ნახატს მარჯვენა ქვემოთა კუთხეში მელნით აწერია „1841 Мопры-НОВ“.

1801 წ. ოქროპირ ბატონიშვილის უფროსი ძმა მიხეილ პეტერბურგს გამგზავრა იოანე და ბაგრატ ბატონიშვილებთან ერთად. ეს იყო ბატონიშვილების პირველი ჯგუფური ჩასვლა რუსეთში. ამავე წელს ბატონიშვილები გამგზავრნენ მოსკოვს ალექსანდრე I კორონაციასზე. აქ მათ გაიგეს, რომ საქართველოში მეფობა გაუქმდა და რომ მათ რუსეთში მოუწევდათ დარჩენა.

მიხეილ ბატონიშვილის პორტრეტი მუზეუმმა 1947 წ. შეიძინა მსახიობ ნინო თულაშვილისაგან⁵. ნახატი უჩარჩოთა, მარჯვენა ქვემოთ კუთხეში ფანქრით ავტორის გვარია მიწერილი „P. A. Hütna“. ქვეშე კი ქართული წარწერა აქვს გაკეთებული — „სურათი ქართველი თავა-

¹ „ოქროპირ ბატონიშვილი“, აკვარელი, ქალაქი, დედანი, მინიატურა, 18×14 სმ. № 8249-ი.

² „მიხეილ ბატონიშვილი“, აკვარელი, ქალაქი, დედანი, მინიატურა, 15×11 სმ № 2558-ი.

დისა გადაგზავნილი მოსკოვში“. ნახატი შესრულებული უნდა იქნას 800-იან წლებში, ვინაიდან მიხეილი პორტრეტზე სრულიად ახალ-გაზრდაა გამოსახული (დაბ. 1783 წ.).

მიხეილ და ოქროპირ ბატონიშვილების ძმა უმცროსი ირაკლი დედანსთან ერთად წავიდა რუსეთში 1804 წ., სადაც მალე დაწინაურდა სამხედრო სამსახურში.

ირაკლი ბატონიშვილის პორტრეტი ზომით ყველაზე პატარაა წარმოდგენილ ნახატებს შორის*. შესრულებულია სპილოს ძვლის ფირფიტაზე. არ არის შემონახული ჩარჩო, შემორჩენილია მხოლოდ მინიატურისვე ზომის ოვალური მინა. გაურკვეველია მინიატურის მფლობელი და შექმნის თარიღი. უცნობია ავტორის გვარი და ნახატის შესრულების დრო.

1944 წ. კიტა აბაშიძის⁵ მეუღლემ, თეკლე ორბელიანმა მეზეუმში მოიტანა ცნობილი რუსი მხატვრის გრიგოლ კორადინის მიერ შესრულებული პორტრეტები, რომელზეც გამოსახულები არიან თეკლე ბატონიშვილი** და ვახტანგ ორბელიანი***. თეკლე ორბელიანისგანვეა შექმნილი მათი უაყების ვახტანგ და ალექსანდრე ორბელიანების მინიატურებიც****.

ერეკლე II ასული, თეკლე ბატონიშვილი (1776—1846 წ.წ.) ძმების მსგავსად ეწეოდა ლიტერატურულ მოღვაწეობას. მის ლექსებში გამოხატულია ძველი დიდების დაკარგვით გამოწვეული სევდა და ბედის სამდურავი პატიმრის მძიმე ხვედრის გამო, რადგან 1832 წ. შეთქმულებაში მონაწილეობისათვის გადასახლებული იქნა კალუგაში.

თეკლე ბატონიშვილის და მისი მეუღლის ვახტანგ ორბელიანის პორტრეტები ერთი ზომისაა, ერთნაირ, ბორდოსფერი შქერდით გადაკრულ ხის ჩარჩოებში ჩასმული. ნახატები შესრულებული უნდა იყოს XIX ს. 30—40-იან წლებში. ორივე პორტრეტზე ფანქრით კაკრული ხელითაა წარწერილი „G. Corradini“.

ალექსანდრე და ვახტანგ ორბელიანების მინიატურებისაგან გაკეთებულია მონტაჟი, ჩასმული ხვევრდგადაკრულ ხის ვიწრო ჩარჩოში.

1832 წ. შეთქმულების ერთ-ერთი ხელმძღვანელი, ალექსანდრე ორბელიანი (1802—1869 წ.წ.), გამოსახულია $\frac{3}{4}$ შებრუნებული მარჯვნივ, პოეტი ვახტანგ ორბელიანი (1812—1889 წ.წ.) კი — პროფილში.

* „ირაკლი ბატონიშვილი“, აკვარელი, სპილოს ძვალი, დედანი, მინიატურა, 2X2 სმ. № 9193-ი.

** „თეკლე ბატონიშვილი“, აკვარელი, ქალაღი, დედანი, მინიატურა, 20X16 სმ. № 8245-ი.

*** „ვახტანგ ორბელიანი“, აკვარელი, ქალაღი, დედანი, მინიატურა, 20X16 სმ. № 8248-ი.

**** „ვახტანგ და ალექსანდრე ორბელიანები“, აკვარელი, ქალაღი, დედანი, მინიატურა, 16X12, № 8236-ი.

ნახატებზე მითითებული არ არის ავტორი და შესრულების თარიღი. ძმების ასაკით თუ ვიმსჯელებთ, ნახატები XIX ს. 40-იან წლებში უნდა იყოს შესრულებული.

თეკლე ორბელიანისგანვე შექმნილი თამარ იაკობის ასული ორბელიანის მინიატურული პორტრეტი*. იგი ცოლად ყავდა სამხედრო პირს ანდრია სტეფანეს ძე სანკოვსკის.

წარმოდგენილ ნახატებს შორის შესრულების მაღალი დონით და ტექნიკით გამოირჩევა გრიგოლ ორბელიანის (1804—1883 წ.წ.) ოვალური პორტრეტი**. სამწუხაროდ, მუზეუმში მისი შემოტანის თარიღი ვერ დავადგინეთ, უცნობია ავტორიც, რაც შეეხება შესრულების დროს — ნახატი XIX ს. 60—70-იან წლებს უნდა განეკუთვნებოდეს, რადგან პოეტი გამოსახულია უკვე ხანში შესული.

უავტორო და უთარიღოა გრიგოლ ორბელიანის ძმის, ილია ორბელიანის პორტრეტი***. ნიკოლოზ ბარათაშვილს ბიძებს შორის გამოირჩევით უყვარდა ილია. სწორედ მას უძღვნა თავისი ლექსი „მერანი“, როდესაც 1842 წ. იგი ტყვედ ჩაუვარდა შამილს. განსხვავებით ზემოთაღწერილი ფერადი აკვარელის ნახატებისაგან, ილია ორბელიანის პორტრეტი შავი აკვარელის გრადაციითაა შესრულებული.

XIX ს. შუა ხანების საქართველოს კულტურის ისტორიაში საინტერესო როლი შეასრულა რუსმა მხატვარმა გრიგოლ გაგარინმა. იგი მსახურობდა ნიევეგოროდის დრაგუნთა პოლკში და კავკასიაში 1843 წ. დარჩა. ამ დროს იგი თბილისის ხშირი სტუმარი იყო. მოხატა სიონის ტაძარი, შიომღვიმის ლავრა, თამაშმევისეული თეატრი და მისი ფარდა. თბილისში დაუახლოვდა ქართულ საზოგადოებასა და ალ. ჭავჭავაძის ოჯახს. ამ ურთიერთობის შედეგად შეიქმნა მაიკო ორბელიანისა და პოეტის ვაჟის, დავით ჭავჭავაძის პორტრეტები⁶.

ნიკოლოზ ბარათაშვილის უახლოესი მეგობრის და ალ. ჭავჭავაძის სალონის მუდმივი სტუმრის მაიკო ორბელიანის პორტრეტი**** მუზეუმმა წინა მაღალაშვილისგან შეიძინა 1941 წ. ნახატი შესრულებულია შავი აკვარელით.

ფონდებში ინახება დ. ჭავჭავაძის უავტორო და უთარიღო პორტრეტი****, შესაძლოა ეს სწორედ გაგარინის მიერ შესრულებული ნახა-

* „თამარ ორბელიანი“, აკვარელი, მუყაო, დედანი, მინიატურა, 11×9 სმ. № 4229-ი.
 ** „გრიგოლ ორბელიანი“, აკვარელი, ქალაღი, დედანი, 29×23 სმ. № 8221-ი.
 *** „ილია ორბელიანი“, აკვარელი, ქალაღი, დედანი, 23×13 სმ. № 4979-ი.
 **** „მაიკო ორბელიანი“, აკვარელი, ქალაღი, დედანი, 24×18 სმ. № 2180-ი.
 ***** „დავით ჭავჭავაძე“, აკვარელი, ქალაღი, დედანი, მინიატურა, 14×11 სმ. № 8246-ი.

ტია. პორტრეტი მინიატურულია, ოვალური, ჩასმული ოქროსფერ ლითონის ქვეჩარჩოში, შემდეგ კი ბორდოსფერი ხავერდით ვადაკრულ ოთხკუთხა ხის ჩარჩოში.

დავით ჭავჭავაძის მეორე პორტრეტიც გვაქვს, ფრანგი მხატვრის ელენ ფრანკენის მიერ დახატული*.

ელენ და პაულ ფრანკენებმა საქართველოში იმოგზაურეს XIX ს. შუა ხანებში, მათ ჩაიხატეს ჩვენი ქვეყნის ხედები და ტიპაჟი. პაულ ფრანკენის ნახატები ყალბი აღმოსავლური ეგზოტიკის იერს ატარებს, განსაკუთრებით პეიზაჟები, რომლებიც ინდოეთის ჭუნგლებს უფრო მოგვაგონებენ. გაცილებით რეალისტურია ელენ კუბერ-ფრანკენის ნახატები⁷.

მუზეუმში ინახება ელენ ფრანკენის ორი პორტრეტი.

დავით ჭავჭავაძის პორტრეტი ოვალურია, ჩასმული მწვანედშეღებულ ხის უბრალო ჩარჩოში, შესრულებულია მაღალ პროფესიულ დონეზე. ტექნიკურად უფრო დაბალ დონეზეა შესრულებული ნინო ჭავჭავაძის** პორტრეტი. ამ ნახატში იგრძნობა ის ფსევდოაღმოსავლური ეგზოტიკა, რომელზეც ზემოთ იყო საუბარი. ნინო ევროპულ კაბაში გამოწყობილ ინდოელ ქალს უფრო წააგაგს, ვიდრე ქართველს. არაქართულ განწყობას აძლიერებს უკანა პლანზე გამოსახული პეიზაჟი, ძვირფასი მოქროვილი პასპორტი და ასევე ოქროსფერად მოჩუქურთმებული ჩარჩო.

ორივე ნახატზე კალმით გაკეთებულია ფრანგული წარწერა: „Helene Franken. Tiflis le 6.III 1856“. ელენ ფრანკენს პორტრეტი ორ ცალად შეუსრულებია. მეორე დედანი მოსკოვის ლიტერატურულ მუზეუმში ინახება.

ნინო ჭავჭავაძის კიდევ ერთი პორტრეტი გვაქვს. ეს არის დაახლოებით XIX ს. 40-იან წლებში შესრულებული მინიატურა***. ნახატი შესრულებულია ოვალურ მუყაოზე. ვერ მივაკვლიეთ შემოსულობის თარიღს და ავტორის ვინაობას. დაკარგულია ჩარჩოც.

ფონდში ინახება ილია ბატონიშვილის ორი ქალიშვილის ანა**** და ნადეჟდა***** პორტრეტები.

ანა ცოლად ყავდა დავით ალექსანდრეს ძე ჭავჭავაძეს. ოვალური ნახატი ჩასმულია თხელ ლითონის ოქროსფერ ჩარჩოში.

ნადეჟდა (1844—1914წ.წ) გათხოვილი იყო ამერიკელ ნეფტელზე.

* „დავით ჭავჭავაძე“, აკვარელი, ქაღალდი, დედანი, 28×22 სმ. № 8234-ი.

** „ნინო ჭავჭავაძე“, აკვარელი, ქაღალდი, დედანი, 29×23 სმ. № 8218-ი.

*** „ნინო ჭავჭავაძე“, აკვარელი, მუყაო, დედანი, მინიატურა, 3×2 სმ. № 9192-ი.

**** „ანა ჭავჭავაძე“, აკვარელი, ქაღალდი, დედანი, 22×17 სმ. № 8235-ი.

***** „ნადეჟდა ნეფტელი“, ქაღალდი, დედანი.

ცხოვრობდა ნიუ-იორკში. ადრევე იარდაცვლილი ერთი ვაქის საფ-
ლაზე ააშენა რუსული ეკლესია, ნახატი დაკრულია მუყაოზე, რომელსაც
მარჯვენა ქვემო კუთხეში ჩაბეჭდილია გერმანული წარწერა: „Pho-
tographie der Weninger“.

უცნობია ორივე ამ ნახატის შემოტანის თარიღი და მფლობელის
ვინაობა.

ბევრი საინტერესო მასალა შეიძინა მუზეუმმა ნიკოლოზ ბაგრა-
ტიონ-მუხრანსკის⁸ მეუღლის ანა მუხრანსკაიასაგან. 1946 წ. მან მუ-
ზეუმში მოიტანა გენერალ ზაქარია ჭავჭავაძის მეუღლის ანას
პორტრეტი⁹. მარიამი გამოსახულია (1849—1921 წ.წ.) თავის პატარა
ვაჟ, ალექსანდრესთან ერთად (დაბ. 1872 წ.). ნახატი შესრულებული
უნდა იყოს 1873—1874 წლებში, ვინაიდან ბავშვი გამოსახულია ერთი
წლის ასაკში. ნახატის ავტორი უცნობია. ჩარჩო დაკარგულია, მეორე
მხარეს ნახატს დაკრული აქვს კალმით შესრულებული XIX ს. საფ-
რანგეთის რუკა ფრანგული წარწერებით.

სხვადასხვა დროს მუზეუმს შეუძენია ორი უავტორო, ოვალური
მინიატურა.

პირველზე გამოსახულია ქართველი საზოგადო მოღვაწე, ახალ-
გაზრდა დიმიტრი ყიფიანი¹⁰ (1812—1887 წ.წ.), მეორეზე კი —
მწერალ ალექსანდრე ყაზბეგის დედაა, ელისაბედ (კეკე) ესტატეს ასუ-
ლი თარხნიშვილი¹¹. გიორგი XIII ასულის სოფიოს შვილიშვილი.
ელისაბედი თავისი დროისათვის განათლებული ქალი ყოფილა. გა-
მოწერილი ჰქონდა „ცისკარი“ და თვალყურს ადევნებდა ლიტერა-
ტურულ ცხოვრებას.

არც ერთი ამ ნახატის ჩარჩო ჩვენამდე არაა მოღწეული, ვერ
დავადგინეთ მუზეუმში მათი შემოტანის თარიღი და მფლობელის
ვინაობა.

ასევე გაურკვეველია მუზეუმში შემოტანის თარიღი და ავტორის
ვინაობა პორტრეტისა, რომელზეც გამოსახულია მანანა ორბელიანის
სალონის მუდმივი სტუმარი და ერთ-ერთი ლამაზმანი, მართა სო-
ლოლაშვილი¹². ნახატი უჩარჩოა, უზის შესრულების თარიღი
„840“.

⁸ „მარიამ ჭავჭავაძე“, აკვარელი, ქალაღი, დედანი, 23×19 სმ, № 6073-ი.

⁹ „დიმიტრი ყიფიანი“, აკვარელი, მუყაო, დედანი, მინიატურა, 17×13 სმ,
№ 8251-ი.

¹⁰ „ელისაბედ თარხნიშვილი“, აკვარელი, ქალაღი, დედანი, მინიატურა,
14×11 სმ, № 8240.

¹¹ „მართა სოლოლაშვილი“, აკვარელი, ქალაღი, დედანი, 30×24 სმ, № 4102-ი.

XIX ს. ბოლოსა და XX ს. დასაწყისის განეკუთვნება ბოლომდე ^{წინააღმდეგობა} ^{საქართველოში} ტი, რომელზეც გამოსახულია დავით ევგენის ძე ქობულაშვილი. იგი კაპიტან ქობულაშვილის, ალექსანდრე ორბელიანის სიძის შვილიშვილი იყო. მსახურობდა ლეიბგვარდიის პოლკში, იყო შესანიშნავი ცხენოსანი. მისმა ცხენმა „გუნტერმა“ არა ერთი პრიზი მოიპოვა. მხატვარ ბენდელს სწორედ უოკის ტანსაცმელში გამოუსახავს დ. ქობულაშვილი — იპოდრომის ღობეზე ჩამომჯდარი. იგი 60—70-იან წლებში მიწვეული იქნა კინოსტუდიაში. გადაღებულია ქართულ ფილმებში „ბზიანეთი“, „ჩარი-ჩამა“, „წუთისოფელი“ და სხვა.

ნახატი უჩარჩოა, დაკრული შავ მუყაოზე. მარცხენა კუთხეში აკვარელითაა წარწერილი: „Бендель. Москва“.

ვფიქრობთ, მკითხველისათვის საინტერესო იქნება ქართველ მოღვაწეთა ეს პორტრეტები, მით უმეტეს, რომ ბევრი მათგანის სახე ფოტოგრაფიამ ვერ შემოგვინახა, ამას გარდა, პორტრეტებში დოკუმენტური სიზუსტითაა გადმოცემული მათი არა მარტო გარეგნობა და ფსიქოლოგიური პორტრეტი, არამედ ჩაცმულობა, ეპოქისთვის დამახასიათებელი ნივთები, აქსესუარები, სტილი, გარემო.

ცალკე აღნიშვნის ღირსია ნახატების გაფორმების მაღალი კულტურა, რომელიც ქმნის გარკვეულ ატმოსფეროს და კიდევ უფრო გვაახლოებს თუ გვაგარძნობინებს გარდასულ ეპოქის სულს...

შენიშვნები:

1. ტ. რუხაძე, ძველი ქართული ლირიკის ისტორიიდან, თბილისი, 1954 წ., გვ. 139.
2. კარამზინი ნიკოლოზ მიხეილის ძე (1766—1826 წ.წ.) — რუსი მწერალი, პუბლიცისტი და ისტორიკოსი.
3. ციციშვილი მარიამ — საქართველოს დედოფალი, გიორგი XIII მეორე ცოლი.
4. ტ. რუხაძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 140—141.
5. აბაშიძე კიტა (1870—1917 წ.წ.) — ქართველი ლიტერატურათმცოდნე, კრიტიკოსი, პუბლიცისტი და საზოგადო მოღვაწე.
6. თ. ფერაძე, რუსი და უცხოელი მხატვრები საქართველოში (XIX საუკუნე), თბილისი, 1964 წ. გვ. 30.
7. თ. ფერაძე, დასახ. ნაშრ. გვ. 46.
8. ბაკრატიონ-მუხრანსკი ნიკოლოზ (1868—1933 წ.წ.), ნიკო ბერი. იბრძოდა 1899 წ. ინგლის-ბურების ომში ინგლისელთა წინააღმდეგ. ტყვედ ჩავარდნილს მისაჯა სიკვდილი, მაგრამ, როგორც საქართველოს სამეფო დინასტიის ჩამომავალს, სასჯელი შეუცვალეს წმ. ელენეს კენძულზე გადასახლებით.

* „დავით ქობულაშვილი“, აკვარელი, ქაღალდი, დედანი, 24X16 სმ, № 5790-ი.

იონა გედევანიშვილი

დაბადებიდან 250 წლისთავის გამო

იონა გედევანიშვილი ქართული ლიტერატურის ისტორიაში იონა მიტროპოლიტის (ან იონა რუსის მიტროპოლიტის) სახელით არის მოხსენებული. მისი ცხოვრება და მოღვაწეობა სათანადოდ არ არის შესწავლილი. პლატონ იოსელიანის შემდეგ მის შესახებ მხოლოდ ცალკეულ ცნობებს გვაწვდიან ავტორები¹.

იონანე (ანუ იონა) გაბრიელის ძე გედევანიშვილი დაიბადა 1737 წელს. გაიზარდა ანტონ პირველთან, რომელმაც 1753 წელს 16 წლის იონა არქიდიაკენად დანიშნა, ხოლო 1756 წელს, როდესაც ანტონი განდევნეს საქართველოდან, მან თან წაიყვანა იონა რუსეთში და თავისთან ჰყავდა, ვიდრე იგი ვლადიმერისა და იეროპოლის ეპარქიებს განაგებდა. ქართლში დაბრუნებულ ანტონს კვლავ თან ჰოყვავა იგი. იონამ დროთა განმავლობაში კარგი სახელი მოიპოვა და მცხეთის ჯვრის მონასტრის არქიმანდრიტობაც მიიღო. 1776 წელს იონამ მიტროპოლიტის ხარისხი მიიღო და რუსის ეპარქია ჩაიბარა. 1780 წელს იგი დასაჯეს, აპყარეს მღვდელმსახურების უფლებები და გარეჯის მონასტერში გაამწყესეს. აქედან ის იმერეთში გაიქცა და შეწყნარება ითხოვა, მაგრამ იმერეთის მეფემ და კათალიკოსმა არ შეუწყნდეს და კვლავ ქართლში გამოგზავნეს. თბილისში მყოფ იონას მიუჩინეს ბინა იმ დროს ქალაქგარეთ მდებარე ქაშვეთის ეკლესიის ეზოში. აქედან იგი მალულად ახალციხის ფაშასთან წავიდა. ახალციხის ფაშამ მიიღო ლტოლვილი და ხელი შეუწყო საზღვარგარეთ გამგზავრებაში. მალე ის კონსტანტინეპოლს ჩავიდა და იქაური პატრიარქისგან შეწყნარება ითხოვა. კონსტანტინეპოლის პატრიარქმა პროკოპიოსმა და იერუსალიმის პატრიარქმა აბრამიოსმა მიიღეს მისი თხოვნა და საქართველოს

¹ პლატონ იოსელიანი, მიმოსვლა ანუ მოგზაურობა იონა რუსის მიტროპოლიტისა, 1852 წ. თბილისი. აღ. ხახანაშვილი — ლიტ. ისტორია, III. 1901 წ. გვ. 305, ძ. კეკელიძე, ქართული ლიტერატურის ისტორია, II ტ. 1941 წ. გვ. 343. თ. ჭყონია, გორკის ოლქში აღმოჩენილი ქართული სიძველენი, „ლიტერატურული ძიებანი“, ტ. IV. თბ., 1947 წ. გვ. 225—287. ტ. რუხაძე, ძველი ქართული თეატრი და დრამატურგია, 1970 წ., გვ. 54, 56, 92, 220, 244, გ. შარაძე, არქეოგრაფიული ძიებანი, 1973 წ., გვ. 108—109.

მეფესთან და კათოლიკოს-პატრიარქთან უშუამდგომლეს. ანტონ კატალიკოსმა და მეფე ერეკლემ იონა თავის ძველ უფლებებში მიიღეს და მესხეთ-ჯავახეთის ეპარქია ჩააბარეს. იონას აღდგენის შესახებ იზრუნა აგრეთვე ალექსანდრიის პატრიარქმა. შემდგომ მან მოიარა მრავალი ქალაქი და წმიდა ადგილი, ჩავიდა მოლდავეთში, სადაც იგი დიდი პატივით მიიღო თავადმა პოტიომკინმა, რომელსაც იმჯერად ბრძოლა ჰქონდა თურქებთან. პოტიომკინის გარდაცვალების შემდეგ, დედოფალმა ეკატერინე II-მ 1792 წლის 23 აგვისტოს ხელა მოაწერა განკარგულებას: რუსეთის ერთგულებისათვის იონა გედევანიშვილს წლიურად დაენიშნოს 600 მანეთი პენსია, უფლება მიეცეს იცხოვროს კიევში და იწოდოს არქიეპისკოპოსად-ო. მან სთხოვა სინოდს, იონასათვის დეებრუნებიანთ იგივე საეკლესიო ხარისხი და ტიტულა, რაც ჰქონდა საქართველოში. ამის დამამტყიცებელ მოწმეებად ასახელებდა მოზდოკის ეპისკოპოს გაიოზს და აფხაზეთის კათალიკოს მაქსიმეს. მოზდოკის ეპისკოპოსი გაიოზი სინოდს წერდა, რომ მან 1793 წლის 1 სექტემბერს საქართველოდან რუსეთს მიმავალმა ნახა იონა გედევანიშვილი, რომელიც იყო რუისისა და სურამის მწყემსად, მიტროპოლიტის ხარისხით; ხოლო აფხაზეთის კათალიკოსი მაქსიმე ადასტურებდა, რომ იგი 1793 წლის 23 დეკემბერს იმერეთიდან ქართლში გადასვლისას ესტუმრა იონან გედევანიშვილს, რომელიც ნამდვილად იყო აღდგენილი თავის უფლებებით. იგი სინოდს განუმარტავდა, რომ იონას ჰქონდა მინიჭებული მიტროპოლიტის ხარისხი. წმიდა ადგილებიდან რუსეთში დაბრუნებულმა იონამ მოსკოვში დროებით დასახლების უფლება თხოვა, ვინაიდან იგი დაავადებული იყო და იქაური მკურნალობა ესაჭიროებოდა. მისი ეს თხოვნა დათარიღებულია 1795 წლით და არა 1799 წლით, როგორც ეს აღნიშნული აქვთ პლ. იოსელიანს წიგნში — „მიმოსვლა ანუ მოგზაურობა იონა რუისის მიტროპოლიტისა“ და ალ. ხახანაშვილს.

1795 წლის აპრილს იონას თხოვნა დააკმაყოფილეს, იმავე წლის 22 ოქტომბერს მას კვლავ მიუმართავს მთავრობისათვის მოსკოვში მუდმივი დასახლების უფლების შესახებ, 31 დეკემბერს მისი თხოვნა დაუკმაყოფილებიათ, 1814 წლამდე იონას პენსია წლიურად შეადგენდა 600 მანეთს, ხოლო 1814 წლიდან 1817 წლამდე — 1000 მანეთს, 1817 წლიდან 1819 წლამდე — 2000 მანეთს, ხოლო 1819 წლიდან გარდაცვალებამდე 4000 მანეთს. ასეთი შემოსავალი საშუალებას აძლევდა მას ეცხოვრა მშვიდად, ემკურნალა და ეზრუნა თავისი შერყეული ჯანმრთელობისათვის, მაგრამ მძიმე და ხანგრძლივი ავადმყოფობის გამო 1821 წლის 4 აგვისტოს იგი გარდაიცვალა დამბლით. იონას ნეშტი დიდი პატივით დაასაფლავეს პოკროვის მონასტერში 17 აგვისტოს. გარდაცვალებამდე თვენახევრით ადრე მას დაუწერია ანდერძი ქარ-

კატო, კონსტანტინე და ოლიმპიკა ნიკოლაძეები,
XIX საუკუნის 70-იანი წლები

დავით აღმაშენებლის ძე შავჭავჭავაძე,
1856 წ., მხ. ფრანკენი.

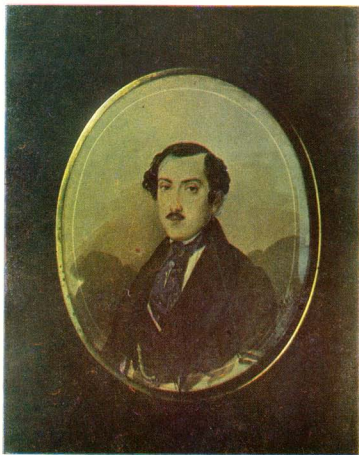
ანა ილიას ასული ბაგრატიონი-ქავკაეძისა,
დავით ქავკაეძის
შეუღლე, XIX საუკ. 50-იანი წლები. უცნობი მხატვარი

გიორგი ეპეთიმეს ძე წერეთელი,
XIX საუკუნის 80-იანი წლები (ფოტოსურათი შევსწდება პირველად)

ანტონ ივანეს ძე ნატროშვილი, 900-იანი წლები

ოქროპირ ბატონიშვილი
(ოქროპირ ბაგრატიონი, მეფე გიორგი XIII ძე,
1841 წ., მხ. მორგუნოვი)

ალ. უაზბეგი, 1891 წ.,
ალ. როინაშვილის ფოტო.

თულ ენაზე, რომელსაც ჩვენამდე არ მოუღწევია. მოსკოვის არქივში დაცულია მისი რუსული თარგმანი, შესრულებული არქიმანდრიტ დროსსიტეოზის მიერ:

ЗАВЕЩАНИЕ

Ежели угодно будет провидению и случится мне нечаянная смерть, что не успею сделать полного завещания, тогда князь Дмитрий Багратион и Анастасий Юрьевич Горголи вместе нашими преосвященным распределить дело моего погребения и который Горголи знает шесть тысяч рублей. Из этой суммы употребить расход на погребение и заплатить мелкие мои долги, которые знают мои служители, а детям Беция доставить сверх шеста две тысячи рублей за освобождение Кебадзе, как писано в данном его письме. Удовлетворить так же моих служителей жалованием, а все остальное мое имение доставить моим племянникам.

Июня 20-го дня 1821 года.

Митрополит Иона.

ანდერძში მოხსენიებული პირებიდან ქართულ წყაროებში იხსენიება პეტრე ივანეს ძე ქებაძე, რომელიც მოღვაწეობდა მე-18 საუკუნის ბოლოსა და მე-19 საუკუნის დასაწყისში. ის ახლო ნაცნობი იყო თეიმურაზ ბატონიშვილის და მარი ბროსესი. პეტრე ქებაძე ცნობილია, როგორც მწერალი, ბიბლიოგრაფი, კალიგრაფი და მთარგმნელი, 1815 წელს მისი რედაქტორობით დაიბეჭდა იონა გედევანიშვილის მიერ შედგენილი (თუ შეკრებილი) „ლოცვანი“. მანვე თარგმნა ქართულად სუმაროკოვის ტრაგედია „სინავ და ტრუვორი“.

რაც შეეხება ანდერძში დასახელებულ მეორე პირს — ანასტას იურის ძე გორგოლს, მისი ვინაობის გარკვევა ძნელდება. არ ვიცი, ვინ იყო და რა დამოკიდებულებაში იმყოფებოდა იონა გედევანიშვილთან. ვიცი, მხოლოდ, რომ ეროვნებით ბერძენი იყო და გარდაიცვალა 1831 წელს, დასაფლავებულია იმავე პოკროვის სასაფლაოზე. მისივე გვარის ვინმე ვიორგის გორგოლის — ეროვნებით „ელინის“, ე. ი. ბერძენის გავრდი.

იონა გედევანიშვილის ორიგინალური ნაშრომი „პუდეშესტვიე“, ესე იგი მიმოსვლა ანუ მგზავრობა, ქმნილი გედეონ სარდლის გაბრიელის ძის იონა მიტროპოლიტისაგან“, საკმაოდ გავრცელებული ყოფილა. ჩვენამდე მოღწეულია რამდენიმე ხელნაწერით, ერთ-ერთი მათგანი დაცულია მოსკოვში, ლენინის სახელობის საჯარო ბიბლიოთეკის ხელნაწერთა ფონდში, მეორე — ლენინგრადის აღმოსავლეთ-

მკოდნეობის ინსტიტუტის ქართული ხელნაწერების კოლექციაში, რომელიც დენიმე—საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის კორნელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტში და ერთიც—საქართველოს სახელმწიფო ქართული ლიტერატურის მუზეუმში. ამ თხზულების ავტორისეული ვრცელი სათაური პირველად შეამოკლა და შეცვალა პლატონ იოსელიანმა 1857 წლის გამოცემაში და უწოდა მას — „მიმოსვლა, ანუ მგზავრობა ტფილისით კონსტანტინეპოლზედ“, რის შემდგომ დღემდე ამ რედაქციით მეორდება მისი სათაური მკვლევართა ნაშრომებში.

იონა გედევანიშვილს სხვა შრომებიც ჰქონია, რომლებსაც ჩვენამდე არ მოუღწევია. მისი, როგორც რედაქტორის ნამუშევრებია, 1805 წელს ნუსხური შრიფტით დაბეჭდილი „სადღესასწაულო“, აგრეთვე „სადმთო მსახურება“, რომლის პირველ ფურცელზე რუსულად აწერია „მიტროპოლიტი იონა“, შეიცავს ქართულ-რუსულ და ოსურ პარალელურ ტექსტებს.

ცნობილია, რომ რუსეთში მცხოვრებ ბატონიშვილებს და გიორგი XIII მეუღლეს, მარიამს, ახლო ურთიერთობა ჰქონდათ ჩუდოვის მონასტერში მოღვაწე ქართველ მწიგნობრებთან. ივარაუდება, რომ დედოფალი ანა და მეფისწულები იცნობდნენ იონა გედევანიშვილს. როგორც ჩუდოვის მონასტერში დაცული დოკუმენტებიდან ჩანს, იონას დამკრძალავ საგანგებო კომისიას აუწერია გარდაცვლილის ქონება და განსვენებულის ანდერძთან ერთად უპოვიათ წიგნები და ხელნაწერები, ოდენობით 239 ცალი, ამ ფონდიდან ჩვენამდე რამდენიმე ცალია მოღწეული.

იონა გედევანიშვილის თხზულების ყველაზე უფრო სრული ტექსტის მქონე არის მოსკოვური ხელნაწერი, რომელიც შეიცავს 143 ფურცელს, ჩასმულია ყავისფერ ტყავგადაკრულ მუყაოს ყდაში. თავისუფალ ფურცელზე რუსულად აწერია: „დედოფალი მარიამ გიორგის ასული“, ხოლო მომღვენო გვერდზე—ქართულად: „ეს წიგნი პეტრე ქებაძისა არის, იმასთან ხელი არავის აქუს“. ვინაიდან ამ მინაწერისა და თხზულების ხელი ერთი და იგივეა, შეიძლება დავასკვნათ, რომ ნუსხის გადაწერია პეტრე ქებაძე, ხოლო ხელნაწერის მფლობელი შემდგომ მარიამ დედოფალი გამხდარა, თხზულების ტექსტს დასაწყისში 6 ფურცელი აკლია. ნაწერია ლურჯ ქაღალდზე, სათაურები სინგურით. მისი ჰვირნიშანია 1813 წელი, შედგება 18 ქვესათურისაგან. რაც შეეხება ლენინგრადულ ნუსხას, რომლის გადაწერია ვინმე მაისურაძე, კიდევ უფრო გვიანდელია. ჩვენამდე მოღწეული ხელნაწერების უმრავლესობა ბოლონაკლულია, უმეტესობას ერთვის ავტორის იამბიკოები, ხოლო ზოგიერთს გედევანიშვილითა გვარეულობის ისტორიაც, სათაურით „როდოსლოვა“

ბელთა და სახლისა თვისისა მოთხრობა. ანუ სიტყუა“. პლატონ იოსელიანს ეს სათაურიც საკუთარი რედაქციით აქვს დაბეჭდილი „გვარამთამოვლება, ესე იგი თვისთა მშობელთა და სახლისა თვისისა მოთხრობა, ანუ სიტყუა“.

ამ თხზულების დედანი დაცულია ქართული ლიტერატურის მუზეუმის ფონდში. ეს ის ხელნაწერია, რომელსაც პლატონ იოსელიანმა გაუყვითა რედაქცია და დაბეჭდა 1852 წელს.

ხელნაწერი ტყავგადაკრულ მუყაოს ყდაშია მოთავსებული, 83 მოცისფრო, სქელი ქაღალდის ფურცლებზე (ზომით 19×25), ჭვირნიშანი — 1792 წელი, ნაწერია შავი მელნით. სათაურები და საწყისი ასოები სინგურით. პირველი გვერდი მომსხო და ლამაზი ასოებით არის ნაწერი, ხოლო მეორე გვერდიდან — ნაჩქარევი ხელით და მომცრო ასოებით. ტექსტი სრულია. ერთვის 80-სტრიქონიანი იამბიკო ავტორისა და გედევანიშვილთა გვარეულობის ისტორია. ხელნაწერზე არის პლატონ იოსელიანის მინაწერები. ავტორის შედარებით მარტივი და სადა ენა სრულიად დამორჩილებულია რედაქტორის იმდროინდელ ღრმა ქართულ (არქაულ) სტილს. ტექსტში პლატონ იოსელიანს შეუტანია ახალი სათაურები, ცალკეული სიტყვები და ტერმინები, შეუცვლია ზოგიერთი წინადადების წყობა, აშიებზე მოთავსებულია მისივე შენიშვნები. სქოლიოთა ნუმერაცია მოთავსებულია ფრჩხილებში და უშუალოდ სიტყვების თავზეა დაწერილი. ყოველივე ამის შემდეგ ცხადია, რომ პლატონ იოსელიანს დასაბეჭდი ტექსტი მოუშზადებია ამ ხელნაწერშივე და ისე გადაუცია სტამბისათვის.

ტექსტის ერთი ნაწილის დასასრულს სახელდახელოდ მიწერილი ხელრთვაა მოთავსებული. ნაწერის მიხედვით აშკარაა, რომ იონა გედევანიშვილს კარგი კალიგრაფიული ხელი ჰქონია.

მუზეუმში ეს ძეგლი შემოსულია 1944 წელს გიორგი ლეონიძის მეუღლის ეფემია გედევანიშვილის ოჯახიდან. როგორც ცნობილია, ხელნაწერი გედევანიშვილების საგვარეულოს კუთვნილება ყოფილა. ამ ვარაუდს ამართლებს ის ცნობაც, რომ იონა გედევანიშვილმა დედანი რუსეთიდან საქართველოში გამოგზავნა, როგორც თავისი გვარეულობის კუთვნილება. აღსანიშნავია ისიც, რომ ჩვენი ხელნაწერის ტექსტი სულ 12 თავისაგან შედგება, ხოლო აქედან პლატონ იოსელიანის მიერ ნაბეჭდი, მხოლოდ 11 თავს შეიცავს, ვინაიდან რედაქტორს ორი თავი გაუერთიანებია ერთ თავად. ასე რომ, ამიერიდან თხზულების კრიტიკული ტექსტის დადგენა და თანამედროვე მეცნიერულ დონეზე მისი გამოცემა შესაძლებელია და აუცილებელიც.

წინამდებარე გამოკვლევას თან ერთვის იონა გედევანიშვილის დედნის ფოტორეპროდუქციები, რომლებიც შედარებულია იონას სხვა, ჩვენამდე მოღწეულ ავტოგრაფებთან.

ათონის ქართული კულტურის კარის ისტორიისათვის

(ათონური ოთხთავი)

საქართველოს სახელმწიფო ლიტერატურის მუზეუმის ხელნაწერთა ფონდში ინახება მცირე ზომის ტყავგადაკრულ ტვიფრულ ხის ყდაში აკინძული ქართული ოთხთავის სრული ტექსტი. ხელნაწერის აღწერილობა ასეთია:

244 ფ. 7×9 სმ; პერგამენტი; ტყავგადაკრული ტვიფრული ხის ყდა; კლასიკური ნუსხური; ორ სვეტად, თითოეულ სვეტში 23—26 სტრიქონი; ტექსტი სრულია, ოთხი მახარობლის ფერადი მინიატურით; ნახატი შესრულებულია სქელ ქაღალდზე; ზასიათის მიხედვით, სურათები გადმოღებულია უფრო ადრინდელი ძეგლიდან (IX ს.). ხელნაწერში დარჩენილია პერგამენტის ფურცლების ვიწრო ნაწილები, რაც საკუთარი მინიატურების არსებობას ადასტურებს. ე. ი. ძეგლი გაძარცვული ყოფილა და შემდეგდროინდელ მხატვარს (XVI ს.) შეუესია ქაღალდზე შესრულებული მინიატურებით (7r, 77r, 115r, 180r). ზოგიერთი თავი ვარაყიანი თავკაზმულობითაა (3r, 74r, 78r, 111v), არის დაუწერელი გვერდები (1r, 6v, 75r—76v, 114r—v, 228v). ხელნაწერის მინაწერები მოთავსებულია: 8r, 63v, 92r, 161v, 239v, 244v; სათაურები და საწყისი ასოები ოქროს ვარაყიანი სინგურით, ზოგან ლამაზი ორნამენტით; თარიღი და გადამწერი არ იხსენიება.

228r-ზე მოთავსებულია გიორგი მთაწმინდელის ანდერძის უცნობი ვარიანტი (ტექსტი იხ. ქვემოთ).

უკანასკნელ v-ზე რამდენიმე სტრიქონი საგანგებოდ ამოფხეკილია, რომელშიაც ივარაუდება გადამწერის გვარი. მეორე სტრიქონის ბოლოს ოდნავ ჩანს ქარაგმა — იე.

1v—3r-მდე მოთავსებულია ტექსტი კირილე ალექსანდრიელის შესახებ: „ამონიოს ალექსანდრიელმან დიდი შრომა და გულისხმიერებაი ყვეს...“

იწყება: „სახარება მათესი თავი ა. წიგნი შობისა იესუ ქრისტესი, ძისა დავითისა, ძისა აბრაამისა“ 8r—73v.

თავდება: „ზანდუკი სახარებისა საძიებლისა“ — 229r—224v.

8r-ზე მინაწერი სათაურშია ჩაწერილი: „ხახულის ღვთისმშობელო, შეიწყალე ბატონიშვილი თეკლა, ამენ. უფალო ღმერთო, მფარველ ექმენ ორსავე შინა ცხოვრებათა“.

ეს ხელნაწერი ძველი ათონის მონასტრიდან ე. წ. უბის პატარა ხელნაწერია და ვინ იცის საუკუნეების მანძილზე რამდენი ქართველ მოღვაწის უბეში დაულამებია, რამდენ მლოცველს უთქვამს მის ფურცლებზე დაღადისი. იგი თბილისში ჩამოუტანია მღვდელ-მონაზონს ილია ფანცულაიას და პროფ. სარგის კაკაბაძისათვის გადაუცია. ს. კაკაბაძისადმი მიწერილ ი. ფანცულაიას წერილში აღნიშნულია: „ამასთანავე გაახლებთ ტყავზე ნაწერ პატარა სახარებას, რომელიც მე მოტანილი მაქვს ძველი ათონიდან“. შემდგომ ამისა ეს ხელნაწერი პროფ. ს. კაკაბაძეს ლიტერატურული მუზეუმის იმჟამინდელი დირექტორის გიორგი ლეონიძისათვის ჩაუბარებია. განცხადებაში, რომელიც თან დაურთავს ხელნაწერისათვის, ს. კაკაბაძეს თავისი მოსაზრება გამოუთქვამს ამ ოთხთავის შესახებ: „სახარება მიეკუთვნება დაახლოებით XIII საუკუნეს და წარმოადგენს ერთ-ერთ მეტად საინტერესო ხელნაწერს ქართული ოთხთავისას. თავისი ტექნიკით ის უდგება ეგრეთ წოდებულ ჯრუჭისეულ X საუკუნის ხელნაწერს“.

მეცნიერებაში ცნობილია ქართული ოთხთავის ისტორიულ-ლიტერატურული მნიშვნელობა და ის ფაქტი, რომ იგი ითვლება სალიტერატურო ქართულის სათავედ. ამიტომ ცხადია, თუ რაოდენ დიდი მნიშვნელობა ენიჭება ქართული ოთხთავის მეცნიერული შესწავლისას წარმოშობილ პრობლემათა გადაჭრას.

კარგა ხანია ქართველი, რუსი და უცხო მკვლევარები დაინტერესებულნი არიან ქართული ოთხთავით, ბევრი ნაშრომიც არის გამოქვეყნებული სპეციალურ ლიტერატურაში და ბევრჯერაც დაიბეჭდა ოთხთავის ზოგიერთი რედაქციის ტექსტი (ვახტანგ მეექვსისიდან დაწყებული დღემდე) მთლიანად თუ ცალკეულ თავებად, მაგრამ დასკვნები თუ ტექსტები მეცნიერულ სიზუსტეს მოკლებულია და, რაც მთავარია, დღემდე მკაფიოდ იგრძნობა ქართული ოთხთავის კრიტიკული ტექსტის უქონლობით გამოწვეული ხარვეზები.

ამიტომ იყო, რომ რამდენიმე წლის წინათ პროფ. ა. შანიძემ ამ საკითხისადმი მიძღვნილ თავის ფუნდამენტურ ნაშრომში („ქართული ოთხთავის ორი ძველი რედაქცია“, 1945 წ.) ჩამოაყალიბა მთელი რიგი პრობლემები, რომელთა გადაუჭრელობის გამო კვლევა-ძიების მიზანი დღემდე მიუღწეველია ამ საქმეში.

მაგალითად, დღემდე არ ვიცით ოთხთავის ისტორია, მისი თავდაპირველი წყარო, ქართული ოთხთავის ურთიერთობა ბერძნულ, სირიულ და სომხურ წყაროებთან, ჩვენამდე მოღწეულ IX, X, XI, XII ს.ს. გადაწერილ ნუსხათა შორის ურთიერთდამოკიდებულება, რომლებმაც მიუხედავად იმისა, რომ საუკუნეთა მანძილზე ბევრი სტილისტური და რედაქციული სწორება განიცადეს, მაინც IV, V საუკუნის ენა და კოლორიტი შეგვიწინა. არ ვიცით, აგრეთვე, თუ რომელი

წყაროს მიხედვით სწორდებოდა შატბერდში, ამ მთავარ სარედაქციონარულ პუნქტში ქართული ოთხთავის ხელნაწერები და სხვ. „ამირანაშვილის უპირველეს ყოვლისა, — დასკვნის აკაკი შანიძე, — საჭიროა ყველა მოღწეულ უძველეს ხელნაწერთა ტექსტის კრიტიკული გამოცემა“ და სწორედ აკაკი შანიძემ პირველმა გამოსცა, სათანადო მეცნიერული ანალიზით, ჩვენამდე მოღწეული ძველი ქართული ოთხთავე-ბის სრული ტექსტები (897 წ. 936 წ. 973 წ.).

ცხადია, საქმის ასეთ ვითარებაში რაოდენ დიდ პასუხისმგებლობას გვავალებს ყოველი ახლად მოპოვებული ხელნაწერი და მასზე მსჯელობა, მაგრამ პროფესორების, ა. შანიძისა და შ. ამირანაშვილის, დახმარებით გავბედეთ და შესწავლა დავიწყეთ ზემოთ დასახელებული ხელნაწერისა, რისთვისაც ჭერჯერობით გადმოვწერეთ მისგან ყველაზე უფრო ტიპიური და დიდი ნაწილი — სახარება ლუკასი, რომელიც ჩვენ ტექსტობრივად გვაინტერესებდა.

ხელნაწერის პალეოგრაფიულმა ანალიზმა დაგვარწმუნა, რომ იგი XI საუკუნეს განეკუთვნება და, მიუხედავად ნაწერის გარეგნული სხვადასხვაობისა, უნდა ვივარაუდოთ, რომ იგი ერთი და იმავე პირის ნაწერია, დაწყებულია მსხვილი ასოებით, ხოლო ეკონომიის თვალსაზრისით, ე. ი. ნაწერი მასალის დაზოგვისა და ხელნაწერის ნორმალური სისქის დაცვისათვის კალიგრაფს მეორე ნახევრის წერისას ასოების ზომა ძალიან შეუმცირებია.

საყურადღებოა ხელნაწერი ენობრივი თვალსაზრისით. იგი წმინდა ძველი ქართული ენით არის დაწერილი. მასში დაცულია ის ნორმები, რომლებიც დამახასიათებელი იყო IX—XI საუკუნის ენისათვის, მაგალითად: მასდარული კონსტრუქცია — იყო სიტყუად...; „წინაშე თანა“ და „ზედა“ თანდებულები მოითხოვენ სახელებს ნათესაობითსა და მიცემითს ბრუნებაში იმის მიხედვით, ცოცხალი საგნის აღმნიშვნელია სახელი თუ არაცოცხლისა; საკუთარ სახელს არ ერთვის სახელობითი, მოთხრობითი და მიცემითი ბრუნვის ნიშნები; მტკიცედ არის დაცული მსაზღვრელ-საზღვრულის ურთიერთობაში ბრუნვასა და რიცხვში შეთანხმება; დაცულია ძველი ქართულის ნორმა სუბიექტის მეორე პირისა და ობიექტის მესამე პირის ნიშნების ხმარებისას; მცა ნაწილაკი ვერ იგუებს კავშირებითის ფორმებს; მდიდარია ლექსიკური ფორმებითაც.

პროფ. შ. ამირანაშვილის აზრით, ხელნაწერში არსებული ოქროვარაყით დამშვენებული კამარები, რომლებიც გადამწერ კალიგრაფს ეკუთვნის, უყოყმანოდ XI საუკუნეს მიეკუთვნება, როგორც ზემოთ ხელნაწერის აღწერილობაში ვთქვით, ხოლო შივ ჩართული ოთხი მინიატურა ოთხი მახარობლისა გადმოხატულია ამ ხელნაწერზე უფრო ადრინდელი (X; XI ს. ს.) ძეგლიდან, ისინი ქაღალდზეა შესრულებული, მაგრამ როგორც კარგი ასლები, საყურადღებოა ქართული მხატვრობის ისტორიისათვის.

ჩვენ პირველი კვლევის პერიოდში გადაწყვეტით ამ ხელნაწერის ანდერძი დაწვრილებით შეგვესწავლა, ვინაიდან სპეციალურ ლიტერატურაში დაბეჭდილია და შესწავლილი ჩვენამდე მოღწეული გიორგი-სეული რედაქციის 9 უძველესი, გიორგი მთაწმინდელის ნუსხიდან აღებული ანდერძები.

ეს ხელნაწერი გიორგი მთაწმინდელისეული რედაქციის ნუსხაა და ანდერძის აგებულების, მისი ლექსიკისა და მოცულობის თვალსაზრისით, მკირეოდენი სხვაობის გარდა, სავსებით ემთხვევა ჩვენამდე მოღწეულ გიორგისეულ ოთხთავთა რედაქციების ანდერძების ტექსტებს.

გიორგი მთაწმინდელის რედაქციის ოთხთავთა იმთავითვე ფართო გავრცელება ჰპოვა როგორც საქართველოში, ისე მის გარეთ. ჩვენამდე მოღწეულია ამ რედაქციის უძველესი 9 ნუსხა — XI—XII საუკუნეებისა გელათის, ვანის, ლეჩხუმური, ლაფსხალდის (სვანური), ბრეთის, ახალციხის, მოქვის, ეჩმიაძინის და უბისის. მაგრამ სამწუხაროა, რომ მათი ტექსტები დღემდე ურთიერთს არ არის შედარებული, ხოლო ამ ოთხთავებზე დართული ანდერძები უფრო მეტად არის შესწავლილი და მკვლევართა მიერ მრავალჯერად გამოქვეყნებული: მ. ბროსე (გელათური ოთხთავიდან, 1851 წ.), დ. ბაქრაძე (სვანურიდან; 1864 წ.), გ. საბინინი (გელათურიდან, 1852 წ.), გ. წერეთელი (გელათურიდან, 1891 წ.), თ. ჟორდანიას (ლეჩხუმური და ბრეთის, 1894 წ.), თ. ჟორდანიას (ახალციხური და მოქვის, 1897 წ.), მ. ჯანაშვილი (საბინინის მიხედვით, 1900 წ.), ე. თაყაიშვილი (ვანის, 1900 წ.) და ნ. მარი (ეჩმიაძინის მიხედვით, 1912 წ.), ხოლო ზემოჩამოთვლილ გამოცემათა ორ ვარიანტად დაჯგუფება (1922, 1923 წ.წ.) ა. შანიძეს ეკუთვნის, რომელმაც დასახელებული ანდერძები ორ ჯგუფად დაჰყო — (A) და (B) ვარიანტების ჯგუფი. პირველ ჯგუფში მოათავსა გელათის, ვანის, ლეჩხუმისა და სვანეთის, ხოლო მეორე ჯგუფში — ბრეთის, ახალციხის, მოქვის, ეჩმიაძინისა და უბისის.

ცნობილია, რომ გიორგი მთაწმინდელის მიერ გაწეული დიდი შრომა, რომელიც მან ოთხთავის ქართული ტექსტის საბოლოო დამუშავებისათვის დახარჯა და რომლის შესახებ თვითონვე იუწყება ანდერძში: „ესე წმიდაი ოთხთავი ახლად გვითარგმნია“, ორგვარად იყო გაგებული — ა) რომ ან სრულიად ახალი თარგმანი მოგვცა, ბ) რომ მან ძველად ნათარგმნი ტექსტები შეადარა ბერძნულ წყაროებს, შეასწორა და რედაქცია გაუკეთა.

ამ საკითხის გადაწყვეტაში, რა თქმა უნდა, ყველაზე უფრო ანგარიშგასაწევი და სანდოა ა. შანიძის მოსაზრება: „უკეთეს ლიტერატურულ ფაქტებს გავითვალისწინებთ, უფრო დასაჯერებელია გიორგის რედაქტორობა, ვიდრე მთარგმნელობა“. მით უმეტეს, რომ გიორგი მთაწმინდელი მისივე რედაქციით დამუშავებულ დავითნის ანდერძ-

შიაც აღნიშნავს: „ფრიაღითა იძულებითა ვთარგმნე ესე ახლად ბერძნულსაგან“. ა. შანიძე იქვე აღნიშნავს: „რა თქმა უნდა, არც დავითნია გიორგის მიერ სრულებით ახლად ნათარგმნი, საფუძველად მასაც ძველი თარგმანები უდევს“. მაშასადამე, ის როგორც აქ, სახარების ანდერძშიც ორი უძველესი ოთხთავის — ხანმეტისა და საბაწმინდურის დასახელებაა, რაც გიორგი მთაწმინდელის რედაქტორობას ადასტურებს.

აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ აკაკი შანიძე გიორგი მთაწმინდელისეულ ოთხთავთა ანდერძების პირველ ჯგუფს (A), სიძველის მხრივ, უპირატესობას აძლევს მეორე (B) ჯგუფთან შედარებით.

ვინაიდან ჩვენი ოთხთავის გადაწერის ადგილი უცნობია, ხოლო მისი არსებობა ათონის მონასტერში დადასტურებულია საუკუნეების მანძილზე და მის ყუაზე ათონის მონასტრის წიგნთსაცავის იარლიყია მოთავსებული პირველი ნომრის აღნიშვნით, ჩვენ ვფიქრობთ, შეიძლება, რომ მას ათონური ოთხთავის სახელი მივაკუთვნოთ.

რაც შეეხება მის ანდერძს, იგი სხვებთან შედარებისა და შესწავლის საფუძველზე მცირეოდენი სხვაობით ეთანხმება პირველი (A) ჯგუფის ოთხთავთა ანდერძებს. ამიტომ, შეიძლება ეს ნუსხა ა. შანიძისეული მწკრივის პირველი ოთხეულის მწყობრში მოვათავსოთ და ქართული ოთხთავის კრიტიკული ტექსტის დადგენის საქმეში მისი საკუთარი სიტყვა ვივარაუდოთ.

ამჯერად ჩვენ ვაქვეყნებთ ზემოთ დასახელებული ათონური ოთხთავიდან გიორგი მთაწმინდელის ანდერძის ტექსტის უცნობ ვარიანტს, ქარაგმების დაცვით და გახსნით:

„ესე საცნაური იყვნ ყთა ესე წი ოთხთავ ახლად გვარგმნია ფდითა გმოწულილვთა: და ვინცა ვინ დასწერდეთ: ვითა აქა ჰპოოთ, ეგრე დაწერეთ თუ ამისგან ჯერ გიჩნდს დაწერაი: ღთსათს სიტყთა ნუ სცვლებთ ვა აქა სწერია ეგრე დაწერეთ: და თუ არა რიმე გაშუნდეს ჩნნი ყნი სხრბნი. პლითგნ წმდ. თარგმნილნი არიან და კეთილად ხანმეტნიცა და საბაწმინდურნიცა: მუნით დაწერეთ: და ღთსათს ერთმანერთსა ნუ გაპრევთ და გლახაკისა გისთს რნ ესე დიდითა ღუაწლითა ვთარგმნე: ლოცვა ყვთ“.

„ესე საცნაური იყავნ ყოველთა, რამეთუ ესე წმიდა ოთხთავი ახლად გვითარგმნია ფრიაღითა იძულებითა ძმათა ვიეთმე სულიერთაითა — და ბერძნულთა სახარებათადა შეგვეწამებია ფრიაღითა გამოწულილვითა და ვინცა ვინ დასწერდეთ ვითა აქა ჰპოოთ, ეგრე დაწერეთ თუ ამისგან ჯერ გიჩნდეს დაწერაი ღვთისათვის სიტყუათა ნუ სცვალბთ, ვითა აქა სწერია, ეგრე დაწერეთ და თუ არა რაიმე გაშუნდეს ჩუენნი ყოველნი სახარებანი პირველთაგან წმიდად თარგმნილნი არიან და კეთილად ხანმეტნიცა და საბაწმინდურნიცა მუნით დაწერეთ. და ღვთი-

სათვის ერთმანერთსა ნუ გაპრევთ; და გლახაკისა გეორგისათვის, რომელმან ესე დიდითა ღუაწლითა ვთარგმნე ლოცვა ყავით“.

პირველყოვლისა უნდა აღინიშნოს, რომ ათონურ ხელნაწერში გადაწერის კვალიც კი არ მოიპოვება, თუ არ მივიღებთ მხედველობაში ანდერძის ტექსტის ბოლოს მცირე მინაწერის ამონაფხეკ ნაკვალევს. ტექსტის დასასრულს მოთავსებულია ზემოთმოყვანილი ანდერძი, დასმულია წერტილი, ჩვეულებრივად, გიორგი მთაწმინდელის მიერ მკითხველისადმი ლოცვის გამოსათხოვარ სიტყვასთან. შემდეგ დატოვებულია საკმაო ოდენობის ცარიელი არე, სადაც გადაწერს თავისუფლად შეეძლო დაეწერა რაიმე — გადაწერის ვინაობისა ან გადაწერის ადგილის შესახებ და იქვე იწყება ოთხთავის ზანდუკი. ანდერძის ტექსტის გამსწორებელი არსად ჩანს, მაშასადამე, ტექსტი ურედაქციოდ არის მოცემული, მაშინ, როდესაც დანარჩენ ნუსხებში ეს ანდერძი სასწორებად არის გადატანილი და შემდგომ გადაწერილი, ან რედაქტორი დასძენს ხოლმე ავტობიოგრაფიულ ან ხელნაწერის ისტორიის შესახებ მეტ-ნაკლები ოდენობის ცნობებს. ამრიგად, ადრიდან ცნობილ დასახელებულ ცხრა ოთხთავიდან აღებული ანდერძების ტექსტები ასწორებენ მათ წინარსებულ გიორგი მთაწმინდელის ტექსტს; აგრეთვე, ასწორებენ ერთიმეორეს და ჰქმნიან გარკვეულ სახესხვაობას.

ათონური ოთხთავის ეს ანდერძი შევაჯერეთ გიორგი მთაწმინდისეული რედაქციის ზემოდასახელებულ 9 ანდერძიდან ა. შანიძისეულ დაჯგუფების (A) და (B) ვარიანტებს და გამოირკვა შემდეგი:

1. ჩვენი ტექსტი განსხვავებულია ქარაგმათა სიჭარბით. ანდერძის 78 სიტყვიდან 28 სიტყვა ქარაგმით არის დაწერილი, მაშინ, როდესაც ვარიანტების 71 სიტყვიდან მხოლოდ 7—19 სიტყვაა ქარაგმიანი. აღსანიშნავია ისიც, რომ ქარაგმათა ფორმებიც საკუთარია. მაგ., აქაური ქარაგმებიდან განდევნილია ხმოვნების უმრავლესობა, ვარიანტებში კი თითო-ორთა ხმოვანია ქარაგმებიდან ამოღებული, მაგ., „გისათს“, ვარიანტში — „გეორგისათს“ და ასე შემდეგ.

2. მოიპოვება წაკითხვათა სხვაობანი: მაგ., „რ ესე წი ოთხთავი ახლად გვთარგმნია“, ვარიანტებში: „რ ესე წმიდა ოთხთავი არა თუ ახლად გვითარგმნია“. „ნუსკვალეებთ ვითა აქა სწერია ეგრე დასწერეთ“, ვარიანტებში: „ნუსკვალეებთ არამედ ვითა აქა სწერია ეგრე დასწერდეთ“. „თარგმნილნი არიან“, ვარიანტებში: „თარგმნილია“. „დასწერდეთ“, ვარიანტებში „სწერდეთ“ და სხვა.

3. გიორგი მთაწმინდელის სხვა ტექსტები გამსწორებელთაგან შემოკლებულია, მაგ., ბოლო სტრიქონიდან ვარიანტებში ხუთი სიტყვა „რომელმან ესე დიდითა ღუაწლითა ვთარგმნე“ ამოღებულია.

ამრიგად, ეს ანდერძი ქარაგმათა ხასიათისა და სიჭარბით, რაც ძველი ტექსტების დამახასიათებელია, წაკითხვათა სხვაობით, სტილის-

ტური სიძველით, პალეოგრაფიულ-ორთოგრაფიული თავისებურებებით, ტექსტის მოცულობითა და, რაც მთავარია, იმით, რომ არც დაიბეჭდა რედაქციული სწორება, უპირატესია დანარჩენი ვარიანტების ტექსტებთან შედარებით. ზემოაღნიშნული საფუძველს გვაძლევს, ეს ანდერძი, როგორც დედნისმიერი ტექსტი, გიორგი მთაწმინდისეული ნუსხებიდან ამოღებულ 9 ანდერძთა მწკრივში პირველ ადგილზე მოვათავსოთ და იმედი უნდა ვიქონიოთ, რომ ამ ოთხთავის ტექსტიც ერთი პირველთაგანი ვარიანტის სახელს დაიმკვიდრებს მომავალში და ქართული ოთხთავის კრიტიკული ტექსტის დადგენის საქმეში მნიშვნელოვან წვლილს შეიტანს.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ხელნაწერში მოთავსებულია ქართული მხატვრობისათვის საყურადღებო XVI საუკუნის უცნობი მხატვრის მიერ შესრულებული ოთხი მახარებლის (მათე, მარკოზ, ლუკა და იოანე) მინიატურა.

სახარების ხელნაწერი გაძარცვულია. იქ, სადაც ტყავზე ნახატი მინიატურები უნდა იყოს, ამოჭრილია და ფურცლის ვიწრო ნაშთია დარჩენილი, ხოლო მინიატურები შესრულებულია ქაღალდზე და ხელნაწერში აუკინძავადაა ჩადებული.

ორი უცნობი მოგონება

გამოჩენილი შვერლის ნიკო ლორთქიფანიძის ცხოვრებასა და მოღვაწეობაზე, მიუხედავად მასზე გამოქვეყნებული წერილებისა და ბროშურებისა, მისი პირადი ცხოვრებიდან მაინც ძუნწი ცნობები მოგვეპოვება. ამდენად ლიტერატურულ მუზეუმში დაცულ დავით ერისთავის ქალიშვილის ელისაბედ ერისთავის „მოგონებანი ნიკო ლორთქიფანიძეზე“ და ეკატერინე ჩოლოყაშვილის „მცირე მოგონება“, საინტერესო ცნობებს გვაწვდის ნიკო ლორთქიფანიძის ცხოვრებიდან, როგორც შემოქმედისა და უანგარო მოღვაწის შესახებ.

ელისაბედ დავითის ასული ერისთავი მოგვითხრობს, რომ მას ნიკო მერაბის ძე ლორთქიფანიძე გაუცვნია ცნობილი საზოგადო მოღვაწის სოლომონ ჩოლოყაშვილის ოჯახში (1912—1913 წლებში), სოფელ ოძისში, სადაც ნიკო ორი კვირა დარჩენილა ოძისის საბაღოსნო სკოლის დირექტორთან — სოლომონ ჩოლოყაშვილთან, როგორც ახლობელ მეგობართან. შემდეგ ერთად ოძისიდან სტუმრად ჩასულან ცხენებით ახალგორში, ცნობილ დეკლამატორ კოლა ერისთავის სახლში.

ელისაბედ ერისთავი ნიკო ლორთქიფანიძის შესახებ გადმოგვცემს: „მე მომწონდა მისი მოთხრობები, თბილისში დღესასწაულებზე მოდიოდა ჩვენთან და რამდენჯერმე მაჩუქა თავისი წიგნები: „უამთა სიავე“, „მრისხანე ბატონი“ და სხვა.

იმ დროს მე ბავშვებს ვასწავლიდი ფრანგულ ენას... ერთხელ გველესიანების ოჯახში ვიყავი. ფრანგულ ენაში ბავშვებს ვამეცადინებდი, ნიკომ გამომიძახა და მითხრა: „მრისხანე ბატონი“ გადამითარგმნე რუსულად. მე შესიამოვნა მისი ასეთი დავალება და დავეთანხმე. მითხრა, როცა დაასრულებ, მოდი და წამიკითხეო. მე გავაკეთე სიტყვა სიტყვითი თარგმანი. მიუტანე. მან მითხრა, რომ ხმამალა წამიკითხეო. მე დავიწყე კითხვა. ვერ ვითმენდი და მგრძნობიარედ ვკითხულობდი. ის შემაჩერებდა ხოლმე და მეტყოდა, არა, ეგრე არ შეიძლება, ასეთი კითხვა მიშლის, რომ კარგად მოვისმინო. ამიტომ წამიკითხე ისე, როგორც დიაკვანი, რომ რაიმე შეცდომა არ გამომეპაროსო.

მუშაობაში ძალიან მკაცრი და მომთხოვნი იყო. მერე ჩემი სურვილით გადავუთარგმნე „უამთა სიავე...“ როცა ვნახე, ბოდიში მოვუხადე, რომ ეს მუშაობა ჩემი სურვილით ჩავატარე-მეთქი. ის არასოდეს არ

ამჟღავნებდა არც სიამოვნებას და არც წყენას. მითხრა, მოგონებები
 ერთად წავიკითხოთო... „უამთა სიავეში“ ბევრი შეცდომები შეონდა.
 ზოგიერთი სიტყვები სრულებით არ ვიცოდი. მაგალითად: მე სენაკი
 ვთარგმნე, როგორც ქალაქი — სენაკი. მან გაიცინა და მითხრა, ქართუ-
 ლი ენა კარგად არ იციო, — ეს ოთახიაო...“ ელისაბედ ერისთავი იგო-
 ნებს სხვა შეხვედრებსაც: „ზაქარია ერისთავის კაპიტანტში იღვა ბიუს-
 ტი მისი დედისა (რომელიც დასაფლავებულია სოფ. ოძისის ეკლე-
 სიაში); როდესაც ნიკო (ლორთქიფანიძე) ჩოლოყაშვილთან სტუმრად
 იყო, სულ დასცქეროდა ამ ბიუსტს და სწორედ ეს ბიუსტი აქვს ნა-
 გულისხმები თავის მშვენიერ მინიატურაში „ბიუსტი“. ხოლო მინი-
 ატურა „სიონის მტრედი“ მიუძღვნა ჩერქეზიშვილის ქალს, რომელიც
 მოსწონდა (ნიკო ლორთქიფანიძეს, დ. შ.) ჭაბუკობის პერიოდში...

ერთხელ ბებიაჩემის მიერ დაწერილი მოგონებები: „სიყრ-
 მიდან ბედის მომჩივარი“ წავეუკითხე ნიკოს... ძალიან მოეწონა. აღფ-
 რთოვანებულმა მითხრა: „გიორგი ერისთავსაც არ დაუწერია ეგრე
 კარგადაო. ჩანს მოეწონა ბებიაჩემის მიერ მარტივად დაწერილი თა-
 ვისი თავგადასავალი და შიგ ჩართული ოჯახის ამბები“. მოგონება და-
 წერილია 1954 წლის 8 მაისს. მოგონებას ხელს აწერს ელისაბედ და-
 ვითის ასული ერისთავი.

ეკატერინე სოლომონის ასულ ჩოლოყაშვილის „მცირე მოგონება
 ნიკო ლორთქიფანიძეზე“ შეეხება ნიკო ლორთქიფანიძის მეგობრობას
 სოლომონ ჩოლოყაშვილთან, ხოლო განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია
 თვით ეკატერინე ჩოლოყაშვილთან ურთიერთობა ინსტიტუტში, კა-
 თედრაზე ერთად მუშაობის პერიოდში.

„მამაჩემი და ნიკო, — გადმოგვცემს ეკატერინე ჩოლოყაშვილი, —
 ერთად სწავლობდნენ ვენაში... იქვე ვენაშივე დაუმეგობრდა მამა
 ნიკო ლორთქიფანიძეს. ისინი ბოლომდე დარჩნენ მეგობრებად...

ერთი წლის განმავლობაში ვმუშაობდი ნიკოსთან ინდუსტრიალურ
 ინსტიტუტში გერმანული ენის კათედრაზე. ნიკო რამდენჯერმე დამესწ-
 რო გაკვეთილებზე, მომცა შენიშვნები და მითითებები; მერე მითხრა:
 მე დამესწარი ხოლმე გაკვეთილებზეო, მე მართლაც დავესწარი. ვისაც
 მისი გაკვეთილები არ მოუხმენია, ის ვერასოდეს ვერ წარმოიდგენს,
 რამდენად კარგი იყო, როგორც პედაგოგი.

ისეთი მშრალი და არა საინტერესო მასალა, როგორც უცხო ენის
 გრამატიკაა, მასთან საინტერესო იყო, რადგან მას ყოველთვის პარა-
 ლელები გაჰყავდა გერმანულსა და ქართული გრამატიკის საკითხებს
 შორის... მისი გაკვეთილები იყო მეტად შინაარსიანი, ცოცხალი და
 საინტერესო.

ჩემი გოგონა ნუციკო პატარა რომ იყო, იცოდა რომ მისი პაპის

მეგობარი ძია ნიკო მწერალია და, ისეთი წარმოდგენა ჰქონდა, რომ მას უნდა სცოდნოდა ბევრი ზღაპარი, რამდენჯერმე სთხოვა, რომ ზღაპარი გამბნა მისთვის... ნიკო დაჰპირდა ზღაპრების წიგნს მოგიძღვნო და მართლაც ნუციკოსათვის გადათარგმნა (გრიმის ზღაპრების წიგნიდან) რამდენიმე რჩეული ზღაპარი... მაგრამ (ნ. ლორთქიფანიძის გადათარგმნილი) ზღაპრები გამოვიდა მაშინ, როცა ნიკო ცოცხალი აღარ იყო...

ნიკოს მიმზიდველი სახე ჰქონდა. მასში იყო რაღაც ისეთი, რაც ძალაუნებურად იპყრობდა ადამიანს. მსუქანი არ იყო, მაგრამ თავისთავად იყო მსხვილი (წარმოსადეგი გარეგნობისა)... სრულიად არა ჰგავდა იმერელს, იცოდა ძალიან დინჯი ლაპარაკი... ჰქონდა მსხვილი, მაგრამ ლამაზი მოყვანილობის ხელები. ეს მაშინ შევნიშნე, როდესაც ჩემს გოგონას უხმოთ ვალერსებოდა ხოლმე“.

ეს ორივე მოგონება ნიკო ლორთქიფანიძის შესახებ, როგორც დაწერის თარიღიდან ჩანს (1954 წ. 8 მაისი), ლიტერატურული მუზეუმის დირექტორის გიორგი ლეონიძის დავალებით არის დაწერილი.

სტრიქონები ღვით კლდიაშვილის უბის წიგნაკიდან

„ოჰ, ნეტარ, თქვენ, დიდებულნო, რომელთ სახელსაც ახსენებენ თქვენი სიკვდილის შემდეგაც, არ წაიშლებიან კაცთა ხსოვნაში, სანამ კაცი დედამიწაზე არ განქრება“, — ჩაუწერია დავით კლდიაშვილს თავის უბის წიგნაკში. 20—23 წლის ახალგაზრდას არ სურს დაემორჩილოს ცხოვრების „უსინათლო ხვედრს“, როგორც თვითონ უწოდებს, იცხოვროს უფერულად და მერე აღსრულდეს სამი ფიცრისა და სამი ადლი მიწისათვის, — ილია რომ იტყოდა.

„...ვერ დავფარავ ჩემს გულს, კაცმა რომ არ შეიტყოს რა ცეცხლიც სწვავდა მას“... განაგრძობდა დ. კლდიაშვილი. ცხოვრებამ მოსწყვიტა ყმაწვილი ქართულ ნიადაგს. იქ, კიევეში, ქართულ სიტყვას დანატრებული დაეწაფა ქართულ წიგნს, საქართველოს დიდებულ ისტორიასა და ლიტერატურას. კიეველი ქართველი მეგობრები — ნიკო ლომოური, მიხეილ ილურიძე¹, გიორგი საძაგლიშვილი², პოლიკარპე ჩხიკვიშვილი³, კოწია ლორთქიფანიძე⁴, ივანე გაფრინდაშვილი⁵ მხურვალე პატრიოტები იყვნენ და შესანიშნავ ლიტერატურულ წრეს წარმოადგენდნენ დავით კლდიაშვილისათვის.

1882 წ. დ. კლდიაშვილი დაბრუნდა საქართველოში და დაიწყო სამხედრო მოღვაწეობის გრძელი გზა. ფუჭი დროსტარების მოყვარული ოფიცრები, მკაცრი სამხედრო ბრძანებები, სულშემხუთავ ატმოსფეროს უქმნიდა სულ სხვა ცხოვრებისათვის მოწოდებულ კაცს.

დ. კლდიაშვილი მალე მოექცა ბათუმელ საზოგადო მოღვაწეთა წრეში (გრიგოლ ვოლსკი⁶, ივანე მესხი⁷ და სხვანი). ეს წრე ღონივრად შევლოდა მოგზაურ დასს, რომელიც ბათუმში დგამდა წარმოდგენებს და რამაც საფუძველი ჩაუყარა ბათუმის მუდმივ თეატრს. დავით კლდიაშვილი დაუახლოვდა შალვა დადიანს⁸, მაკო საფაროვას⁹, ვასო აბაშიძეს¹⁰, ლადო მესხიშვილს¹¹, ქეთო ანდრონიკაშვილს¹², ალ. ყაზბეგს¹³, რომლებიც აცხოველებდნენ ბათუმის თეატრალურ ცხოვრებას.

თეატრს ჩვენი სინამდვილის ამსახველი პიესა ქირდებოდა. ამ პერიოდისა უნდა იყოს დავით კლდიაშვილის ჩანაწერები უბის წიგნაკში, რომელიც დაცულია სახელმწიფო ლიტერატურული მუზეუმის ხელნაწერთა ფონდში. გადაშლით ამ ფერყვითელ წიგნაკს და თვალ-

წინ გეხატებათ დიდი გზის დასაწყისში მდგარი ახალგაზრდა. ეგებ თავის თავს ხატავდა მომავალი მწერალი ერთ ჩანაწერში, რომლის თვისაც მას „უიმედო“ დაურქმევია: „მართალია, სწამს უკეთესი მომავლისა და ამისათვის მაცადინობს, არ დალატობს წმინდა კაცობრიულ მოვალეობას, მაგრამ თან სდევს ყოველ მოქმედებაზედ, ყოველ განზრახვაზედ, ყოველ აზრზედ, გატაცებაზედ ექვი იმისა, რომ იგი არ იქნება მოსარგებლე, მონაწილე იმ უკეთესობისა, წლების შემდეგ რომ უნდა მოიპოვოს კაცობრიობამ“.

ხან ახლო წარსულს სწვდება დამწყები მწერლის თვალი, ერთი ჩანაწერი მოგვითხრობს ბატონყმურ ცხოვრებაზე. ყმა ეხვეწება ბატონს: „დამეხსენ ბატონო, თუ ღმერთი გწამს, მაგრამ ბატონი ყრუა. ყმა ადამიანი არ არის მისთვის... აბა, თუ აგრეა საქმეო და მგელივით მივარდა მას და დაუწყო ცემა... შეგარცხვინოს ღმერთმა, შეწუწუქის ნაგდებო... შე დალოცვილო, გეხვეწებოდით...“ აქ წყდება ჩანაწერი.

მეფის არმიის სამსახურში მყოფი კლდიაშვილი ხედავდა ოფიცერთა უსაგნო ცხოვრებას. ერთ ჩანაწერში დ. კლდიაშვილი ამხილებს გამრ-ოვის (გვარს არ ასახელებს) მლიქვნელობას. მან წვეულება გაუმართა გენერალს და მოიწვია ამხანაგებიც. ამხანაგებს შორს დაუქერიათ თავი:

„შენ დღეს გენერალი გეყოლება და ჩვენ რა უნდა გავაკეთოთ მასთან“.

„ბიჭო, თქვენ დროს გასატარებლად კი არ გაბატოვობთ, ჩემთვის, პირადად ჩემთვის... აი, რაშია საქმე, როდესაც გენერალი რამეს იტყვის, თუ ძმობა გწამთ, ყოველ სიტყვაზე იხარხარეთ, თავი შემაქცევინეთ მისთვის“.

მართლაცდა, ყოველი სიტყვა გენერლისა ხითხითით მიიღეს ყმაწვილებმა. გენერალი სიამოვნებდა ხელქვეითთან სტუმრობით. ყმაწვილები კი სიცილით იკლებდნენ იქაურობას. მასპინძელს შეშინებია და ქართულად უთქვამს ამხანაგებისათვის:

„ნელა, ნელა, ნუ იცინით მეტს, ნუ აჭარბებთ, ოხერმა არ შეგვნიშნოს“.

სწავლობდა დ. კლდიაშვილი ცხოვრების სინამდვილეს, ტიპებისა თუ დიალოგების, ამბებისა თუ პორტრეტების ჩანახატებს აკეთებდა უბის წიგნაკში.

ქართული კლასიკური მწერლობის ტრადიციებზე აღზრდილი დ. კლდიაშვილი პატრიოტულ თემას დაუინტერესებია. აი, ერთი მოთხრობის ფაბულა, ჩანაფიქრი. მოთხრობის ექსპოზიცია საქართველოს ძველთუძველესი ყოფაა. საქართველოს გამგებლობა მტერს უპყრია ხელთ. იგი აბუჩად იგდებს ხალხის ტრადიციებსა და რწმენას.

უკრძალავს ცეცხლთაყვანისმცემლობას და მზისა და ცის მნათობთა
თაყვანისცემას მოითხოვს მისგან. ხალხი დელავს. დამპყრობლებს
სახლეში თვალსაჩინო ადგილი უკავია ქართველ ახალგაზრდა ვაჟკაცს,
ფარნაოხს. დამპყრობელს მოსწონს იგი, სურს დაისიძეოს. მისი მშვე-
ნიერი ასული უყვარს კიდევ ფარნაოხს, ქართველი დედა ცდილობს
ფარნაოხში აღადგინოს მამულიშვილური გრძობა. იგი მოაგონებს
შვილს მამა-პაპათა ღვაწლს. დიდი შინაგანი ბრძოლით ფარნაოხი სა-
თავეში ჩაუდგება შეთქმულთ და უპირისპირდება დამპყრობელს.
„შენი ხალხი რა ღირსია, შენისთანა ყმაწვილმა მისთვის შეიწუხოს
თავი“, — ეუბნება ფარნაოხს დამპყრობელი. იგი ამცირებს ქართველ
ხალხს, დასცინის მის თავმოყვარობას. ახლა კი ფარნაოხი შესძახებს:
„ვაის დღე შორს არ არის“. ყმაწვილი მოერია გულს და შესძახა ხალხს:
„ცეცხლი განმწმენდელი ყოვლისა გასწმენდავს საქართველოსაც“. რო-
გორც უბის წიგნაკი გვაცნობს, დ. კლდიაშვილს უმუშავია თანამედ-
როვეობის ამსახველ ნაწარმოებზე, რომლისთვისაც „შთამომავალნი“
უწოდებია. იგი დათარიღებულია 1885 წლით. მცირე ჩანაწერს შემ-
დეგ დაუწყია მეორე ვარიანტი იგივე ნაწარმოებისა, „ორი შთამომავ-
ლობა“. აი, ეს ჩანაფიქრიც.

„ორი ახლად აღმოცენებული ძალა ხედებიან გზაზედ ერთმანეთს.
ორივეს წინ დევს ჯერეთ უცნობი გასაველელი ფართო ასპარეზი —
ცხოვრების მოედანი. ალექსი გიორგაძე, კესარია სამანიძე — ახალ-
ძალებია, ჯერეთ დაუღალავი; ანდრია ჭყონია და ლუკა შემოქმედელი —
დაღლილები, მძებნელები მათი ფუჭი ცხოვრების ამომვსებელი საგნე-
ბისა“. ამ ჩანაწერს მოსდევს დიალოგები ლუკასი და ალექსისა, ალექ-
სისა და კესარიასი. შემდეგ ცალკეული მოქმედი პირებია წარმოდგე-
ნილი.

კესარია სამანიძე ახალი ადამიანია. იგი ეძებს აზრიან ქმედით
ცხოვრებას, ხშირად იმეორებს ბარათაშვილის სიტყვებს ქვეყნისათვის
სასარგებლო სიცოცხლეზე. კესარიას კურსი შეუსრულებია, სურს
დაიწყოს სოფლის მასწავლებლობა, მაგრამ შავრაზმელი ინსპექტორი
არ ღებულობს მას, კესარიას სურს აზრთა გაზიარება, მსჯელობა, მა-
მის ოჯახში შემოკრებილი საზოგადოება კი „უპირონი და უსახონი“
არაინ. მათი მოქმედება, ქცევა, ლაპარაკი, მსჯელობის საგანი „ერთი
და იგივე იყო. ძველებური მყუდროდ იჯდა მათში“. კესარიას აწუხებს,
რომ არ შეუძლიან თქვას ჭეშმარიტება, არ შესწევს საამისო ნების-
ყოფა — „ყოველივე კაცთა ამბალებელი აზრის მიმდევარი“. კესარია
ვერ შორდება მამის ოჯახს, ბედს ემორჩილება. სწორედ ასეთ უხერ-
ხემლო ახალგაზრდობას უნდა ეხებოდეს წიგნაკის სხვა ფურცელის
ჩანაწერებიც: „ხელად დაბადებული აზრი გაიტაცებს, ათასნიარად და-
იყოფა, დასრულდება, თითქოს მზადაა სისრულეში მოსაყვანად. თვი-
თონ ისე რიგად გატაცებულია, რომ მის ოცნებას საზღვარი არ

აქვს. მძიმე საქმე ისე ადვილად სისრულეში მოსაყვანად ეჩვენება, რომ გადაწყვეტილად სთვლის, სხვაც ალტაცებაში მოჰყავს. გადის ხანა აღსრულებას ჯერ თავი არ უჩანს, საქმე დაწყებულიც არ არის... მართოდ ოცნება... უშედგოდ ნელა ასუსტებს ტვინს, ცეცხლი შეუმჩნევლად იწყებს ქრობას... და იმ ზომამდი, რომ თვითონ არ სჯერა მისი, რამაც ამას წინათ გაიტაცა“.

1889 წლის სექტემბერში დ. კლდიაშვილს დაუწყია მუშაობა პენსაზე. ერთ გვერდზე ჩამოწერილია ამ პიესის მოქმედი პირნი: „აქვსენტი იმენაძე, ნაფიცი ვეკილი; ნატალია — იმისი ცოლი, 25 წლის; თავადიშვილი ვალერიანი — მმა ნატალიასი, არაფერ საქმეს არ ადგია, 28 წლის; პელაგია — დედა აქვსენტისა და ბეჟან ერაძე — ჩინოვნიკი“.

აი, მოკლე მონახაზი: ღარიბი და ნიჭიერი ვეკილი აქვსენტი იმენაძე ოცნებობს ფეხი მოიკიდოს მაღალ წრეში, მან ყოველი ღონე იხმარა ცოლად შეერთო კნინაჟნა ნატალია, გულკეთილი, მაგრამ უფიქრელი ქალი.

ნატალიას მმა, ვალერიანი ნიადაგგამოცლილი თავდაზნაურობის ღვიძლი შვილია. იგი ფულებსა სთხოვს დას, ნატალიას. „საცხოვრებელ ლუკმას მიკარგავთ, მომეცით ფული, ფული... სხვაგან ვისესხებ, თქვენ კი ჩემთვის ვითომც არ არსებობდეთ“. აქ დიალოგი წყდება. სხვადასხვა ჩანაწერების შემდეგ ისევ გრძელდება პიესა. ვალერიანმა გაფლანგა ცოლის მზითვეი და გაეყარა მას. იგი კვლავ ეძებს დიდ-მზითვიან ქალს და პოულობს კიდევ. გაყრილ ცოლზე კი უტიფრად აცხადებს: „მე ხომ პირობა არ მიმიცია, რომ გავაბედნიერებდი... კიდევაც უნდა მიმადლოდეს (იციინს), ჩემით მან შეიძინა მიზანი ცხოვრებისა, მე რა შევიძინე მისგან, აბა მკითხე“. ვალერიანიცა და ანდრია ჰყონიაც გვაგონებენ აბესალომსა ან ბეგლარ ჭინჭარაძეს, რომელსაც თავისი თავი რვაას თუმნად შეუფასებია და სიღარიბის გამო უარს ეუბნება ქორწინებაზე თავისივე მოწონებულ ნინოს. ეს იგივე ოსიკო ხარებაძეა დიდ მზითვიან საცოლეს რომ ეძებს და თავიც ძალიან მაღლა უჭირავს.

„მაღალი გორა“ „ქამუშაძის გაჭირვების“ მონახაზი უნდა იყოს. დ. კლდიაშვილის მეორე წიგნაკი ფორმით პატარაა. იგი უფრო გვიანდელია. ერთი ფურცლის ჩანაწერი დათარიღებულია 1893 წლით. ცალკეული წინადადებები, სიტყვები: „სიღარიბე, ჩივილი, ღარიბი მეზობელი, ცოლ-ქმრის ხასიათი, სხვებს უკან არ რჩებიან, ძალმა ხორცი მოიპარა, სამი აბაზის გადახდევინება, უფეხსაცმელოდ დარჩენა“, — გვარწმუნებს, რომ დ. კლდიაშვილი აზნაურთა გადატაკებული ცხოვრების აღწერითაა დაინტერესებული.

ცნობილია, რომ დ. კლდიაშვილი ახლო იყო ბათუმის მუშებთან. ამ წიგნაკში ვხვდებით ჩანაწერებს მუშათა ცხოვრებაზე. „... ახალი

ტიპი ეფრემ ბერიშვილი, მუშა დაუღალავი... ფართო წარმოდგენაში გაპირებებში ყველაფერი გაერთიანებული ხდება, ეროვნებას აქვს ადგილი, ძალმომრეობისკენ იწევა“.

ერთ გვერდზე უბრალო „კვლიდან“ გადმოუწერია: „... ნუთუ მართლა პურსა და ღვინოზე უადრესი საზრუნავი აღარ დაგვრჩენია ქვეყანაზე? გონებითი არსებობა არსებობის პურზედაც უფრო საჭიროა ჩვენთვის“. დ. კლდიაშვილი დასცინის იმ „პატრიოტებს“, ვისაც საქართველოზე ზრუნვა მართო სადღეგრძელოთი შეუძლიან გამოხატოს. „კვლის“ ციტატაზე მიუწერია: „ისე ლუკმას არას შეგვამ და არც დავლევ სადღეგრძელოს, რომ არა ვთქვა — გაუმარჯოს, გაუმარჯოს საქართველოს, მაგრამ როცა არასა ვქამ და არცა მაქვს მე კახური, მავიწყდება საქართველო და იმისი სამსახური“. ავტორის გვარი ლექსისთვის არ მიუწერია.

გარდა ამ წიგნაკებისა, ლიტერატურულ მუზეუმში დაცულია დ. კლდიაშვილის მოთხრობებისა და პიესების ავტოგრაფები. ხელნაწერიდან ჩანს, რა პასუხისმგებლობით ეპყრობოდა იგი სტრიქონს, ასწორებდა და ხვეწდა მას.

1. მიხეილ ილერიძე — გორის სემინარიის პედაგოგი, საზოგადო მოღვაწე.
2. გიორგი იერონიმეს ძე სამაგალიშვილი — კირონი II (1855—1918), სრულიად საქართველოს პირველი კათოლიკოს-პატრიარქი (1917—1918) ქართული მართლმადიდებელი ეკლესიის თვითმწყობის აღდგენის შემდეგ.
3. პოლიკარპე ჩხიკვიანი — ექიმი, საზოგადო მოღვაწე.
4. კონსტანტინე (კოწია) ლორთქიფანიძე — ექიმი-ფარმაცევტი (1866—1939).
5. ივანე გაფრინდაშვილი — პედაგოგი, საზოგადო მოღვაწე, პოეტ ვალერიან გაფრინდაშვილის მამა.
6. გრიგოლიოსების ძე ვოლსკი (უმწიფარიძე) — მწერალი, საზოგადო მოღვაწე (1860—1909).
7. ივანე სიმონის ძე მესხი — პუბლიცისტი, საზოგადო მოღვაწე, სერგეი მესხის უმცროსი ძმა.
8. შალვა ნიკოლოზის ძე დადიანი — ცნობილი ქართველი მწერალი, დრამატურგი, თეატრალური მოღვაწე (1874—1959).
9. მაკო მიხეილის ასული საფაროვა-აბაშიძისა — ცნობილი ქართველი მსახიობი ქალი (1860—1940).
10. ვასილ ალექსის ძე აბაშიძე — ცნობილი ქართველი მსახიობი, თეატრალური მოღვაწე (1854—1926).
11. ლადო (ვლადიმერ) სარდიონის ძე მესხიშვილი — ცნობილი ქართველი მსახიობი, თეატრალური მოღვაწე (1857—1920).
12. ქეთო ელფთერის ასული ანდრონიკაშვილი — სცენისმოყვარე, ქართული ცეკვის განთქმული შემსრულებელი, მწერალ ილია ზურაბიშვილის და.
13. ალექსანდრე მიხეილის ძე ყაზბეგი — დიდი ქართველი მწერალი (1848—1893), ცნობილია მისი სასცენო მოღვაწეობა იმდროინდელ ქართულ თეატრში.

დიმიტრი მაჩხანელი

ის, რაც ქართველ თერგდალეულებს აღელვებდა, ის, რამაც ქართველი ხალხოსნები აღძრა სამოქმედოდ, დიმიტრი მაჩხანელის საკუთარი ტკივილიც იყო, საფიქრალი და საზრუნავი.

„...საუცხოო მცოდნე ქართულის ენისა, ქართველი ხალხის ზნეჩვეულებისა და ცხოვრებისა, დიდი მოამაგე და მოსარჩლე, დიდი გულშემატკივარი ჩაგრულთა და დევნილთა. ხალხს ძლიერ უყვარდა იგი, სჯეროდა მისი, მხარს უჭერდა ყოველ საქმეში, რაც ქვეყნისათვის გამოსადეგი იყო“, — ასე ახასიათებს დ. მაჩხანელს იაკობ მანსვეტაშვილი¹.

დიმიტრი მაჩხანელი (დიმიტრი მიხეილის ძე ნადირაძე) დაიბადა ქიზიყში, სიღნაღის მაზრის სოფ. ქვემო მაჩხანში, 1861 წლის იანვარს.

1880 წელს გამოვიდა ყრმა პოეტის ლექსთა პირველი კრებული „ახალი სიზმარი“², მალე მას მოჰყვა მეორე — „სიყვარულის კონა“, ეს მცირე კრებულები სუსტი ნაბიჯები იყო პოეტურ ასპარეზზე. დ. მაჩხანელის გამოუცდელი კალიამი მკაცრად გააკრიტიკა გაზეთმა „ივერიამ“.

ერთ თავის მოთხრობაში („მოგონება“) დ. მაჩხანელი წერდა: „ღმერთო, მომეცი ნიჭი და სწავლა, რომ ჩემი ქვეყნის ჭირითა და ლხინით აღვინთო გული, აღვიძრა პირი და მთელ ქვეყანას ვუამბო კალმით ხალხის ნაღველი და გასაჭირი... უნდა ვისწავლო, ვისწავლო...“ ცოდნის შეძენის წყურვილი გზავნის დ. მაჩხანელს რუსეთში. იგი ისმენდა ლექციებს მოსკოვის უნივერსიტეტის ბიოლოგიის ფაკულტეტზე, ხოლო თავის რჩენისათვის მუშაობდა ბატრაციონ-მუხრანსკის ლენის საწყობში. დაუღალავმა შრომამ, მატერიალურმა გაჭირვებამ თმა გაუჭადარავა ახალგაზრდა კაცს, მაგრამ რუსეთში გატარებული წლებით იგი დიდ კმაყოფილებას განიცდიდა. თავის სიძესა (დის ქმარს) და მეგობარს იოსებ ტუკუშაშვილს დ. მაჩხანელი წერდა: „... და დღეს ქვეყნის მატერიალურ სიმდიდრეშიც არ გავცვლი ჩემგან შექმნილს გონებითს სიმდიდრეს“.

1880—1890-იანი წლების რუსეთის მღელვარე წლებმა დიდი ზეგავლენა მოახდინა დ. მაჩხანელის სულიერ ცხოვრებაზე. მან ხარბად შეითვისა ის მოწინავე იდეები, რომლებიც მაშინდელი რუსეთის ინტელიგენციას ამოქმედებდა. დ. მაჩხანელი დაახლოებული იყო მოსკოვის ქართველ სტუდენტობასთან. ახლო მეგობრობა ჰქონდა შემდეგში ცნობილ მეცნიერთან ალ. ხახანაშვილთან და სტუდენტ დავით ვაჩანაძესთან.

1887 წელს გაზეთმა „ივერიამ“ გამოაქვეყნა მაჩხანელის „ძმური სიტყვა“. ეს მოთხრობა, მართლაც, ძმური დარიგება იყო გლეხისადმი. მან გლეხი ჩაახედა თავის უმეცრებაში, ავტორი გლეხის უმწეო მდგომარეობის მთავარ მიზეზად მიიჩნევდა გაუნათლებლობას. „ცოდნა ქვეყნის კეთილი დედ-მამა, ჰკუა-გონების დამრიგებელია. შავი ღლის გამთენებელია, ცხოვრების სახერხო იარაღია, კაი-კაცობის გამჩენია, სამართლიანი მოსამართლეა, ბედის სათავეა, მადლის წყაროა. ამ ქვეყნის სამოთხეა, მეორე მოწყალე ღმერთია“. უსწავლელი კაცი დ. მაჩხანელმა შეადარა უტარო ცულს და „ერთი ტარდაგებული ცულის ოდენობას ხომ ვერც ასი უტარო ცული იზამს“.

„ძმური სიტყვა“ პოპულარული საკითხავი გახდა და იმავე წელს ცალკე წიგნადაც გამოვიდა, ხოლო 1891 წელს ეს ნაწარმოები გამოსცა ცნობილმა ქველმოქმედმა, ფოტოგრაფმა ალ. როინიშვილმა.

ავტორმა „ძმურ სიტყვაში“ ხალხს დაანახა თავისი ყოფის სიმახინჯე. აი, ერთი მაგალითი ამ წიგნიდან: „ზოგი დედა ძუძუს რომ ჩაუდებს, აკვნის თავზე ტკბილად ჩამოიძინებს ხოლმე და იქამდისა სძინავს, სანამ ამ თავის ფუნჩულა, ძუძუთი სულჩაგუბებულ ყმაწვილს, სიკვდილს არ ჩააბარებს. საცოდავი ყმაწვილი რომ არტახებით არ ყოფილიყო ჩაკრული, ხელებს მაინც გააფათურებდა. თუ პირით ვერ დაიძახებდა: ვინა ხართ ქრისტიანები, ვინცა მზრდიდა, ისა მკლავსო... ბოლოს, როგორც არი შეიმშუშნება ჩვენი ძილისგულა ქალბატონი. იფიქრებს, ყმაწვილს მისძინებიაო და გაეხვევა ღუმელივით საბანში. მაგრამ ის ნურც თქვენი შვილების დამაწყევარს, რა სანახავსაც ნახავს თვალით... ალს ყმაწვილი დაუხრჩვიაო, დაიღრიალებს“.

„კარგი და თითქმის სამაგალითო პროზა უწოდა გაზეთმა „ივერიამ“ მაჩხანელის „ძმურ სიტყვას“.

1892 წელს გამოქვეყნდა დ. მაჩხანელის მოთხრობა „სოფლის კუნწულა“. უკიდურეს გაჭირვებაში ჩავარდნილ გლეხს, არავინა ჰყავს მოსარჩლე. არავინ ჩაიხედა მის გატანჯულ სულში, არავინ შეიხედა მის გამოფხეკილ ქოხში. მოთხრობაში წარმოდგენილია მთელი ხროვა ორფეხა ნადირებისა, რომლებიც ნადიმობენ დარბეული გლეხების სანოვაგით. უბედურ გლეხს აღმოხდება წყევლა: „გეკითხოს, გეკითხოს ჩემი დაღონებული და ვაივაგლანისაგან გულდაწყვეტილი ცოლ-შვილის ცოდვა, იქცეს იმათი მღულარე ცრემლი დიდი მთის აშფოთებულ ღვართქაფად და წანაშოს შენი სახლკარი“. სოფელი უპირო და ბრმაა. ათას ჭირს ისიც ემატება, რომ გლეხს სამართლის კარზე დედა-ენაზე ვერ უთქვამს თავისი გასაჭირი.

დ. მაჩხანელი ავტორია მრავალი პუბლიცისტური წერილისა.

„ივერიაში“ ხშირად იბეჭდებოდა დ. მაჩხანელის ლექსების ციკლი „ნაწყვეტები“, ხალხში ფართო პოპულარობა მოიპოვა მისმა ლექსებმა „ნუ იამაყებ, თუნდ იყო ცხრათავა ბაყბაყდევია“... და „ნუ მეტრ-

ფი ქალწულს, ჭაბუკო“³. ხოლო მისი „ტურფავ, მოდი ნუ ხარ მტრულად“ კომპოზიტორმა ნიკო სულხანიშვილმა სიმღერად აქცია და ხალხმა შეიყვარა იგი.

1891 წელს დ. მაჩხანელმა დააარსა თავისი სოფლის თეატრი. მწერალი ნიკო ფაშალიშვილი თავისი მოგონების წიგნში ამის შესახებ წერს: „უნდა აღვნიშნო, რომ ძველი დროის საქართველოში სასოფლო თეატრი, მგონი, პირველად ქვემო მაჩხაანში დაარსდა“. თეატრის გარშემო დ. მაჩხანელმა შემოიკრიბა სოფლის კულტურული ძალა: სცენის მოყვარენი — ოლა ყიასაშვილი, თავლო მენტეშაშვილი, მასწავლებელი დ. ჯავაშვილი, ივანე გომელაური და ღია ცის ქვეშ, დიდი ხეების ჩრდილში ძველი რომაული ამფითეატრის მსგავსი თეატრი მოაწყო და ხალხს უჩვენა ა. ყაზბეგის „არსენა“. როგორც მაშინდელი პრესა აღნიშნავდა ამ წარმოდგენაზე ბილეთის ფული „ღარიბებს არ ერთმეოდათ, რის გამოც დიდი ძალის ხალხი დაესწრო წარმოდგენას“.

დ. მაჩხანელმა სოფელს გადასცა თავისი, იმ დროისათვის მდიდარი ბიბლიოთეკა. ამ დროს მთელ სიღნაღის მაზრაში სულ თერთმეტი სკოლა იყო, ხოლო ყოველ სოფელში ხუთი და ათი სამიკიტო. დ. მაჩხანელი ოცნებობდა სკოლის გახსნაზე. მან თავისი საკუთარი სახლი გადასცა სოფელს სკოლისათვის და სოფელმაც იზეიმა საქალებო სკოლის გახსნა. ამ დიდ საქმეში დ. მაჩხანელს მხარში ედგა მისი მახლობელი და მეგობარი იოსებ ტუყუშაშვილი. მათ ერთად შეიძინეს საკუთარი ხარჯით სკოლისათვის საჭირო ნივთები. ამ სკოლაში მასწავლებლობდნენ: ალექსანდრა მენტეშაშვილი, ანეტა ნადირაძე, დუსა ნადირაძე (დ. მაჩხანელის და), რომელიც უსასყიდლოდ ასწავლიდა ქრა-კერვას.

ამ სკოლის კურთხევაზე დ. მაჩხანელმა თქვა: „პირველი საქმე კაი შვილის აღზრდისათვის მცოდინარე დედა ყოფილა. დედა, რომელმაც შვილები თავისა და ქვეყნის სასარგებლო ადამიანებად უნდა აღზარდოს... რადგან ჩვენ — მდაბიო სოფლის ხალხს, ასეთი მცოდინარე ქალმანდილოსნები არ მოეპოვება. აი, ამისთვის შემოვსწირეთ სამუდამოდ ჩემი სახლკარი, შენობა, ადგილი, სადაც თქვენი პატარა ქალები ცოდნის ძუძუთი აღიზრდებიან და უანგაროშო მადლსა და სიკეთეს, ღვთის სიყვარულსა და ადამიანის პატივისცემას, ნათელსა და ჭეშმარიტებას შეიტანენ თავიანთ ოჯახში თავიანთივე ჭმარ-შვილისა, ნათესავეებისა და მეზობლების საყეთილდღეოდ“...

იმდროინდელმა პრესამ ფართო ადგილი დაუთმო დ. მაჩხანელის ღვაწლს ქვემო მაჩხაანის დებო-ბანკის დაარსების საქმეში.

დებოს გახსნით დ. მაჩხანელს იმედი ჰქონდა, რომ ბოლო მოედებოდა უწყესრიგო აღებ-მიცემობას, რომელიც მხოლოდ ჩარჩ-ვაჭრებს

ამდიდრებდა და გლეხებს ღუპავდა, ამ სასარგებლო წამოწყებაში დიმიტრი მაჩხანელს გვერდში ედგნენ: დეკანოზი სიმონ ბეგიაშვილი, მღვდელი იოსებ მირიანაშვილი, ი. იაშვილი, ბლალოჩინი კირილე ღვთისავერიშვილი, მაზრის ბოქაული კოლა ერისთავი⁴, ივანე გომელაური, ნიკოლოზ პოპიაშვილი.

ღებოს პროექტი, რომელიც დ. მაჩხანელს შეუდგენია, ითვალისწინებს, რომ მოგების ოცი პროცენტი უნდა მიმატებოდა ძირის თანხას, ხოლო დანარჩენით უნდა დაარსებულიყო სამკითხველო, აფთიაქი და სხვა. მას შემწახველი და გამსესხებელი სალაროს როლიც უნდა შეესრულებინა.

1895 წ. თებერვლის 23-ს გაიხსნა ღებო. მის გამგეობაში შედიოდნენ დ. მაჩხანელი (თავმჯდომარე), დ. ჯავაშვილი, ივ. გომელაური და ნიკოლოზ პოპიაშვილი.

დ. მაჩხანელი თვითონ მიდიოდა მოსკოვში, რათა პირველი ხელით შეეძინა საჭირო საქონელი. მალე ღებომ სახელი გაითქვა. მისი მოგებით სოფელმა ააშენა სავაჭრო სახლი, რომელიც ახლაც არსებობს. ღებოს გახსნამ ვაჭართა საქონლის მაზანდა საგრძნობლად დასცა, რამაც ვაჭრები აღაშფოთა, ისინი დასცინოდნენ ღებოს მოამაგეებს და ყოველი ღონით ცდილობდნენ ძირი გამოეთხარათ სახალხო საქმისათვის. იმისათვის, რომ ღებოს სახელი გაეტეხათ, ვაჭრები ზოგჯერ იმაზე ნაკლებ ფასად ჰყიდიდნენ საქონელს. ყოველივე ამან ღებოს დიდი ზარალი მიაყენა, მას დაერთო უმოსავლო წლები. გლეხებს გაუჭირდათ ნისიად წადებული საქონლის ფულის გადახდა. დიდი მონდომებით წამოწყებული საქმე ნელ-ნელა დასუსტდა.

1898 წლიდან დ. მაჩხანელი გადადგა ღებოს გამგეობიდან, რომელსაც მთელი ოთხი წლის მანძილზე უსასყიდლოდ მეთაურობდა (მის ადგილზე დაინიშნა ფილიპე მახარაძე).

ქიზიყის სახალხო ღებო იყო პირველი ჩანასახი სამომხმარებლო კოოპერაციისა კახეთში. იმ კეთილი საქმის სახსოვრად დარჩა შენობა, რომელშიც ახლა სოფლის მალაზიაა და რომლის აშენებაშიც, როგორც გაზეთი „ივერია“ აღნიშნავს, თვით მაჩხანელის პირადი დანახარჯი შევიდა ათას მანეთამდე აღწევდა.

1896 წელს 6 ივლისს, ქიზიყის ესტუმრა მარჯორი უორდრობი თავისი ძმითა და მშობლებით. მათ დიდი ინტერესით გაუცვნიათ სახალხო ღებოს საქმიანობა. სტუმრებს ქიზიყის საზოგადოებამ სიღნაღში დარბაზობა გაუმართა, შთამბეჭდავი სიტყვა წარმოუთქვამს დიმიტრი მაჩხანელს.

მძიმე მიტერიალური მდგომარეობა დ. მაჩხანელს საშუალებას არ აძლევდა მთელი არსებით მისცემოდა საზოგადო საქმეს. იგი ოცნებობდა რაიმე მცირეჯამაგირიანი ადგილის შოვნაზე. თავის მხარეს

იგი „თვლიდა მწერლობისაგან ჯერაც ხელშეუხებელ ზღვად“, მაგრამ არ შეეძლო გატაცებით დასწაფებოდა ამ ზღვას. თავის მეგობარ ანტონ ნატროშვილს, იგი წერდა: „მატერიალურად შევიწროებული ჩემს უმეტეს დროს ვენახის დამუშავებას ვანდომებ. ვენახი იმდენს არას მაძლევს და არა მაქვს იმდენი თავისუფალი დრო და ქონებრივი ღონისძიება, რომ მარტო ჩვენი შორითშორამდე გადაჭიმული მაზრის სოფლებსა და მთა-ველ-მინდვრებში მაინც ვიარო და მივაწოდო ჩვენს ქურნალ გაზეთებს ათასგვარად საყურადღებო ამბავნი და ცნობანი ხალხის ზნე-ყოფა-ცხოვრებისა, სრციალურ-ეკონომიური მდგომარეობისა, ზნეობრივი და სარწმუნოებრივი ავლადიდებისა, საადმინისტრაციო წეს-წყობილებისა, მდიდარ-მეტყველი ზეპირსიტყვიერებისა და მრავალი... გულითა და სულით მწაფიან, რომ ხალხის აკვარგი და ჭირვარამი ფოტოგრაფიულის სინამდვილით გადავიღო ქალაღზედ ჩაგრულ ტანჯული ხალხისავე სიკეთისათვის“.

დ. მაჩხანელი წერილში ანტონ ნატროშვილს, როგორც მეგობარს, მეზობელს და ძმას სთხოვდა ეშუამდგომლა დავით სარაჯიშვილთან⁵, რაიმე მცირეჯამაგირიანი ადგილი ეშოვნა ღვინოების აღებ-მიცემობის საქმეში სიღნაღისა და თელავის მაზრებში.

დ. მაჩხანელმა ასეთი ადგილი ვერ იშოვა. ერთ თავის ლექსში „პოეტის ლოცვა“ დ. მაჩხანელი წერს:

„... მაგრამ მე მაინც ვამჩნო
 კვლავ გივედრები სულითა,
 ნუ მოჰკლავ უდროუქამოდ,
 ფიქრის ზღვა დამაქვს გულითა,
 მინდა აღმოვსთქვა იგი ზღვა
 ზეგარდმო სასწაულითა“.

„უდროუქამო“ სიკვდილმა არ დააცალა „ფიქრის ზღვა“ აღმოეთქვა. 1903 წელს, 16 ოქტომბერს, მოულოდნელად გარდაიცვალა იგი „წვეთის დაცემით“ (როგორც „ივერია“ წერდა).

დ. მაჩხანელი დაკრძალულია ქვემო მაჩხანში, სამების ეკლესიის ეზოში.

დიმიტრი მაჩხანელმა საფლავში ჩაიყოლა დარდი და კვნესა, ის რასაც მისი ერთი ლექსი კი არა, გულიდან აღმომხდარი კვნესა გვეუბნება:

„რით ვერ გათენდი, ბედო ჩვენო, დაღამებულო:
 რით ვერ განელდი, გულო, მარად ცეცხლმოდებულო;
 რით ვერ გეშველა, დედაე მტრისგან დატყვევებულო;
 რით ვერ გაგამირდი, ძმავო ჩემო გალაჩრებულო!
 რით ვერ გაეცხლდი, მაღლო ყველგან მიმკვდარებულო!
 რით ვერ დაეშე, ბოროტებაე, გამხეცებულო!
 რით ვერ იწამე ქრისტეს სწავლა, კაცთაყრებულო!
 რით ვერ მორჯულდი, სიმართლეზე ხელაღებულო!“

1. იაკობ მანსვეტაშვილი — მწერალი, მემუარისტი, საზოგადო მოღვაწე (1855—1939).
2. დ. ნადირაძე წერდა ფსევდონიმებით: დ. მაჩხანელი, „მოამბე“, „ლავროვიძე“, „მთადიდელი“, „თერგდალეული“, „ქიზიყელი“, „ყველგან მყოფი“.
3. დ. მაჩხანელის ლექსი „ნუ იამაყებ, თუნდ იყო ცხრათავა ბაყბაყდეცა“ დაბეჭდილი გაზეთ „ივერიაში“, 1895 წ. № 36. შემდგომი ხალხურად მიჩნეული შეტანილია ხალხური ზეპირსიტყვიერების კრებულში. ხოლო ლექსი „ნუ მეტრფი ქალწულს ქაბუკო“, ერთხანს მიჩნეული იყო აკაკის ლექსად. იგი პირველად მაჩხანელმა გამოაქვეყნა გაზეთ „ივერიაში“, 1893 წ. № 257.
ამ შეცდომების შესახებ ვრცელი წერილები გამოაქვეყნა ნიკო მოსულიშვილმა: „ლიტერატურა და ხელოვნება“, 1949 წ. და „ლიტერატურული გაზეთი“, 1953 წ.
4. კოლა ერისთავი — ცნობილი თეატრალური მოღვაწე, დეკლამატორი. ერთხანს მუშაობდა ქიზიყის ბოქაულად. მისი ჩასვლა დაემთხვა ქიზიყის დემოს გახსნას, იქ იგი აქტიურად ჩაება კულტურულ საქმიანობაში.
5. დ. ზ. სარაჯიშვილი — ცნობილი ქველმოქმედი და საზოგადო მოღვაწე (1848—1911).

ალექსანდრე ჟაზგაძის

ხელნაწერთა ფონდი *

№ 17975—ბ.

1. „თავის მახეში“ — მოთხრობა; ხელნაწერი; 12 ფ.; 21×17; ნაკ-
ლული.

დასაწყისი — „საათის ექვსზედ, შუადღის შემდეგ, როის რკინის
გზის ვაგონებმა გადმოსვა ერთს სტანციაში რამდენიმე მოგზა-
ური“...

წყდება — „ქმარმა ჩაიქნია ხელი და გავიდა სხვა ოთახში“.

შენიშვნა: 1. ტექსტი ჩასწორებულია ავტორის მიერ.

2. ნაწერია საერთო რვეულში შავი მელნით.

№ 17979 — ბ.

2. „ვაი მზის ჩასვლამდინ“ — ვოდევილი; ავტოგრაფი, 18 ფ.;
21×17; სრული; აქვს ლაქები; ზოგიერთი ფურცლის გვერდი შეხე-
ულია.

დასაწყისი — ვილგელმ: (ოთახს ალაგებს) „მუხლები ჩემი აღარ
არის“.

შენიშვნა 1. ნაწერია უყდო დაშლილ საერთო რვეულში შავი
მელნით.

2. ნასწორებია ავტორის მიერ.

№ 17978 — ბ.

3. „დილა ქორწილის შემდეგ“ (ვოდევილი ერთ მოქმედებად); ავ-
ტოგრაფი; 20 ფ.; 21×17; სრული, უყდო; აქვს ლაქები; ზოგიერთი
ფურცლის გვერდი შეხეულია.

* კატალოგი შეადგინა ლია ხატისკაცმა

დასაწყისი — ასიკო: (წყნარად გამოდის მარცხენა კარებიდან და ალაპარაკობს სკამს) „სწორეთ განსაცვიფრებელია კაცის რება“.

შენიშვნა: 1. ნაწერია ლურჯი მელნით საერთო რვეულში.
2. ნასწორებია ავტორის მიერ.

№ 17976 — ბ.

4. „ძალუა ვადმოვიყვანოთ“ — პიესა; ავტოგრაფი; ნაკლული; 1 ფ.: 21×17;

დასაწყისი — მარი: „ვანო! გძინამს?... რისთვის ოხრამ აგრე?“

წყდება — „მაგრამ რაც კი გულკეთილობას შეეხება, მაგაში კი ბოდიშს მოვიხდი!“

შენიშვნა: 1. ნაწერია რვეულის ფურცელზე შავი მელნით.

№ 17983 — ბ

5. „დავითის სახლობა“ — დრამა ოთხ მოქმედებად; ხელნაწერი; 57 ფ.; 22×18; ნაკლული; უყდო; სარესტავრაციო; აქვს ლაქები. დასაწყისი — ნინო: „რა რიგათ დავიღალე, კიბეზედ ძლივს-ღამოველ“.

წყდება — სვი.: (წყნარის ხმით) „საქაოს არ მეღირსა ბედნიერება საიქიოს მაინც ეგებ მეღირსოს (მწარის ღიმილით და მწყნარათ) მშვიდობით“.

შენიშვნა: 1. ტექსტი ჩასწორებულია ავტორის მიერ შავი და წითელი მელნით.

2. ნაწერია საერთო რვეულში შავი მელნით.

№ 17980 — ბ.

6. „გრძნობა და მოვალეობა“ — კომედია ხუთ მოქმედებად. აკაკი მოჩხუბარიძისა; ხელნაწერი; 91 ფ.; (ოთხი რვეული); 21×17; ნაკლული; აქვს ლაქები; I რვეულის თავფურცელი დახეულია; ზოგიერთი ფურცლის გვერდი შეხეულია.

დასაწყისი — ნინო: (ფიქრის შემდეგ) ღმერთო, რა რიგათ დამალა გუშინდელმა შემთხვევამ!...“

წყდება — „მაშ გადაწყდეს ვის უნდა დარჩეს“ (ფარდა)

შენიშვნა: 1. ტექსტი ჩასწორებულია ავტორის მიერ.

2. ნაწერია საერთო რვეულებში შავი და ლურჯი მელნით.

3. სამივე რვეულის თავფურცელის სათაური გამოწვეულია მხატვრულად.

4. გვაქვს მესამე მოქმედების ორი ვარიანტი.

№ 17982 — ხ.

7. „ყველაფერი ბედზედ არის დამოკიდებული“ — ვოდევილი; ხელნაწერი; 22 ფ.; 21×15; სრული; აქვს ლაქები. ზოგიერთი ფურცლის გვერდი შეხებულია.

დასაწყისი — დიმიტრი: „ძლივს არ გავათავე!..“

შენიშვნა 1. ნაწერია საერთო რვეულში შავი მელნით.

№ 17977—ხ.

8. „მგზავრის წერილები“ — ჩანაწერი; ავტოგრაფი; 5 ფ.; 22×9; ნაკლული.

დასაწყისი — „იენისის 18 — გამოველ თბილისიდან“.

წყდება — „შევატყობინე რომ გზა მხოლოდ დუშეთამდის მქონდა“.

შენიშვნა: 1. ნაწერია დამლიან ფურცლებზე შავი მელნით.

№ 17978—74—ხ.

9. „ზღაპრები და ანდაზები“ შედგენილი და შეკრებილი ა. მ. მონხუბარიძისგან (ყაზბეგი); ავტოგრაფი; 18 ფ.; 22×17; სრული; უყდო; პირველი და ბოლო ფურცელი დახებულია.

დასაწყისი — „ერთი ღარიბი და საწყალი კაცი იყო“.

შენიშვნა: 1. ნაწერია დაშლილ საერთო რვეულში შავი მელნით.

2. ახლავს ნაბეჭდი ასლი.

ა ლ ბ ო მ ე ბ ი

№ 17984 — ხ

10. ალ. ყაზბეგის და მისდამი მიძღვნილი ლექსების ალბომი; ხელნაწერი; 16 ფ.; 20×13; სრული; რესტავირებული.

შენიშვნა: 1. ნაწერია შავი მელნით.

2. ზოგიერთ ფურცელზე დაკრულია მხატვრული სურათები.

3. ახლავს წიგნიდან ამოჭრილი ალ. ყაზბეგის პორტრეტი.

4. აქვს წითელი კოლენკორის ყდა ზედ დაკრული ფერადი სურათებით.

11. „სახსოვრად ალ. ყაზბეგს“ — ალბომი ალ. ყაზბეგისა და მისდამი მიძღვნილი ლექსებით; ხელნაწერი; 17 ფ.; 21×15; სრული; ლაქებიანი; დაზიანებული; სარესტავრაციო.
- შენიშვნა: 1. ნაწერია ფურცლებზე შავი და ლურჯი მელნით.
2. ზოგიერთ ფურცელზე დაკრულია მხატვრული სურათები.
3. წითელ ყდაში ჩასმულია ალ. ყაზბეგის ფოტოსურათი.

წერილები

№ 17987

12. ალ. ყაზბეგის წერილი ვასილ (მაჩაბლისადმი) — ავტოგრაფი; 2 ფ.; 18×11. სრული.
- ალ. ყაზბეგი სთხოვს ადრესატს დაეხმაროს ბათუმელ მემამულეებს.
- ალ. ყაზბეგი ატყობინებს ვასილ (მაჩაბელს) ილია ჭავჭავაძის და ივანე პოლტორაკის დახმარებით თავისი კონფლიქტური საქმეების მოგვარების შესახებ.

სახუთები

№ 18529

13. „მიხილოვის“ საავადმყოფოს მოწმობა ალ. ყაზბეგის გარდაცვალების შესახებ — ხელნაწერი რუსულ ენაზე; 1 ფ.; 35×22; რესტავირებული.

№ 17987 — ბ.

14. ცნობა ალ. ყაზბეგის გარდაცვალების შესახებ — დიაგნოზი; ხელნაწერი რუსულ ენაზე; 2 ფ.; 22×17.

№ 17986 — ბ.

15. პარასკევა შატჩინას 1869 წლის შემოსავალ-გასავლის წიგნი — ხელნაწერი რუსულ ენაზე; 12 ფ.; 22×18; სრული; უყდო; აქვს ლაქები.
- შენიშვნა: 1. ნაწერია უყდო საერთო რვეულში შავი მელნით.
2. წიგნი შექმნილია 1948 წლის აპრილში თამარ მამუკას ასულ ჭავჭავაძისაგან.

16. ელისაბედ ყაზბეგის მოგონება ალ. ყაზბეგზე — ხელნაწერი; 79 ფ.; 34×22; ნაკლული; აქვს შავი კოლენკორგადაკრული ყდა; ბოლო ორი ფურცელი ამოვარდნილია.

შენიშვნა: 1. ნაწერია შავი მელნით.
2. ხელნაწერი იწყება II ნაწილიდან.
3. მოგონებაში ჩაკრულია:

1. პავლე ლუღუშაურის წერილი ე. ყაზბეგისადმი; ხელნაწერი 2 ფ.; 21×13; 1888 წ. 25 ოქტომბერი.

წერილი ეხება ალოშკა შადურის მკვლელობის ამბავს. აგრეთვე მამის მკვლელის ვანია შადურის ადგილსამყოფელს.

შენიშვნა 1. ნაწერია რვეულის ფურცლებზე შავი მელნით.

2. ალ. ყაზბეგის წერილი ანტონ ფურცელაძისადმი; ხელნაწერი; 1 ფ.; 21×13.

წერილი გამოგზავნილია საავადმყოფოდან. ალ. ყაზბეგი მადლობას უხდის ა. ფურცელაძეს ყურადღებისათვის.

შენიშვნა: 1. ნაწერია რვეულის ფურცლებზე შავი მელნით.

3. ალ. ყაზბეგის „მონოლოგი ა. მ.“ — ავტოგრაფი; 1 ფ.; 12,5×16,5;

შენიშვნა: 1. ნაწერია შავი მელნით.

№ 13 185 — ბ.

17. „ციკოს მოგონება ალექსანდრე ყაზბეგზე“ (ალექსი და დიმიტრი ყაზბეგის საბიოგრაფიო მასალებიდან) — ხელნაწერი; 12 ფ.; 21×17; ჩამწერი გ. ნათაძე.

ახლავს ბარისახოს სკოლის მასწავლებლის ნ. რაზიკაშვილის წერილი (1891 წ. 17 მაისი) ლეონიდისადმი; ხელნაწერი; 1 ფ.; 21,5×17; გვერდი შეხეული; გადამწერი გ. ნათაძე. სთხოვს ჩადენილი ცოდვის მონანიებას.

შენიშვნა: 1. მოგონება ნაწერია იისფერი მელნით.

2. წერილი ნაწერია იისფერი მელნით.

№ 13 497 — ბ

18. „სონა მალალაშვილის ნამბობი ალ. ყაზბეგზე“ — ხელნაწერი; 3 ფ.; 20×17; სრული; 19/V. 1948 წ.

შენიშვნა: 1. ნაწერია რვეულის ფურცლებზე იისფერი მელნით.

2. ჩაწერილია ელენე თარხან-მოურავი-აფაქიძის მიერ.

19. გ. პ. მოზდოკელის „მოგონება ალექსანდრე და სხვა ყაზბეგებზე“ — ხელნაწერი; 5 ფ.; 29×21; სრული, 1948 წ. 4/VI.

შენიშვნა: 1. ნაწერია თაბახის ფურცლებზე იისფერი მელნით.

№ 13 496 — ს.

20. თ. მ. ჰავეკავაძის მოგონება — 1948 წ. 17.IV, ხელნაწერი რუსულ ენაზე; 2 ფ.; 20×17; სრული.

შენიშვნა: 1. ნაწერია რვეულის ფურცელზე იისფერი მელნით.

№ 13 495 — ს.

21. ნ. ყაზბეგი-თარხნიშვილის „მოგონება ალექსანდრე მიხეილის ძე ყაზბეგზე“, 1948 წ., 26.IV—ნაბეჭდი; 2 ფ.; 30×21; სრული.

მასალები სხვათა არქივებში

№ 26 497 — ს

1. ალ. ყაზბეგის ლექსი — უსათაურო; 1 ფ.; 15×10; დასაწყისი — „ჩემო იღბალო“

შენიშვნა: 1. ცნობილი ლექსის „ჩემო იღბალო“-ს ვარიანტია.

2. ნაწერია შავი მელნით.

3. ხელნაწერი ინახება ვ. კოტეტიშვილის ფონდში.

№ 25 167 — ს

2. მასალები ალ. ყაზბეგის ავტორობის შესახებ — ხელნაწერი; 38 ფ.

შენიშვნა: 1. ნაწერია სხვადასხვა ზომის ფურცლებზე იისფერი მელნით და ფანქრით.

2. მასალა ინახება ვ. კოტეტიშვილის არქივში.

1. № 699 — o

ალექსანდრე ყაზბეგი და ვაჟა-ფშაველა — ასლი ალ. როინიშვილის ფოტოდან, 19×14, შავ-თეთრი.

2. № 705 — o

ალექსანდრე ყაზბეგი და ვაჟა-ფშაველა, ნახევარი ტანით — ფოტო, ასლი, 19×14, შავ-თეთრი.

3. № 722 — o

ალექსანდრე ყაზბეგი და ვაჟა-ფშაველა, ნახევარი ტანით — ფოტო, დედანი, დამზადებული სამეფო ფოტოგრაფიული საზოგადოების მიერ ალ. როინიშვილის ნეგატივიდან. 16×13, ყავისფერი.

4. № 723 — o

ალექსანდრე ყაზბეგი და ვაჟა-ფშაველა, ნახევარი ტანით — ფოტო, დედანი, დამზადებული სამეფო ფოტოგრაფიული საზოგადოების მიერ ალ. როინიშვილის ნეგატივიდან, 16×13, ყავისფერი.

5. № 748 — o

მხ. ლ. გუდიაშვილი, „ალექსანდრე ყაზბეგისა და ვაჟა-ფშაველას შეხვედრა მთაში“ — ტუში, ქაღალდი, დედანი, 1937 წ., 36×25.

6. № 1547 — o

ალექსანდრე ყაზბეგის ძეგლი სტეფანწმინდაში — ფოტო, ასლი, 17×11, შავ-თეთრი.

7. № 1548 — o

ალექსანდრე ყაზბეგის სახლი სტეფანწმინდაში — ფოტო, დედანი, 17,5×12, შავ-თეთრი.

8. № 1550 — o

ალექსანდრე ყაზბეგის დროინდელი მოხვევთა ტიპები, მთელი ტანით — ფოტო, ასლი, 15×12, შავ-თეთრი.

9. № 1551 — o

სოფელი სნო — ფოტო, ასლი, 21×16, შავ-თეთრი.

* კატალოგი შეადგინა რუსუდან დაუშვილმა

10. № 1553 — o

სასტუმრო თბილისში, სადაც ცხოვრობდა ალექსანდრე ყაზბეგი — ფოტო, ასლი, 21×16, შავ-თეთრი.

11. № 1554 — o

ალექსანდრე ყაზბეგის აკვანი — ფოტო, ასლი, 21×15, შავ-თეთრი.

12. № 1557 — o

ალექსანდრე ყაზბეგის ძეგლი სტეფანწმინდაში — ფოტო, ასლი, 22×17, შავ-თეთრი.

13. № 1558 — o

ნიკოლოზ ყაზბეგის სახლის შესასვლელი — ფოტო, ასლი, 22×17, შავ-თეთრი.

14. № 1559 — o

მხ. ეკ. აქიაშვილი, „ნიკოლოზ ყაზბეგის სახლის შესასვლელი“ — ფანქარი, ქაღალდი, დედანი, 27×16.

15. № 1560-o

ახალგაზრდა ალექსანდრე ყაზბეგი თოფით, მთელი ტანით — ფოტო, ასლი რუდნევეების ფოტოდან, 23×17, შავ-თეთრი.

16. № 1561 — o

ალექსანდრე ყაზბეგი მოწაფეობისას, მთელი ტანით — ფოტო, ასლი, 28×18, შავ-თეთრი.

17. №1562 — o

ალექსანდრე ყაზბეგი მოწაფეობისას, მთელი ტანით — ფოტო, ასლი, 28×18, შავ-თეთრი.

18. № 1564 — o

გაბრიელ ყაზბეგის სახლი სტეფანწმინდაში — ფოტო, ასლი, 17×11, შავ-თეთრი.

19. № 1565 — o

სოფელი სტეფანწმინდა — ფოტო, დედანი, 15,5×9,5, შავ-თეთრი.

20. № 1566 — o

ალექსანდრე ყაზბეგის ბიძაშვილები, მთელი ტანით — ფოტო, დედანი ჭანავე-ხეთაგუროვისა, ვლადიკავკაზი, 16×10, ყავისფერი.

21. № 1568 — o

ძეგლი ალექსანდრე ყაზბეგის საფლავზე — ფოტო, დედანი, 16×11, შავ-თეთრი.

22. № 1569 — o

მხ. დ. გაბაშვილი, „სოფელი სტეფანწმინდა“ — აკვარელი, ქალაქ-ლი, დედანი, 29×21.

23. № 1570 — o

მხ. დ. გაბაშვილი, „სოფელი გერგეთი, სადაც დაიარებოდა ბავშვობაში ალ. ყაზბეგი“. — აკვარელი, ქალაქ-ლი, დედანი, 28×22.

24. № 1607 — o

ყაზბეგიანთ კარის ეკლესია — ფოტო, ასლი, 28×23, შავ-თეთრი.

25. № 1620 — o

ალექსანდრე ყაზბეგი — ლითოგრაფია ალ. როინიშვილის ფოტოდან, 40×30, შავ-თეთრი.

26. № 1623 — o

ალექსანდრე ყაზბეგის სახლი სოფ. სტეფანწმინდაში — ფოტო, დედანი, 11×8,5, შავ-თეთრი.

27. № 1624 — o

ძეგლი ალ. ყაზბეგის საფლავზე — ფოტო, დედანი, 22×17, შავ-თეთრი.

28. № 1625 — o

ალექსანდრე ყაზბეგის დროინდელი მოხევეთა ტიპები, მთელი ტანით — ფოტო, ასლი, 2. ც., 21×16, შავ-თეთრი.

29. № 1626 — o

სოფელი ფანშეთი, სადაც ცხოვრობდა ციკო — ფოტო, ასლი, 28×16, შავ-თეთრი.

30. № 1627 — o

სოფელ ყაზბეგის ხედი ალექსანდრე ყაზბეგის სახლიდან — ფოტო, ასლი, 28×16, შავ-თეთრი.

31. № 1628 — o

მოხევე მწყემსი ცხვრის ფარასთან — ფოტო, ასლი, 28×16, შავ-თეთრი.

32. № 1629 — o

ალექსანდრე ყაზბეგის აკვანი — ფოტო, ასლი, 2 ც., 28×16, შავ-თეთრი.

33. № 1630 — o

ძეგლი ალექსანდრე ყაზბეგის საფლავზე — ფოტო, დედანი, 16×11, შავ-თეთრი.

34. № 1631 — o

სადგური ყაზბეგი — ფოტო, ასლი, 2 ც., 22×16, შავ-თეთრი.

35. № 1632—1640 — o

ალექსანდრე ყაზბეგის იუბილე — ფოტო, დედნები, 24×18, შავ-თეთრი.

36. № 1641 — o

ალექსანდრე ყაზბეგის 100 წლისთავის იუბილესთან დაკავშირებით გამოშვებული ღია ბარათები — 15×11, ყვესფერი.

37. № 1642 — o

სახლი თელავში, სადაც ცხოვრობდა ალექსანდრე ყაზბეგი — ფოტო, ასლი, 16×11, შავ-თეთრი.

38. № 1643 — o

გიორგი ნიკოლოზის ძე ყაზბეგი, ნახევარი ტანით — ფოტო, დედანი რემბრანდტისა, ვარშავა, 13×9.

39. № 1644 — o

გიორგი ნიკოლოზის ძე ყაზბეგი — მთელი ტანით, ფოტო, ასლი, 17×11, შავ-თეთრი.

40. № 1645 — o

რაფიელ (ფრლო) ნიკოლოზის ძე ყაზბეგი, მკერდამდე — ფოტო, დედანი „ამხანაგობისა“, თბილისი, 14×10, ყავისფერი.

41. № 1646 — o

ელენე და ნიკოლოზ ყაზბეგები — გიორგი ყაზბეგის შვილები, მთელი ტანით — ფოტო, დედანი რემბრანდტისა, ვარშავა, 19×13, ყავისფერი.

42. № 1647 — o

ნიკოლოზ დიმიტრის ძე ყაზბეგი, ნახევარი ტანით — ფოტო, დედანი ზუბალოვისა, თბილისი, 15×10, ყავისფერი.

43. № 1648 — o

ელისაბედ ალექსანდრეს ასული ყაზბეგი, ნახევარი ტანით, ფოტო, დედანი, 1849 წ, ალექსანდროპოლი, 13×10, ყავისფერი.

44. № 1649 — o

გოგუცა ყაზბეგი მეუღლით, მთელი ტანით — ფოტო, დედანი ა. იასვონისა, 13,5×10, ყავისფერი.

45. № 1650 — o

ალექსანდრე ივანეს ძე ყაზბეგი ცხენზე, მთელი ტანით — ფოტო, დედანი, 13×9,5, შავ-თეთრი.

46. № 1651 — o

ვასილ ივანეს ძე ყაზბეგი, ნახევარი ტანით — ფოტო, დედანი, 13×9,5, ყავისფერი.

47. № 1652 — o

ტატიანა რაფიელის ასული ყაზბეგი, ნახევარი ტანით — ფოტო, დედანი ჯეზენბერგისა, სანკტ-პეტერბურგი, 14×10, ყავისფერი.

48. № 1653 — o

ალექსანდრე და რაფიელ ყაზბეგები, ნახევარი ტანით — ფოტო ღია ბარათზე, დედანი, 13×8, შავ-თეთრი.

49. № 1654 — o

ადამ (ბიბო) ყაზბეგი, ნახევარი ტანით — ფოტო, დედანი, 9×6, ყავისფერი.

50. № 1655 — o

ნიკოლოზ გიორგის ძე ყაზბეგი მეუღლესთან, ნატალია ვასილეს ასულთან ერთად — ფოტო, დედანი რემბრანდტისა, ვარშავა, 14×10, ყავისფერი.

51. № 1656 — o

ელისაბედ ნიკოლოზის ასული ყაზბეგი; ნახევარი ტანით — ფოტო, ასლი, 23×17, შავ-თეთრი.

52. № 1657 — o

ახალგაზრდა ელისაბედ ნიკოლოზის ძე ყაზბეგი, ნახევარი ტანით — ფოტო, ასლი, 2 ც., 23×17, შავ-თეთრი.

53. № 1658 — o

დემიტრი ნიკოლოზის ძე ყაზბეგის მეუღლე და ქალიშვილები, მთელი ტანით — ფოტო, ასლი, 23×17, ყავისფერი.

54. № 1659 — o

ნიკოლოზ გაბრიელის ძე ყაზბეგი — ფოტო, ასლი, 23×17, შავ-თეთრი.

55. № 1660 — o

ქოსტერხან ყაზბეგი, ნიკოლოზ გაბრიელის ძე ყაზბეგის მეორე ცოლი, მთელი ტანით — ფოტო, ასლი, 2 ც., 17×11, შავ-თეთრი.

56. № 1661 — o

ბიბო ნიკოლოზის ძე ყაზბეგი და მისი მოურავი, მთელი ტანით — ფოტო, ასლი, 2 ც., 17×11, შავ-თეთრი.

57. № 1662 — o

გიორგი გრიგოლის ძე ყარანგოზიშვილი, ალ. ყაზბეგის მამიდაშვილი, ნახევარი ტანით — ფოტო, ასლი, 2 ც., 17×14, შავ-თეთრი.

58. № 1663 — o

ბარბარე იოსების ასული ერისთავ-ლუცენკოსი, ალ. ყაზბეგის დისწული და ვახტანგ ყაზბეგის მეუღლე, მთელი ტანით — ფოტო, დედანი ჯანაყე-ხეთაგუროვისა, ვლადიკავკაზი, 14,5×10,5, ყავისფერი.

59. № 1664 — o

როსტომ დიმიტრის ძე ყაზბეგი, მკერდამდე — ფოტო, ასლი, 3 17×11, შავ-თეთრი.

60. № 1665 — o

ოლა ნიკოლოზის ასული ყაზბეგი, ნახევარი ტანით — ფოტო, ასლი, 2 ც., 17×11, შავ-თეთრი.

61. № 1666 — o

ადამ ყაზბეგი მეუღლესთან, ანა ალექსანდრეს ასულ ამირაჯიბთან ერთად — ფოტო, დედანი, 9×6, ყავისფერი.

62. № 1667 — o

სონა დოღორუკოვ-ფურმანისა, ალ. ყაზბეგის დისწული, ნახევარი ტანით — ფოტო, დედანი ვიქტორ დიშოსი, 13×10, ყავისფერი.

63. № 1668 — o

ელენე გიორგის ასული ყაზბეგი, ნახევარი ტანით — ფოტო, დედანი, 15,5×10,5, ყავისფერი.

64. № 1669 — o

ელენე კობეკი — რაფიელ ყაზბეგის მეუღლე, მკერდამდე — ფოტო, დედანი სერლაისი, თბილისი, 13,5×10, ყავისფერი.

65. № 1670 — o

ანა და ოლგა დიმიტრი ყაზბეგის ასულები და ვახტანგ ყაზბეგის ქალი, ნახევარი ტანით — ფოტო, დედანი, 12,5×10, ყავისფერი.

66. № 1671 — o

ტატიანა რაფიელის ასული ყაზბეგი, მკერდამდე — ფოტო ღია ბარათზე, დედანი, 7×7, შავ-თეთრი.

67. № 1672 — o

დიმიტრი ნიკოლოზის ასული ყაზბეგი, ნახევარი ტანით — ფოტო, დედანი „ამხანაგობისა“, თბილისი, 14×10, ყავისფერი.

68. № 1673 — o

ვასილ ათევი, მისი მეუღლე, ნატო დიმიტრის ასული და ნიკოლოზ დიმიტრის ძე ყაზბეგები, სერგო ლევანის ძე დოღობერიძე, ოლგა ვა-

სილის ასული ათევი და როსტომ დიმიტრის ძე ყაზბეგი, მთელი ტანი — ფოტო, დედანი პოლიაპინისა, გროზნო, 23×17, ყავისფერი.

69. № 1819 — o

ალექსანდრე ყაზბეგის დასაფლავება — პროცესია ოპერის თეატრსა და ჯვრის მონასტერთან — ფოტო, დედნები, 2 ც., 26×12, ყავისფერი.

70. № 1827 — o

ალექსანდრე ყაზბეგი, ნახევარი ტანით — ფოტო, დედანი ალ. როინიშვილისა, 16×11, ყავისფერი.

71. № 1828 — o

ელისაბედ (კეკე) ესტატეს ასული თარხნიშვილი — ყაზბეგისა, მთელი ტანით — ფოტო, დედანი, 6,5×4,5, ყავისფერი.

72. № 1829 — o

ელისაბედ (კეკე) ესტატეს ასულ თარხნიშვილი-ყაზბეგისა, მთელი ტანით — ფოტო, ასლი, 2 ც., 23×17, შავ-თეთრი.

73. № 1830 — o

ალექსანდრე ყაზბეგი მოწაფეობისას, მთელი ტანით — ფოტო, ასლი, 2ც., 29×20, შავ-თეთრი.

74. № 1831 — o

ალექსანდრე ყაზბეგი მოწაფეობისას, მთელი ტანით — ფოტო, ასლი, 2 ც., 28×18, შავ-თეთრი.

75. № 1832 — o

მიხეილ გაბრიელის ძე-ყაზბეგი, მთელი ტანით — ნახატის ფოტო, ასლი, 28×22, შავ-თეთრი.

76. № 1833 — o

ალექსანდრე ყაზბეგი, ნახევარი ტანით — ლითოგრაფია ალ. როინიშვილის ფოტოდან ფაქსიმილეთი, 24×19, ყავისფერი.

77. № 1835 — o

ალექსანდრე ყაზბეგი მთბრობელთა ჯგუფში, მთელი ტანით — ფოტო, ასლი, 2 ც., 18×11, შავ-თეთრი.

78. № 1836 — o

ს. გიგაური, ალ. ყაზბეგის მეგობარი, ნახევარი ტანით — ფოტო, ასლი, 18×11, შავ-თეთრი.

79. № 1837 — o

დ. გიგაური, ალ. ყაზბეგის მეგობარი, ნახევარი ტანით — ფოტო, ასლი, 18×11, შავ-თეთრი.

80. № 1838 — o

გ. ხეთაგური, ალ. ყაზბეგის მეგობარი, ნახევარი ტანით — ფოტო, ასლი, 18×11, შავ-თეთრი.

81. № 1839 — o

ახალგაზრდა ს. გიგაური, მთელი ტანით — ფოტო, ასლი, 2 ც., 18×11, შავ-თეთრი.

82. № 1840 — o

გ. სუჯაშვილი, ალ. ყაზბეგის მეგობარი, ნახევარი ტანით — ფოტო, ასლი, 18×11, შავ-თეთრი.

83. № 1844 — o

შაქრო ყაზბეგი, ნახევარი ტანით — ფოტო, ასლი, 4 ც., 17×14, შავ-თეთრი.

84. № 1845 — o

ალექსანდრე ყაზბეგის მეგობარი — ფოტო, ასლი, 2 ც., 18×11, შავ-თეთრი.

85. № 1874 — o

მხ. თ. აბაყელია, „ალექსანდრე ყაზბეგი ჯგუფში“ — გუაში, ქალღალი, დედანი, 37×25.

86. № 1880 — o

მხ. თ. აბაყელია, ილ. ალ. ყაზბეგის მოთხრობისა „ელგუჯა“ — „ელგუჯა და მზალი“ — აკვარელი, ქალღალი, დედანი, 24×18.

87. № 1889 — o

მხ. თ. აბაყელია, ილ. ალ. ყაზბეგის მოთხრობისა „მოდღარი“ — აკვარელი, ქალღალი, დედანი, 25×20.

88. № 1890 — o

მხ. თ. აბაკელია, ილ. ალ. ყაზბეგის მოთხრობისა „ხევისბერი გოჩა“ — აკვარელი, ქალაღდი, დედანი, 25×20.

89. № 1892 — o

ყაზბეგების სახლი სტეფანწმინდაში — ფოტო, დედანი, 29×23, შავ-თეთრი.

90. № 1894 — o

მოსკოვის პეტროვო-რაზუმოვის სამეურნეო აკადემია — ფოტო, ასლი, 22×14, შავ-თეთრი.

91. № 1896 — o

გაბრიელ ყაზბეგი — ნახატის ფოტოასლი, 30×24, შავ-თეთრი.

92. № 1915 — o

ალექსანდრე ყაზბეგის შემოქმედება კინოში — ფოტო, ასლები, 25 ც., 17×10, შავ-თეთრი.

93. № 1917 — o

ალექსანდრე ყაზბეგის შემოქმედება თეატრში — ფოტო, ასლები, 9 ც., 17×11, შავ-თეთრი.

94. № 1919 — o

ალექსანდრე ყაზბეგი, ნახევარი ტანით — ფოტო, დედანი, 16×10, ყავისფერი.

95. № 1920 — o

ალექსანდრე ყაზბეგი, ნახევარი ტანით — ასლი ალ. როინიშვილის ფოტოდან, 30×28, შავ-თეთრი.

96. № 1937 — o

ალექსანდრე ყაზბეგი, ნახევარი ტანით — ფოტო, ასლი, 37×29, შავ-თეთრი.

97. № 1938 — o

მხ. პატარაია, ილ. ალ. ყაზბეგის მოთხრობისა „მამის მკვლეელი“ — „ნუნუს მოტაცება“ — ტუში, ქალაღდი, დედანი, 12×8.

98. № 1939 — o

მხ. პატარაია, ილ. ალ. ყაზბეგის მოთხრობისა „მამის მკვლელი“ — „ნუნუს წამება“ — ტუში, ქალაღი, დედანი, 13X10.

99. № 1940 — o

მხ. პატარაია, ილ. ალ. ყაზბეგის მოთხრობისა „მამის მკვლელი“ — „ნუნუ მოკლული მამის გვამთან“ — ტუში, ქალაღი, დედანი, 9X9.

100. № 1941

მხ. პატარაია, ილ. ალ. ყაზბეგის მოთხრობისა „მამის მკვლელი“ — „ნუნუს დასჯა“ — ტუში, ქალაღი, დედანი, 13X8.

101. № 1942 — o

მხ. ეკ. აქიაშვილი, ილ. ალ. ყაზბეგის მოთხრობისა „ხევისბერი გოჩა“ — „მოხვეური კოშკი“ — ტუში, ქალაღი, დედანი, 8X6.

102. № 1943 — o

მხ. ეკ. აქიაშვილი, ილ. ალ. ყაზბეგის მოთხრობისა „ხევისბერი გოჩა“ — „მოხვეური სოფელი“ — ტუში, ქალაღი, დედანი, 11X7.

103. № 1944 — o

მხ. ეკ. აქიაშვილი, ილ. ალ. ყაზბეგის მოთხრობისა „ხევისბერი გოჩა“ — „მაცრიონი“ — ტუში, ქალაღი, დედანი, 14X8.

104. № 1945 — o

მხ. ეკ. აქიაშვილი, ილ. ალ. ყაზბეგის მოთხრობისა „ხევისბერი გოჩა“ — „ყრილობა სამეზის ტაძართან“ — ტუში, ქალაღი, დედანი, 13X9.

105. № 1946 — o

მხ. ეკ. აქიაშვილი, ილ. ალ. ყაზბეგის მოთხრობისა „ხევისბერი გოჩა“ — „სამეზის ტაძარი“ — ტუში, ქალაღი, დედანი, 9X6.

106. № 1947 — o

მხ. ეკ. აქიაშვილი, ილ. ალ. ყაზბეგის მოთხრობისა „ხევისბერი გოჩა“ — „ონისე თუშ მწყემსებთან“ — ტუში, ქალაღი, დედანი, 13X9.

107. №1948 — о

მხ. ეკ. აქიაშვილი, ილ. ალ. ყაზბეგის მოთხრობისა „ხვეისბერი გოჩა“ — „შეილის გვამზე დამხობილი ხვეისბერი“ — ტუში, ქალაღდი, დედანი, 12X5.

108. № 1985 — о

ალექსანდრე ყაზბეგი და მისი მშობლები — ფოტო, ასლი, 19X15, შავ-თეთრი.

109. № 1986 — о

გაბრიელ ყაზბეგი, ნახევარი ტანით — ფოტო, დედანი, 23X8, ყავისფერი.

110. № 1990 — о

ალექსანდრე ყაზბეგი, ნახევარი ტანით — ფოტო, ასლი, 18X12, შავ-თეთრი.

111. № 1991 — о

ელისაბედ თარხნიშვილი-ყაზბეგისა, მთელი ტანით — ფოტო, ასლი, 22X17, შავ-თეთრი.

112. № 2447 — о

სონა არსენის ასული ყაზბეგი — ფოტო, დედანი ე. კლარისა, 16X11, ყავისფერი.

113. № 2448 — о

გიორგი ნიკოლოზის ძე ყაზბეგი, ნახევარი ტანით — ფოტო, დედანი რემბრანდტისა, 17X11, ყავისფერი.

114. № 2461 — о

ვანო, ანასტასია და სხვა ყაზბეგები — ფოტო, დედანი, 15X10, ყავისფერი.

115. № 2468 — о

ნიკოლოზ გიორგის ძე ყაზბეგი, ნახევარი ტანით — ფოტო, ასლი. 23X17, შავ-თეთრი.

116. № 3147 — о

ალექსანდრე ყაზბეგი, ნახევარი ტანით — ფოტო, დედანი, „ამხანაგობისა“, 16X11, ყავისფერი.

117. № 3302 — o

ფურმანი — ალექსანდრე ყაზბეგის სიძე, ნახევარი ტანით — ფოტო, დედანი კოჩუხოვისა, 10×6, ყავისფერი.

118. № 4733 — o

ნინო ადამის ასული ყაზბეგი და მისი მეუღლე იორამ ზაალის ძე თარხნიშვილი შვილებით, ნახევარი ტანით — ფოტო, დედანი, 12×9.

119. № 5825 — o

ალექსანდრე ყაზბეგის ნათესავეები — ფოტო, დედანი, 25×17, ყავისფერი.

120. № 6293 — o

მხ. დ. გაბაშვილი, ილ. ალ. ყაზბეგის მოთხრობისა „ხევისბერი გოჩა“ — ფანქარი, ქალაღდი, დედანი, 30×28.

121. № 6295 — o

მხ. ვ. ჯაფარიძე, „სოფ. ჩერვლენოვო, სახლი, სადაც ცხოვრობდა ალ. ყაზბეგი“ — აკვარელი, ქალაღდი, დედანი, 38×28.

122. № 6347 — o

მხ. ვ. ჯაფარიძე, „სოფ. ჩერვლენოვოში, სახლი... — აკვარელი, ქალაღდი, დედანი, 38×28.

123. № 7487 — o

ალექსანდრე ყაზბეგი, ნახევარი ტანით — ლითოგრაფია, 46×36, შავ-თეთრი.

124. № 7505 — o

ალექსანდრე ყაზბეგი მწყემსობისას, მთელი ტანით — ფოტო, ასლი, 60×40, შავ-თეთრი.

125. № 7605 — o

ალექსანდრე ყაზბეგი, მთელი ტანით — ფოტო, დედანი, 10×5, შავ-თეთრი.

126. № 7610 — o

ალექსანდრე ყაზბეგი და ვაჟა-ფშაველა, ნახევარი ტანით — ფოტო, დედანი ალ. როინიშვილისა, 15×10, ყავისფერი.

127. № 7703 — o

კადრები ფილმიდან „მამის მკვლელი“ — ფოტო, ასლი, 17 ც., სხვადასხვა ზომის.

128. № 7778 — o

მხ. ზ. გოგოლაშვილი, „ალექსანდრე ყაზბეგი“, ნახევარი ტანით — ზეთი, ტილო, დედანი, 101×76.

129. № 7798 — o

მხ. ზ. გოგოლაშვილი, „ალექსანდრე ყაზბეგი“, ნახევარი ტანით — ზეთი, ტილო, დედანი, 107×76.

130. № 7837 — o

მხ. ვ. ჯაფარიძე, „ალექსანდრე ყაზბეგი გიმნაზიელი“ — აკვარელი, ქალაღი, დედანი, 44×33.

131. № 7980 — o

მხ. ვ. ჯაფარიძე, „ალექსანდრე ყაზბეგი ცხვარში“ — გუაში, ქალაღი, დედანი, 49×34.

132. № 8007 — o

მხ. დ. გაბაშვილი, „ალექსანდრე პუშკინი და გაბრიელ ყაზბეგი სტეფანწმინდაში“ — ფანქარი, ქალაღი, დედანი 37×36.

133. № 8010

მხ. დ. გაბაშვილი, „ალექსანდრე ყაზბეგი და მისი სატრფო ნინო ჩერნიშკოვა-კრუგლოვა მოსკოვის არისტოკრატიულ საზოგადოებაში“, 1948 წ. — ფანქარი, ქალაღი, დედანი, 40×30.

134. № 8013

მხ. ვ. ჯაფარიძე, „ალ. ყაზბეგი და მისი მშობლები“ — აკვარელი, ქალაღი, დედანი, 42×33.

135. № 8023 — o

მხ. ეკ. აქიაშვილი, „მიხეილ ყაზბეგის სახლი სტეფანწმინდაში, სადაც დაიბადა ალ. ყაზბეგი“ — აკვარელი, ქალაღი, დედანი, 59×45.

136. № 8024 — o

ელისაბედ თარხნიშვილი-ყაზბეგისა, მთელი ტანით — აკვარელი, ქალაღი, დედანი, 53×34.

137. № 8026 — o

მიხეილ გაბრიელის ძე ყაზბეგი, მთელი ტანით — აკვარელი, ქალაქი, დედანი, 41×34.

138. № 8027 — o

მხ. თ. აბაქელია, „ალექსანდრე ყაზბეგი“, მთელი ტანით — გუაში, ქალაქი, დედანი, 40×30.

139. № 8028 — o

მხ. ი. გეპნერი, „ალექსანდრე ყაზბეგის შეხვედრა უცხოელებთან“ — აკვარელი, ქალაქი, დედანი, 42×29.

140. № 8030 — o

მხ. დ. გაბაშვილი, ილ. ალ. ყაზბეგის მოთხრობისა „ციკო“ — „ღიამბეგ ღუღუშაურთან“ — ფანქარი, ქალაქი, დედანი, 30×28.

141. № 8050 — o

მხ. დ. გაბაშვილი, ილ. ალ. ყაზბეგის მოთხრობისა „მამის მკვლელობა“ — „ნუნუს დასჯა სამარცხვინო ზოდზე“ — აკვარელი, ქალაქი, დედანი, 29×28.

142. № 8051 — o

მხ. დ. გაბაშვილი, ილ. ალ. ყაზბეგის მოთხრობისა „ხევისბერი გოჩია“ — „ოსების გასამართლება“ — აკვარელი, ქალაქი, დედანი, 30×27.

143. № 8054 — o

მხ. დ. გაბაშვილი, ილ. ალ. ყაზბეგის მოთხრობისა „ხევისბერი გოჩია“ — ფანქარი, ქალაქი, დედანი, 30×28.

144. № 8080 — o

მხ. ი. ოქროპირიძე, „ალექსანდრე ყაზბეგის შეხვედრა უცხოელებთან“ — ზეთი, ტილო, დედანი, 140×102.

145. № 8083 — o

მხ. გ. ჯაში, „ალექსანდრე ყაზბეგი“, პორტრეტი, მკერდამდე — ზეთი, დედანი, 148×126.

146. № 8096 — o

მხ. თ. ყუბანეიშვილი, „ალექსანდრე ყაზბეგი, სერგეი მესხი და

ივანე მაჩაბელი გაზეთ „დროების“ რედაქციაში — ქალაქი, ჯალალდი, დედანი, 74×54.

147. № 8538 — o

ალექსანდრე ყაზბეგი — პორტრეტი აბრეშუმის ბაფთაზე, 29×5,5, 7×5.

148. № 8794 — o

მხ. ვ. კოტეტიშვილი, „ალექსანდრე ყაზბეგი“ — ბიუსტი, მკერდამდე, თაბაშირი, 66×54×23.

149. № 9037 — o

მხ. გ. გულისაშვილი, მხ. ვ. ტოროტაძე, ილ. ალ. ყაზბეგის მოთხრობისა „ხევისბერი გოჩა“ — „ხევისბერი გოჩა ქოხის წინ“ — კალამი, ქალაქი, დედანი, 18×12.

150. № 9175 — o

მხ. გ. გულისაშვილი, მხ. ვ. ტოროტაძე, ილ. ალ. ყაზბეგის მოთხრობისა „ხევისბერი გოჩა“ — „ხევისბერის გამოსვლა თემის ყრილობაზე“ — ნახშირი, ქალაქი, დედანი, 57×38.

151. № 9176 — o

მხ. გ. გულისაშვილი, მხ. ვ. ტოროტაძე, ილ. ალ. ყაზბეგის მოთხრობისა „ხევისბერი გოჩა“ — „ხევისბერი გოჩა კლავს შვილს“ — ნახშირი, ქალაქი, დედანი, 57×38.

152. № 9177 — o

მხ. გ. გულისაშვილი, მხ. ვ. ტოროტაძე, ილ. ალ. ყაზბეგის მოთხრობისა „ხევისბერი გოჩა“ — „ონისე აცილებს ძიძიას ქორწილის დღეს“ — ნახშირი, ქალაქი, დედანი, 57×38.

153. № 9293 — o

ალექსანდრე ყაზბეგი — ლითოგრაფია, 14×9, შავ-თეთრი.

154. № 9671 — o

მხ. რ. სტურუა, „ალექსანდრე ყაზბეგი დროების რედაქციაში წერს“ — აკვარელი, ქალაქი, დედანი, 44×35.

155. № 9730 — o

მხ. დ. ნაცვლიშვილი, ილ. ალ. ყაზბეგის მოთხრობისა „ელისო“ — ნახშირი, ქალაქი, დედანი, 24×18.

156. № 9731 — o

მხ. დ. ნაცვლიშვილი, ილ. ალ. ყაზბეგის მოთხრობისა „ელგუჯა“ — ნახშირი, ქალაღი, დედანი, 24×18.

157. №9732 — o

მხ. დ. ნაცვლიშვილი, ილ. ალ. ყაზბეგის მოთხრობისა „ნამწყემსარის მოგონება“ — ნახშირი, ქალაღი, დედანი, 24×18.

158. № 10270 — o

ალექსანდრე ყაზბეგის ძეგლი და სოფლის ეკლესია — ლითოგრაფია, 16×10, შავ-თეთრი.

159. № 11539 — o

ალექსანდრე ყაზბეგი, მთელი ტანით, თოფით ხელში — ფოტო, ასლი, 24×15, შავ-თეთრი.

160. № 12094 — o

მხ. ვ. ჯაფარიძე, „სახლი, სადაც ცხოვრობდა ალ. ყაზბეგი, პლესანოვის ქუჩა“ — აკვარელი, ქალაღი, დედანი, 50×40.

161. № 12159 — o

ქართველი მწერლები ალ. ყაზბეგის იუბილეზე გამგზავრებისას, 1961 წ. — ფოტო, დედანი, 13×7, შავ-თეთრი.

ალექსანდრე ყაზბეგის წიგნადი ფონდი *

F — 367

1. ყაზბეგი, ა.

თხზულებანი ალ. მოჩხუბარიძისა (ყაზბეგისა). ნაწ. 1 — თბ., ქართული მწერლობის მოყვარეთაგან გამოც., 1885 წ.
ნაწ. I. 1885 წ., 118 გვ.

E — 725

2. ყაზბეგი, ა.

ა. ყაზბეგი (ა. მოჩხუბარიძე), თხზულებანი.

ტფ., წიგნის გამოცემელ ქართველთა ამხანაგობის სტ., 1904 წ.

* კატალოგი შეადგინა მარინე ნიაურმა

124 გვ. 1 ჩართ. ფურც. პორტრ. (25×17). („ცნობის ფურცლის“ და „მოამბის“ პრემია) „ალექსანდრე ყაზბეგის ბიოგრაფია“: დ. კარიჭაშვილი, გვ. I—XXXV.

F — 368

3. ყაზბეგი, ა.

თხზულებანი ა. ყაზბეგისა (მოჩხუბარიძის), ტფ., ქართველთა ამხ-ბის გამოც. № 6, 1891 წ., ტ. 2. 1891 წ., 530 გვ.

F — 364

4. ყაზბეგი, ა.

მოძღვარი. მოთხრობა ა. მოჩხუბარიძისა (ყაზბეგისა). თბ., ქართულის მწერლობის მოყვარულთა გამოც., 1885 წ., 264 გვ. თავფურცელზე ა. ყაზბეგის ავტოგრაფი: „ვალ. გუნიას ავტორისაგან. 1886 წ. 27.IV“.

F — 365

5. ყაზბეგი, ა.

განკიცხული. მოთხრობა ა. მოჩხუბარიძისა (ყაზბეგისა). თბ., ქართული მწერლობის მოყვარულთა გამოც., 1884 წ., 46 გვ.

F — 366

6. ყაზბეგი, ა.

ელისო. მოთხრობა ჩეჩენთ ცხოვრებიდან. თხზ. ა. მოჩხუბარიძისა (ყაზბეგისა). ტფ. 1882 წ., 44 გვ.

თავფურცელზე ა. ყაზბეგის ავტოგრაფი: „ბატ. ალექსანდრე ნანეიშვილს ნიშნად გულითადი მეგობრობისა. ავტორისაგან 1882 წ. 10 ნოემბერი“.

014846 — 48

7. ყაზბეგი, ა.

თხზულებანი ალ. ყაზბეგისა (ა. მოჩხუბარიძე), თბ., ქართველთა ამხ-ბის გამოც. № 6, 1891.

ტ. 1 1891 წ., 389 გვ. 1 ჩართ. ფურც. პორტრ. 8 (25×17).

ტ. 2 1891 წ., 530 გვ.

ტ. 3 1891 წ., 474 გვ.

ფორზაცის ზედა ნაწილზე წარწერა: „წიგნების გამომცემელ ქართველთა ამხანაგობის მმართველობისაგან ავტორს“.

ფორზაცის ქვედა ნაწილზე ყაზბეგის ნათესაეების მინაწერი: „დავით ალექსანდრეს ძე გედევანიშვილს სახსოვრად იმ ზრუნვისა, რომელიც მან აღმოუჩინა ალექსანდრე ყაზბეგს, არა როგორც მკურნალმან, არამედ როგორც ნამდვილ ძმამ და მეგობარმან.“

მისგან დავალებულნი განსვენებული ავტორის ნათესაეები.

1894 წ. იანვრის 1-დღესა“

18314

8. ყაზბეგი, ა.

ელისო. მოთხრობა ჩეჩენთ ცხოვრებითგან. თბზ., ა. მოჩხუბარიძისა (ყაზბეგისა), თბ., 1884 წ., 46 გვ.

თავფურცელზე ყაზბეგის ავტოგრაფი: „ნიჰიერ პოეტს მიხაკო გორდაძეს ავტორისაგან“.

19483

9. ყაზბეგი, ა.

მოდღარი. მოთხრობა. ა. მოჩხუბარიძისა (ყაზბეგისა), თბ., 1885 წ., 264 გვ.

გარეკანზე ყაზბეგის ავტოგრაფი:

„ა. ახნაზაროვს მოსაგონებლად წარსულისა და დასაფიქრებლად აწმყოზედ. ავტორისაგან.“

1886 წ. იან. 1-ს“.

აღ. ყაზბეგის მემორიალურ ნივთთა ფონდი *

1. 114; 2/1; საწერი მოწყობილობა მაგიდისათვის; ნაცრისფერ მარმარილოს დასადგამზე, თითბრის შემკულობით და ფენებით; ბროლის ორი მრგვალი სამელნე, თითბრის სახურავით; სამელნეებს შორის თითბრის ღეროზე მოთავსებულია თასი, რომელზეც დევს ცილინდრული ზარი; აღ. ყაზბეგის ნაქონი.

2. 655; 1/2

ქიქა; სიმაღლით 8 სმ; შავი ფერის; მოხატული; თლილი; მასალა თაბაშირი; აღ. ყაზბეგის ნაქონი.

* კატალოგი შეადგინა ლამარა ხელაძემ.

პ რ ო ნ ი კ ა

1980—1982 წლებში შექმნილი მასალა *

1980 წელი

1. „შუშანიკის წამების“ ილუსტრაციები, შესრულებული მხატვარ ბელა ბერძენიშვილის მიერ.
2. დიმიტრი მგელაძის ხელნაწერთა და ფოტოსურათების სრული არქივი (საენათმეცნიერო ნარკვევები, ნოვოროსიის უნივერსიტეტის პროფესორების ლიპაუნოვისა და ტომსონის ლექციების კონსპექტები, ჩაწერილი დ. მგელაძის მიერ 1912—1913 წლებში, წერილები დ. მგელაძისადმი, დოკუმენტები დ. მგელაძის სახელზე, უბის წიგნაკები, საიუბილეო მასალები).
3. ხელნაწერები შ. სოსლანის არქივიდან: შალვა სოსლანის წერილები მეგობრებისადმი, დოკუმენტები შალვა სოსლანის სახელზე, წერილები (ი. გრიშაშვილის, ს. ქვარიალის, კ. გამსახურდიას, ტ. ტაბიძისა შ. სოსლანისადმი), შალვა დადიანის წერილები პავლე ინგოროყვასადმი, ბაჰუა კუპრაშვილის ავტობიოგრაფია (რუსულ ენაზე), ლადო გუდიაშვილის ავტობიოგრაფია, სეზმან ერთაწმინდელის ლექსი.
4. იაკობ მანსვეტაშვილის ხელნაწერთა არქივი (ი. მანსვეტაშვილის ლექსები, პიესები, თარგმანები; დოკუმენტები ი. მანსვეტაშვილის სახელზე).
5. დოკუმენტები ვაჟა-ფშაველას გადმოსვენების შესახებ (დიდუბის პანთეონიდან მთაწმინდაზე). ივანე ენიკოლოფოვის ჩანაწერები ვაჟა-ფშაველას გადმოსვენების შესახებ. ვაჟა-ფშაველას „ხმელი წიფელი“ — თარგმნილი რუსულ ენაზე მარიამ მაჭავარიანის მიერ.

* შეადგინა ლალი მარტაშვილმა.

6. წინანდლის ხედები, შესრულებული მხატვარ მარია ციურინოვას მიერ 1909—1921 წწ.
7. ქართული ლიტერატურული გაზეთების ანალიტიკური ბიბლიოგრაფია 1934—1940 წწ.
8. შალვა აფხაიძის ხელნაწერთა არქივი (ლექსები, თარგმანები, ნარკვევები, მოხსენებები), ალ. ბლოკის ლექსების წიგნი ვლადიმერ მაიაკოვსკის ავტოგრაფით, ს. შანშიაშვილის ლექსი მელიტა აფხაიძისადმი (ავტოგრაფი), გ. ლეონიძის ლექსი (ავტოგრაფი), გ. ლეონიძის წერილი შ. აფხაიძისადმი, ემ. აფხაიძის ლექსი (ავტოგრაფი), სანდრო ცირეკიძის ხელნაწერის ავტოგრაფი, შ. აფხაიძის მოგონებები (ავტოგრაფი) — 12 ფ.
9. ფოტოსურათები დ. მგელაძის არქივიდან. ბათუმის გიმნაზიის კურსდამთავრებულთა ჯგუფი 1915 წ., ნოვოროსიის უნივერსიტეტის სტუდენტთა ჯგუფი, დ. მგელაძე ჯგუფებში.
10. ფოტოსურათები შ. სოსლანის არქივიდან (ალ. იმედაშვილი, შ. დადიანი, ლადო მესხიშვილი, ვ. მჭედლიშვილი).
11. გერონტი ჭიბლაძის „თბილისის სემინარიის ისტორია“, ხელნაწერი, წერილები გერონტი ჭიბლაძისადმი. სხვადასხვა პირთა მოგონებები თბილისის სემინარიის ცხოვრებაზე.
12. ქართველ და მოძმე რესპუბლიკების მწერალთა მეგობრობის ამსახველი ფოტონეგატივები.
13. ოსებ ნონეშვილის საიუბილეო საღამო მოსკოვში (ფოტოსურათები).
14. მიხ. ჭავჭავიშვილის „არსენა მარაბდელის“ ილუსტრაციები, შესრულებული მხატვარ ვლადიმერ მესხის მიერ.
15. ლიტერატურული მუზეუმის ძველ ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა — შედგენილი ივანე ლოლაშვილის მიერ.
16. საოჯახო საჩმრთო წერილი, 1845 წ., საეკლესიო კანონები, 1853 წ., ლოცვანი, 1854 წ., სიკვდილისათვის მზადება, 1836 წ. და სხვა (სტამბურად ნაბეჭდი). იოანე ოქროპირის ლოცვანი, 1825 წ., ბიბლია, 1884 წ.
17. უკრაინალი „ИСКРЫ“, 1913 წ.
18. თედო ბეგიაშვილის ხელნაწერთა არქივი (ფოლკლორული მასალა), თედო ბეგიაშვილის მოსმენილი ლექციების კონსპექტები, 1911 წ., რეცენზიები, დოკუმენტები თ. ბეგიაშვილის სახელზე.
19. მოგონებები ტერენტი გრანელზე.
20. შალვა დადიანისა და როდიონ ქორჭიას პიესა „საუნჯე“ (შ. დადიანის ავტოგრაფი).
21. შ. დადიანისა და როდიონ ქორჭიას პიესა „ხალხი აღსდგა“ (რ. ქორჭიას ავტოგრაფი).

22. შ. დადიანისა და რ. ქორჭიას პიესა „საშა წულუკიძე“ (რ. ქორჭიას ავტოგრაფი).
23. ი. გრიშაშვილის ლექსი „საფრთხობელა“ (ავტოგრაფი).
24. თამარ ჩხაიძის ხელნაწერთა არქივი (თ. ჩხაიძის მოთხრობები, პიესები, წერილები თ. ჩხაიძისადმი, დოკუმენტები თ. ჩხაიძის სახელზე, მასალები სერგო ორჯონიკიძეზე. თ. ჩხაიძის ლექსები და მოთხრობები, მიძღვნილი სერგო ორჯონიკიძისადმი. დოკუმენტები ივანე ორჯონიკიძის სახელზე).

1981 წელი

1. შალვა დადიანის „მე და კინო“, „ავტორის შენიშვნები“, გადამბეჭდილი, ხელმწიფი.
2. ალ. სიგუას მოგონებები შალვა დადიანზე.
3. დავით გურამიშვილის საიუბილეო შეიმის (საქართველოში, უკრაინაში, მოსკოვში) ამსახველი ფოტონეგატივები.
4. ფოტოსურათების ალბომი (მსოფლიო გამოჩენილი მწერლები და მეცნიერები) 133 ფოტოდენით.
5. თამარ მეფე (ლითოგრაფია), 1895 წ.
6. „შუშანიკის წამების“ ილუსტრაციები — შესრულებული მხატვარ ლ. ცუცქერიძის მიერ.
7. ქართველი მწერლები — ფოტოკომპოზიცია, 1881 წ., კოტე მესხის ნაქონი.
8. კალისტრატე სალიას წერილები.
9. თვითნასწავლი მხატვრის ვახტანგ კალაძის ქართული წიგნის გრაფიკული გაფორმების ნიმუშები და დოკუმენტები ვ. კალაძის სახელზე.
10. ირ. აბაშიძის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის ამსახველი ფოტონეგატივები.
11. ნიკო ლორთქიფანიძის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის ამსახველი ფოტონეგატივები.
12. მასალები — მიღებული ჟურნალ „მნათობის“ რედაქციის არქივიდან (სერგო კლდიაშვილის, დემნა შენგელაიას, ვლ. მაჭავარიანის, ე. ქარელიშვილის მოგონებები, კ. ნადირაძის, ფრ. ხალვაშის, გ. ჯაბუშანიურის, სიკო ფაშალიშვილის, ე. ქურდიანის, დ. ხუროძის და სხვათა ლექსები; ისააკ ბაბელის ავტობიოგრაფია, ალ. მირცხულავას პიესა „განაჩენი“, წერილები გ. ნატროშვილისადმი, ნ. კეცხოველის „კიდევაც დაიზრდებიან“ და სხვ).
13. ნიკიტა თალაკვაძის მემუარები, 1916—1932 წლები. წერილები ნ. თალაკვაძისადმი, დოკუმენტები ნ. თალაკვაძის სახელზე.

14. ფოტოსურათები ნიკიტა თალაკვაძის არქივიდან: ალექსანდრეს საფოსტო ინსტიტუტის კორპორაციის პედაგოგთა ჯგუფი, ქალთა საოსტატო სემინარიის I კლასი, ნ. თალაკვაძის პორტრეტი, ნ. თალაკვაძე ჯგუფებში.
15. ლადო გეგეჭკორის ხელნაწერთა არქივი (ლადო გეგეჭკორის ლექსები, პიესები, მოთხრობები, ნარკვევები, პირადი წერილები, დოკუმენტები ლ. გეგეჭკორის სახელზე, სხვადასხვა ნაწერები).
16. დათუნა ქვარიანის „წმ. გიორგის წიგნის“ აღწერილობა და შესავალი გადაწერილი ივ. წულუკიძის მიერ, 1912 წ.
17. უცხოელი ქართველოლოგების, ბერნარ უტიეს, რობერტ სტივენსონის წერილები სერგო თურნავასადმი.
18. საქართველოს მწერალთა ყრილობის (1981 წ.) ამსახველი ფოტონეგატივები.
19. ნინო გორდევა-ვასილევას (საქართველოში მცხოვრები რუსი პოეტის) ალბომი ჩანაწერებით, მიხ. რაზმაძის ნარკვევი — საქართველოში მცხოვრებ რუს პოეტთა კავშირის შესახებ, 1917—1921 წწ.

1982 წელი

1. მ. შოლოხოვის საქართველოში სტუმრობის ამსახველი ფოტოსურათები.
2. კ. გამსახურდიას „დიდოსტატის მარჯვენის“ ილუსტრაცია (მედურობა მხატვარ კ. გურულისა).
3. უცხოელი ქართველოლოგების წერილები პედაგოგ დიომიდე ცქვიტინიძისადმი.
4. ლადო გეგეჭკორის წერილები იოსებ ყიფშიძისადმი.
5. კონსტ. ვაისერმანის მონოგრაფიული ნაშრომი — ირაკლი არაყიშვილის ცხოვრება და შემოქმედება (რუსულ ენაზე).
6. სოფიო ჯაჭვაძე — პორტრეტი შესრულებული მხატვარ ო. ფირალიშვილის მიერ.
7. ილია კავკაზაგის მოგონება ვალაკტიონ ტაბიძეზე, ტიცინ ტაბიძეზე.
8. სამუელ მოძღვრიშვილი ხელნაწერთა არქივი (ლექსები).
9. ილუსტრაციები ნ. ლორთქიფანიძის მოთხრობების მიხედვით, შესრულებული მხატვარ ვლ. მესხის მიერ.
10. შალვა დადიანის წერილები რ. ქორქიასადმი 1927—1953 წ.წ.
11. ხალხური ლექსი — მდინარე მტკვრის შესახებ.

12. ედიშერ ყიფიანი ხელნაწერ ლექსთა და მინიატურების კრებული „მუხლმოუყრელი მზე“, 1946 წ.
13. ჰაიდა აბაშიძის ხელნაწერთა არქივი (პ. აბაშიძის პუბლიცისტური წერილები, მოხსენებები, პირადი წერილები, დოკუმენტები ჰაიდა აბაშიძის სახელზე, პ. აბაშიძის საიუბილეო მასალა, ილია ბახტაძის მოგონებები, ზ. ახვლედიანის, ივ. ვართაგავას, ირ. ღლონტის ნაშრომები).
14. ბენო გორდეზიანის ხელნაწერთა არქივი (მონოგრაფიული ნაშრომები ფიროსმანზე, ი. ვეფხვაძეზე; ბ. გორდეზიანის ნარკვევები, ბ. გორდეზიანის სასკოლო რვეული, 1914 წ. ჩანაწერებით, მოხსენებები ქართული შრიფტის შესახებ, დოკუმენტები ბ. გორდეზიანის სახელზე).
15. სერგო კლდიაშვილის ხელნაწერთა არქივი (ს. კლდიაშვილის პიესები, თარგმანები, ნარკვევები, მოგონებები, პირადი წერილები, ს. კლდიაშვილისადმი მიძღვნილი ლექსები).
16. ბარბარე ჯორჯაძის მემორიალური ნივთები (ბ. ჯორჯაძის ნაქონი მარაო, ფინჯანი და საფერფლე).
17. მურმან ლებანიძის პორტრეტი (ფერწერა), შესრულებული მხატვარ სერგო ნიაურის მიერ.
18. გალაკტიონ ტაბიძის პორტრეტი (ფერწერა), შესრულებული მხატვარ გიორგი მილორავეს მიერ.
19. ფოტოსურათები ვარლამ რუხაძის არქივიდან (ვ. რუხაძე ახალგაზრდობაში, ვ. რუხაძე ოჯახის წევრებთან ერთად).
20. გ. ლეონიძის „ნუშნარა“ (ავტოგრაფი).
21. მათეოს „უკანასკნელი დედოფალი საქართველოსი“, გადმოთარგმნილი ქართულად თ. ფირალიშვილის მიერ.
22. თ. ფირალიშვილის მოგონებები გ. ლეონიძეზე.
23. გ. ტაბიძის „ნიკორწმინდის“ ილუსტრაციები, შესრულებული მხატვარ ი. ჯიშკარიანის მიერ.
24. ილია კავკაზაის მოგონებები გ. ლეონიძეზე.
25. ოთხთავი — გამოცემული 1739 წელს მოსკოვში.

ს ა რ ჩ ი ვ ი

პირველი გამოკვეთება

გაბრიელ ჯაბუშანიური. ლექსები (დასაბუქლად მოამზადა რუსულან ქანტური-შვილმა)	5
ვასო აფციაური. ლექსები (დასაბუქლად მოამზადა გიორგი ნატროშვილმა)	11
ნიკო კურდღელაშვილი. მოთხრობა (დასაბუქლად მოამზადა ლამარა ხელაძემ)	15
ლადო ბაღიაური. მოთხრობები (დასაბუქლად მოამზადა რუსულან ნიშინაძემ)	32
დავით ერისთავი. კომედია (დასაბუქლად მოამზადა გიზო კორძაძემ)	84
კონსტანტინე ნიკოლაძე. მოგონებები (დასაბუქლად მოამზადა მია ბარამიძემ)	106
ვასილ გორგაძე. მოგონება იოსებ გრიშაშვილზე (დასაბუქლად მოამზადა ლეილა ქიშოშვილმა)	121
ბენო ვორდუშანი. მიმოწერა ქართველ მწერლებთან (დასაბუქლად მოამზადა ლია ხატისკაცმა)	125
კონსტანტინე გამსახურდია. წერილები (დასაბუქლად მოამზადა გურამ ვანიძემ)	140
გიორგი მუმლაძე. მიმოწერა ქართველ მწერლებთან (დასაბუქლად მოამზადა ლალი მარტაშვილმა)	146
ნიკო ლომოური. წერილები (დასაბუქლად მოამზადა დავით შულღიაშვილმა)	170
ილია ფანცულაია (ათონელი). წერილები (დასაბუქლად მოამზადა სირა ჰეივანიძემ)	164
ქეთევან ირემაძე. დღიურები (დასაბუქლად მოამზადა ლილა აფაქიძემ)	169
ლიდია ნატროშვილი. მონოგრაფია ანტონ ივანეს ძე ნატროშვილზე (დასაბუქლად მოამზადა დოდო აღიბეგაშვილმა)	185

ნარკვევები და გამოკვლევები

რუსულან დაუშვილი. XIX საუკუნის აკადრული — ქართველ მოღვაწეთა პორტრეტები	200
სირა ჰეივანიძე. იონა გეღევიანიშვილი (დაბადებიდან 250 წლისთავის გამო)	207
სირა ჰეივანიძე. ათონის ქართული კულტურის კერის ისტორიისათვის (ათონური ოთხთავი)	212
დავით შულღიაშვილი. ორი უცნობი მოგონება	219
ლალი მარტაშვილი. სტრუქტურები დავით კლდიაშვილის უბის წიგნაკებიდან	222
ლალი მარტაშვილი. დიმიტრი მაჩხანელი	227

კატალოგები

აღ. ყაზბეგის ბედნაწერთა ფონდი (კატალოგი შეადგინა ლია ხატისკაცმა)	228
აღ. ყაზბეგის იკონოგრაფიული ფონდი (კატალოგი შეადგინა რუსულან დაუშვილმა)	239
აღ. ყაზბეგის წიგნადი ფონდი (კატალოგი შეადგინა მარინე ნიაურმა)	255
აღ. ყაზბეგის მემორიალური ნივთთა ფონდი (კატალოგი შეადგინა ლამარა ხელაძემ)	257
ქრონიკა. 1980—1982 წლებში შექმნილი მასალები (კატალოგი შეადგინა ლალი მარტაშვილმა)	258

ЛИТЕРАТУРНАЯ ЛЕТОПИСЬ

(На грузинском языке)

Издательство «Сабчота Сакартвело»
Тбилиси, Марджанишвили, 5.
1986

რედაქტორი გ. ნატროშვილი
გამომცემლობის რედაქტორი ე. ტრიპოლსკი
მხატვარი ს. ცინცაძე
მხატვრული რედაქტორი აკ. თევზაძე
ტექნიკური რედაქტორი ნ. ქავთარაძე.
კორექტორი ლ. არჩუაძე
გამომშვები ნ. მანაგაძე

გადაეცა წარმოებას 22.11.84. ხელმოწერილია დასაბეჭდად 24.06.86.
საბეჭდი ქაღალდი № 2. 60×90¹/₁₆. გარნიტური ვენა. ბეჭდვა მა-
ლალი. პირობითი ნაბეჭდი თაბახი 16,5. პირ. საღ.-გატ. 16,88.
სააღრ.-საგამომც. თაბახი 14,93.
უფ. 01638. ტირაჟი 5000 შუკვ. № 775.
ფასი 1 მან. 50 კაპ.

გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“
თბილისი, მარჯანიშვილის 5.

საქართველოს სსრ გამომცემლობათა, პოლიგრაფიისა და წიგნის
ვაჭრობის საქმეთა სახელმწიფო კომიტეტის ბეჭდვითი სიტყვის
კომბინატი, თბილისი, მარჯანიშვილის ქ. № 5.

Комбинат печати Государственного комитета Грузинской ССР
по делам издательств, полиграфии и книжной торговли, Тби-
ლისи, ул. Марджанишвили 5.

